

Pamät' národa

Vydáva Ústav pamäti národa

roč. VII, 3/2011 • 2,66 €

nacizmus a komunizmus vo svojej epoche

**Pokusy pozvať pápeža do Československa
Činnosť ŠtB pred rozpadom režimu
Zápisky Alexandra Macha z väzenia**

Pamäť národa 03/2011

Redakcia

Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok

Mgr. Ján Mitáč

Mgr. JergušSivoš, PhD.

Adresa

Ústav pamäti národa

Námestie slobody 6

817 83 Bratislava 15

E-mail: redakcia@upn.gov.sk

www.upn .sk

Redakčná rada

Predseda Redakčnej rady

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia Redakčnej rady

PhDr. Igor Baka, PhD.

Doc.ThDr. Jozef Haľko, PhD.

Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec

Beáta Katrebová Blehová, PhD.

Prof. PhDr. Milan Katuninec, PhI

Mgr. Norbert Kmet', CSc.

PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.

PhDr. Michal Pehr, PhD.

Doc. PaedDr, Martin Pekár, PhD

Ivan A. Petranský, PhD.

Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, F

Jazyková úprava

Zora Vanovičová

© Ústav pamäti národa 2011

Všetky práva vyhradené

Objednávky časopisu

zasielajte na adresu redakcie.

Ročné predplatné 8.30 €

Sadzba

Gabriela Smolíková

Tlač

Róbert Jurových, Nikara

Printed in Slovakia

Evidenčné číslo

EV 3973/10

ISSN 1336-6297

Vážení čitatelia,

nie je to tak dávno, čo bol Ústav pamäti národa atakovaný za svoje rozhodnutie vydať denníky významného slovenského politika 20. storočia Karola Sidora. Z viacerých strán sa ozývali hlasy, ktoré spochybňovali nielen Sidorovo miesto v slovenských dejinách, ale aj potrebu vydávania diel tohto typu či formu a obsah ich redakčného spracovania. Mnohí v nich hľadali to, čo tam nebolo a opomínali tie stránky, ktorými Sidorove poznámky prispeli k širšiemu rozhladu záujemcov o novodobú slovenskú históriu. Práve na tieto aspekty sa snaží zamerať aj Pamäť národa, ktorá bude aj naďalej prinášať zaujímavé a prínosné štúdie a materiály, ktoré opäť viac poodhalia pozadie našich najnovších dejín. Vo svojom úvodníku z prvého tohtoročného čísla som sa snažil poukázať na to, že Pamäť národa sa bude naďalej profilovať ako periodikum nezaťažene žiadnou ideológiou a nebude sa báť otvárať ani citlivé témy. Aj preto vám v tomto čísle predkladáme dokument, ktorý, podobne ako v prípade Sidorových denníkov, pochádza z pera vrcholového slovenského politika z rokov 1. Slovenskej republiky. Zápisky Alexandra Macha z leopoldovskej väznice sú zaujímavým retrospektívnym zhodnotením udalostí z pozície človeka, ktorý bol jedným z ich hlavných hýbateľov v období rokov 1938 - 1945. Môžu podať svedectvo o postojoch hlavného veliteľa Hlinkovej gardy, ministra vnútra a šéfa Úradu propagandy v jednej osobe o období, ktoré dodnes v odbornej i laickej obci vyvoláva vášnivé diskusie.

Obsah

Štúdie

- Peter Sokolovič* **4)**
Úloha slovenskej tlače v politickom boji na pozadí procesu s Jozefom Tisom
- Peter Jašek* **22)**
Činnosť Štátnej bezpečnosti v 2. polovici 80. rokov. Rekonštrukcia na príklade Okresnej správy ŠtB Levice
- Jozef Haľko* **44)**
„Nemohol som k vám prísť...“ (O pokusoch pozvať pápeža Jána Pavla II. do komunistického Československa)

Dokumenty

- Anton Hruboň* **50)**
Zápisky Alexandra Macha z leopoldovskej väznice (Časť I.)

Obete

- Matej Medvecký* **74)**
Tvrdohlavá socialistka

Predstavujeme

- Peter Sokolovič* **80)**
Dr. h. c. Prot. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

Kariéry v ŠtB

- Jerguš Sivoš* **89)**
Jozef Vavro

ÚPN interne

- Erik Kližan* **97)**
Ján Manas v Prievidzi
- Stanislav Labjak* **98)**
Mons. Rudolf Baláž - pamätáme

Apendix

- Martina Fiamová* **101)**
NIŽŇANSKÝ, E., HLAVINKA, J.: *Pracovní a koncentračný tábor v Seredí 1941 - 1945*
- Ferdinand Vrábek* **102)**
SALLAI, G.: „A határ megindul...“ A csehszlovákiai kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938 - 1939. évi államhatár-változások Wkrében. („Hranica sa pohne...“ Vzťahy menšiny v Československu a Maďarsku v zrkadle zmien štátnych hraníc v rokoch 1938 - 1939.)
- Tomáš Klubert* **109)**
SOLONIN, M. S.: 23. červeň aneb opravdový den „M“

Pri hodnotení Machovej osobnosti iste vyvstanú viaceré otázky, na ktoré bude ešte treba hľadať odpoveď. S prihliadnutím na všetky tieto aspekty jeho snahy o slovenskú štátnosť a jej udržanie, ako aj úlohu pri zavádzaní nacistických prvkov do spoločnosti alebo kľúčovú rolu pri tzv. riešení židovskej otázky však treba mať vždy na pamäti, že Alexander Mach je súčasťou slovenských dejín, podobne ako je ňou Karol Sidor, ale aj na nasledujúcich stránkach spomínaný Jozef Vávro a ďalšie, viac či menej významné osobnosti našej histórie. Aj o nich prinášala, a som presvedčený, že aj bude prinášať Pamäť národa čo najobjektívnejší obraz.

Predkladané číslo nie je samozrejme zamerané len na osobu dlhoročného hlavného veliteľa HG. Prináša tiež rozhovor s historikom Richardom Marsinom, ktorý na základe vlastných skúseností so slovenskou marxistickou historiografiou podáva zaujímavé svedectvo o dobe, ktorá v oblasti vedeckej práce dovoľovala len jeden výklad historických udalostí. Ako v rozsiahlom rozhovore poukázal, aj výber témy v tomto čase dokumentoval príklon autora k marxistickým zásadám. Písať o 1. Slovenskej republike sa tak mohlo len s poukazaním na jej vyslovene negatívne stránky či odboj a činnosť komunistickej strany. Je potešiteľné, že dnes, viac ako dvadsať rokov od pádu komunizmu, je možné písať a vydávať aj štúdie či dokumenty bez takto nanútenej (auto)cenzúry. V tom osobne vidím dôležité poslanie Ústavu pamäti národa a nášho časopisu, vniesť do výkladu slovenských novodobých dejín nové impulzy, samozrejme s prihliadnutím na kvalitu a čo možno najdôkladnejšie redakčné spracovanie. Myslím si, že v prípade toľko spomínaných zápiskov, ako aj ďalších materiálov a štúdií uverejnených v tomto čísle Pamäti národa je to tá správna cesta.

Úloha slovenskej tlače v politickom boji na pozadí procesu s Jozefom Tisom

PhDr. Peter Sokolovič,
PhD.

(1981), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, odbor história - slovenčina. Pracuje v Ústave pamäti národa.

Proces s Jozefom Tisom, Alexandrom Machom a Ferdinandom Ďurčanským bol na Slovensku najsledovanejším z procesov proti exponentom a čelným predstaviteľom Slovenskej republiky (SR), a to nielen medzi obyvateľstvom, ktoré bolo v otázke potrestania obžalovaných rozpoltené, ale aj medzi politickými predstaviteľmi, ktorí ho chápali ako súčasť politického boja o moc v povojnovom období. Obe strany sledovali proces s veľkým záujmom. Z tohto dôvodu bol na jeho priebeh kladený veľký dôraz aj zo strany médií, ktoré prinášali informácie z procesu a venovali mu veľký priestor. Najväčšiu pozornosť logicky pútal (vzhľadom na bývalú funkciu v 1. Slovenskej republike) prezident Jozef Tiso. Je preto príznačné, že viaceré denníky prinášali spravodajstvo z jednotlivých fáz procesu pod titulkami typu „proces s Tisom...“ a informácie o priebehu konania s Machom a Ďurčanským chápali ako súčasť snáh o potrestanie „Tisovej vlády“, resp. na doplnenie a konfrontáciu Tisových výpovedí.¹

Tlač bola v súvislosti s procesom o to významnejším masovokomunikačným prostriedkom, nakoľko rozhlas bol už krátko po jeho začatí obmedzený.² Obmedzenie rozhlasového vysielania mohlo mať viacero príčin. Politická moc sa obávala postoja verejnosti, ktorá by sa mohla v prípade živého vysielania ľahšie postaviť na Tisovú stranu. Tlačové médiá bolo možné sledovať a cenzurovať, reagovať na ich štýl písania v ďalších novinách autorskými článkami a poukazovať na neobjektívnosť písania. V prípade rozhlasového vysielania si ale mohol poslucháč vytvoriť vlastný obraz bez stranícky ovplyvnených vsuviek, čo mohlo mať pre snahy o Tisové „spravodlivé potrestanie“ v rovine reakcií verejnosti neblahé následky. Toto bola zaiste jedna z príčin, prečo bo-

lo rozhlasové „živé“ vysielanie z procesu krátko pozastavené. Hlavná váha informovania o priebehu rokovania Národného súdu sa tak preniesla na tlač. Tlačové orgány jednotlivých strán, ako aj navonok nezávislé médiá zápasili o to, kto prinesie čitateľom čo „najobjektívnejšie“ informácie z procesu. Podľa stranickej príslušnosti jednotlivé noviny pristupovali aj k interpretácii faktografie z procesu, volili svoje výrazové prostriedky, ba často selektívne informovali o skutočnostiach, ktoré na procese odzneli. Vyzdvihovali tie, ktoré sa hodili do ich politickej koncepcie a tie, ktoré by ju narúšali, zámerne vynechávali či bagatelizovali, poprípade interpretovali ako politicky motivované argumenty.

Aj vzhľadom na uvedené skutočnosti vnímali obe najsilnejšie slovenské politické strany proces rozdielne. Navonok bol sice prezentovaný ako snaha o Tisovo „spravodlivé“ potrestanie, mal však viacero rovín. Prvou bolo zaiste reálne potrestanie zločínov, proces bol ale tiež prostriedkom zúčtovania s predchádzajúcou politickou garnitúrou prostredníctvom odsúdenia jej symbolov (často bez ohľadu na mieru ich reálneho osobného zavinenia),³ ktoré v povojnovom období hlásali síce obe strany, pristupovali k nemu ale s odlišnou mierou radikalizmu, najmä z dôvodov akceptovania rôznorodosti svojej voličskej základne. Existovala tiež istá (ťažko kvantifikovateľná) snaha sympatizantov Jozefa Tisa, resp. exponentov bývalej Slovenskej republiky o to, aby sa proces skončil oslobodzujúcim rozsudkom, resp. napadla jeho legitimitu ako takú. Táto skupina však nemala na stránkach médií možnosť verejne vyjadrovať svoje názory. Tieto prezentovali najmä v poslednej fáze procesu prevažne vo forme anonymov.⁴ V neposlednom rade bol ale proces tiež prostried-

1 V podobnom duchu sa viaceré médiá vyjadrovali ešte pred začatím procesu. Napríklad *Pravda* sa v článku ešte z januára 1946 s podtitulom „Zločiny Tisovej vlády opäť na norimberskom súde“ zaoberala výpoveďou Wislicenyho pred norimberským tribunálom o úlohe slovenskej „Tisovej vlády“ pri príprave a realizácii židovských deportácií. *Pravda*, 6. 1. 1946, strana (s.) 1. Zločiny Tisovej vlády opäť na norimberskom súde.

2 *Čas*, 20. 12. 1946. Dr. Tiso popiera krach svojho režimu.

3 Obžaloba mala viaceré okruhy. Tiso bol súdený napríklad za zločiny proti ľudskosti, ale aj zradu na povstaní, kolaboráciu s nacistami, útok na ZSSR a iné. Mnohých skutkov sa zaiste osobne nedopustil, no obžaloba ho vnímala ako symbol režimu, jeho hlavného predstaviteľa, ktorému boli z tohto dôvodu pripisované aj činy, s ktorých realizáciou osobne nemusel mať nič spoločné.

4 SOKOLOVIČ, P.: Listy Edvardovi Benešovi v súvislosti s rozsudkom nad Jozefom Tisom, in: *Pamäť národa*, ročník (roč.) VII, 2011, číslo (č.) 1, s. 46 - 58.

J. Tiso vypovedá pred
Národným súdom.

Zdroj: AMSNP

kom propagandy, z ktorej chceli politické strany vyťažiť čo najviac politického kapitálu.

Proces sa stal tromfom najmä v rukách Komunistickej strany Slovenska (KSS), ktorá ho hodlala použiť na svoje politické ciele v boji proti Demokratickej strane (DS). Práve tá bola na Slovensku najvýznamnejším politickým protivníkom KSS. Po roku 1945 fungovali na Slovensku len dve strany, ktoré tvorili slovenskú časť Národného frontu a mohli bojovať o priazeň slovenského voliča.⁵ V politickom boji oboch najvýznamnejších slovenských strán tak mal proces s Tisom významné postavenie. Komunistická strana Slovenska sa totiž po neúspešných voľbách v roku 1946, v ktorých na Slovensku vyhrala s takmer 62 percentami voličských hlasov Demokratická strana,⁶ rozhodla vyjsť do protiútok.

Navonok sa potrestanie Jozefa Tisa zo strany komunistov považovalo za spravodli-

vé zavŕšenie boja proti bývalému režimu a jeho praktikám. Komunistická strana bola skutočne v období Slovenskej republiky zakázaná,⁷ mnohí komunisti boli v rokoch 1938 - 1945 prenasledovaní, nemohli vyvíjať aktívnu činnosť,⁸ preto im nový režim po roku 1945 priniesol možnosti na realizáciu a aj na kritiku predchádzajúceho politického systému. Vymedzenie voči nemu sa stalo jednou z najvýraznejších čŕt KSS v povojnovom období. V súvislosti s procesom s Jozefom Tisom však tento aspekt prevýšila účelová snaha o zdiskreditovanie Demokratickej strany. Akcentovaním tvrdej línie boja proti bývalému zriadeniu tak komunistická strana mohla zaútočiť aj na politického protivníka. Proces tak v týchto intenciách nemožno chápať ako príčinu, ale prostriedok. Bol v prvom rade prostriedkom politického boja a diskreditácie protivníka. Jeho obsah - konkrétna vina ob-

5 Okrem KSS a DS na Slovensku vznikli ešte dve strany s menším vplyvom, avšak až v roku 1946 - Strana slobody a Strana práce. Českú časť tvorili štyri strany. Pozri napr. BARNOVSKÝ, M.: Národný front na Slovensku v rokoch 1945 - 1948. In: IVANIČKOVÁ, E. a kol.: *Z dejín demokratických a totalitných režimov na Slovensku a v Československu v 20. storočí. Historik Ivan Kamenec 70-ročný*. Bratislava 2008, s. 233.

6 KSS dostala na Slovensku len necelých 31 percent hlasov. Bližšie pozri LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945- 1948. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava 1994, s. 39.

7 Ostatné strany sa neskôr zlúčili do HSLS - Strany slovenskej národnej jednoty. BAKA, I.: HSLS od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní lete 1940. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov II*. Bratislava 2003, s. 12. Pozri aj RO-GULOVÁ, L.: Likvidácia Slovenskej národnej strany. In: CSÉFALVAY, F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000, s. 96 - 104...

8 SYRNÝ, M.: K problematike represii voči slovenským komunistom v rokoch 1939 - 1943. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 - 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII*. Bratislava 2008, s. 55 - 79.

žalovaných a priebeh jej dokazovania - sa využil práve na tento cieľ a za účelom prezentácie pred verejnosťou. Bol oboma stranami široko rozoberaný a interpretovaný, čím získaval čoraz väčší záujem verejnosti.

KSS zintenzívnila svoj boj voči DS poukazovaním na dohodu s bývalými ľudákmi, na základe ktorej Demokratická strana získala vo voľbách aj hlasy slovenských katolíckych voličov, ktorí ešte pred voľbami uvažovali nad vytvorením vlastnej katolíckej strany.⁹ Dohodou s katolíckymi predstaviteľmi známou pod názvom Aprílová dohoda¹⁰ si Demokratická strana skutočne zabezpečila aj hlasy tých voličov, ktorí sa po zániku Slovenskej republiky cítili byť v otázke zastupovania ich záujmov zo strany konkrétnej politickej strany ukrátení.¹¹ Jej negatívom pre DS však bolo, že sa tým de facto upísala hájeniu záujmov skupiny katolíckych predstaviteľov, ktorá si želala spravodlivý proces s Jozefom Tisom.¹² DS sa tak ocitla v rozpore - na jednej strane ako „povstalecká strana“ niesla v sebe prirodzený odpor voči ľudáckemu režimu,¹³ na druhej strane závislosť od ľudáckych voličov determinovala jej postup, čo KSS aj využívala cieleňou propagandou vo svoj prospech. Po podpísaní Aprílovej dohody si síce zabezpečili voličskú základňu, v prípade procesu s Tisom však museli (iste mnohí aj v rozpore so svojím presvedčením)robiť ústupky „katolíckej zložke“ vo vnútri vlastnej strany, čím sa strana dostala do trvalo neudržateľnej situácie, najmä v prípade predpokladanej Tisovej popravy.¹⁴

Komunistickí predstavitelia sa po predchádzajúcich snahách o destabilizáciu DS podporou vytvorenia katolíckej strany, resp. po krachu tejto myšlienky, rozhodli z týchto príčin využiť proces primárne na rozbitie DS. Ako poukázal historik Róbert Letz, „ve-

dúci činitelia KŠČ a KSS sa domnievali, že Tisová smrť povedie k rozpadu DS podľa konfesionalnej príslušnosti“.¹⁵ Na rozpoltenosť Demokratickej strany poukázali už viacerí autori. Historik Marek Syrný v doteraz najvýznamnejšej monografii venovanej dejinám Demokratickej strany na Slovensku správne skonštatoval, že „komunisti prisúdili procesu nemalú úlohu vo svojom predvolebnom ťažení proti DS“. Vychádzali podľa neho totiž z tézy, že „predstavitelia politického katolicizmu od vedenia DS očakávali presadenie mierneho rozsudku nad Jozefom Tisom“.¹⁶ Uvedené snahy však boli súčasťou politického boja (ak samozrejme neprekročili primeranú mieru) a DS si musela byť vedomá, že komunistická strana proces využije vo svoj prospech aj z tohto hľadiska. Tlač ako najvýznamnejšie médium v sledovanom období sa stala miestom, kde prebiehal zápas o politické body aj v tejto oblasti. V tomto období totiž nebola finančne závislá natoľko od reklamy či bulvárnych správ. Nebola primárne zárobkovým podnikom, ale prostriedkom na prezentáciu politickej línie svojich vlastníkov, ktorými boli najmä politické strany.

Odlíšnosti dvoch najsilnejších politických strán v postoji k procesu boli najmä v miere kritickosti. Čas ako periodikum Demokratickej strany zohrával v tomto smere úlohu politického tribúna názorových myšlienok jej čelných predstaviteľov, ktorí si (reflektujúc želania nezanebateľnej časti svojej členskej základne) neželali predpokladaný tvrdý trest pre prezidenta Tisa.¹ Demokratická strana aj z tohto dôvodu zaujala nie natoľko radikálne stanovisko, ktoré sa samozrejme odzrkadlilo aj na tom, ako reagoval Čas na priebeh a výsledky procesu. V snahe o destabilizáciu DS hľadali komunisti v procese s Tisom možné zdro-

9 L.ETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 - 1948*, s. 28 - 37,

10 Pozri napr. PREČAN, V.: *Slovenský katolicizmus pred Februárom 1948*. Bratislava 1961, s. 242 - 247.

11 Slovenský politický katolicizmus bol po zániku Slovenskej republiky obviňovaný okrem iného aj za režim v rokoch 1938 - 1945, čím mali katolíci po roku 1945 sťaženú pozíciu. Pozri napr. MULÍK, P.: *Katolicizmus v politickom myslení predstaviteľov Demokratickej strany v rokoch 1945 - 1948*. In: *Slovensko na križovatke európskych dejín po skončení Druhej svetovej vojny*. Bratislava 1997 s. 11, Porovnaj SYRNÝ, M.: *Vzťah komunistickej strany Slovenska a politického katolicizmu na Slovensku v rokoch 1945 - 1947*. In: ŠUOHOVÁ, X. (zost.): *Ľudáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?* Bratislava 2006, s. 137

12 K uvedenej problematike pozri aj BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*. Bratislava 1993.

13 Viacerí vysokí stranícki predstavitelia, ako aj radoví členovia strany stáli v období Slovenskej republiky v opozícii voči vtedajšej vládnej moci, zapojili sa do príprav Povstania, čo determinovalo aj ich pohľad na odsúdenie Jozefa Tisa ako symbolu režimu.

14 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 281

15 L.ETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 - 1948*, s. 47

16 SYRNÝ, M.: *Slovenská demokracia '44 - 48*. Banská Bystrica 2010, s. 279.

17 Signatári Aprílovej dohody hovorili v súvislosti s procesom s J. Tisom všeobecne a k ničomu sa nezaviazali. Komunisti napriek tomu po voľbách obvinili Iživo DS z tajnej klauzuly dohody, v ktorej sa okrem iného malo spomenúť aj mierne pojednávanie s Tisom. L.ETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 - 1948*, s. 36.

je napätia vo vnútri strany. Správne predpokladali, že aj v radoch Demokratickej strany, ba dokonca aj v jej vedení sa nájdu ľudia, ktorí si želali pre Jozefa Tisa prísnejšie potrestanie.¹⁸ Odsúdenie Jozefa Tisa by sa tak podľa ich kalkulácií stalo príčinou vnútorného rozštiepenia DS,¹⁹ ktoré aj na stránkach tlače živili poukazovaním na napojenie DS na „ľudácke podzemie“. Na druhej strane denník *Pravda* ako periodikum Komunistickej strany Slovenska zaujal opačné názorové postoje, resp. radikálne vystupoval v intenciách Tisovho, podľa jeho mienky spravodlivého, odsúdenia.

Pozadie tlačových sporov v rámci procesu sa síce spája poväčšine s animozitou redakcií denníkov *Čas* a *Pravda* (popríklad *Rudé právo* ako jej český pendant),²⁰ veľkú pozornosť mu ale venovali aj ďalšie denníky či týždenníky, napríklad aj komunistom blízky *Partizán*, ktorý ako tlačový orgán Sväzu slovenských partizánov zaujal zásadne tvrdé stanovisko za rýchle a jednoznačné potrestanie bývalého prezidenta, ale aj *Hlas práce*, tlačový orgán sociálnych demokratov či *Sloboda*, ústredný orgán Strany slobody a mnohé iné. Predsa len *Pravda* a *Čas* ako dva najvýznamnejšie denníky dvoch najväčších strán na Slovensku s najširšou voličskou základňou, teda i s možnosťou oslovenia čo najväčšieho počtu čitateľov boli dôležitým formovateľom verejnej mienky obyvateľstva.²¹ Obe periodiká na seba v nadväznosti na proces a informovanie o ňom často útočili a okrem svojich vlastných postrehov viackrát prinášali poukazovanie na podľa nich nepravdivé a tendenčné formy ovplyvňovania verejnosti zo strany svojho najväčšieho konkurenta.

2. decembra 1946, v deň otvorenia procesu proti Jozefovi Tisovi sa stretli na spoločnej schôdzke predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) a ÚV KSS, ktoré vypracovali spoločný dokument vyjadrujúci ich postoje k situácii na Slovensku v súvislosti s procesom proti Jozefovi Tisovi.²² V prípade jeho potrestania

si boli vedomí rozkolu v strane, ktorý by im výrazne nahral do karát. Rozhodli sa preto neponechať nič na náhodu a okrem politických cieľov si stanovili aj ciele a úlohy v oblasti tlače. V bode d, dokumentu sa uzniesli na tom, aby tlač čo najrýchlejšie zverejnila obžalobný spis. Ešte výrečnejší je bod b, v ktorom sa zhodli, že bude potrebné „urobiť všetky opatrenia, aby tlačou, rozhlasom a inými prostriedkami bola verejná mienka správne ovplyvnená“.²³ V straníckom slovníku správne ovplyvnenie znamenalo aj zdeformovanie faktov, resp. ich „správna interpretácia“ v prospech straníckej politickej línie, podobne ako tomu bolo pri ďalších, aj neskorších politických procesoch.²⁴ Podľa dokumentu mali stranícke orgány tiež sledovať pozorne všetku tlač, „najmä tlač DS, a v prípade pokusov ovplyvniť verejnosť v prospech Tisu a spol. okamžite zasiahnuť“.²⁵ Demokratická strana si bola podobne tiež vedomá, že proces s Jozefom Tisom by v prípade jeho odsúdenia mohol znamenať v jej fungovaní významný medzník. Aj jej predstavitelia sa preto snažili na pôde tlače urobiť maximum na ovplyvnenie verejnej mienky, aj keď zo spomenutých príčin neskízli na pole priamej obhajoby bývalého prezidenta - jednak pre snahu nerozhádať si istú časť vlastných straníkov, ktorí mali voči Tisovi vyhranenejší postoj a jednak pre snahu nedať komunistickej tlači príležitosť na útoky. Tá sa však napriek tomu chytla každej aj sebamenejšej príležitosti na diskreditáciu DS.

Pravda v týchto intenciách ešte pred začiatkom procesu privítala jeho konanie a zaútočila na tých, ktorí mali na proces a jeho predpokladaný výsledok podľa jej mienky odlišné názory. Redaktor Vladimír Inovský v nadväznosti na rozdielne chápanie procesu u oboch najsilnejších slovenských strán (v skrytej forme, bez menovania konkrétnej strany) zaútočil na tých, ktorí podľa neho spochybňovali obžalobu: „Propaganda jeho prívržencov na Slovensku z radov Hlinkovej ľudovej strany i Hlinkovej gardy - vedome

18 V tejto súvislosti sa spomína napr. Dr. Lettrich, ale aj ďalší. Pozri napr. *Partizán*, 27. 4. 1947, s. 1. Stanovisko Koordinačného výboru odbojových zložiek k posledným udalostiam

19 BARNOVSKÝ, S.: Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spot In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 4, s. 462.

20 Tamže.

21 Pozri aj KUZMOVÁ, D.: *Pravda* a *Čas* o výpovediach Jozefa Tisu pred Národným súdom. In: PEKÁR, M. - PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007, s. 195 - 203.

22 ĎURICA, M. S.: *Jozef Tiso 1887 - 1947. Životopisný profil*, s. 487 - 488. Porovnaj BARNOVSKÝ, M.: Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spot, s. 462.

23 Tamže. Porovnaj LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 - 1948*, s. 46.

24 Pozri napr. PEŠEK, J.: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*, SOKOLOVIČ, P: Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958. In: *Pamäť národa*, roč. VI, 2010, č. 3, s. 36 a iné.

25 ĎURICA, M. S.: *Jozef Tiso 1887- 1947. Životopisný profil*, s. 488.

Dobová karikatúra
znázorňujúca Tisa ako
služobníka nacistov. Zdroj:
Rudé právo

a úmyselne zdôrazňuje, že idú súdiť kňaza a o tom, že Tiso bol medziiným aj najvyšším veliteľom vraždiacej Hlinkovej gardy a armády, ktorá mala bojovať proti SSSR, Anglicku a Amerike - o tom mlčia.²⁶ Vo svojej úvahu ďalej zašiel k analyzovaniu Tisovho kňazského života s poukázaním, že od roku 1925 Tiso nenapredoval v kňazských funkciách, ale po svojom vstupe do „veľkej politiky“ sa stal prijatím záväzkov plynúcich z politickej funkcie svetskou osobou. Národný súd podľa Pravdy preto nesúdil Tisa ako kňaza, nezaoberal sa jeho kňazským životom, ale jeho politickým fungovaním v období po roku 1938. V tradične religióznom slovenskom prostredí, v ktorom bol útok na predstaviteľov cirkvi citlivo vnímaný, zaujala Pravda zásadné stanovisko vo viacerých článkoch. Vedenie denníka si bolo vedomé, že práve súdenie kňaza vyvolá u časti populácie negatívne emócie, ktoré sa snažilo využiť vo svoj prospech. V článku „Dr. Tiso a mesiac“ zo začiatku decembra poukázala Pravda na to, že utrpenie „pána dekana“ vnímali citlivo najmä slovenské pobožné „babičky“: „V nedel'u bolo zatmenie mesiaca ... [učení hvezdári] ... prišli na to, prečo je úplná temnota nemožná, ale istotne nepočítali s tým, že je temnota preda len možná v hlavách babičiek, ktoré tu i tam ešte vzdychajú, pretože „pán dekan nevinne trpí“.²⁷ Aj zosmiešnením „tmárstva“ a spojením Tisovej obhajoby so starými mravmi, vy-

stupujúcimi v podobe starých pobožných babičiek sa snažila Pravda ukázať, že potrestanie prezidenta Slovenskej republiky bude aj bojom proti jeho (podľa denníka deklarovaným) kresťanským zásadám. V podobnom duchu ako Pravda sa vyjadrovali viaceré periodiká. Partizán napríklad poukázal na to, že „na mnohých miestach Slovenska sfašizovaní kňazi, ktorým nie je dostačujúce prehlásenie Vatikánu, ktorý odsúdil svojím postojom Dr. Tisu, vyzývali deti i starších, aby sa modlili za Tisu a stali sa i prípady, že aj sami slúžili za neho omše“²⁸ Poukazovanie na napojenie režimu SR na katolicizmus malo v intenciách politiky komunistickej strany aj ďalší moment. Podobne ako v otázke obsahu procesu bolo aj uvedené napojenie a jeho široká medializácia spojené najmä so snahou o vnútorné rozbitie Demokratickej strany prostredníctvom využitia viackrát spomínanej Aprílovej dohody.

Aj z tohto dôvodu okrem obligátnych formuliek a slovných spojení takzvaný slovenský štát, či používaním úvodzoviek pri označení Tisa ako prezidenta, poprípade s prívlastkom „samozvaný“²⁹ vo viacerých článkoch „komunistických“ periodík zaujme najmä viac či menej skryté prirovnanie DS k ľudovej strane. V spomínanom príspevku z pera Vladimíra Inovského na uvedené skutočnosti poukázala Pravda ešte pred začatím procesu. Hoci adresátmi útokov boli bývalí ľudáci, pred-

26 Pravda, 1.12.1946, s. 1. 0 Tisovi - k jeho procesu.

27 Tamže, 11.12. 1946, s. 2. Dr. Tiso a mesiac.

28 Partizán. Nový rok 1947, s. 3. Tiso pred Národným súdom.

29 Tamže, s. 5. Nepodarený Tisov organista generál Hříffie.

sa len autor článku mal pri spomenutí obhajcov Tisovej politiky a jeho odkazu na myslí Demokratickú stranu a jej domnelé či skutočné napojenie na personálne či ideové zložky HSI1S. Táto rétorika nebola ničím novým, proces s J. Tisom ju však posunul do kvalitatívne vyššej roviny. Ústredný orgán KSČ *Rudé právo* vo svojom úvodníku z 1. decembra 1946 zaútočil na Demokratickú stranu pokúzaním na jej spojenie s „*ľudáckym podzemím*“.³⁰ Čas podľa úvodníka z pera šéfredaktora *Rudého práva* písal v štýle *Slováka*,^{31*} čím potvrdzoval priamu nadväznosť DS na politiku ľudovej strany, a tým aj ideológiu 1. Slovenskej republiky.³² Čas pritom v období začiatku procesu vo svojich príspevkoch zväčša neprekročil líniu faktografického informovania o procese. Deň pred začatím procesu v článku „Pred procesom s Dr. Tisom“ len stručne informoval o právnych a faktografických častiach.³³ V ďalšom článku sa venoval obsahu obžalobného spisu a politicky motivovaným reakciám sa vyvaroval.³⁴ Príznačné pre politický štýl denníka však bolo, že nepísal o procese s „prezidentom“ tzv. slovenského štátu, ale o procese s prezidentom Dr. Tisom... Štylistické, zdanlivo malé a bezvýznamné „nuansy“, ako používanie úvodzoviek pri označení Tisa ako prezidenta, používanie prívlastku takzvaný pri písaní o slovenskom štáte, poprípade jeho vynechávaní a častom nahrádzaní slova štát slovom republika, sa stali súčasťou štýlu písania jednotlivých periodík, ktorým dávali na známosť svoju ideologickú a v neposlednom rade stranícku príslušnosť. Politické články Času prišli neskôr - či už v podobe reakcií na formu písania, ba často očierňovania DS od „konkurencie“, alebo v podobe autorských komentárov k priebehu procesu. Redaktori Času si však boli iste vedomí, že radikálnejšie vystúpenie v prospech prezidenta Slovenskej republiky (resp. v prospech „spravodlivého“ a nie ideologicky ovplyvneného procesu) by mohlo pre nich samotných znamenať problémy (nehľadiac na to, že ani samotné členstvo DS nebolo úplne homogénne v otázke Tisovho potrestania), preto aj ich články nemali natoľko ostrý podtón ako články *Pravdy*, *Partizána*, *Rudého práva* či ďalších denníkov a týždenníkov.

Napriek tomu boli redaktori Času prakticky od začiatku, najmä zo strany *Pravdy* a *Rudého práva* obviňovaní za to, že o procese píšu neobjektívne a tendenčne. Odpoveď tribúna Demokratickej strany na seba nenechala dlho čakať. Podľa redakcie denníka sa v *Rudom práve* redaktori „*uchylujú k slovným prekrúcačkám a tvrdia, že naše referovanie o procese je vraj „opravdu vrcholne povážlivé a dokazuje, jak se tento tisk snaží neurazit ľudáckych členů a voličů své strany*“³⁵ Redaktori *Rudého práva* mali ale sčasti pravdu. Čas skutočne o procese s Tisom zväčša len referoval objektívne spravodajstvo, čím sa iste snažil o to, aby nemohol byť zo strany komunistickej strany obviňovaný z nadŕžania bývalému prezidentovi. Na druhej strane v rámci politického boja si KSČ, resp. KSS hľadala umelé zádrapky na to, aby mohla pokúzať na napojenie DS na štruktúry bývalej HSLS. Aj zdanlivá politicky motivovaná nečinnosť Času sa tak dala interpretovať ako nechota naštrbiť vzťahy s „ľudáckym podzemím“. Čas vo svojom článku reagoval aj na tieto obvinenia. Podľa neho „*referáty z Tisovho procesu majú na starosti dvaja jej [redakcie] členovia, jeden z nich povstalecký redaktor „Času“ a väzeň Gestapa a druhý člen našej zahraničnej armády a že ani jeden z nich nemá podobné úmysly, ako by „Rudé právo“ chcelo „Času“ imputovať. Referujú objektívne a vecne o tom, čo sa v súdnej sielni deje*“³⁶ Práve objektívnosť a vecnosť mala byť najväčším tromfom novín vo vzťahu k ostatným médiám. Redakcia preto obvinila *Rudé právo* z tendenčnosti vo vzťahu k DS a snahy o zachovanie si „dôvery ulice“, pričom skonštatovala, že „*toto je dôvod, prečo treba zotrvať na vecných referátoch o politických procesoch a konečné slovo neslobodno ponechať nálade ulice - ale súdu*“³⁷

Čas zďaleka nebol otvoreným tribúnom sympatizantov Jozefa Tisa, skôr zaujal neutrálny postoj a snažil sa najmä o zabezpečenie objektívneho procesu a referátov z neho. V priebehu procesu zaujal voči Tisovi a jeho činnosti viackrát aj odmietavejšie stanovisko. Redaktor Času pri analyzovaní Tisovej činnosti po vypuknutí Povstania si neodpustil napríklad rozsiahlejší autorský komentár, v ktorom

30 *Rudé právo*, 1. 12. 1946, s. 1. Kam má namiľeno slovenská Demokratická strana?

31 Denník (resp. aj týždenník) Hlinkovej slovenskej ľudovej strany - HSLS.

32 *Rudé právo*, 1. 12. 1946, s. 1. Kam má namiľeno slovenská Demokratická strana?

33 Čas, 1. 12. 1946, s. 1.

34 Tamže, s. 2. Obsah žalobného spisu proti Dr. Tisovi a spol.

35 Tamže, 11. 12. 1946, s. 3. Umelé zádrapky.

36 Tamže.

105 Tamže.

zaznela mierna kritika nielen Tisovej činnosti v období Slovenskej republiky, ale aj jeho vystupovania pred Národným súdom: „*Dr. Tiso odmieta prevziať osobnú zodpovednosť za výkony vlády na povstalcach. Popiera vedomosť o veciach, ktoré boli známe každému človeku na Slovensku (...) Poslucháči v súdnej sieni pýtajú sa s podivom, prečo nie je priebeh procesu vysielaný rozhlasom. Ak sú ešte na Slovensku ľudia, ktorí pripisujú Dr. Tisovi akú-takú záslužnú činnosť, alebo omluviteľnosť jeho krokov, poprípade veria v mužný postoj Dr. Tisu, presvedčili by sa pri priamom prenášaní celého rokovania, že tomu tak nie je: Dr. Tiso zásadne odmieta osobnú zodpovednosť, nepamätá sa, alebo sa nechce pamätať.*“³⁸ Demokratická strana a jej tlačový tribún si iste nechceli rozhádať vo vnútrostraníckom boji katolíckych voličov, nemohli ale prehliadnuť ani svoju pôvodnú voľičskú (vo veľkej miere evanjelickú) základňu, ktorá podľa všetkého zaujala voči Tisovi a režimu Slovenskej republiky, aj keď nie taký radikálny ako KSS, ale predsa len v mnohých bodoch odmietavý postoj.³⁹ Čas svojimi vyjadreniami kopiroval praktickú politiku DS. Výstižne to na svojich stránkach postihol *Partizán*, ktorý skonštatoval, že „*prezieravejší meštiacki politikovia nestavajú sa otvorene za Dr. Tisu, ale len tajne po kútoch žiadajú do Národného súdu odborníkov, ktorí by to azda nejak vykrútili, aby záväzky, dané podzemiu 6. apríla minulého roku, boli nejak splnené. Prítom vedia, že nie je rentabilné stavať sa za Tisu dnes, keďže dúfajú, že budú v budúcnosti potrební pre akciu väčšiu a významnejšiu.*“⁴⁰ Táto rozpoltenosť, ako bolo poukázané už v úvode, bola jedným z najväčších vnútorných problémov Demokratickej strany a tým aj referovania Času, ktorý samozrejme KSS a redaktori *Pravdy* veľmi radi využívali. Obvinenia z prítomnosti ľudáckych živlov v DS sa postupom procesu v komunistických či „partizánskych“ periodikách zosilnili.⁴¹ Nestali sa len súčasťou prestrelky medzi *Pravdou* či *Rudým právom* na strane jednej a *Časom* na druhej strane, ale tiež odrazom politickej klímy v povojnovom období.

Komunistické noviny prinášali častejšie zistenia z napojenia DS na ľudácke kruhy, ktoré podporovali v priebehu procesu novými zisteniami, ktoré vyplynuli z jeho priebehu.

Aktivity komunistickej strany na politickom a mediálnom poli sa, podobne ako v prípade DS, prelínali. Keďže vťači aj na politickom poli sa KSS snažila DS zdiskreditovať v súvislosti s procesom s prezidentom Tisom a spojením s katolíckymi ako stranu, ktorá hodlá naštrbiť česko-slovenský pomer, Čas na útoky reagoval vo viacerých článkoch. Priniesol napríklad „dôkazy“, ktoré poukazovali nato, že komunistická strana chápala proces s Jozefom Tisom ako zámienuku proti DS. V článku „Odpoveď na útoky“ priniesol denník znenie letáku, ktorý zvolenský sekretariát KSS rozširoval koncom novembra, teda ešte pred začatím procesu. Stálo v ňom: „*Vážení súdruhovia! Dňa 2. novembra sa začne proces proti Tisovi. Tento proces má pre nás komunistov a slovenský národ mimoriadny význam a to preto, že v osobe Tisovej bude súdená slovenská reakcia. Na Slovensku reakcia má mimoriadne dobrú pôdu, a to preto, že sa kryje rúškom klerikalistickým. Nám záleží na tom, aby Tiso bol odsúdený a s ním bude odsúdená ostatná reakcia a to predovšetkým tá časť reakcie, ktorá sa schovala do Demokratickej strany. Odsúdením Tisu v DS bezpodmienečne musí nastať rozkol a my musíme byť v pohotovosti, aby sme tento rozkol mohli usmerniť.*“⁴² Tým sa snažil poukázať práve na vopred pripravený plán komunistov na očiernenie Demokratickej strany.

So zaujímavým vykreslením stavu, aký v DS panoval, prišiel vo svojej analýze *Hlas práce*. Ten 2. februára 1947 uverejnil článok z pera Jána Čaploviča, v ktorom hodnotil úroveň slovenskej politickej scény na pozadí procesu s Jozefom Tisom. Podľa jeho slov panovala v slovenskej politike kríza, ktorá „*vlečie sa vlastne už od volieb, ktorých výsledok naložil na Demokratickú stranu príliš veľkú, až neúnosnú zodpovednosť. Skoro dvojtretinová väčšina, ktorú získala DS, bola Pyrrhovým víťazstvom. Nebola to väčšina zjednotená na jednom programe, ale držal ju doved-*

38 Tamže, 20. 12. 1946. Dr. Tiso popiera krach svojho režimu.

39 O evanjelikoch v Slovenskej republike a ich politickej činnosti pozri rozsiahlu nemeckú správu: SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 - 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 - 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slowenien vjeseni 1944.* Dokument 123 - S, s. 179 - 180. Správa SS-hauptsturmführera Baidera pre SS-Standardenführer Chlieba z 25. 9. 1944, podpísaná Witiskom. O zapojení evanjelikov do Povstania pozri aj OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu.* Bratislava 1947, s. 337

40 *Partizán*, Nový rok 1947, s. 3. Tiso pred Národným súdom.

41 Pozri napr. Tamže, 12. 1. 1947, s. 3. Staré bahno v Nových prúdoch.

42 Čas, 14. 12. 1946, s. 2. Odpoveď na útoky.

na skôr len spoločný odpor“.⁴³ Autor pokračoval konštatovaním, že vo vnútri DS prišlo k mnohým otrasom, ktoré na miestnej úrovni dokonca znamenali v mnohých prípadoch skrytú revoltu: „Dnes už na slovenskom vidieku niekde aj samotní demokrati majú starosti z toho, ako tam pracujú rozvrtné ľudácke živly. Niekde už aj demokrati hľadajú spoluprácu s ostatnými stranami v rámci Národného frontu, lebo ich znepokojuje vývoj, ktorého sú svedkami.“⁴⁴

Demokratická strana na postupnú eskaláciu útokov voči nej reagovala ako na politickom poli, tak aj na stránkach tlače, ktorá častejšie prinášala vyjadrenia predstaviteľov strany k aktuálnej situácii. Čas tiež priniesol reč poslanca za DS Štefana Kočvaru, ktorý na margo očierňovania strany vyhlásil, že „DS túto takmer dvojtretinovú väčšinu Slovenska viedla a i v budúcnosti povedie po ceste budovania našej spoločnej, našej jedinej, našej neoddeliteľnej vlasti československej“⁴⁵ Práve údajné protičeské štvanie bolo okrem napojenia na ľudácke kruhy jedným z hlavných tromfov komunistov v snahách o rozkol v DS. Demokratická strana sa snažila na útoky na stránkach tlače reagovať nielen polemickými článkami, ale aj tým, že, ako to bolo načrtnuté už skôr, v rámci procesu s Tisom sa zameriavala najmä na objektívne spravodajstvo. O tom, že politika sa formovala aj na stránkach tlače, svedčí aj to, že sa formovala nielen na pôde parlamentu, ale aj slovenských denníkov, cez ktoré si politickí predstavitelia prihrávali voličské body. O tom, že zintenzívnenie útokov voči DS a postupné odhaľovanie jej napojenia na „*novol'udácku ideológiu*“ či „*gardistické podzemie*“, ako to vyjadril v *Pravde* poslanec za KSS a od augusta 1945 generálny tajomník strany Štefan Bašťovanský,⁴⁶ bolo priamo spojené s procesom proti Jozefovi Tisovi a spol. niet pochýb. V snahe o vytvorenie rozkolu v DS a zneistenie voličov Demokratickej strany *Pravda* svoje útoky voči DS čoraz viac zintenzívňovala. Bašťovanského prejav v *Pravde*, ktorý zaujal veľkú časť prvej stránky výtlačku novín z 10. decembra, sa vskutku snažil postaviť KSS do

pozície ochrancu čistoty a politickej kultúry, Demokratickú stranu naopak ako stranu, ktorá sa „*svojou ostudnou a pred dejinami ťažko ospravedlniteľnou politikou spolupráce s nositeľmi protištátnej novol'udáckej ideológie dostala v posledných týždňoch - ako sa to dalo ostatne už dávno predvídať*“ - do závozu“⁴⁷ Podobne sa na svojich stránkach vyjadrovali aj ďalšie periodiká. *Partizán* na margo spojenia DS s „*ľudáckym podzemím*“ napísal niekoľko článkov. V jednom z nich reagoval aj na formu písania demokratických novín, ktorú ostro skritizoval: „*Čo robilo podzemie a jeho legálni exponenti? Oficiálne tlač, reprezentujúca odumierajúci kapitál a protipokrokové sily, prináša o procese popisné správy, bez akýchkoľvek komentárov, tak akoby sa ich proces netýkal. Demokratický týždenník priniesol nadpis takéhoto znenia: Súdia hlavu slovenského štátu. Táto oficiálna a vedomá ľahostajnosť k procesu dala viac odvahy otvorenejším zástancam Dr. Tisu...*“⁴⁸

Čas aj z tohto dôvodu musel lavírovať a nepodľahnúť radikálnejšiemu štýlu písania, čo sa mu najmä pri podávaní správ z procesu vcelku darilo.⁴⁹ Vo viacerých prípadoch, ako to bolo spomenuté už vyššie, nádvožok paradoxne zaujal sčasti podobný, aj keď nie natoľko emočne vyhrotený postoj ako *Pravda*. Reakciami na útoky komunistických novín a politikov však nešetril. O podobné objektívne ladené spravodajstvo sa pokúšali viaceré periodiká. Veľkú pozornosť venovala procesu *Sloboda*, ktorá prinášala vskutku rozsiahly faktografický materiál pre svojich čitateľov. Ani ona sa však, najmä v poslednej fáze, nevyhla komentovaniu niektorých udalostí,⁵⁰ prinášala však svojim čitateľom po väčšine relatívne bohatý spravodajský servis z jednotlivých fáz procesu bez prílišného politizovania. To bolo o to viac prítomné okrem *Pravdy* či *Partizána* na stránkach *Hlasu práce*, ústredného orgánu sociálnej demokracie na Slovensku. Nadpisy k článkom referujúcim o priebehu procesu mali v mnohom charakter vopred myslenej předpojatosti,⁵¹ neboli však využívané do takej miery ako

43 *Hlas práce*, 2. 2. 1947, s. 1, 0 slovenskej politickej kríze

44 Tamže.

45 Čas, 14. 12. 1946, s. 1. Odpoveď na útoky.

46 *Pravda*, 10. 12. 1946. Za jasnú a čestnú politiku.

47 Tamže.

48 *Partizán*, Nový rok 1947, s. 3. Tiso pred Národným súdom.

49 KUZMOVÁ, D.: *Pravda a Čas o výpovediach Jozefa Tisu pred Národným súdom*, s. 197.

50 Pozri napr. *Sloboda*, 20. 3. 1947, s. 3. Posledné dni Tisovho procesu.

51 *Hlas práce*, 29. 1. 1947. Sidor o „smrade pod múrmi Vatikánu“. Ľudácko-gardistickí emigranti bedákajú nad opustenosťou...

Zdroj: Pravda

v *Pravde*. Podobne možno hodnotiť aj výrazové prostriedky typu „takzvaný slovenský štát“ či „prezident“ Jozef Tiso..., ktoré denník používal v oveľa menšej miere. Aj články namierené voči Demokratickej strane, hoci sa v novinách nachádzali, neboli natoľko časté a ostré.

Okrem reakcií na formu a obsah písania opozičných novín a autorských komentárov je pre formu písania o procese v jednotlivých denníkoch príznačný výber nadpisov a podnadpisov v správach o procese či miera autorských zásahov do textu, ktorý sa venoval priamo tomu, čo sa na procese odohralo. Kým *Čas* sa zo spomenutých príčin snažil do textu nevnášať autorské komentáre, ktoré by mohli byť neskôr použité na diskreditáciu novín a Demokratickej strany, *Pravda* sa podobným formuláciám nepotrebovala vyvarovať, nakoľko jej stanovisko bolo relatívne jednoznačné a čitateľné. Vo svojich referátoch z procesu ich pisatelia často podsúvali čitateľovi svoje autorské vsuvky priamo v texte,⁵² Podobne sa snažili na svoje vídenie veci poukázať aj využitím ďalších prostriedkov. Nadpisy mali v mnohých prípadoch prvoplánový charakter zaujatosti voči Jozefovi Tisovi, resp. k spoluobžalovaným. Z mnohých možno spomenúť napríklad

„Politikou zrady k rozbitiu ČSR“,⁵³ „Tiso v póze nevedomca“,⁵⁴ „Národ súdi zradcov“,⁵⁵ „Tiso propagoval Hitlerovho ducha“⁵⁶ a mnohé iné. Aj podnadpisy boli vyberané zvlášť citlivo za účelom čo možno najviac očierniť bývalého prezidenta „slovenského štátu“ - teda štátneho útvaru, ktorý takmer bezvýhradne písali v úvodzovkách, resp. s prímiením tzv. („Slovenský štát“ - vazal Tretej ríše).⁵⁷ Za všetky hovoria napríklad „Nesmierne škody utrpel slovenský národ počas fašistickej okupácie - druhá časť obžaloby proti Tisovi a spol.“⁵⁸, „Zákerné prepadnutie Sovietskeho zväzu“,⁵⁹ „Tisová starosť o vojsko v neprospech Slovákov“⁶⁰... Samozrejme nemožno tvrdiť, že by si *Pravda* fakty z procesu vymýšľala, zväčša písala o procese z hľadiska obsahu podobne ako *Čas*, aj keď najmä v neskoršej fáze obhajoby obžalovaných zámerne vynechávala niektoré pasáže, resp. ich využívala na očiernenie obžalovaných. Miera zaangažovanosti, autorských komentárov a selekcie však bola oveľa rozšírenejšia. Aj počet článkov, ktoré sa priamo nevenovali priebehu procesu, ale z politického hľadiska analyzovali jeho konkrétne časti, bol oproti demokratickým novinám oveľa väčší. Samozrejme, množstvo

52 Porovnaj KUZMOVÁ, D.: Pravda a Čas o výpovediach Jozefa Tisu pred Národným súdom, s. 197.

53 *Pravda*, 3. 12. 1946, s. 2.

54 Tamže, 4. 12. 1946, s. 1.

55 *Pravda Obrázková príloha*, 8. 12. 1946.

56 *Pravda*, 23. 1. 1947, s. 2.

57 *Pravda*, s. 3.

58 Tamže, s. 3. Tiso, Ďurčanský a spol. v boji proti ČSR i po oslobodení.

59 Tamže.

60 *Pravda*, 16. 1. 1947, s. 2.

politicky ladených komentárov k procesu bolo možno nájsť tiež na stránkach *Partizána*, ten však nebol natoľko mienkotvorným periodikom ako *Pravda*, aj keď zasahoval určité spektrum obyvateľov Slovenska, ktoré si nárokovalo na väčšie právomoci v štáte.⁶¹ Navyše bol týždenníkom, takže čerstvé správy z procesu a jeho priebehu v ňom zväčša absentovali. Zameral sa z tohto dôvodu najmä na jeho komentovanie a využitie z jeho politickej línie najpodstatnejších momentov, čím sa prakticky stal najradikálnejším periodikom píšucim o procese. Za všetky len jedna citácia, ktorá objasňuje postoj redakcie k Tisovmu postreťaniu: „Proces s Dr. Tisom nadobúda jasných foriem. Čím ďalej, tým viac možno vidieť, že akákoľvek obrana nemôže vyvážiť zločiny jeho vlády, ktorá sa ako celok zaraďila do zotročujúcej akcie medzinárodného sprisahania proti mieru (...) Bohužiaľ, ešte stále sa nájdu medzi nami a vo svete ľudia, ktorí sa snažia omlúvať slovenský fašizmus ako jediné východisko z vojnovnej situácie. Dokumenty z koncentračných táborov, milióny zavraždených, spálených a vyhľadaných nie sú pre nich presvedčivým dôkazom. Vo svojej krátkozrakosti, ktorú považujú skôr za trestuhodnú ako za nevedomú, nechcú vedieť o miliónoch mŕtvych v tejto vojne, ktorých životy boli vykosené nezmyselne pre šílené plány štátne organizovaných banditov túžiacich po svetovláde.“⁶² Vyjadrenia *Partizána* a jeho reakčnosť boli motivované ako politicky, tak aj ideologicky. Partizáni sami seba chápali ako jednu z najdôležitejších skupín, ktorá mala „na svedomí“ boj proti nenávidenému slovenskému štátu a jeho čelným predstaviteľom. O Slovenskej republike sa vyjadrovali nanajvýš nepriateľsky. Podľa nich sa slovenský štát stal „eldoradom bezprávia, hnojiskom špiny, do ktorého chceli zaviesť celý národ“⁶³

O postoji jednotlivých denníkov k procesu veľavravne napovedá aj výber komentárov zahraničnej tlače. *Pravda* sa snažila na svojich stránkach prinášať aj „objektívne“ spravodajstvo zo zahraničia, ktoré taktiež vnímalo a hodnotilo proces s prezidentom Slovenskej

republiky. K výberu zdrojov však pristupovala nanajvýš selektívne. Všímala si najmä tú zahraničnú tlač a jej články, v ktorých zaujali k Tisovi vlašný či odmietavý postoj. Veľkú pozornosť venoval komunistický denník najmä anglickému *Catholic Herald*, ktorý „zaujímá k osobe Dr. Tisu odmietavý postoj“.⁶⁴ Podľa *Pravdy* „úvodníky britskej tlače, ktoré sa zaoberajú procesom s Dr. Tisom, sú veľmi opatrne štylizované. Je zrejmé, že katolícke kruhy chcú oddeliť cirkev od Tisovej politiky“.⁶⁵ *Catholic Herald* vo svojom článku priniesol viaceré postrehy z procesu, z ktorých si *Pravda* vybrala tie, ktoré sa jej najviac hodili do politickej koncepcie. Poukázala najmä na to, že anglický časopis sa postavil za to, že Tisa súdila nie ako cirkevného hodnostára, ale ako politika za jeho politickú činnosť. Bližšie tiež priniesla vysvetlenie *Catholic Herald* o tom, že Tiso nemal nárok na titul monsignora a že Vatikánska diplomacia k nemu vždy „zachovala istú rezervu, pokiaľ išlo o Tisovu činnosť“⁶⁶ *Pravda* vo svojej analýze zahraničnej tlače priniesla aj správy z Francúzska či Švajčiarska, samozrejme s podobným tónom ako v prípade anglickej tlače. Aj neskôr, po vynesení rozsudku citovala *Pravda* selektívne médiá, resp. tých novinárov a redaktorov zahraničnej tlače, ktorí poukazovali na to, že proces s Jozefom Tisom prebehol objektívne bez ovplyvňovania, čím podložila svoje autor-ské články o spravodlivom procese a rozsudku v mene slovenského národa.⁶⁷

Stanovisko vatikánskej diplomacie k procesu s Tisom bolo pre *Pravdu* zdrojom viacerých článkov. Pritom je zaujímavé, že správy o stave a postojoch vatikánskej diplomacie nepreberala priamo od zdroja - teda z denníka *Osservatore Romano* - ale z iných zdrojov, najmä z tých, ktoré sa hodili do jej politickej línie. Prevezala napríklad správu z agentúry United Press, ktorá priniesla „stanovisko vatikánskych kruhov k procesu proti Tisovi“.⁶⁸ V správe sa uvádza, že „vatikánske kruhy síce odmietli komentovať proces, no súčasne poukazujú na to, že Svätá stolica varovala Tisa, aby sa nezaoberal politikou. Vatikánske kruhy rozlišujú medzi procesom

61 LACKO, M. Najhorlivejší pomocníci komunistov. (Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945 - 1948). In: PODOLEC, O. (zost.): *Február 1948*. Bratislava 2008, s. 519 - 556.

62 *Partizán*, 12. ' 1947, s. 3. Tiso pred národným súdom

63 Tamže. 2. 3. 1947, s. 3. Tiso pred Národným súdom.

64 *Pravda*, 17. 12. 1946, s. 1. Svetová tlač komentuje proces s Tisom.

65 Tamže.

66 Tamže.

67 *Pravda*, 10. 4. 1947, s. 1. Svetová verejnosť vidí Tisov proces objektívne.

68 Tamže. 7. 12. 1946, s. 1. Vatikán posudzuje Tisu ako politika.

proti Dr. Tisovi a nedávnym procesom proti arcibiskupovi Stepinacovi, lebo kým v arcibiskupovi Stepinacovi vidia duchovného vodcu Slovincov, zatiaľ na Tisu sa dívajú ako na prezidenta Slovenského štátu a aktívneho politika".⁶⁹ Podobné vyjadrenia prišli komunistickému denníku vhod a často ich vo svojich článkoch využíval. Vzťahy Slovenskej republiky a Vatikánu však boli zložitejšie ako ich *Pravda* načrtla.⁷⁰ Poukazovala poväčšine na vzťah Vatikánu k Tisovi z tej pozície, ako by Vatikán každú politickú činnosť Tisa odmietal, čo však nemožno s určitosťou tvrdiť v takom rozsahu, ako to denník prezentoval pred svojimi čitateľmi. Práve tí však boli pre redakciu denníka bernou mincou, prihovárala sa im rečou možno štylizovanou a ochudobnenou o istú časť faktografie, avšak rečou, ktorá bola zrozumiteľná a priamočiara. *Pravda* totiž zotrvala počas celého procesu na platforme potrestania Tisovej viny a poukazovania na „zverstvá fašistického režimu“, ktoré mali za cieľ Tisovú osobu a jeho režim ukázať v čo najčiernejšom svetle. V prípade vzťahov Tisa s Vatikánom a jeho kňazskej činnosti to bolo podobné - snažila sa poukázať na Tisov rozpor s kresťanskými zásadami, ba aj s Vatikánom ako najvyššou inštanciou, čím sa prihovárala aj kresťanským čitateľom s ideou Tisovej nedokonalosti v tejto oblasti.

19. decembra, keď Tiso vypovedal o zločinoch proti ľudskosti, *Pravda* napríklad, hoci priebeh procesu bol najmä o zločinoch, vybrala na úvodnú stranu veľký titulok „Tiso nedbal na protest Vatikánu“.⁷¹ V článku rozoberá Tisovú zjavnú nervozitu a podráždenie z otázok smerujúcich k protestom Svätej stolice: „Dnes zodpovedal sa Tiso za zločiny proti ľudskosti, proti ktorým mu poslala protest úradnou cestou aj Svätá stolica. Tisová nervozita sa pri tomto konštatovaní stupňuje do tej miery, že pôsobí dojmom veľmi podráždeného človeka“⁷² *Čas*, hoci v tomto prípade volil miernejšie formulácie, podobne poukázal na to, že Tiso sa napriek žiadostiam biskupov, resp. arcibiskupa Kmeťka vzdal po vypuknutí Povstania prezidentské-

ho postu.⁷³ *Pravda* však v tejto otázke zaujala radikálnejší postoj a využila ju pri každej príležitosti na Tisovú diskreditáciu a poukázanie na to, že sa vzpriečil aj svojim katolíckym zásadám a v mnohých prípadoch šiel proti cirkevnej vrchnosti. Kým napríklad *Čas* v prípade Machových výpovedí o účasti Slovákov vo vojne po boku Nemecka použil nadpis „Mach a účasť slovenského štátu na vojnách po boku Nemcov“⁷⁴, *Pravda* pri tej istej príležitosti použila nadpis „Na rozkaz Tisov proti katolíckemu Poľsku“ s podtitulom „Pápež proti vojne, Tiso za vojnu“.⁷⁵ Poukazovanie na Tisové údajné protikatolícke postoje mali nahrávať snahám o vykreslenie Tisa ako človeka, ktorému viac ako jeho kňazské povolanie bola dôležitejšia politická funkcia a tým odobriť v mienke čitateľov spravodlivosť jeho potrestania napriek tomu, ako *Pravda* viackrát zdôrazňovala, že v „neuedomelej“ spoločnosti boli snahy niektorých ľudí v súvislosti so súdením „pána dekana“ o zmiernenie Tisovho procesu. Podobné porovnania nadpisov *Pravdy* a *Času* poukazujú na to, že každý pristupoval k získaným informáciám a ich interpretácii inak. Snahou o vypichnutie emocionálne vyhrotenejších či politicky motivovaných informácií použitých v nadpisoch oplývala oveľa viac *Pravda*. Kým napríklad *Čas* v prípade Machových vyhlásení o slovensko-nemeckom pomere použil ako nadpis Machové slová „Priateľstvo s Nemcami, o ktorom sme nahlas hovorili, bol len každodenný boj“,⁷⁶ *Pravda* použila podobne jeho výrok „Nemci lúpili Slovensko“.⁷⁷ Podobných príkladov bolo viacero.

Niektoré slovenské médiá sa však nepotýkali vo svojej práci pri referovaní z procesu len s ideologickými problémami. So zaujímavým hodnotením práce médií a vzťahu spravodajskej agentúry Slovenska k procesu a informovaniu o ňom prišiel vo svojom krátkom komentári denník *Sloboda*, ktorý sa zamýšľal najmä nad neskorým dodávaním niektorých pasáží z procesu tlačovým médiám: „Náhlivá robota nie je dobrá, hovorí naše slovenské porekadlo. Tohto hesla držala sa v posledných dňoch pravdepodobne

69 Tamže.

70 Pozri napr. KAMENEC, I. - PREČAN, V.: *Vatikán a Slovensko*, HOFFMANN, G., HOFFMANN, L.: *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*. Partizánske 1994 a iné.

71 *Pravda*, 20. 12. 1946. Tiso nedbal na protest Vatikánu.

72 Tamže.

73 *Čas*, 20. 12. 1946. Dr. Tiso popiera krach svojho režimu.

74 Tamže, 14. 12. 1946, s. 1. Mach a účasť slovenského štátu na vojnách po boku Nemcov.

75 *Pravda*, 13. 12. 1946, s. 3. Na rozkaz Tisov proti katolíckemu Poľsku..

76 *Čas*, 13. 12. 1946, s. 1. Priateľstvo s Nemcami, o ktorom sme nahlas hovorili, bol len každodenný boj.

77 *Pravda*, 12. 2. 1946, s. 3. Nemci lúpili Slovensko.

aj *Spravodajská agentúra Slovenska pri vydávaní úradných správ zo súdneho pokračovania pred Národným súdom. Dokiaľ išlo o reči obžaloby, dostávali redakcie denníkov úradné správy a texty reči vždy presne a načas.*" Prax pri vydávaní reči obhajoby však bola zo strany spravodajskej agentúry zjavne odlišná, čím sa stávalo, že nahromadením rozsiahlych reči obhajcov museli denníky, v tomto prípade *Sloboda*, uverejňovať obhajobné reči „v posledné dni tohto historického procesu" s dvoj až trojdňovým oneskorením.⁷⁸ Na druhej strane *Pravda* selektovala medzi obhajobnými a obžalobnými informáciami prvopiánovo. Ako poukázal historik Marek Syrný, najmä v poslednej fáze procesu bolo „badateľné aj väčšie úsilie KSS o neobjektívne informovanie o procese v záujme dokázania Tisovej viny"⁷⁹ Poľahčujúce dôkazy, ktoré prinášali obhajcovia Jozefa Tisa, *Pravda* poväčšine ignorovala, poprípade poukazovala na ich snahu o obhájenie neobhájiteľného a reči žalobcov, ktoré mali poukázať na Tisovú vinu naopak využívala do značnej miery, aby čitateľom dokázala čo možno najsugestívnejšími príkladmi nevyhnutnosť „spravodlivého potrestania".⁸⁰ Reči obžalobou plk. Rašlu sa venovala aj v nasledujúcich číslach novín. Ako nadpis uvedenia rozsiahleho výňatku si *Pravda* vybrala Rašlovu vetu „Za zločinnú politiku nech pykajú jej strojcovia a dirigenti".⁸¹ Vtom istom čísle sa však venovala aj obhajobe, ktorú ale v krátkom článku vydanom pod titulom „nepresvedčivá obhajoba Dr. Tisu" ostro skritizovala.⁸² Ďalšie články v nasledujúcich číslach ako „obhajoba neodpovedala na vývody obžalobcov"⁸³ zjavne ukazovali na predpojatost' redaktorov *Pravdy* k hodnoteniu obhajoby, resp. k celému procesu.

Záverečná fáza procesu, v ktorej prišlo ku konfrontácii obžaloby a obhajoby, znamenala pre slovenské tlačové médiá zdroj inšpirácie pri koncipovaní svojich čísel. Prístup oboch najsilnejších slovenských denníkov k vykres-

leniu procesu s Dr. Tisom možno vykresliť na viacerých príkladoch. Ako už bolo spomenuté, *Čas* zaujal v prípade informovania o priebehu procesu zväčša neutrálne stanovisko, ktorého sa pridrižoval aj v záverečnej fáze procesu. Rozdiel medzi informáciami podávanými v *Čase* a *Pravde* bol veľký a badateľný pri záverečných rečiach obhajcov a Tisovej a Machovej obhajobnej reči. Kým *Čas* zotrval na platforme - ak to bolo možné - objektívneho informovania o procese, *Pravda* propagandisticky vnášala autorské komentáre aj do Tisovej obhajobnej reči. V rozsiahlych článkoch „Tiso obhajuje seba i svoj režim",⁸⁴ či „Mach na adresu pomýlených Slovákov" stavia Tisa, ako aj Macha do pozície hlavných strojcov režimu. Niektoré reči obhajcov Macha a Ďurčanského označuje doslova prívlastkami ako „škandalózne" či demagogické".⁸⁵ Keď sa napríklad obhajca A. Macha Dr. Kšiňan ohradil voči procesu ako „aktu pomsty", *Pravda* priniesla k jeho slovám v zátvorke svoj vlastný komentár: „{ktorá sa prevádza, pravda, len v jeho fantázii)".⁸⁶ Podobných príkladov možno nájsť oveľa viac. Veľkú pozornosť venovala *Pravda* najmä Machovej záverečnej reči, v ktorej vyzdvihla Machovu snahu o uznanie chýb, ktorých sa v rokoch 1938 - 1945 dopustil, v snahe ukázať Machovo kajúcnictvo v konfrontácii s Tisovým neustálym „obhajovaním neobhájiteľného". Opačne sa k záverečnej fáze procesu postavil *Čas*, ktorý sa snažil o spravodajstvo s menším počtom autorských komentárov. Tým sa však nedá povedať, že svoj postoj nevyjadrila redakcia čiastočne aj inými spôsobmi. Napríklad výberom nadpisov a podnadpisov s *Pravdou* v tomto čase ostro kontrastoval uvedomujúc si dôležitosť blížiacего sa konca procesu pre DS. Obhajobe Jozefa Tisa venoval tiež oveľa viac miesta ako komunistický denník.⁸⁷ Príznačný pre politickú líniu *Času* je napríklad titulok rozsiahleho článku z 19. 3. 1947 „Dr. Tiso sa do-

78 *Sloboda*, 20. 3. 1947, s. 3. Posledné dni Tisovho procesu.

79 SYRNÝ, M.: *Demokratická strana '44 - 48*, s. 281.

80 Pozri napr. Praľf. 13. 3. 1947, s. 1, 2. Obžaloba navrhuje trest smrti s podtitulom „presvedčivá argumentácia obžalobou plk. Dr. Rašlu". Rašlovej reči venovala *Pravda* nepomerne viac miesta ako rečiam obhajcov, u ktorých len stručne informovala o obsahu ich reči.

81 *Pravda*, 16. 3. 1947, s. 3. Za zločinnú politiku nech pykajú jej strojcovia a dirigenti.

82 Tamže, s. 1. Nepresvedčivá obhajoba Dr. Tisu

83 *Pravda*, 18. 3. 1947, s. 3. Obhajoba neodpovedala na vývody obžalobcov.

84 Tamže, 19. 3. 1947, s. 1. Tiso obhajuje seba i svoj režim.

85 Tamže, s. 1. V uvedenom článku používajú slovné spojenia ako napr. „Škandalózna reč Machovho obhajcu", resp. „túto demagógiu vyvracajú..."

86 Tamže.

87 *Čas*, 18. 3. 1947, s. 2. Obhajoba žiada oslobodenie Dr. Tisu.

J. Tiso a A. Mach na lavici obžalovaných. Zdroj: AMSNP

voláva súdu celého národa".⁸⁸ Podnadvpismi v texte, ako napr. „Obhájci Dr. Ďurčanského a A. Macha žiadajú spravodlivý rozsudok" či „obžaloba prevážila obhajobu", pod ktorým prináša Tisovú výhradu o tom, že obžaloba mala k dispozícii nepomerne viac materiálu ako obhajoba, Čas skryte vyjadril svoj postoj k priebehu a plánovanému výsledku procesu. Redakcia Pravdy si nenechala ujsť vhodnú príležitosť, aby za spôsob písania napadla svojho najväčšieho konkurenta: „Je známe našej verejnosti, ako referoval ústredný orgán Demokratickej (!) strany o procese proti Dr. Tisovi a spol. že totiž využíval všetky možné príležitosti aby robil narážky proti predsedovi Národného súdu Dr. Daxnerovi, akoby Tiso a spol. boli pri tomto procese vedľajšími. Takéto informovanie o procese vyrcholilo pri záverečných rečiach obžalovaných. „Čas" nieže by objektívne informoval verejnosť o tom, čo hovoril na svoju obranu obžalovaný Dr. Tiso, ktorý zotrval zatvrdilo vo svojich zločinoch, ale titulkami a medzititulkami vlastne komentoval v kladnom zmysle Tisovú obranu, ktorá sa niesla v duchu „slovenského štátu" a jeho režimu, teda proti ČSR."⁸⁹ Relatívne veľkou dávkou objektívnosti a faktografickým nasýtením disponoval denník Sloboda, ktorý na pokračovanie uverejňoval rozsiahle pasáže ako obžaloby, tak aj obhajoby.

by. Jeho význam na formovanie verejnej mienky bol však do značnej miery obmedzený.

„Prestrelka" medzi Pravdou a Časom neutičila ani po tom, ako predseda Národného súdu ukončil pojednávanie na neurčito až do vynesenia rozsudku. V nadväznosti na Tisov proces sa totiž v Piešťanoch konala demonštrácia, na ktorej zväčša ženské osadenstvo žiadalo prepustenie Jozefa Tisa. Ako Čas, tak aj Pravda prišli pri analýze demonštrácie k vlastným záverom, obviňujúc svojich politických oponentov. Kým však Komunistickej strane nemohli piešťanské udalosti radikálnejšie poškodiť, Demokratická strana sa ich prostredníctvom opätovne dostala na pretras v súvislosti s prítomnosťou katolíkov či bývalých ľudákov, ktorí vstúpili do strany na základe Aprílovej dohody. DS si toho bola vedomá, preto cestou svojho tlačového orgánu sa rozhodla apelovať na katolíkov v strane poukazovaním na potrebu nepodľahnutia emóciám. V čísle z 1. apríla venoval denník na 1. strane veľký priestor reakcii kanonika Andreja Cvinčeka⁹⁰ na piešťanské udalosti. Pod titulom „Slovenským katolíkom dobrej vôle" apeloval Cvinček na to, aby sa nedali „použiť a zneužiť proti svojim vlastným záujmom, proti záujmom slovenského národa a katolíckej cirkvi".⁹¹ Dovoťok piešťanských udalostí chápal ako zakončenie ťaženia proti Demokratickej strane zo strany komunistov: „Ked' už všetky pokusy zdiskreditovať a kompromitovať DS a v nej najmä slovenských katolíkov zlyhali, ako posledný tromf, na ktorý sa už divnejšie spoliehali, má byť koniec Tisovho procesu. Ten istotne nesklame."⁹² Kým Čas chápal udalosti ako zinscenované divadlo, dôsledok snahy neprajníkov o našívanie „niekoľko krátkozrakých mladíkov" a použitie niekoľkých „pobožných paničiek", čím sa snažil bagatelizovať ich dosah, Pravda sa chopila príležitosti a zostra sa pustila do Demokratickej strany. Podľa denníka „Výčiny podzemných organizátorov piešťanskej demonštrácie nezostanú bez odpovede štátnych orgánov a nemôže ostať bez odpovede zdravých a demokratických síl národa. Protištátni provokatéri v Piešťanoch zneužili aj jednoduché dedinské ženičky, ktorým nahovárajú, že sa zavďačia Bohu, keď sa bu-

88 Tamže, 19. 3. 1947, s. 3. Dr. Tiso sa dovoláva súdu celého národa.

89 Pravda, 21. 3. 1947, s. 2. Charakteristické pre „Čas"...

90 A. Cvinček bol podpredsedom Dočasného národného zhromaždenia, v marci 1946 bol poverený vyjednávaním o vytvorení novej katolíckej strany v Národnom fronte. Po prijatí Aprílovej dohody sa stal podpredsedom DS. LETZ, R.: Slovensko v rokoch 1945-1948, s. 35.

91 Čas, 1. 4. 1947, s. 1. Slovenským katolíkom dobrej vôle,

dú modliť za toho, koho sa však v skutočnosti Vatikán vzdal...".⁹³ Čas, resp. vedenie DS si boli vedomí, že na obvinenia museli dôrazne reagovať. Piešťanským udalostiam preto venovali viacero článkov a komentárov. Okrem Cvinčekovho prejavu ku katolíkom apelovali, aby z piešťanských udalostí nevytiekala komunistická strana politický kapitál. O komunistickej forme interpretácie faktov sa pohľadovo vyjadril Čas v článku „Nevytíkať stranický kapitál z piešťanských udalostí“. Podľa denníka sa komunisti v Pravde „nesnažia ísť na koreň určitých politických úkazov na Slovensku, ale uspokojujú sa s povrchným pohľadom na udalosti, vyvodzujú z vecí pochybné uzávery, pričom falšujú skutočnosti, skresľujú ich a prifarbujú i pristiňujú podľa svojej partajnej potreby“.⁹⁴

Obe periodiká na seba v nadväznosti na Tisov proces a piešťanské udalosti reagovali ešte v niekoľkých článkoch. Piešťanské intermezzo tak naplnilo „hluché obdobie“ takmer mesiaca medzi odložením pojednávania a vynesením rozsudku. Piešťanské udalosti sa stali jednou z tém aj v ďalších periodikách. Ohlas vzbudili aj v Čechách, najmä v súvislosti s otázkou ďalšieho smerovania slovenských katolíkov a ich možnej spolupráce s Čechmi.⁹⁵ To sa však už blížil 15. apríl, deň, v ktorom mal byť vynesene rozsudok nad Jozefom Tisom, Alexandrom Machom a Ferdinandom Ďurčanským. Najväčší záujem médií a reakcie vyvolal práve rozsudok nad obžalovanými, ktorý bol posledným väčším medialným sústom pre tlač v procese s Tisom a spol., v ktorom si mohli strany na pôde svojich tlačových tribúnov vytyčiť politické body. Demokratická strana bola v tomto boji, aj vzhľadom na predpokladaný rozsudok v oveľa zložitejšej situácii. Svojou rétorikou na stránkach tlače sa síce snažila o napravenie svojej povesti, najmä u katolíckeho voličstva, čo sa nie vždy stretlo s úspechom. Jedinou „útechou“ pre stranu mohlo byť azda to, že na slovenskej politickej scéne nemala ani v prípade predpokladanej Tisovej popravy adekvátneho konkurenta, ktorý by bol schopný pojať katolíckych voličov, ktorí by boli nespokojní s rozsudkom a mohli uvažovať o odchode z DS. Istou alternatívou sa síce zdala byť Strana slobody, ktorá sa na svojich stránkach viackrát prihovárala katolíckym voličom,⁹⁶ jej vplyv však bol

oproti DS minimálny. To ale neznamená, že by v Demokratickej strane vopred rezignovali jej predstavitelia na „boj“ voči KSS na stránkach médií - práve naopak. V mimoriadnom vydaní z 15. apríla priniesol denník DS Čas správu o odsúdení Tisa a Ďurčanského na trest smrti, resp. sa venoval najmä rozsudku, ktorý bol „vynesený za úplného ticha všetkých prítomných, len hukot filmovacích aparátov a cvakanie fotografických spúšťačov toto ticho prerušovali. Dr. Jozef Tiso pri rozsudku sa vôbec nepohol“.⁹⁷ Konštatovaním rozsudku a tlačou mimoriadneho vydania Čas neprekročil líniu faktografického informovania o procese, čo sa však o niekoľko dní vydaním článku „Ako to v skutočnosti bolo“ zmenilo, ,

Pravda na vynesenie rozsudku - trestu smrti obesením pre Tisa a Ďurčanského zareagovala podobne tlačou zvláštneho vydania, ktoré bolo venované výlučne procesu s Tisom a spol. Vynesenie rozsudku jednoznačne, idúc v línii svojho predchádzajúceho písania, privítala. V úvodnom článku sa redaktor zamýšľal nad „dejinnou podmienenosťou“ a spravodlivosťou vyneseneho rozsudku: „Dnes padol rozsudok nad Dr. Jozefom Tisom a Dr. Ferdinandom Ďurčanským. Obaja boli odsúdení na trest smrti povrazom. Tento rozsudok si vyžiadala dejinná spravodlivosť. V mene republiky a slovenského národa bola odsúdená hlava toho štátu, ktorého režim hnal náš národ do katastrofy. Z celej činnosti bývalého prezidenta tzv. slovenského štátu bolo jasné, že pred Nár. súdom nestál kňaz, ale predstaviteľ zradcovskej koncepcie ľudáckeho režimu. A pojednávanie pred NS, ako aj chovanie sa Dr. Tisu, najmä jeho záverečná reč toto len potvrdila. Národný súd odsúdil teda zločiny proti Republike, národu a proti ľudskosti. A odsúdil ich spravodlivo.“⁹⁸ V ďalších článkoch zvláštneho vydania Pravda priniesla stručný výťah z rozsudku a najdôležitejšie informácie. Podobne ako Pravda priniesli zvláštne vydania viaceré denníky. Tie sa predbiehali v tom, kto ako prvý bude informovať o vynesení rozsudku. Práca však bola v tejto snahe natoľko „horlivá“, že už vopred pripravila postup pre prípad vynesenia rozsudku. Aby o ňom informovala čo najskôr, použila viac ako dva mesiace starú fotografiu z procesu, s podtitulom „predseda NS pri čítaní dôvodov rozsudku“, za čo bola konkurenta-

93 Pravda, 22. 3. 1947, s. 3. Na poučenie i výstrahu.

94 Čas, 20. 3. 1947, s. 3. Nevytíkať stranický kapitál z piešťanských udalostí.

95 Lidová demokracie, 26. 3. 1947, s. 1. Porovnaj Hlas práce, 29. 3. 1947, s. 1. 0 politickej ceste slovenských katolíkov.

96 Sloboda, 20. 3. 1947, s. 1. Štátotvornosť slovenského katolicizmu.

97 Čas, mimoriadne vydanie, 15. 4. 1947, s. 1. DI Tiso a Ďurčanský odsúdení na smrť.

98 Pravda, zvláštne vydanie, 15. 4. 1947, s. 1. Tiso a Ďurčanský odsúdení na trest smrti povrazom.

Zdroj: Pravda

mi na mediálnom poli, aj keď úsmevne, skritizovaná. Rozsudku sa venovala *Pravda* zoširoka aj v pravidelnom vydaní zo 17. apríla. V nadviazaní úvodného článku skonštatoval, že sa skončil „najväčší proces v dejinách ČSR.“ Podobne ako v zvláštnom čísle redaktori privítali spravodlivý rozsudok a informovali o priebehu posledných udalostí.

Rozsudok Národného súdu zamestnal aj redaktorov denníka *Čas*. Ten ako periodikum Demokratickej strany musel zaujať k vyneseniu rozsudku zásadné stanovisko. Vedenie denníka totiž, napriek predchádzajúcej politike snáh o objektívne informovanie, bolo si iste vedomé, že odsúdenie a následná poprava prezidenta Slovenskej republiky bude mať za následok prútenie v Demokratickej strane, ktoré pomôže jej odporcom, teda najmä KSS. Po vynesení rozsudku a vytlačení mimoriadneho vydania priniesol *Čas* zo 17. apríla síce obšírny, no v podstate ešte stále nie útočný článok, v ktorom ako vo vydaní z 15. apríla a podobne ako ostatné periodiká informoval o udelení trestu smrti povrazom pre Dr. Tisa a Dr. Ďurčanského.⁹⁹ Zároveň priniesol odôvodnenie rozsudku.¹⁰⁰ Podobne krátkym oznámením *Čas* reagoval na Tisovú popravu v krátkom informatívnom článku „Dr. Tiso popravený“ vo vydaní z 20. apríla.¹⁰¹ Táto krátka správa však bola, podobne ako článok o Tisovom pochovaní, len znením tlačovej správy, ktorú vydalo Povereníctvo vnútra a ktorú uverejnili

všetky noviny. Napriek tomu v radoch niektorých čitateľov *Času* bolo „ticho“ zo strany novin pri pochovaní bývalého prezidenta a nedanie autorského komentára kritizované, na čo poukázala redakcia, že šlo o text povereníctva, nie „súkromnú správu“ *Času*. Oveľa väčší ohlas malo vydanie denníka z 23. apríla 1947, v ktorom *Čas* ostro zareagoval na útoky voči Demokratickej strane a rozhodol sa ponúknuť čitateľom svoju verziu o Tisovej poprave v nadväznosti na snahy o diskreditáciu DS. Predmetom sporov sa stali najmä snahy niektorých členov Demokratickej strany o udelenie milosti pre Jozefa Tisa. Postup DS bol v niektorých novinách ostro kritizovaný, na čo sa *Čas* rozhodol reagovať v rozsiahlom úvodníku s nadpisom „Ako to v skutočnosti bolo?“¹⁰²: „Keďže určité kruhy a noviny ako „Právo ľudu“ či „Práca“ a iné vyrukovali na verejnosť s tendenčnými a zlomyselnými informáciami, ktoré skutkový stav skresľujú, a to s priehľadnou snahou zdiskreditovať vedenie Demokratickej strany v očiach jej členstva, nám iné ako odraziť útoky, veci uviesť na pravú mieru a slovenskú verejnosť pravdivé informovať, ako to v skutočnosti bolo v otázke milosti pre Tisu.“¹⁰⁴ Ako ďalej pokračoval, „to je súčasne naša odpoveď na nezodpovedné upodozrievanie predsedníctva SNR i predsedu SNR a DS Dr. Jozefa Lettricha“.¹⁰⁵ Práve ten bol už viackrát predtým hodnotený ako zástanca línie potres-

99 *Pravda*, 17. 4. 1947, s. 1. Tisovi a Ďurčanskému trest smrti povrazom.

100 *Čas*, 17. 4. 1947, s. 1. Najvyšší výmer trestu Dr. Tisovi a Ďurčanskému.

101 *Tamže*, s. 2. Odôvodnenie rozsudku proti Tisovi a Ďurčanskému.

102 *Tamže*, 20. 4. 1947, s. 1. Dr. Tiso popravený.

103 *Tamže*, 23. 4. 1947. Ako to v skutočnosti bolo?

104 *Tamže*.

105 *Tamže*.

tania Jozefa Tisa a mal byť tým, kto de facto Tisovú popravu svojím postupom umožnil.¹⁰⁶ Čas v článku obhajoval postup DS pri udelení milosti (ktorý však bol v skutočnosti podľa niektorých autorov skôr alibistický v snahe nestratiť katolíckeho voliča a neúčinný v snahe o vymożenie zrušenia trestu smrti).¹⁰⁷ Viackrát pritom pripomenul, že Demokratická strana síce nebola zástancom Tisovej politiky, avšak nemohla akceptovať ani rozsudok Národného súdu: „Hoci Demokratická strana od prvého dňa svojho vzniku zrozumiteľne a bezvýhradne odmietala politiku Tisovú, hoci uznávala jeho vinu a ponechávala Národnému súdu, aby on objektívne určil spravodlivý trest, predsa sa DS stavala proti jeho poprave. Týmto svojím stanoviskom sa nestotožňovala v žiadnom smere ani s politikou Tisovou, ani nebrala do ochrany samého Tisu. Naopak, došlo k nemu po starostlivom uvážení záujmov Republiky, slovenských potrieb po konsolidovaní pomerov, snahy hladko a bez otrasov splniť dvojiročný plán a pripraviť návrh novej ústavy. Videla, že by popravou mohli byť tieto dôležité verejné záujmy poškodené. Tento náhľad zdieľalo i mnoho vážnych nepolitických činiteľov, napr. i katolícka, i evanje-

lická cirkev,¹⁰⁸ Naproti tomu predstavitelia KSS boli bezpodmienečne za výkon trestu na T/sov/.¹⁰⁹⁻¹¹⁰ Čas analyzoval najmä postoj Predsedníctva SNR k podaniu žiadosti o milosť, ktorú podal povereník spravodlivosti.¹¹¹ Trval tiež na tom, že Demokratická strana urobila všetko pre Tisovú záchranu: „Ked' sa členovia vedenia DS v Bratislave dozvedeli o stave veci, predseda DS Jozef Lettrich v stredu večer dňa 16. apríla t. r. päť ráz súrne telefonicky volal prezidenta Republiky, aby mu mohol tlmočiť stanovisko DS vo veci a jeho dôvody...“¹¹² Úvodník ako taký bol určený najmä katolíkom v radoch DS, ktorí si želali udelenie milosti Benešom a ktorí boli zo strany komunistických a DS opozičných novín atakovaní v snahe o vnútorné rozbitie Democratickej strany. Ako poukázal jeho pisateľ, „Takto a nie ináč to bolo s otázkou udelenia milosti odsúdenému Tisovi. Nechceli sme to ešte verejnosti oznamovať. Rozbijačské snahy odporcov a nepriateľov DS nás prinútili, aby sme vyšli s pravdou von. Nielen kvôli nej samej, ale i pre zachovanie týchto skutočností pre históriu“.¹¹³ Zostáva už len dodať, že i pre zamedzenie rozkolu v strane. DS sa prostredníctvom Času snažila zamedziť odlivu členstva aj vytlačením

Zdroj: Čas

106 VNUK, F.: Slovensko v rokoch 1945 - 48. II. diel. Toronto 1995, s. 22. Porovnaj SOKOLOVIČ, P.: Listy Edvardovi Benešovi v súvislosti s rozsudkom nad Jozefom Tisom

107 ĎURICA, M. S.: Jozef Tiso 1887 - 1947. Životopisný profil, s. 505.

108 Čas, 23. 4. 1947, s. 1. Ako to v skutočnosti bolo?

109 SOKOLOVIČ, P.: Listy Edvardovi Benešovi v súvislosti s rozsudkom nad Jozefom Tisom.

110 Čas, 23. 4. 1947, s. 1. Ako to v skutočnosti bolo?

111 Národný archív Českej republiky Praha, f. ÚPV tajná spisovna, List predsedu SNR Lettricha Predsedníctvu vlády z 16. 4. 1947, Informácia Gustáva Husáka Predsedníctvu vlády.

112 Čas, 23. 4. 1947, s. 1. Ako to v skutočnosti bolo?

105 Tamže.

uvedeného článku, čo sa jej však úplne nepodarilo. Za krátky čas napríklad zrušilo predplatné denníka okolo 40 tisíc predplatiteľov.¹¹⁴

Za uvedený článok bol celý náklad novín zhabaný. Vydavateľ síce podal proti zhabaniu rekurz, no náhradné číslo už nevydal pre údajný nedostatok papiera.¹¹⁵ Na uvedenie článku „Ako to v skutočnosti bolo?“ reagovali viaceré periodiká. *Partizán* priniesol na úvodnej strane text „Stanoviska Koordinačného výboru odborových zložiek k posledným udalostiam“, v ktorom výbor skonštatoval: „*Odmietame dôrazne článok v Čase dňa 23. 4. 1947 a nemôžeme uveriť, že takýto text bol uverejnený so súhlasom a vedomím skutočných demokratov, ktorí bojovali s nami ruka v ruke v zahraničnej čs. armáde, v partizánskych jednotkách, v 1. čsl. armáde na Slovensku a v ilegálnom odboji. Článkom v Čase sme boli hrubým a neslušným spôsobom napadnutí a obvinení z nátlaku na Predsedníctvo SNR, aby spravodlivý rozsudok nad J. Tisom bol vykonaný,*“¹¹⁶ *Partizán* ďalej poukazuje na to, že Lettrichovi ako predsedovi SNR ponúkla deputácia partizánov pomocnú ruku pred tlakom z ľudáckeho podzemia, ktorú neodmietol. Poukázali tiež na to, že Lettrich bol zástancom Tisovho potrestania a pravdepodobne podľahol tlaku zo strany „ľudáckeho krídla v DS“.¹¹⁷ Uvedený článok bol podľa stanoviska uverejneného v *Partizánovi* zákerný a perfidný. Jeho členovia sa teda pýtali: „1. Či vedenie DS stojí za obsahom tohto článku? 2. Či vedenie DS súhlasí s vetou, že vykonanie rozsudku nad J. Tisom je „priehľadnou snahou kompromitovať vedenie DS v očiach jej členstva“? 3. Či sa chcú partajné záujmy presadzovať aj za cenu Republiky?“¹¹⁸

Po poprave Jozefa Tisa okrem prestrelky medzi *Časom* a *Pravdou* zaujímala médiá situácia na Slovensku, ako aj reakcie jednotlivých krajín či tlače. *Pravda* v rozsiahlom článku „Po Tisovej poprave“ poukázala na to, že na Slovensku napriek tomu, že „isté kruhy verejnosti už dobre známe, šíriť všelijaké reči, že poprava spôsobí na Slovensku pokoj“,¹¹⁹ panoval až na menšie incidenty pokoj. V tomto smere je pre spôsob písania *Pravdy*

signifikantná neskoršia stručná analýza situácie na Slovensku, podľa ktorej „*rozsudok nad Tisom prijal Slovensko i zahraničie pokojne. Odbojové zložky i osadenstvo mnohých závodov vyjadrili svoje zadosťučinenie nad spravodlivo vyneseným rozsudkom*“.¹²⁰ Denník pritom nebral do úvahy veľký počet žiadostí o milosť Tisovi a nesúhlasných listov v súvislosti s jeho popravou, ktoré počtom takmer dvojnásobne prevyšovali žiadosti o vykonanie rozsudku, resp. listy odobrujúce rozsudok.¹²¹ Podobne ako v prípade referovania o Tisovom procese nezabudla poukázať na to, ako reagoval na Tisovú popravu Vatikán. Zacistovala opäť správu z agentúry United Press, podľa ktorej prijal síce Vatikán Tisovú popravu ako vojnového zločinca s poľutovaním, na druhej strane ale „*Svätá stolica nepodnikne nijakú akciu, aby trest smrti zmiernili, a to z toho dôvodu, že Dr. Tiso prijal politický úrad. V správe sa hovorí: Tu opäť má cirkev pravdu, keď odporúča kňazom, aby neprijímali politický úrad*“.¹²² Podobné správy priniesli po vykonaní popravy viaceré médiá, avšak bez výrazného akcentovania Tisovho rozporu s Vatikánom. *Sloboda* si všimla na rozdiel od *Pravdy* spôsob, akým o Tisovej poprave písal oficiálny Vatikánsky časopis *Osservatore Romano*. Podľa komentára v uvedenom periodiku šlo o čin, ktorý „*kompromituje vzácnu možnosť upokojenia myslí v ČSR. Nech už poprava bola spravodlivým potrestaním zločinu, ako tvrdí jedna strana, alebo politickou pomstou, ako hovorí strana druhá, jedná vec je istá: milosť Dr. Tisovi by mohla veľmi prospieť k utuženiu duchovnej jednoty medzi Čechmi a Slovákmi. Skutočnosť, že nebola prejavovaná úcta k duchovnému postaveniu obžalovaného, ktoré je vždy posvätné, i v tom človekovi, ktorého vina bola dokázaná, môže vyvolať len hlbokú bolesť u všetkých veriacich (...) Je to smutná vec - plodnosť k nenávisti - prejavovaná tým, že ten, kto sa cíti byť urazeným, obyčajne odpláca tým, že rozmnožuje zlo, ktoré bolo na ňom spáchané*“.¹²³ Hoci bol denník *Osservatore Romano* významným oficiálnym vatikánskym periodikom, ktoré odráža-

114 VNUK, F.: *Slovensko v rokoch 1945-48. II. diel*, s. 24.

115 *Čas*, 24. 4. 1947, s. 1. „Čas“ zhabaný.

116 *Partizán*, 27. 4. 1947, s. 1. stanovisko koordinačného výboru odborových zložiek k posledným udalostiam.

117 Tamže.

118 Tamže.

119 *Pravda*, 22. 4. 1947, s. 2. Po Tisovej poprave.

120 Tamže, 20. 4. 1947, s. 4. Z domova.

121 SOKOLOVIČ, P.: Listy Edvardovi Benešovi v súvislosti s rozsudkom nad Jozefom Tisom.

122 *Pravda*, 22. 4. 1947, s. 2. Po Tisovej poprave.

123 *Sloboda*, 23. 4. 1947, s. 2. *Osservatore Romano* k vykonaniu rozsudku nad Dr. Jozefom Tisom. Porovnaj VNUK, F.: *Slovensko v rokoch 1945 - 48. II. diel*, s. 25.

lo postoje Vatikánu v rozličných otázkach, na stránkach *Pravdy* by sme uvedený citát hľadali márne. Opäť jeden z mnohých dôkazov selektívnej politiky denníka KSS k informovaniu o procese s Jozefom Tisom.

Pravdu však situácia na Slovensku zaujímal tiež okrem iného najmä z hľadiska možnosti jej využitia vo svojej kampani proti demokratickej strane. V citovanom článku venovala pozornosť situácii v DS, ktorá „sa pred voľbami zaviazala a svojim ľudáckym voličom sľúbila, že Tiso popravený nebude“. Podľa denníka totiž „už počas celého procesu kríza v DS trvala aj po poslednej schôdzke predsedníctva, na ktorej sa údajne dohodli udržať jednotu strany, nemožno tvrdiť, že by táto kríza bola úplne likvidovaná“.¹²⁴ Kríza v Demokratickej strane skutočne existovala, ako počas procesu, no najmä po ňom, stranu ako takú ale nepoložila na koliená a ani nerozštiepila na dve časti podľa želania KSS. Napriek tomu Tisová poprava znamenala pre Demokratickú stranu istý, aj keď nie rozhodujúci zásah.¹²⁵ Väz jej však zlomil až február 1948.

Slovenské politické strany v tomto boji sledovali vlastné politické ciele. Ako bolo vidieť na predložených dokumentoch, proces nebol ani tak príčinou, ktorá podnietila ich aktivity, ako skôr prostriedkom na diskreditáciu politického protivníka. Na stránkach svojich tlačových orgánov preto formulovali svoje posto-

je ako k procesu samotnému, tak v nadväznosti naň aj k smerovaniu slovenskej politiky. Stránky slovenskej tlače v sledovanom období sú dôkazom, že proces s Jozefom Tisom bol politicky využívaným v straníckom súboji, ktorý v slovenskej spoločnosti prebiehal po voľbách v roku 1946. Komunistická strana svojím ťažením proti demokracii využila proces na upevňovanie svojich pozícií a treba skonštatovať, že z neho vyšla tak na stránkach tlače, ako aj v politickej (ak už nie v morálnej) rovine víťazne.

Otázka úlohy médií v procese s Jozefom Tisom a spol. zďaleka nie je týmto príspevkom vyčerpaná. V rovine analýzy konkrétnych postojov tlačových médií k jednotlivým otázkam procesu sa akiste núkajú mnohé porovnania foriem reakcií straníckych novín na samostatné body obžaloby, ktoré už boli niektorými autormi načrtnuté.¹²⁶ Tento aspekt je zaiste nemiernie zaujímavý, svojim rozsahom by však presiahol rámec jednej štúdie. Predkladaný príspevok sa aj preto zameriava najmä na úlohy tlače v straníckom boji dvoch najvýznamnejších slovenských politických strán, snaží sa vyvodiť závery, ktoré by objasnili konkrétnu úlohu straníckych tlačových tribunov pri analýze jedného z najvýznamnejších (ak nie najvýznamnejšieho) retribučných procesov po vojnového obdobia.

Peter Sokolovič: The Role of the Slovak Press in the Political Struggle In the Context of the Trial of Jozef Tiso

The trial of Jozef Tiso represented more than indicting his person; the newly established ruling power aimed to put on trial also the regime, and its symbol. This way it availed itself of the opportunity to deal not only with this figure but for the most part also with the preceding political system once and for all. The political aspect of Tiso's "just" punishment entailed yet another and perhaps a more notable facet. Namely, it became the bargaining chip the Communist Party of Slovakia set out to use for its political gains in the struggle for power with the Democratic Party. In the role of the medium which exerted most influence at the time, the press turned into an arena where political points were to be scored. The press bodies of the political parties and the seemingly independent media alike engaged in a race to bring the "most objective" coverage of the trial. When one analyzes the periodic press, it becomes obvious, that it was the press that became a highly effective instrument of the political propaganda which could lavishly exploit the fertile ground the Jozef Tiso trial afforded. The various newspapers interpreted the factual information presented during the trial to suit their respective political affiliation. They would fit the means of expression; they even often informed on facts which were presented in the course of the trial in a selective mode. Since the press disputes during the trial tied in mostly with the animosity coming from the *Čas* and *Pravda* daily newspapers, it is logical, the study has focused foremost on analyzing these periodicals and their view of the trial.

124 *Pravda*, 22. 4. 1947, s. 2. Po Tisovej poprave.

125 Porovnaj LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 - 1948*, s. 49, SYRNÝ, M.: *Slovenskí demokrati '44 - 48*, s. 286.

126 KUZMOVÁ, D.: *Pravda a Čas o výpovediach Jozefa Tisu pred Národným súdom*.

Štátna bezpečnosť v druhej polovici 80. rokov 20. storočia

Rekonštrukcia na príklade činnosti Oddelenia (Odboru) ŠtB Okresnej správy ZNB Levice¹

Mgr. Peter Jašek, PhD.
(1983), absolvent Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Pracuje v Ústave pamäti národa.

Druhá polovica 80. rokov 20. storočia priniesla zásadnú zmenu v postavení komunistického Československa. Spoločenská atmosféra, poznačená až deformovaná normalizačným režimom nastoleným v 70. rokoch, sa začala meniť a obyvateľstvo čoraz viac prejavovalo nespokojnosť s panujúcim režimom, ktorý svoju legitimitu opieral predovšetkým o sovietsku okupačnú armádu, ktorá jeho predstaviteľov dosadila k moci v rokoch 1968 - 1970. Dôsledky zásadných zmien v Sovietskom zväze, ktorý po nástupe Michaila Gorbačova na pozíciu generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (ÚV KSSZ) v marci 1985 nastúpil na cestu perestrojky a glasnosti a v zahraničnej politike vymenil pod vplyvom viacerých faktorov konfrontačný tón za úsilie o zmiernenie napätia vo veľmocenských vzťahoch a neangažovanie sa do vnútorných záležitostí s priateľených štátov, sa nemohli neprejavovať ani v ďalších komunistických štátoch, i keď rýchlosť ich prenikania bola rôzna.

Normalizačné Československo patrilo medzi tie štáty, ktorých reakcia na zmeny v Sovietskom zväze bola veľmi pomalá. Jeho politické vedenie sa na situáciu pozeralo podozrievavo, keďže politika perestrojky a glasnosti bola podobná reformnému procesu roku 1968, ktorý potlačili sovietske tanky, v dôsledku čoho sa normalizačné vedenie de facto dostalo k moci. Otázka prehodnotenia sovietskej intervencie, ktorú popri všeobecnom uvoľnení pomerov očakávali občania, bola pre normalizačných politikov horúcim zemiakom, ktorej sa skôr obávali a miesto aby ju nastolili, vyhýbali sa jej ako sa dalo. Prakticky až do

pádu režimu mala v predsedníctve Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) prevahu tá časť funkcionárov, ktorí boli zásadne proti revízii hodnotenia udalostí 21. augusta 1968, pretože od toho závisela ich politická existencia.² Neboli schopní nastoliť túto otázku počas oficiálnych návštev Sovietskeho zväzu dokonca ani v roku 1989, keď im sovietske vedenie jasne povedalo, že otázka prehodnotenia týchto udalostí je na československom straníckom vedení. Práve naopak, žiadali, aby Sovieti svoje stanovisko k okupácii nemenili!³ To bolo jedným z hlavných limitov realizácie politiky prestavby do praxe.

Stranícke vedenie bolo zvyknuté preberať vzory zo Sovietskeho zväzu, a preto nemohlo celkom odmietnuť ani perestrojku, ktorá sa do povedomia verejnosti dostala ako prestavba. Širšia verejnosť ju jednoznačne vítala a očakávanie sa spájali už so XVII. zjazdom KSČ, ktorý sa konal v dňoch 24. - 28. marca 1986. Verilo sa, že zjazd bude reflektovať myšlienky a východiská novej politiky, ako ich formuloval XXVII. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (25. februára - 6. marca 1986) kladúci dôraz na perestrojku. Závery XVII. zjazdu KSČ však perestrojkové myšlienky ignorovali. Práve naopak, z jedenástich novozvolených členov predsedníctva ÚV KSČ boli až desiatimi členmi predsedníctva už od roku 1971. Navyše všetci boli v dôchodkovom veku.⁴

Hoci sa stalo faktickou módou verbálne sa prihlasovať k myšlienkam prestavby, aplikácia sa nemala uskutočniť slepým kopírovaním, ale „so zohľadnením vlastných špecifik“.⁵ Svojím dogmatickým postojom vedenie KSČ pre-

1 Komplexná rekonštrukcia činnosti jednotlivých Krajských a Okresných správ Štátnej bezpečnosti (ŠtB) sa robí mimoriadne ťažko „vďaka“ rozsiahlej skartácii. Z pôvodných materiálov iba torzo, navyše nie všetky materiály sú spracované a sprístupnené. Medzi jednotlivými okresnými správami je veľký rozdiel v kvalite aj kvantite zachovaného materiálu. V prípade Oddelenia ŠtB Okresnej správy Zboru národnej bezpečnosti (0 ŠtB OS ZNB) Levice je zachovanosť archívneho materiálu na pomerne dobrej úrovni, čo bol jeden z dôvodov, prečo sme za príklad rekonštrukcie činnosti ŠtB zvolili práve okres Levice.

2 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991, strana (s.) 148.

3 KATREBOVÁ-BL. EHOVÁ, B.: Michail Gorbačov a koniec komunistického režimu v Československu. In: *Pamäť národa*, ročník (roč.) 4, 2008, číslo (č.) 1, s. 30; LORENC, Ā.: *Ministerstvo strachu? Neskartované spomienky generála Lorenca*. Bratislava 1992, s. 160 - 161.

4 KOUDELKA, F.: Husákův pád 1987. Dokumenty k oddelení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ. In: *Soudobé dějiny*, roč. 7, 2000, č. 3, s. 477 - 478.

5 KATREBOVÁ-BL. EHOVÁ, B.: Michail Gorbačov , s. 24,

hlbovalo a eskalovalo spoločenskú krízu, do ktorej normalizačný režim privádzal spoločnosť v druhej polovici 80. rokov. Tá bola sprevádzaná aj viditeľným hospodárskym a technologickým zaostávaním za demokratickými západnými štátmi. Nová zásada sovietskej zahraničnej politiky vo vzťahu k spriateleným socialistickým štátom - nemiešať sa do ich vnútropolitických záležitostí - sa tak paradoxne v tomto prípade obrátila proti želaniu väčšiny čs. obyvateľstva, čoho viditeľným dôkazom bola návšteva Gorbačova v Československu roku 1987 a následné sklamanie, keďže počas nej neurobil nič, čo by zmenilo vnútropolitický status quo v Československu.

Prejavom dogmatizmu boli personálne výmeny v čele KSČ v rokoch 1987 - 1988, keď prišlo k obmene stranických funkcionárov, ktorej najviditeľnejšou zmenou bola tá na kľúčovej pozícii generálneho tajomníka ÚV KSČ. V tejto pozícii vystriedal Gustáva Husáka Miloš Jakeš, ktorý bol ešte konzervatívnejším politikom ako Husák. Bol kompromisným kandidátom, od ktorého sa na jednej strane očakávala vernosť starým postulátom a na druhej strane prestavba.⁶ Podobne aj ďalšie personálne zmeny vyzneli skôr ako podpora dogmatických síl vo vnútri KSČ. Po personálnych zmenách, realizovaných na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ 8. - 9. apríla 1988, obsadili všetky kľúčové pozície v KSČ dogmatickí politici.⁷ Ako príklad môžeme spomenúť výmeny na Slovensku, kde v apríli 1988 nahradil I. tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) Jozefa Lenárta Ignác Janák a na poste ideologického tajomníka ÚV KSS nahradil Iludovíka Pezlára Gejza Šlapka. Aj zo štátneho aparátu odišli dvaja významní politici, ktorých mená sa spájali s prestavbou. Na pozícii predsedu federálnej vlády vystriedal Ľubomíra Štrougala Ladislav Adamec a na najcitlivejšom mieste vo vláde, na pozícii federálneho ministra vnútra, vystriedal Vratislava Vajnara František Kincl.

Normalizačné Československo patrilo koncom 80. rokov medzi konzervatívnejšie komunistické režimy a markantnejšie zmeny smerujúce k liberalizácii prichádzali postupne vo všetkých oblastiach až v rokoch 1988 - 1989. Koncom marca 1988 prijala československá vláda zákony o štátnom podniku a o poľnohospodárskom družstevníctve, kto-

ré sa mali stať základom ekonomickej prestavby a utvárali legislatívny rámec pre potrebné zmeny v mechanizme riadenia ekonomiky, ktorá mala od 1. januára 1990 prejsť na nový ekonomický mechanizmus.⁸ V apríli sa vytvorila komisia pre prípravu novej československej Ústavy, ktorá mala reflektovať novú politiku. V júni 1988 bol Ján Sokol vymenovaný za apoštolského administrátora Trnavskej arcidiecézy, čo bola vzhľadom na predchádzajúce obštrukcie štátnej moci pri menovaní biskupov pozitívna zmena. 16. decembra 1988 prestalo Československo rušiť rozhlasové vysielanie stanice *Slobodná Európa*. Zjednotilo sa aj cestovanie do kapitalistických štátov. To však už bol spoločenský pohyb v stave, keď KSČ pomaly ale isto strácala iniciatívu. Navyše pre vládnucu garnitúru bolo zachovanie politického monopolu moci hlavnou podmienkou prestavby, ktorej sa nebola ochotná vzdať za žiadnu cenu. Sviečková manifestácia veriacich 25. marca 1988 v Bratislave a výročie okupácie v auguste 1988 v Prahe priniesli masové protirežimové vystúpenia signalizujúce, že ľudia sa prestávajú báť verejne angažovať, no na druhej strane ukázali, že štátna moc neváha v prípade hoci aj pokojných vystúpení občanov použiť násilie. Nastalo kvalitatívne nové obdobie, v ktorom rástla angažovanosť dovtedy indiferentných ľudí, počet masových protirežimových vystúpení a nezávislých iniciatív. Udalosti, stimulované vývojom v susedných socialistických štátoch a prehľbujúcou sa vnútropolitickou a hospodárskou krízou, smerovali ku konfrontácii, ktorá vyvrcholila v novembri 1989 Nežnou revolúciou a pádom komunistického režimu v Československu.

I. Oddelenie (Odbor) ŠtB Okresnej správy ZNB Levice

Keďže normalizačný režim nemohol počítať s podporou obyvateľstva, musel svoju mocenskú hegemoniu zabezpečiť inými prostriedkami. Jedným z hlavných pomocníkov bola Štátna bezpečnosť, komunistická tajná polícia, ktorá realizovala plošnú kontrolu spoločenských aktivít, intenzívnu cielenú kontrolu protirežimových aktivít a pomáhala likvidovať protikomunistické aktivity odporcov režimu. Napriek politike prestavby bolo hlavnou

6 LORENC, A.: *Ministerstvo strachu?*..., s. 139.

7 KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, B.: Michail Gorbačov..., s. 30.

8 Tamže, s. 26 a 57.

úlohou ŠtB zabezpečiť včasnú a presnú informovanosť politických miest o procesoch, ktoré v spoločnosti prebiehali, aby si KSČ ponechala pre seba rozhodujúcu úlohu v politickom dianí.⁹

Na pôsobení ŠtB sa proces prestavby prejavil postupnou zmenou metód práce, keď sa kontrola a ovplyvňovanie opozície mali zabezpečovať novými formami, ktoré boli charakterizované ústupom od policajných metód a nástupom operatívnych foriem práce.¹⁰ Napriek tomu, že vyššie uvedené bolo aplikované do praxe, nie vždy zostalo výlučne pri týchto metódach. O pokračovaní policajných metód práce svedčia o. i. prípad smrti kňaza Štefana Poláka z Boroviec v roku 1987, zatknutie a odsúdenie Romana Polanského v júni 1988 či väznenie viacerých disidentov v období pred pádom režimu, napr. Jána Čarnogurského a Miroslava Kusého, ktorí boli ako členovia Bratislavskej päťky uväznení v auguste 1989. Tieto názorné prípady potvrdzujú politický charakter Štátnej bezpečnosti.

Všetky útvary kontrarozvedky boli závislé od príkazov politického vedenia, ktoré sa zdôrazňovali v každoročných plánoch činnosti floskulami typu „*vychádzajúc z rozpracovaných záverov XVII. zjazdu KSČ, vytýčeného zamerania v práci zložiek ZNB Federálnym ministerstvom vnútra ako i z vývoja politicko-bezpečnostnej situácie zameranie práce vyžaduje (...) v súlade s líniou strany čeliť činnosti vnútorných nepriateľov i naďalej, predovšetkým politickými prostriedkami, diskreditáciou ich činnosti a zámerov v očiach obyvateľstva*“.¹¹ V rozkazoch sa vždy ochrana stranických záujmov písala pred ochranou štátnych záujmov, a hoci KSČ ako štátostrana považovala oboje za totožné, nešlo len o slovičkárnenie, ale o definovanie priority práce ŠtB.

Činnosť ZNB (ktorej bola ŠtB integrálnou súčasťou) bola organizovaná a uskutočňovaná tak, aby čo najviac zabezpečovala ochranu politických záujmov štátu a v praxi bola zaistená triednym a stranickým princípom, kto-

rý bol dôsledkom politických základov štátu.¹² Princíp vedúcej úlohy KSČ bol pevne zakotvený do všetkých základných noriem činnosti. Medzi funkcionármi ZNB a vedúcimi činiteľmi KSČ na celoštátnej, ale aj krajskej a okresnej úrovni bol vzťah určitej neformálnej podriadenosti. Najvýraznejšie sa systém riadenia ministerstva komunistickou stranou prejavoval na federálnom ministerstve vnútra, pretože minister bol fakticky priamo podriadený generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ, pričom vláda a parlament do činnosti rezortu nezasahovali. Osobu ministra vnútra vyberal vždy generálny tajomník a všetky zásadné koncepčné, plánovacie a hodnotiace dokumenty o činnosti ŠtB preokúvalo predsedníctvo ÚV KSČ.¹³

Organizačne boli kľúčové časti kontrarozvedky rozdelené podľa rozkazu ministra vnútra č. 15 z 20. mája 1974 na Správu kontrarozvedky pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi (krycie meno II. správa FMV¹⁴), Správu kontrarozvedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi (X. správa FMV), Správu kontrarozvedky pre ochranu ekonomiky (XI. správa FMV) a na Slovensku pôsobila Správa kontrarozvedky v Bratislave (XII. správa FMV). Hlavná organizácia FMV zostala v tejto podobe až do roku 1988, keď prišlo k zmene, pretože najvyššie vedenie ŠtB považovalo výsledky práce kontrarozvedky za nedostatočné, nakoľko sa prelínali kompetencie jednotlivých správ. Príčinou, ale zároveň aj cieľom reorganizácie bolo „*prohloubení účinnosti kontrarozvedných práce, její přizpůsobení současným formám a metodám nepřátelské činnosti a skvalitnění centrálného řízení*“.¹⁵ Reforma súvisela aj s nariadením federálnej vlády o znižovaní počtu pracovníkov ústredných orgánov, na základe ktorého sa mal počet pracovníkov riadiaceho aparátu ministerstiev znížiť o 30 percent zároveň s redukciami počtu námestníkov. V pozadí reorganizácie stála aj skutočnosť, že dovtedajší model ŠtB síce postačoval v boji proti „vnútornému nepriateľovi“ a domácej opozícii, ale pri ochrane komunistického modelu ekonomiky, a najmä proti činnosti spravodajských služieb západných štá-

9 LORENC, A.: *Ministerstvo strachu?*..., s. 122.

10 BALUN, P.: Štátno-bezpečnostná situácia na Slovensku v roku 1988. In: BALUN, P.: 1988. *Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Bratislava 2009, s. 11.

11 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej iba A ÚPN), fond (ďalej iba f.) Okresná správa Zboru národnej bezpečnosti v Leviciach - Správa Štátnej bezpečnosti 1981 - 1990 (ďalej iba OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 10, číslo jednice (ďalej iba č. j.) 0095/87, Základné zameranie kontrarozvednej činnosti na rok 1987, s. 1.

12 LORENC, A.: *Ministerstvo strachu?*..., s. 65.

13 Tamže, s. 67.

14 Federálne ministerstvo vnútra.

15 SIV0Š, J.: Reforma Štátnej bezpečnosti v predvečer pádu komunistického režimu. In: BALUN, P.: 1988. *Rok pred zmenou*, s. 70.

to na území Československa bol nedostačujúci.¹⁶ Po reorganizácii vznikli popri ďalších správach Hlavná správa rozviedky (I. správa ZNB) určená na boj proti „vonkajšiemu nepriateľovi“ a na poli boja proti „vnútornému nepriateľovi“ predovšetkým Hlavná správa kontrarozviedky (II. správa ZNB), ktorá zlúčila II., X, aXI. správu. XII. správa ako Správa kontrarozviedky na Slovensku bola ponechaná.¹⁷

Popri týchto centrálnych orgánoch fungovali Krajské správy ŠtB, fungujúce ako súčasť Krajských správ ZNB. Na Slovensku pôsobili v 80. rokoch tri - Krajská správa ZNB Bratislava, Krajská správa ZNB Banská Bystrica a Krajská správa ZNB Košice. Najnižšou čiastkou organizačnej štruktúry ŠtB boli okresné oddelenia a odbory, ktoré (analogicky ako Krajské správy ŠtB) pôsobili pri každom okresnom veliteľstve ZNB. Oddelenie ŠtB Okresnej správy ZNB (ďalej O ŠtB OS ZNB) Levice bolo podriadené Správe ŠtB hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja.

Okresné správy ZNB boli zriadené spoločným rozkazom federálneho a republikových ministrov vnútra č. 8 z 21. septembra 1977.¹⁸ Členili sa na funkčné útvary (vnútorné oddelenie a hospodársku skupinu) a výkonné útvary, medzi ktoré malo patriť oddelenie štátnej bezpečnosti, odbor Verejnej bezpečnosti, oddelenie vyšetrovania Verejnej bezpečnosti a oddelenie pasov a víz. Hlavnou úlohou OS ZNB bolo „dôsledne realizovať bezpečnostnú politiku strany a štátu v podmienkach ZNB pri plnom rešpektovaní a praktickom uplatňovaní vedúcej úlohy KSČ“.¹⁹ Reorganizácia útvarov kontrarozviedky v roku 1988 sa dotkla aj štruktúr krajských a okresných správ ZNB, na ktoré sa mala preniesť časť operatívnej práce a činnosti, ktoré nebolo treba zabezpečovať centrálnymi útvarmi.

Pre oddelenia ŠtB boli zákonom dané hlavné problematiky, ktoré malo rozpracovávať. Na úseku vnútorného spravodajstva mali okresné oddelenia ŠtB za hlavnú úlohu odhaľovať protisocialistickú činnosť predstaviteľov „pravice“ (čiže komunistov vylúčených z KSČ v rokoch 1968 - 1970 - pozn. P. J.), bývalých príslušníkov ZNB a armády prepustených za „protisocialistickú“ činnosť, bývalých

Příloha k čj.: SM-0041/OST-02
PŘÍSNĚ TAJNĚ
Počet listů: 2
Výtisk č.: 2
List č.:

Tabulka č.:
SLOŽENÍ A POČTY
odbor StB OS SNB Levice

Platnost od 1.10.1988

Peč. číslo	Číslo funkce	Popis funkce	Děchodová kateg.	Charakter činnosti	SVP - čvo	Linie zařazení	Počet míst	Plánovaná hodnota	Kval. předpoklad	Předpoklad praxe	Klíč	PZ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
		<u>Odbor StB</u>										
		náčelník odboru-zástupce										
		náčelník OS SNB pro StB										
2.	P5068	zástupce náčelníka odboru současně náčelník oddělení	1	201	01	21	1	mjr	V	10	33	S
		<u>skupina StB</u>										
1.	P3572	starší referent	1	201	01	21	1	kpt	V	08	26	S
		<u>1. oddělení StB pro JE</u>										
1.	P4052	starší referent specialista	1	201	01	21	2	mjr	V	10	27	S
2.	P3572	starší referent	1	201	01	21	4	mjr	V	08	26	S
3.	P3132	referent	1	201	01	21	1	npor	D	06	25	S
4.	P3300	referent spisu	2	201	16	21	1	nprap	P	04	14	S
		<u>2. oddělení režimové ochrany pro JE</u>										
1.	P2496	náčelník oddělení	1	013	02	21	1	mjr	V	10	29	S
2.	P5092	zástupce náčelníka oddělení	1	013	02	21	1	mjr	V	10	27	S
3.	P3572	starší referent	2	007	04	21	1	npor	D	08	18	S
		<u>1. skupina - kontrola vstupu</u>										
1.	P4900	velitel směny	1	013	02	21	4	kpt	VD	08	26	S
2.	P3572	starší referent	1	013	02	21	28	npor	D	08	23	S
3.	P3132	referent	1	013	02	21	16	nprap	P	06	22	S
		<u>2. skupina - zásahová jednotka</u>										
1.	P4900	velitel směny	1	013	02	21	4	kpt	VD	08	26	S
2.	P3572	starší referent	1	013	02	21	8	npor	D	08	23	S
3.	P3132	referent	1	013	02	21	4	nprap	P	06	22	S

ci, aktivných členov bývalých „buržoázných“ strán a „fašistických“ organizácií, „sionistov“ a ukrajinských nacionalistov. Nemenej dôležitou úlohou bolo realizovať opatrenia na odhalenie pravicovo orientovaných spisovateľov, pisateľov „protisocialistických“ a „protispoločenských“ písomností a ich šíriteľov, ako aj realizovať opatrenia proti zneužitiu kultúrnych akcií a masových oznamovacích prostriedkov k „protisocialistickej“ činnosti. Osobitná pozornosť bola venovaná problematike mládeže, kde sa mali odhaľovať nositelia „nepriateľských ideológií“ a v spolupráci so štátnymi a školskými orgánmi sa malo zabraňovať ne-

Zloženie a počty odboru
ŠtB OS ZNB Levice.

Zdroj: AÚPN

16 ŽÁČEK, P.: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“. Agónia komunistckej moci vzvodkách tajnej policie Bratislava 2002, s. 70.

17 SIVŮŠ, J.: Reforma štátnej bezpečnosti..., s. 76 - 77.

18 Dostupné na URL <http://www.upn.gov.sk/obdobie-1945-1989/rozkazy-ministrov-vnutra-1948-1989> Rozkaz ministra vnútra č. 8 z 21. septembra 1977, s. 1.

19 http://www.upn.gov.sk/obdobie-1945-1989/rozkazy-ministrov-vnutra-1948-1989 Rozkaz ministra vnútra č. 8 z 21. septembra 1977, s. 3.

ODPADNÉNE!
 11.10.2001
 11.10.2001
 Ročník 1987 V Prahe dne 2. prosince 1987 Číslo 20

MINISTERSTVA VNITRA
 PŘÍSNĚ TAJNĚ
 ROZKAZ
 MINISTERA VNITRA
 ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Ročník 1987 V Prahe dne 2. prosince 1987 Číslo 20

Zřízení odborů Státní bezpečnosti v okresních správách
 Sboru národní bezpečnosti České Budějovice, Třebíč,
 Trnava a Levice

K zajištění účinné bezpečnosti ochrany jaderných elektráren
 útvary Sboru národní bezpečnosti, podle § 8 odst. 4 zákona č. 40/
 1974 Sb., o Sboru národní bezpečnosti,

I. z r u š u j í
 oddělení Státní bezpečnosti okresních správ Sboru národní bezpečnosti
 Třebíč a Trnava, zřízená RMV ČSSR č. 24/1977;

II. z ř í z u j í
 a/ odbor Státní bezpečnosti v okresních správách Sboru národní bezpečnosti
 Třebíč a Trnava, který se člení na
 1. oddělení s působností v územním obvodu okresní správy Sboru národní bezpečnosti
 s výjimkou objektu jaderné elektrárny,
 2. oddělení pro státobezpečnostní ochranu jaderné elektrárny,
 3. oddělení režimové ochrany jaderné elektrárny,
 b/ odbor Státní bezpečnosti v okresních správách Sboru národní bezpečnosti
 České Budějovice a Levice, který se člení na
 1. skupinu s působností v územním obvodu okresní správy Sboru národní bezpečnosti
 s výjimkou objektu jaderné elektrárny,
 2. oddělení pro státobezpečnostní ochranu jaderné elektrárny,
 3. oddělení režimové ochrany jaderné elektrárny;

III. s t a n o v í m :
 a/ zástupce náčelníka okresní správy Sboru národní bezpečnosti pro Státní bezpečnost je
 náčelníkem odboru Státní bezpečnosti;
 b/ zástupce náčelníka odboru Státní bezpečnosti je náčelníkem oddělení pro
 státobezpečnostní ochranu jaderné elektrárny;

IV. v y d á v á m
 v příloze k tomuto rozkazu směrnice pro činnost oddělení režimové ochrany
 jaderné elektrárny;

Rozkaz o zřízení odboru
 ŠtB Levice. Zdroj: AÚPN

priateľskému ovplyvňovaniu mládeže na vysokých a stredných školách a v neorganizovaných skupinách. Oddelenia ŠtB mali tiež úlohu uskutočňovať opatrenia proti „zneužitíu“ cirkvi a siekt k protisocialistickej a nedovolenej náboženskej činnosti, a tiež zabezpečovať evidenciu a kontrolu nepriateľských osôb.²⁰

Na čele okresných správ ZNB stál náčelník, ktorý bol podriadený náčelníkovi príslušnej Krajskej správy ZNB, do ktorej teritória spadali. Náčelník OS ZNB mal troch zástupcov. Zástupca pre štátnu bezpečnosť bol zároveň náčelníkom oddelenia ŠtB. Zodpovedal za štátnobezpečnostnú situáciu v okrese a organizoval plnenie úloh pri ochrane socialistického štátneho zriadenia. Zároveň spracovával informácie o štátnobezpečnostnej situácii v okrese, tieto vyhodnocoval a predkladal príslušným funkcionárom FMV a miestnym stranickým a štátnym orgánom. Popri týchto kompetenciách riadil činnosť príslušníkov oddelenia ŠtB a riadil

Strana 2 RMV ČSSR č. 20/1987

V. u k l á d á m

- a/ náčelníku sekretariátu FMV
 zajišťit vydání vzorové tabulky složení a počtu odborů ŠtB
 okresních správ SNB,
- b/ náčelníkům krajské správy SNB České Budějovice a správy SNB
 hlavního města Bratislavy a Západoslovenského kraje
 zrušit ke dni účinnosti tohoto rozkazu vyčlenění vysunutých
 pracovníků ŠtB z počtu správ ŠtB k okresním správám SNB
 České Budějovice a Levice,
- c/ náčelníkům krajské správy SNB České Budějovice, krajské
 správy SNB Brno a správy SNB hlavního města Bratislavy
 a Západoslovenského kraje
 1. zajišťit nejpozději do tří měsíců po dni účinnosti tohoto
 rozkazu kádrové obsazení funkcí v nově zřízených odborech
 ŠtB,
 2. zabezpečit nejpozději do dvou měsíců po dni účinnosti to-
 hoto rozkazu změnu a doplnění organizačních řádů okres-
 ních správ SNB České Budějovice, Třebíč, Trnava a Levice.

Tento rozkaz nabývá účinnosti dnem 1. ledna 1988.

Č. j. SM-0031/OST-87

Ministr vnitra ČSSR:
 Vratislav VAJNAR v. r.

Obdržel:
 M, N, útvary FMV,
 útvary SNB podřízené FMV,
 náčelníci KS SNB,
 náčelníci OS SNB České Budějovice,
 Třebíč, Trnava, Levice

Na vědomí:
 MV ČSR, MV SSR

siet' tajných spolupracovníkov a dôverníkov.²¹
 Náčelníkom O ŠtB OS ZNB Levice bol v období rokov 1982 - 1989 kpt. JUDr. Ján Michlo.²²

Prípád levicekej OS ZNB a jej oddelenia ŠtB bol špecifický. Ako oddelenie fungovalo od roku 1980, predtým bolo vysunutým pracovníkom s jedným prílušníkom. Na základe rozkazu ministra vnútra č. 20 z 2. decembra 1987 boli zriadené odbory ŠtB pri OS ZNB České Budějovice, Třebíč, Trnava a Levice, nakoľko v teritórii týchto okresov sa nachádzali objekty zvláštnej dôležitosti, konkrétne atómové elektrárne.²³ Tým bol v prípade OS ZNB Levice k 1. januáru 1988 zrušený útvar ZNB EMO Mochovce, ktorý sa ako oddelenie stal súčasťou odboru.

II. Celostátné akcie

Politickému zameraniu zodpovedal aj obsah práce jednotlivých okresných oddelení

20 Dostupné na URL <http://www.upn.gov.sk/obdobie-1945-1989/rozказы-ministrov-vnutra-1948-1989> Rozkaz ministra vnútra č. 8 z 21. septembra 1977, s. 8 - 9.

21 Dostupné na URL <http://www.upn.gov.sk/obdobie-1945-1989/rozказы-ministrov-vnutra-1948-1989> Rozkaz ministra vnútra č. 8 z 21. septembra 1977, s. 6.

22 Ján MICHLO (1941), pôvodným povoláním radiomechanik, do služieb ZNB vstúpil v roku 1965 ako technik spojovacej skupiny 00 MV Levice, od 1. 10. 1977 inštruktor bojovej prípravy a obrany vnútorného oddelenia OS ZNB Levice. 1. 9. 1979 nastúpil ako referent oddelenia hospodárskej kriminalistiky na oddelenie VB pri OS ZNB Levice, od 1. 9. 1981 do 31. 8. 1982 poverený zastupovaním vo funkcii zástupcu náčelníka odb. VB pri OPS ZNB Levice. Od 1. 9. 1982 do 15. 1. 1990 pracoval ako zástupca náčelníka OS ZNB Levice pre ŠtB.

23 ŽÁČEK, P: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“, s. 84.

ŠtB, z ktorých ani O ŠtB OS ZNB Levice nebolo výnimkou. Týkalo sa to predovšetkým problematiky boja proti tzv. „vnútornému nepriateľovi“, ktorý bol zameraný na protikomunistické aktivity. V období prestavby v ňom hrali dôležitú úlohu celoštátne akcie, vyhlásené X. a (od roku 1988) II. správou ZNB. Väčšina z nich bola zameraná na preventívnu činnosť a rozbíjanie protirežimových aktivít. Z viacerých spomeňme tie, ktoré boli realizované aj O ŠtB OS ZNB Levice a o ktorých sa zachovali materiály.

Akcia KRUH bola celoštátnou akciou zameranou na ochranu chodu hospodárstva pred politicky motivovanými akciami, ktoré by mohli ohroziť výrobu. Pre každý významnejší podnik bol vypracovaný plán na získavanie informácií a pôsobenie agentúrnej siete na paralyzovanie pokusov o politickú konfrontáciu.²⁴ O ŠtB OS ZNB Levice pravidelne dvakrát ročne vyhodnocovala celoštátnu akciu KRUH, ktorej cieľom bola ochrana ekonomických objektov a robotníkov pred organizátormi nepriateľských a protištátnych prejavov a hromadných protisocialistických vystúpení. V druhej polovici 80. rokov O ŠtB OS ZNB Levice postupne dopĺňala evidenciu osôb v akcii KRUH, pričom v roku 1985 boli do nej zahrnuté 4 osoby.

V súvislosti s aktivizáciou agentúrnych prostriedkov zo dňa 3. februára 1989 vyplynula úloha aktualizovať vypracované plány v akcii KRUH. V zmysle rozkazov bola vykonaná aktivizácia agentúrno-dôverníckej siete, prehodnotená operatívna situácia a vo vybraných objektoch doplnená agentúrno-dôvernícka sieť. Jednotlivé operatívne bázy boli prehodnotené a doplnené o osoby vylúčené alebo vyškrtuté z KSČ a emigrantov.²⁵ V marci 1989 vydal náčelník II. správy ZNB nový metodický pokyn na zabezpečenie akcie KRUH, podľa ktorého bolo potrebné do 1. októbra 1989 aktualizovať existujúce plány vybraných ekonomických objektov a spracovať charakteristiky novozavedených objektov. Túto potrebu si vyžiadala proces prestavby hospodárskeho mechanizmu a s ním spojené demokratizačné, politicko-ekonomické a sociálne procesy. Hlavným zmys-

lom nových opatrení bolo „včasné odhalovanie negatívnych javov i snáh vonkajšieho aj vnútorného protivníka o narušovanie ekonomického rozvoja, predchádzanie a zabráňovanie poškodzovania čl. ekonomiky ako celku. Prioritnou úlohou je nepripustiť činnosť nepriateľsky zameraných osôb a skupín v ekonomických objektoch“. Po prehodnotení navrhla O ŠtB OS ZNB Levice zaradiť do akcie KRUH vo svojom teritóriu 3 objekty: SES²⁶ Tlmače, atómovú elektrárňu Mochovce a ČSAD²⁷ Levice.²⁸

V akcii PAVÚK išlo o sledovanie osôb židovského pôvodu a ich podielu na riadiacich funkciách v hospodárstve. 16. decembra 1986 prišiel pokyn, aby O ŠtB OS ZNB Levice spracovalo správu o priebehu akcie, kde mali informovať o aktualizácii báz, rozvrstvení v jednotlivých sférach spoločenského života či rozsahu „prosionistickej“ činnosti a kontaktov na kapitalistické zahraničie. Následne O ŠtB OS ZNB Levice zmonitorovala osoby židovského pôvodu v okrese a vykonala opatrenia vyžadované metodickými pokynmi, medzi ktoré patrilo napr. zisťovanie vierovyznania u osôb označených ŠtB za nepriateľské.²⁹

V akcii REŽIM bolo cieľom kontrarozvidne zabezpečiť stranické akcie, predovšetkým rozmnožovacia techniku. V roku 1986 sa akcia REŽIM týkala zabezpečenia XVII. zjazdu KSČ, zjazdu KSS a krajskej a mestskej konferencie KSČ. Pokyn na realizovanie akcie REŽIM prišiel z Prahy 24. januára 1986. Cieľom bolo preveriť zabezpečenie a zabrániť zneužitiu prostriedkov reprografickej a rozmnožovacej techniky v období pred konaním okresných konferencií a krajskej konferencie KSS (15. - 16. februára 1986), zjazdu ÚV KSS (13. - 15. marca), XVII. zjazdu KSČ (24. - 28. marca), májových udalostí (1. a 9. mája) a pred voľbami do zastupiteľských zborov ČSSR. Akcia sa týkala vyčlenených dôležitých objektov, organizácií a inštitúcií podľa zväženia jednotlivých pobočiek ŠtB a celkovej bezpečnostnej situácie. Pri pokynoch k akcii REŽIM bolo nariadené aj zvýšenie agentúrno-operatívnej a preventívnej činnosti,³⁰ ako aj vyhlásenie mimoriadnych bezpečnostných opatrení.

Náčelník O ŠtB OS ZNB Levice Ján Michlo. Zdroj: AÚPN

24 LORENC, A.: *Ministerstvo strachu?*..., s. 96.

25 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN). fond (f.) OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inventárne číslo (inv. č.) 12, číslo jednacie (č. j.) 00123/89. Aktivizácia agentúrno-dôverníckej siete v akcii KRUH, s. 1 - 2.

26 Slovenské energetické strojárne.

27 Československá autobusová doprava.

28 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990. inv. č. 12, č. j. 00220/89. Metodický pokyn k zabezpečeniu akcie KRUH.

29 Tamže, inv. č. 9, č. j. 0034/86, Akcia PAVÚK, zaslanie správy.

30 Tamže, č. j. 0054/86, Závěry a úlohy z mesačnej operatívnej porady zo 4. 3. 1986, s. 1.

3. marca 1986 poslalo O ŠtB OS ZNB Levice správu o vykonaní opatrení na okresnú a krajskú konferenciu KSS. Skontrolované boli tri vyčlenené objekty, avšak bez zistenia akýchkoľvek nedostatkov. S blížiacim sa termínom XVII. zjazdu KSČ boli vykonané kontroly zabezpečenia rozmnožovacej techniky v troch objektoch, pričom predtým príslušníci O ŠtB OS ZNB Levice skontrolovali najväčšie podniky SES SMK³¹ Timače a LEVITEX v Leviciach.³² Súčasťou kontrarozviednej ochrany straníckych podujatí bolo aj vykonanie preventívno-výchovných a preventívno-rozkladných opatrení voči vybraným osobám z báz vnútorného aj vonkajšieho protivníka. Problematika kontrarozviednej ochrany zjazdu KSS a XVII. zjazdu KSČ bola dôležitou aj preto, že ŠtB očakávala v súvislosti so zjazdmi zvýšenú aktivitu disidentov v zahraničí a možnosť provokácií skupín mládeže ovplyvnenej undergroundovými smermi. Tiež O ŠtB OS ZNB Levice dostala v rámci akcie rozkaz na zaistenie kontroly cirkevného prostredia s cieľom zabrániť prípadným „protispoločenským“ vystúpeniam tajnej cirkvi a laikov pri masových zhromaždeniach veriacich počas Veľkonočných sviatkov.³³

S výsledkom vykonaných opatrení bola spokojnosť, celkové hodnotenie uvádzalo: „V rámci MBO v dobe konania zjazdu KSS ani v priebehu XVII. zjazdu KSČ neboli zaznamenané žiadne podstatnejšie negatívne javy“³⁴ Po pokojnom priebehu zjazdu dostali jednotlivé oddelenia ŠtB za úlohu „poskytnúť maximálnu pomoc predsedom ZO KSS pri rozpracovávaní záverov XVII. zjazdu KSČ“.³⁵

V roku 1988 bola akcia REŽIM vyhlásená na výročia tzv. víťazného februára, májových osláv, zasadnutia výkonného výboru RVHP v Prahe v júli, výročia „internacionálnej pomoci“ v auguste a výročia vzniku Československa v októbri a týkala sa podnikov SES Timače a Atómovej elektrárne Mochovce. opäť ale neboli zistené nijaké problémy, iba drobné nedostatky, ktoré sa podarilo odstrániť na mieste.³⁶ Podobne to bolo aj roku 1989, keď bol k dvom vyššie uvedeným podnikom, zahrnu-

tým do akcie, pridaný aj Okresný národný výbor Levice. Zachoval sa aj konkrétny záznam priebehu akcie REŽIM z LEVITEX-u Levice. Kontrolou sa zistilo, že všetka reprografická technika je sústredená na 1. poschodí administratívnej budovy v jednej miestnosti, ktorá bola po odchode personálu zamknutá a pečatená, pričom kľúče sa ukladali na vrátnici. Preto bolo možné konštatovať, že „ochrana je dodržiavaná v zmysle vydaných režimových opatrení“.³⁷

Ďalšou celoštátnou akciou, ktorú O ŠtB OS ZNB Levice realizovala, bola akcia DELTA, v druhej polovici 80. rokov zameraná na zabezpečenie prepravy rádioaktívnych materiálov a bývala vyhlásená niekoľkokrát do roka.³⁸ Táto akcia prebiehala až do roku 1989 a týkala sa prepravy jadrového paliva (čerstvého aj vyhorelého) z jednotlivých atómových elektrární v Československu do Sovietskeho zväzu a naopak.

Cieľom ďalšej celoštátnej akcie TRASA bolo v okrese vykonávať kontrolu pracovníkov zastupiteľských úradov kapitalistických a rozvojových štátov, u ktorých bol predpoklad nepriateľskej činnosti proti ČSSR.³⁹ O tom, aké konkrétne opatrenia v jej priebehu prijímala O ŠtB OS ZNB Levice, sa však nezachovali informácie.

Významnou akciou ŠtB v boji s protirežimovými aktivistami bola akcia KLIN. Jej úlohou bolo izolovať politické konfrontačné prúdy v opozičných zoskupeniach a diferencovať ich. Bola reakciou ŠtB na proces zjednocovania opozície, ktorý akceleroval od roku 1986. Hlavným cieľom akcie bolo izolovať a fragmentarizovať opozíciu na skupinky.⁴⁰ Podstatou boli opatrenia zamerané na likvidovanie činnosti Charty 77. Práve táto akcia mala byť jednou z nových foriem práce ŠtB v snahe o umlčanie protirežimových aktivít. Nemenej dôležitým cieľom akcie bolo zabrániť spolitizovaniu novovznikajúcich protirežimových zoskupení.

V súvislosti s 20. výročím „internacionálnej pomoci“ v auguste 1988 bola vyhlásená celoštátna akcia OCHRANA 88, zameraná na zabránenie vzniku „mimoriadnych udalostí“

31 S. M. Kirova.

32 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 9, č. j. 0040/86, Akcii REŽIM, správa, zaslanie.

33 JAŠEK, P.: Mozaika činnosti, dok. č. 2.

34 AÚPN, i. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 9, č. j. 0054/86. Závery a úlohy z mesačnej operatívnej porady zo 27. 3. 1986, s. 1.

35 Tamže. Závery a úlohy z mesačnej operatívnej porady zo 28. 4. 1986, s. 2.

36 Tamže, inv. č. 11, č. j. 00106/88. Akcia REŽIM.

37 Tamže, inv. č. 12, č. j. 00196/89. Akcia REŽIM.

38 Tamže, inv. č. 11, č. j. 0043/88. Akcia DELTA. Pritom pod termínom Akcia DELTA sa začiatkom 80. rokov skrývali viaceré akcie, či už hraničné kontroly a habanie „protištátnej“ literatúry, dovážanej zo zahraničia, alebo príprava procesu proti disidentom (pozri MLYNÁŘÍK, J.: Akcia „Delta“ - príprava procesu proti 14 intelektuálom. In: *Slovenské rozhlady* (Praha) 9, 2005, č. 14, s. 127 - 205).

39 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00288/86. Rozpracované úlohy z ročného plánu OS ZNB - vysunutú pracovisko ŠtB Levice na rok 1987, s. 7.

40 LORENC, A: *Ministerstvo strachu?*..., s. 101.

v kľúčových objektoch a odvetviach hospodárstva. Cieľom bolo zvýšenou kontrarozviednou aktivitou zabrániť nožnej príprave a páchaniu sabotážnej a záškodníckej činnosti. Pozornosť sa venovala objektom riešiacim kľúčové úlohy národného hospodárstva s náročnou technológiou výroby. V rámci O ŠtB OS ZNB Levice boli v tejto akcii celkovo vyčlenené 4 objekty, z toho dva zo sektoru palivovo-energetickej základne, jeden v strojárstve a jeden v chémii.⁴¹ Pokyn na realizáciu tejto celoštátnej akcie bol daný aj v období 13. - 25. januára 1989, keď pripadlo 20. výročie upálenia sa Jana Palacha. V roku 1989 bola v levickej oblasti vykonaná akcia OCHRANA aj v dňoch 27. apríla - 10. mája. Príslušníci O ŠtB OS ZNB Levice v rámci akcie zvýšili schôdzkovú činnosť s agentúrno-dôvernickou sieťou.⁴²

O ŠtB OS ZNB Levice sa podieľalo na viacerých akciách dotýkajúcich sa armády. Veľkou akciou bolo vojenské cvičenie vojsk Varšavskej zmluvy DUNAJ 86, ktoré sa malo uskutočniť v dňoch 26. januára - 17. februára 1986 na území Maďarska a zúčastnili sa ho aj vojaci z vojenského útvaru Levice. O ŠtB OS ZNB Levice dostalo za úlohu (v súčinnosti s vojenskou kontrarozviedkou) túto akciu kontrarozviedne zabezpečiť, v dôsledku čoho vykonalo zvýšenú kontrolu preverovaných osôb a osôb štátno-bezpečnostného záujmu, aktivizovalo agentúrno-dôvernickú sieť s cieľom signalizovať záujem osôb o vojenskú problematiku a venovalo zvýšenú pozornosť príchodom cudzincov do okresu a miesta sústredenia vojsk. Súčinnosť s vojenskou kontrarozviedkou zahŕňala stanovenie konkrétnych úloh kontrarozviedneho zabezpečenia cvičenia DUNAJ 86 a ochranu vojenskej činnosti. Levické oddelenie ŠtB bolo nápomocné pri previerkach a lustráciách stiahnutých záloh v rámci cvičenia, vyhodnocovalo a odovzdávalo vojenskej kontrarozviedke poznatky o výskytke záujmových osôb a vozidiel a podchyťovalo výskyt cudzích motorových vozidiel v miestach sústredenia vojsk. V spolupráci s Verejnou bezpečnosťou zaistilo O ŠtB OS ZNB Levice nepravidelnú hliadkovaciu činnosť počas nakladania a vykladania vojenského materiálu v danej oblasti a v širšom okolí, a tiež zabezpečovalo operatívnu hliadku na zachytávanie záujmu o vojenskú činnosť.⁴³

Armády sa dotýkala aj akcia TAJFÚN. V dňoch 15. - 25. mája a 20. - 24. júna 1989 sa realizoval čiastočný odsun sovietskych vojsk z územia Československa. Na kontrarozviedne zabezpečenie presunov sovietskych vojsk bolo potrebné zabezpečiť kontrolu osôb podozrivých z páchania politickej trestnej činnosti, úkolovať agentúrno-dôvernickú sieť, monitorovať ohlasy občanov na sovietske presuny a denne prehodnocovať príchody vízových cudzincov.⁴⁴

Okrem týchto vojenských akcií, ktoré sa dotýkali okresu Levice, muselo O ŠtB OS ZNB Levice prijať kontrarozviedne opatrenia pri všetkých vojenských cvičeniach, ktoré vojská Varšavskej zmluvy uskutočnili. Opatrenia zahŕňali zvýšenú kontrolu preverovaných

Zdroj: AÚPN

Okresná správa ŠtB, Levice

Levice

č. p. 90-00514/05-89

V Leviciach dňa 5.12.1989

Prísne tajné

PRVOPISON !

Počet listov: 1.

Schvaľujem:

Náčelník Správy ŠtB
pplk. JUDr. HORÁK Ladislav
dňa :1989

N Á V R H

na zničenie objektového zväzku " MUŠKÁT " , ktorý bol vedený na odbore ŠtB Levice po línii II. odboru S ŠtB Bratislava.

Predkladám návrh na zničenie objektového zväzku MUŠKÁT r.č. 17488 na základe pokynu 1. námestníka MV ČSSR v zmysle zaslaného pokynu č.p. OS - 00207 / OA 89.

Zást. náč. OS ZNB pre ŠtB
pplk. JUDr. MICHLO J.

41 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 11, č. j. 00350/88. Vyhodnotenie preventívno-bezpečnostnej akcie OCHRANA 88.

42 Tamže, inv. č. 12, č. j. 00189/89. Preventívno-bezpečnostné opatrenie Ochrana 89.

43 Tamže, inv. č. 9, č. j. 0037/86. Plán kontrarozviedneho zabezpečenia vojenského cvičenia DUNAJ 86, s. 2.

44 Tamže, inv. č. 12, č. j. 00212/89. Akcia TAJFÚN.

a rozpracovávaných osôb, aktivizáciu agentúrno-dôverníckej siete na získavanie poznatkov o výskyte vízových cudzincov a zahraničných diplomatov a v neposlednom rade získavanie ohlasov k uskutočnenému cvičeniu.⁴⁵

Pri realizovaní akcie ČIERNE MORE išlo o kontrolu osôb cestujúcich prostredníctvom cestovných kancelárií na letnú dovolenku do Bulharska. V levickom okrese pracovali tri cestovné kancelárie, tie však vlastných delegátov do Bulharska neposielali. O ŠtB OS ZNB Levice tak mohla poskytnúť iba zoznam podnikov, ktoré plánovali zájazdy do Bulharska a približný počet cestujúcich. Keďže z levického okresu nemali vycestovať ani záujmové osoby, ani agenti a dôverníci, tak v správe náčelník levickej ŠtB skonštatoval, že neuplatňuje nijaké požiadavky do akcie ČIERNE MORE 86.⁴⁶

Zabezpečovanie celoštátnych akcií bolo nemennou úlohou prakticky počas každého roku v období 1985 - 1989. Vyššie sme popísali priebeh tých, ku ktorým sa zachovali pramenné materiály.

III. Súčinnosť s ďalšími útvarmi ZNB

Oddelenia ŠtB na jednotlivých okresoch nemohli existovať bez súčinnosti s ďalšími útvarmi ZNB. Jednou zo starostí O ŠtB OS ZNB Levice bolo spolupracovať s útvarmi Ochrany štátnych hraníc (OŠH), konkrétne v prípade Levíc išlo o Úsekové oddelenie Ipeľský Sokolec. Na porade náčelníka O ŠtB OS ZNB Levice kpt. JUDr. Jána Michla s náčelníkom ÚO OŠH Ipeľský Sokolec kpt. Ľudovítom Horňákom, ktorá sa konala 9. októbra 1984, sa obaja dohodli na pláne spolupráce medzi oboma zložkami. Podľa vzájomnej dohody O ŠtB OS ZNB Levice monitorovalo vízových cudzincov a diplomatov prichádzajúcich do priestoru OŠH. Významné bolo, že obe zložky sa mali informovať o osobách podozrivých z príprav na emigráciu. OŠH sa zaviazalo informovať o pokusoch prechodu štátnej hranice, kým O ŠtB OS ZNB Levice sľúbila informovať OŠH o cestách občanov do Juhoslávie a kapitalistického zahraničia. Na úseku agentúrno-operatívnej činnosti sa obe strany dohodli využívať k rozpracovaným osobám vzájomné poznatky a získané agentúrne informácie o prenikaní tajných služieb protiv-

níka si navzájom odovzdávať a prípadné opatrenia konzultovať.

Na úseku vyhľadávacej činnosti sa obe zložky dohodli na pomoci pri operatívnej kontrole záujmových osôb spomedzi navrátilcov, emigrantov a osôb udržiujúcich styk s kapitalistickými štátmi. Pri vyhlásení mimoriadnych bezpečnostných opatrení sa mali vzájomne informovať o operatívnej situácii a prijímať spoločné opatrenia. Vzájomnú súčinnosť mali zlepšovať pravidelné schôdzky náčelníkov oboch útvarov každé tri mesiace, na ktorých sa mala vyhodnocovať štátnobezpečnostná situácia.⁴⁷

Pre okresné pobočky ŠtB bola mimoriadne dôležitá aj súčinnosť s Verejnou bezpečnosťou, ktorá vychádzala z rozkazu náčelníka Správy ZNB č. 40/78, v ktorom boli rozpracované konkrétne úlohy pre ŠtB a VB v okrese Levice. Spolupráca sa prejavovala predovšetkým pri zabezpečovaní „poriadku“ pri významných politických a spoločenských akciách v okrese, keď boli príslušníci ŠtB vtelení do operatívnych hliadok spolu s príslušníkmi VB. Obe zložky si odovzdávali poznatky o kriminálnej trestnej činnosti a činnosti štátnobezpečnostného charakteru. V konkrétnom prípade roku 1986 útvary VB v Leviciach odovzdali poznatky v problematikách pohybu motorových vozidiel z demokratických štátov, emigrácie občanov a činnosti cirkvi a Svedkov Jehovových. Naopak, levická ŠtB odovzdala Verejnej bezpečnosti (VB) 8 poznatkov o páchaní kriminálnej trestnej činnosti.⁴⁸ Realizácia niektorých celoštátnych akcií sa tiež uskutočňovala v spolupráci s VB, napr. akcie DELTA. Spolupráca medzi oboma zložkami ZNB v okrese Levice bola hodnotená ako dobrá najmä pri zabezpečovaní spoločenských podujatí a niektorých (bližšie nešpecifikovaných - pozn. P. J.) akcií. ŠtB však požadovala, aby VB zlepšila poznatkovú základňu o činnosti katolíckej cirkvi a Svedkov Jehovových. Za hlavný nedostatok považoval náčelník O ŠtB OS ZNB Levice skutočnosť, že poznatky podávané Verejnou bezpečnosťou neboli na kvalitatívnej úrovni a nevystihovali protištátnu činnosť.⁴⁹ O ŠtB OS ZNB Levice mala záujem aj o informácie týkajúce sa dopravných nehôd vízových cudzincov alebo diplomatických zástupcov cudzích štátov.⁵⁰

45 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00114/86. Vojenské cvičenie GRANIT 86.

46 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00106/86. Akcia ČIERNE MORE. správa.

47 Tamže, inv. č. 7, č. j. 00346/84

48 Tamže, inv. č. 9, č. j. 0045/86. Súčinnosť medzi ŠtB a VB OS ZNB Levice, s. 1 - 2.

49 Tamže, č. j. 00271/86. Plnenie úloh v súčinnosti medzi ŠtB a VB. s. 2.

50 Tamže, inv. č. 10, č. j. 0089/87. Hlásenie o súčinnosti ŠtB a VB za I štvrtrok 1987

V hodnotení za rok 1988 sa konštatovalo, že došlo k zvýšeniu nielen počtu odstúpených poznatkov, ale aj k ich vyššej kvalite. ŠtB v Leviciach vyčlenila 6 osôb z databázy nepriateľských osôb pre VB a tá o nich podávala raz za polroka informácie.⁵¹ Tiež informovala O ŠtB OS ZNB Levice o pohyboch vízových cudzincov po okrese. Za rok 1988 bola súčinnosť pri zabezpečovaní mnohých opatrení najmä po problematike vnútorného nepriateľa hodnotená ako kladná, avšak očakávalo sa zlepšenie na poli ochrany ekonomiky.⁵²

V rámci súčinnosti sa konali pravidelné porady zložiek v intervale približne jedného mesiaca, na ktorých sa vyhodnocovala štátno-bezpečnostná situácia a jej vývoj a kontrolovalo sa plnenie úloh v súlade s plánom práce. Na poradách sa zúčastňovali zástupcovia náčelníkov O ŠtB OS ZNB Levice a útvaru ZNB EBO Mochovce pre ŠtB. Prebrala sa štátno-bezpečnostná situácia v okrese, plnenie úloh vyplývajúce z ročného plánu, informácie o kádrovej situácii a stanovili sa opatrenia.⁵³ Hodnotil sa aj morálny stav príslušníkov Okresných správ ŠtB. V správe za január 1985 bol tento stav vyhodnotený ako „dobrý, bez podstatnejších negatívnych javov“.⁵⁴

Správa ŠtB Bratislava ako nadriadená jednotka kritizovala tok informácií, pretože „niektoré nové signály a závažné získané poznatky sú zaslané oneskorene“⁵⁵ Práve požiadavka na skvalitnenie toku informácií zo strany O ŠtB OS ZNB Levice tak, aby všetky získané závažné poznatky a signály boli čo najrýchlejšie zasielané na jednotlivé operatívne odbory Správy ŠtB aj s návrhmi prijatých opatrení, bolo hlavnou povinnosťou pre jednotlivé Oddelenia ŠtB. Na zlepšenie práce s agentúrnou a dôverníčkou sieťou v problematike zastupiteľských úradov prišli dokonca metodické pokyny na realizovanie spravodajských pohovorov v roku 1985. Spravodajská centrála totiž vyhodnocovala, že „výsledky pohovorov a úkolovanie a vytážovanie A-D siete k pôsobeniu na KZÚ nie sú na požadovanej kvalitatívnej úrovni a ich využívanie je málo efektívne a ofenzívne“.⁵⁶

Podobné porady nastoľovali zakaždým aj otázku určitých priorit na jednotlivé mesiace.

IV. Činnosť O ŠtB OS ZNB Levice proti „vnútornému nepriateľovi“. Charta 77, maďarský nacionalizmus, „závadová“ mládež

Vzhľadom na viackrát spomínanú politickú previazanosť medzi ŠtB a KSČ venovala ŠtB najväčšiu pozornosť problematike tzv. vnútorného nepriateľa. Nie je cieľom štúdie popísať a analyzovať všetky protirežimové prúdy, ktoré sa v Československu v období prestavby vyskytli. Spomenieme iba tie, ktoré aktívne rozpracúvalo O ŠtB OS ZNB Levice. Išlo najmä o problematiku rímskokatolíckej cirkvi, sektu Svedkovia Jehovovi, maďarský „buržoázny nacionalizmus“ a mládež. S ohľadom na rozsah štúdie sa neporovnateľne menšia pozornosť venuje boju proti „vonkajšiemu nepriateľovi“ a ochrane ekonomiky, aj to však boli oblasti, v ktorých sa O ŠtB OS ZNB Levice angažovala. Z priestorových dôvodov im však budeme venovať skôr epizodickú pozornosť.

Všeobecne bola štátno-bezpečnostná situácia v okrese Levice v roku 1985 a v prvej polovici roku 1986 hodnotená ako priaznivá a „protispoločenská“ trestná činnosť štátno-bezpečnostného charakteru nebola zaznamenaná.⁵⁷ Jedna osoba bola rozpracovaná na trestné stíhanie podľa § 105 tr. z.⁵⁸ v operácii KONDOR.⁵⁹ V rámci akcie bolo prijaté denné a priebežné podrobné využitie STÚ Prestavba (telefonické odpočúvanie) popri monitorovaní agentúrnou sieťou. Zároveň sa vykonávalo podchyťovanie pohybu a výskytu v mieste bydliska.⁶⁰

„Protištátné“ letáky či vyhrážky komunistickým funkcionárom sa v okrese vyskytovali iba ojedinele. Na základe toho vidno, že protirežimové aktivity boli z pohľadu štátnej moci pod kontrolou, minimálne v teritóriu západného Slovenska. Aj to bola iste jedna z príčin, prečo v máji 1985 bolo viacero príslušníkov ZNB v Leviciach pri príležitosti 40. výročia vzniku ZNB vyznamenaných a finančne odme-

51 Tamže, inv. č. 12, č. j. 0099/89. Zhodnotenie doterajších skúseností zo súčinnosti útvarov VB a ŠtB, s

52 Tamže, s. 2.

53 Tamže, inv. č. 8, č. j. OS 005/85, s. 1.

54 Tamže. Závety a úlohy z porady v Bratislave 31.1. 1985, s. 2.

55 Tamže.

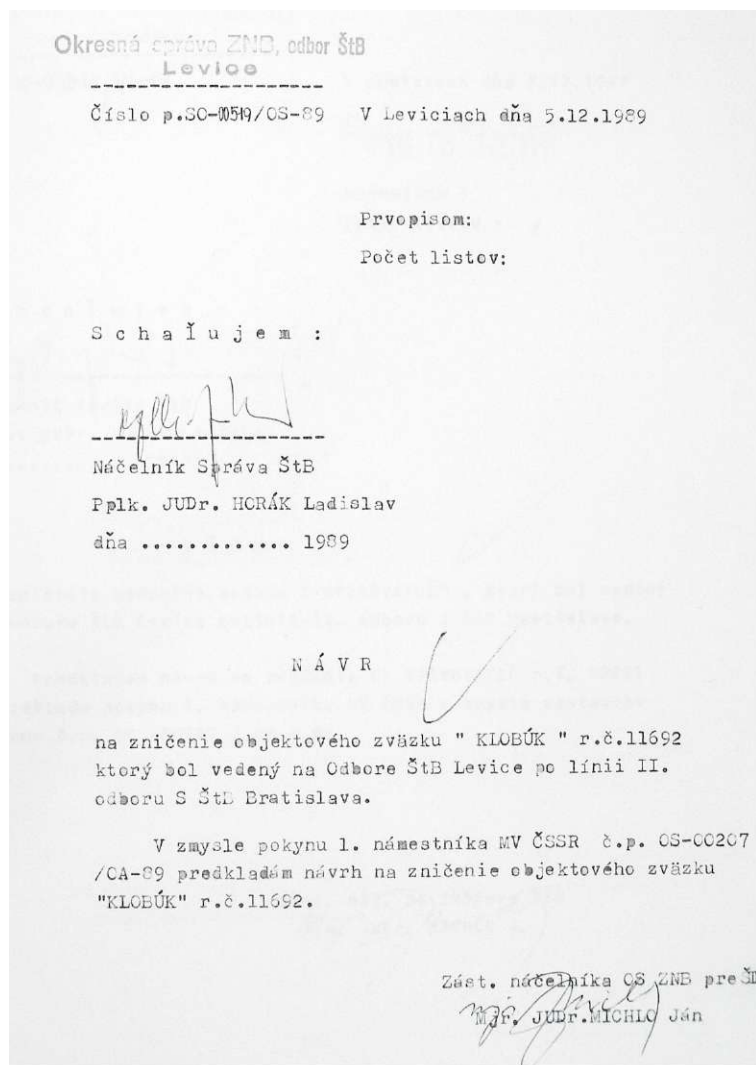
56 Tamže, inv. č. 8, č. j. 0036/85, Metodické pokyny k prevádzaniu spravodajských pohovorov so stykovou bázou KZÚ

57 Tamže, č. j. OS 00162/85. Rozbor ŠtB situácie, s

58 Trestného zákona.

59 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 8, č. j. OS 00162/85, Rozbor ŠtB situácie, s. 3.

60 Tamže, inv. č. 9, č. j. 0037/86. Vojenské cvičenie DUNAJ 86, vykonanie opatrení, s. 1.

Zdroj: AÚPN

nených za iniciatívne plnenie služobno-politických úloh.⁶¹

Hodnotiaca správa o činnosti O ŠtB OS ZNB Levice za rok 1986 konštatovala: „Práca bola zameraná do problematik a oblastí, ktoré umožnili odborne poznať štb. situáciu v okrese. (...) nedošlo k žiadnemu otvorenému protispoločenskému vystúpeniu, neboli zaznamenané protispoločenské nápisy a letáky a nedošlo k mimoriadnej udalosti vo vyčlenených objektoch ku kontrarozviednej ochrane.“ V hodnotení sa ďalej pokračuje: „Práca príslušníkov ŠtB bola v roku 1986 zameraná na prehlbovanie poznania opera-

tívnej situácie po všetkých štátno-bezpečnostných problematikách, aby vyhládavacia činnosť príslušníkov ŠtB nadobúdala kvalitný rast.“⁶²

Preventívna činnosť O ŠtB OS ZNB Levice bola zameraná na významné celospoločenské akcie. Vo februári 1985 sa zamerala na prípravu a priebeh XII. svetového festivalu mládeže v Moskve s cieľom získavať poznatky k teroristickej a nepriateľskej činnosti.⁶³ V mesiacoch apríl - máj sa zvýšila agentúrno-operatívna činnosť s cieľom dôsledného zabezpečenia osláv 40. výročia oslobodenia Československa a osláv 1. a 9. mája. O ŠtB OS ZNB Levice preto aktivizovala preventívnu činnosť na predchádzanie výskytu protispoločenských javov a mimoriadnych udalostí.⁶⁴ V máji sa pozornosť sústredila na zabezpečenie nerušeného priebehu spartakiády. V júli 1985 zabezpečilo O ŠtB OS ZNB Levice opatrenia agentúrno-operatívneho, kontrolného a preventívneho charakteru na nerušený priebeh výročia „internacionálnej pomoci“ a osláv SNP.⁶⁵ Dlhodobou úlohou náčelníka O ŠtB OS ZNB Levice bolo analyzovať bázy vnútorného protivníka v okrese a navrhovať operatívne a kádrové opatrenia.⁶⁶

ŠtB aktívne pracovala aj na problematike navrátilcov, teda tých občanov, ktorí sa vrátili z emigrácie v zahraničí. V septembri 1985 vydala S ZNB hl. mesta Bratislavy a zsl. kraja pokyn na zabezpečenie kontroly a evidencie zmien u navrátilcov. Na základe tohto pokynu O ŠtB OS ZNB Levice určila vybrané osoby z radov navrátilcov na kontrolu. Spolu bolo v levickom okrese vyčlenených spomedzi navrátilcov 23 osôb.⁶⁷ V januári 1986 bolo hlavnou úlohou O ŠtB OS ZNB Levice prijať účinné organizačné a previerkové opatrenia na zabránenie nežiadúcej emigrácie čs. občanov do zahraničia, pričom na ovplyvňovaní emigrácie sa mali podieľať všetky zložky ZNB. Osobitná pozornosť sa venovala posudzovaniu krátkodobých výjazdov a zjazdov.⁶⁸ Cieľom akcie bolo obmedzenie emigrácie čsl. Občanov, a to najmä tých, ktorých odchod mohol vážne ohroziť politické, vojenské a hospodárske záujmy štátu.⁶⁹

61 Tamže, inv. č. 8, č. j. OS 005/85. Závery a úlohy z porady v Bratislave 25. 4. 1985, s. 2.

62 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00288/86. Rozpracované úlohy z ročného plánu OS ZNB - vysunuté pracovisko ŠtB Levice na rok 1987, s. 2.

63 Tamže, inv. č. 8, č. j. OS 005/85. Závery a úlohy z porady v Bratislave 28. 2. 1985, s. 1 - 2.

64 Tamže. Závery a úlohy z porady v Bratislave 25. 4. 1985, s. 2.

65 Slovenské národné povstanie.

66 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 8, č. j. 005/85. Závery a úlohy z porady v Bratislave 30. 3. 1985, s. 2.

67 Tamže, inv. č. 9, č. j. 0061/86. Zabezpečovanie kontroly a evidencie zmien u navrátilcov, s. 1.

68 Tamže, č. j. 0054/86. Závery a úlohy z mesačnej porady zo 4.2.1986, s. 2.

69 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00288/86. Rozpracované úlohy z ročného plánu OS ZNB - vysunuté pracovisko ŠtB Levice na rok 1987, s. 3 - 4.

Závažnou prácou O ŠtB OS ZNB Levice bolo vykonávanie štátno-bezpečnostných previerok osôb, ktoré si nadriadené útvary ŠtB vyberali na realizáciu jednotlivých prípadov a akcií. Pri štátnobezpečnostnej previerke sa skúmala politická angažovanosť, členstvo v KSČ, „protištátna“ a „protispoločenská“ činnosť, postoje v rokoch 1968/69, náboženské presvedčenie či kontakty osoby a jej rodiny na kapitalistické zahraničie.⁷⁰ Tiež sa skúmali styky s emigráciou, vzťah k socialistickému zriadeniu a Sovietskemu zväzu, styky na pochybné osoby a povest' na pracovisku.⁷¹ Preverená bola aj najbližšia rodina.

Medzi pravidelne preverované osoby patrili mladí študenti, ktorí sa rozhodli pre štúdium v socialistických krajinách. Na základe previerok boli spomedzi nich vytipovaní na jednej strane potenciálni odporcovia režimu, na druhej strane prípadní budúci spolupracovníci ŠtB. Previerka slúžila na to, aby „*bol zaisťovaný správny kádrový výber uchádzačov*“⁷² O ŠtB OS ZNB Levice preverilo v roku 1986 10 študentov, z ktorých neboli „negatívne štátno-bezpečnostné poznatky“ zistené k žiadnemu a jeden bol navrhnutý ako možný budúci spolupracovník. Spomenuté štátnobezpečnostné posudky obsahovali aj odporúčanie, či je daný uchádzač vhodný na štúdium v socialistických krajinách.⁷³

Ešte prísnejšími previerkami prechádzali tí študenti, ktorí sa uchádzali o prijatie na Cyrilometodskú bohosloveckú fakultu v Bratislave. Keď sa jednotliví uchádzači začínali hlásiť na fakultu, vydala ŠtB pokyn na vykonanie ich dôkladnej štátno-bezpečnostnej previerky, do ktorej mala byť zapojená aj agentúrna sieť.⁷⁴ V roku 1986 podstúpila takúto kontrolu v levickom okrese jedna osoba a v roku 1987 dvaja uchádzači, pričom neboli zistené negatívne štátno-bezpečnostné poznatky.⁷⁵ Veľa času venovala O ŠtB Levice aj lustrácii brancov pre armádu.

Čo sa týka konkrétnej činnosti, v priebehu roka 1984 zaevidovala ŠtB Levice 413 PT spisov a 183 tajných a obyčajných spisov a vy-

konala 218 previerok na 538 osôb. Aj z toho dôvodu, ako aj z očakávaného nárastu počtu obyvateľov v súvislosti s výstavbou atómovej elektrárne Mochovce, bol schválený návrh, aby boli pri OS ZNB Levice ponechaní vysunutí operatívni pracovníci ŠtB.⁷⁶

Z plánu na rok 1986 vyplývala snaha o prehľbovanie poznatkov v nosných problematikách stanovených na porade s náčelníkom Správy ŠtB Bratislava. Plánovaná agentúra sa mala rozmiestniť do problematik určených k prvoradému rozpracovaniu. Jednotlivé spisy preverovaných osôb a nepriateľské osoby boli pravidelne vyhodnocované a kandidáti tajnej spolupráce neustále preverovaní.⁷⁷ Veľkú pozornosť O ŠtB OS ZNB Levice venovala vykonávaniu aktívnych opatrení na zabezpečenie verejného poriadku pri významných politických a spoločenských udalostiach v roku 1986. Počas výročí mali byť pod dôslednú kontrolu vyčlenené osoby z jednotlivých báz s cieľom zabrániť im v páchaní „nepriateľskej“ činnosti,⁷⁸ čo len potvrdzuje dôraz na preventívnu činnosť.

S vykonávanou prácou O ŠtB OS ZNB Levice (avšak aj ďalších okresných oddelení) nebola v Bratislave spokojnosť. Rozbor agentúrnych poznatkov ukázal, že sa nedarilo odhaliť zámery po línii „vnútorného“ nepriateľa. Výhrady boli voči poklesu informácií o vplyve Vatikánu a ďalších cirkevných organizácií v zahraničí a aj absencia poznatkov o prenikaní sionistických organizácií, ich záujmov a cieľov pôsobenia.⁷⁹ V správe sa konštatovalo, že jednotlivé Okresné oddelenia ŠtB zameriavajú svoju hlavnú pozornosť na odhaľovanie nepriateľských tendencií v problematike rímskokatolíckej cirkvi, siekt a maďarského nacionalizmu, ale aj v týchto problematikách sú poznatky okrajové, nedotiahnuté do konca a chýba im štátnobezpečnostný charakter. Číselným vyjadrením nespokojnosti bol údaj, podľa ktorého v roku 1986 z celkového počtu 1 122 poznatkov bolo použiteľných 592 a z toho iba 149 podali Okresné oddelenia ŠtB.⁸⁰ Ako

70 Pozri napr. Tamže, č. j. 0046/86, Višňová Mária a Kútik Ján, štátno-bezpečnostná previerka.

71 A ÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 12, č. j. 00110/89, Zajaková Helena, žiadosť o previerku.

72 Tamže, inv. č. 8, č. j. 00112/85, Príprava čs. študentov pre štúdium v socialistických štátoch na rok 1985.

73 Tamže, inv. č. 10, č. j. 00113/87, Prehľad uchádzačov navrhnutých pre štúdium VŠ v soc. krajinách.

74 Tamže, inv. č. 9, č. j. 0085/86, Zistenie prehľadov záujemcov o štúdium teológie na CMBF v Bratislave

75 Tamže, inv. č. 10, č. j. 00106/87, Previerka uchádzačov o štúdium na CMBF

76 Tamže, inv. č. 8, č. j. OS 00162/85, Rozbor ŠtB situácie, s. 4

77 Tamže, č. j. OS 00284/85, Hlavné ciele pre vysunuté pracovisko ŠtB z ročného plánu OS ZNB Levice na rok 1986, s. 1.

78 Tamže, s. 8.

79 Tamže, inv. č. 10, č. j. 00118/87, Rozbor agentúrnych správ.

80 Tamže, č. j. 00118/87, Rozbor agentúrnych správ.

zlepšenie navrhla S ŠtB Bratislava prehodnotiť kvalitu, spoľahlivosť a rozmiestnenie agentúrno-dôverníckej siete, zlepšiť jej zameranie na úseku ukrajinského nacionalizmu, zvýšiť kvalitu agentúry cestujúcej do prostredia cirkevnej emigrácie a Vatikánu s cieľom odhaľovať ich kanály spojenia s cirkevnou hierarchiou v Československu a s predstaviteľmi tajnej cirkvi a laickým apoštolátom.⁸¹

V problematike „Navrátilci“ sa pozornosť zamerala na agentúrno-operatívne rozpracovanie s cieľom zisťovať a odhaľovať agentov nepriateľských rozviatok z radov čs. štátnych príslušníkov z dôvodu podozrenia, že sa vrátili iba preto, aby pracovali v prospech cudzích rozviatok.⁸² Cieľom na rok 1986 bolo aj zlepšiť vyhľadávanie nepriateľskej činnosti po všetkých problematikách. Kontrarozviadne opatrenia mali byť v súlade s dobovou politickou líniou, zákonmi socialistického zriadenia a záujmami svetovej socialistickej sústavy. Vybrané osoby sa mali kontrolovať aktívne a v prípade O ŠtB OS ZNB Levice patrili medzi ne: Ivan Kadlečík (nepriateľská osoba⁸³ SPISOVATEL), ktorý býval v Pukanci; Blažej Obadaľ (preverovaná osoba VÁLENT), obaja v kategórii pravicoví oportunisti, Ottó Vass (preverovaná osoba BANDY), v problematike maďarský buržoázny nacionalizmus, Ján Budinský (preverovaná osoba LUBO) v problematike emigrácia a Tamara FUSKOVÁ (preverovaná osoba TÁŇA), podozrivá z emigrácie.⁸⁴ Práve NO SPISOVATEL bol objektom záujmu ŠtB po celé obdobie záveru 80. rokov. V roku 1989 sa O ŠtB OS ZNB Levice podarilo v súčinnosti s XII. správou ZNB a s využitím agentúrnej siete aj technických prostriedkov realizovať dôslednú kontrolu tejto osoby a kontrolou jeho korešpondencie s Milanom Šimečkom či Ludvíkom Vaculíkom zabránila jeho účasti na fóre Obrody v Prahe.⁸⁵

V prípade šíriteľov protisocialistických tendencií sa mala zabezpečiť ich aktívna agentúrno-operatívna kontrola, prehľbovať ich spoločenská izolovanosť a ich odhaľovanie ako platených rozvratníkov nepriateľských ideodiverznych centier.⁸⁶

V januári 1986 dostala levická ŠtB rozkaz vykonať opatrenia s cieľom zabrániť nepriateľskej činnosti výboru zrušenej Jazzovej sekcie. Napriek tomu, že O ŠtB OS ZNB Levice nezažnamenala nijaké tlačoviny Jazzovej sekcie ani jej členov, realizovala opatrenia vyplývajúce z rozkazov centrálnych útvarov. Agentúrna sieť v okrese bola úkolovaná, aby včas informovala o pokynoch bývalého vedenia Jazzovej sekcie, o výskyte listov alebo tlačovín bývalej Jazzovej sekcie a prostredníctvom agentov získavať informácie o stykoch členov Jazzovej sekcie so signatármi Charty, nepriateľsky zameranými osobami, pracovníkmi zastupiteľských úradov kapitalistických štátov a s medzinárodnými organizáciami, ako napr. UNESCO či medzinárodná jazzová sekcia.⁸⁷

Ďalšou problematikou, ktorou sa O ŠtB OS ZNB Levice zaoberala, bola problematika „protištátnych“ písomností, ktoré sa pravidelne vyskytovali s rôznymi motívmi a rôznym textom. Väčšina z nich bola hodnotená ako „nižšej spoločenskej dôležitosti“, obsahovali väčšinou heslá proti KSČ. Podobne sledovala aj problematiku nedovoleného ozbrojovania obyvateľstva. Keď sa chystala v roku 1987 z Rakúska letáková akcia proti výstavbe vodného diela Gabčíkovo Nagymaros, upozorňujúc na niektoré ekologické problémy súvisiace s touto výstavbou, nariadila ŠtB tieto letáky v prípade výskytu zhabať a zabrániť ich rozmnožovaniu.⁸⁸

V priebehu leta 1986 dostali zainteresované Okresné oddelenia ŠtB (Komárno, Dunajská Streda, Nové Zámky, Nitra, Galanta a Levice) pokyn, aby zhodnotili operatívnu situáciu v problematike tzv. maďarského nacionalizmu. Dôraz sa kládol na prehĺbenie poznania v tejto problematike s cieľom rozkladať pokusy o vytvorenie jednotného opozičného zoskupenia v teritóriu okresu a ich spojenia s opozičnými silami v Maďarsku.⁸⁹ V 1. štvrtroku 1989 znamenalo O ŠtB OS ZNB Levice akciu na zbierku finančnej podpory pre maďarskú menšinu žijúcu v Rumunsku, čo sa vyhodnocovalo ako prejav rastúcej aktivity maďarskej men-

81 Tamže.

82 Tamže, inv. č. 8, č. j. OS 00284/85. Hlavné ciele pre vysunuté pracovisko ŠtB z ročného plánu OS ZNB Levice na rok 1986, s. 10.

83 NO.

84 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 8, č. j. OS 00284/85. Hlavné ciele pre vysunuté pracovisko ŠtB z ročného plánu OS ZNB Levice na rok 1986, s. 11 - 12.

85 Tamže, inv. č. 12, č. j. 0040/89.

86 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00288/86. Rozpracované úlohy z ročného plánu OS ZNB - vysunuté pracovisko ŠtB Levice na rok 1987, s. 9 - 10.

87 Tamže, č. j. 0031/86. Opatrenia k zamedzeniu nepriateľskej činnosti členov JS z 15. 1. 1986.

88 Tamže, inv. č. 10, č. j. 0046/87. Informácia o organizovaní letákovkej akcie.

89 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00288/86. Rozpracované úlohy z ročného plánu OS ZNB - vysunuté pracovisko ŠtB Levice na rok 1987, s. 3.

šiny. V 2. štvrtroku bola jej aktivizácia v okrese ešte väčšia, najmä niektorých predstaviteľov kultúrnej organizácie CSEMADOK, ako aj rôznych osôb maďarskej národnosti žijúcich v levickom okrese. ŠtB to pripisovala vysielaniu maďarskej televízie, ktorá reflektovala politický vývoj v Maďarsku. Na levickom cintoríne došlo k zhromaždeniu osôb maďarskej národnosti a kladeniu vencov k pamätníku maďarských bojovníkov z revolúcie 1848/49 za účasti asi 250 osôb. Na kladení vencov bol prednesený verejný prejav o utláčaní maďarskej menšiny s prísľubom obrany jej práv súvisiacich s „novým vetrom“ z Maďarska.⁹⁰ Niekoľko aktivistov maďarskej menšiny z levického okresu sa zúčastnilo aj slávnostného pohrebu Imreho Nagyav Maďarsku.

Na úseku kontrarozviednej ochrany mládeže sa mali v spolupráci s VB kontrolovať lokality, kde sa stretávala „závadová mládež“ s cieľom odhaľovať a predchádzať páchaniu protispoločenskej a trestnej činnosti.⁹¹

Dôležitou súčasťou práce O ŠtB OS ZNB Levice bola práca s agentúrnou sieťou, ktorá bola hlavným zdrojom poznatkov o sledovaných problematikách. Dvakrát do roka O ŠtB OS ZNB Levice predkladala informácie o opatreniach na zlepšenie práce v agentúrnej oblasti.⁹² Napríklad v apríli 1986 skonštatovala v správach spokojnosť s vývojom štátno-bezpečnostnej situácie, zároveň však ako nedostatok vyčítala „fluktuáciu schôdzkovej činnosti s agentúrou“.⁹³ Nedostatky sa konštatovali „vo vyhľadávacej činnosti, v práci na prípadoch a v rozširovaní agentúrno-dôverníckej siete“.⁹⁴ Po operatívnej porade 26. augusta 1986 náčelník S ŠtB Bratislavy nariadil vykonať prehodnotenie kandidátov tajnej spolupráce, získaných pred rokom 1986, či sú vhodní na spravodajské využitie a prijať opatrenia k prevereniu stavu KTS.⁹⁵ V práci s agentúrou sa za hlavný cieľ považovalo rozšíriť agentúrny aparát o kvalitných tajných spolupracovníkov a prehodnocovať agentúru vychádzajúc z jej možností a schopností. Pri hodnotení podriadených príslušníkov mali byť zásadným kritériom konkrétne spravodajské výsledky a efektívnosť riadenej agentúry.⁹⁶

Okresná správa ZNB, odbor ŠtB
Levice

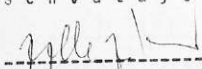
č.p. 50-00548/05-89

V Leviciach dňa 5.12.1989

Prísne tajné

PRVOPISON !
Počet listov : 1

S c h v a ľ u j e m :

Náčelník Správy ŠtB
pplk. JUDr. HORÁK Ladislav
dňa..... 1989

N Ā V R H

na zničenie osobného zväzku " SPISOVATEĽ " , ktorý bol vedený na odbore ŠtB Levice polínií II. odboru S ŠtB Bratislava.

Predkladám návrh na zničenie OZ SPISOVATEĽ r.č. 22221 na základe pokynu 1. námestníka MV ČSSR v zmysle zastaného pokynu č.p. OS -00207 / OA - 89.

S

Zást. náč. OS ZNB pro ŠtB
mjr. JUDr. KICHLO J.

Ďalšou problematikou kontrarozviednej ochrany sa stalo zabezpečenie športových podujatí. Na základe rozkazu ministra vnútra bola počas konania XIII. svetovej zimnej univerziády vo Vysokých Tatrách vyhlásená mimoriadna bezpečnostná akcia na zaistenie bezpečnosti, pokoja a verejného poriadku na dni 18. februára - 2. marca 1987. Jednotlivé okresné oddelenia ŠtB mali zabezpečiť spravodajské opatrenia na ochranu ekonomiky pred mimoriadnymi udalosťami (najmä záškodníctvom), zneužitíu reprografickej techniky k rozmnožovaniu nezákonných písomností a ďalšiu nepriateľskú činnosť. Zvláštna pozornosť sa mala venovať ochrane skladov zbraní,

Zdroj: AÚPN

90 Tamže, inv. č. 12, č. j. 0040/89, Doklad zást. náčelníka OS ZNB pre S ŠtB Levice za 2. štvrtrok 1989, s. 1.

91 Tamže, inv. č. 10, č. j. 0095/87. Základné zameranie kontrarozviednej činnosti na rok 1987, s. 5.

92 Tamže, inv. č. 9, č. j. 0054/86. Závery a úlohy z mesačnej operatívnej porady zo 27. 3.1986, s. 2.

93 Tamže. Závery a úlohy z mesačnej operatívnej porady zo 28. 4. 1986, s. 1.

94 Tamže. Závery a úlohy z mesačnej operatívnej porady zo 7. 7.1986, s. 2.

95 Tamže. Výpis úloh z operatívnej porady NS ŠtB z 26. 8.1986.

96 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00288/86. Rozpracované úlohy z ročného plánu OS ZNB - vysunutú pracovisko ŠtB Levice na rok 1987, s. 4.

streliva, výbušnín, jedov a iných prostriedkov hromadnej účinnosti, dopravy a spojov.⁹⁷ Podobne sa venovala ŠtB aj cyklistickým Pretekom mieru, ktorých etapy prechádzali územím levického okresu.⁹⁸

Rok 1987 už bol rokom, v ktorom sa viac ako v predchádzajúcom období aktivizovali aj itr@režimové skupiny. V máji 1987 dostali Okresné oddelenia ŠtB smernicu, v ktorej sa konštatovala zvýšená aktivizácia bývalých exponentov „pravice“ v pražskom, brnenskom a bratislavskom prostredí. ŠtB získala poznatky, že tieto zoskupenia aktivizujú aj ďalších bývalých vedúcich štátnych a straníckych funkcionárov v rámci celej republiky. Preto bol vydaný pokyn, aby bola zaistená dôsledná agentúrno-operatívna kontrola spomínaných „pravicových oportunistov“, ktorí bývali v jednotlivých okresoch.⁹⁹

Aktivizáciu činnosti signalizovali aj najrôznejšie zoskupenia disidentov. Pri príležitosti 10. výročia svojho založenia Charta 77 vydala v cudzine poštové známky, ktoré chceli použiť v bežnom poštovom styku s cieľom propagácie Charty. O ŠtB OS ZNB Levice mala zabrániť používaniu týchto známok vo svojom teritóriu a dokumentovať jednotlivé prípady tak, aby ich bolo možné použiť na daktyloskopický, biologický alebo grafologický posudok.¹⁰⁰

Koncom roka 1987 sa Charta 77 rozhodla zorganizovať demonštráciu za ľudské práva v Prahe. O ŠtB OS ZNB Levice dostala rozkaz, aby na území okresu zabránila možnosti výjazdu osôb, ktoré by boli ochotné sa takejto akcie zúčastniť. Očakávalo sa, že v spolupráci so zamestnávateľom uvedených osôb zabráni možnosti výjazdu do Prahy v dobe od 7. do 15. decembra 1987 tým spôsobom, že im neudelí dovolenku, resp. náhradné voľno.

Dňa 16. januára 1988 pripadlo 19. výročie upálenia bývalého študenta FF UK Jana Palacha. Vytipovaným osobám z teritória O ŠtB OS ZNB Levice, ktoré sa zúčastnili akýchkoľvek „protispoločenských“ akcií alebo k nim boli poznatky o „protisocialistickej“ orientácii, sa malo všetkými dostupnými prostried-

kami zabrániť ich príchodu do Prahy v období 15. - 17. januára 1988.¹⁰¹

Pri tej príležitosti sa malo v Prahe uskutočniť 17. januára 1988 aj tzv. 3. politické fórum Charty 77, na ktorom sa malo diskutovať o politickej situácii a možnosti jej zlepšenia, o politickom systéme v Československu, jeho zmene a prípadne akú úlohu v ňom môže zohrať Charta či iné nezávislé skupiny. FMV dalo pokyn zabrániť jeho konaniu a pri predpokladaných účastníkoch z radov signatárov Charty či osôb s ňou sympatizujúcich malo O ŠtB OS ZNB Levice zabezpečiť v dňoch 15. - 17. januára 1988 ich aktívnu kontrolu a neprípustiť ich odchod do Prahy.¹⁰² Opatrenia boli vykonané v zmysle pokynov a previerka zistila, že v levickom okrese neboli evidovaní signatári Charty alebo sympatizanti.¹⁰³

Zo získaných poznatkov O ŠtB OS ZNB Levice za rok 1988 ich 5 bolo po línii „vonkajšieho“ protivníka, 10 po línii „vnútorného“ protivníka a 72 po línii ochrany ekonomiky. Zároveň sa konštatovalo, že hoci sa počet správ zaslaných do toku informácií zvýšil, stále pretrvával ich nižší štátno-bezpečnostný význam. Za rok 1988 bolo O ŠtB vykonaných 10 preventívno-výchovných opatrení, ktorých výsledok jej príslušníci ohodnotili „s kladným účinkom“. Správa však konštatovala, že napriek prijatým opatreniam sa po troch rokoch viditeľne zvýšila emigrácia osôb do demokratických štátov, pričom z okresu emigrovalo 28 osôb, čo bolo až o 15 viac ako v roku 1986. Alarmujúce tiež bolo, že 4 z nich boli organizovaní v KSČ. Pozornosť ŠtB pútal fakt, že sa stali prípady emigrácie celých rodín aj s malými deťmi cez územie Juhoslávie.¹⁰⁴

Ani rok 1989 nepriniesol podstatnú zmenu v metódach práce ŠtB, ktorá aktivizovala preventívno-bezpečnostné opatrenia pri každej významnejšej príležitosti. Takou bolo výročie upálenia sa Jana Palacha v januári 1989, počas ktorého prišlo k viacerým protirežimovým vystúpeniam. Popri tradičných bezpečnostných opatreniach stojí za pozornosť spome-

97 Tamže, inv. č. 10, č. j. 0049/87. Vyhlásenie mimoriadnej bezpečnostnej situácie.

98 Podrobnejšie pozri JAŠEK, P.: Mozaika dokumentov, dok. č. 12. In: *Pamäť národa*, č. 2, 2011, v tlači.

99 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 10, č. j. 00127/87. Aktivizácia bývalých exponentov pravice.

100 Tamže, č. j. 00154/87. Poštové známky a nálepky Charty.

101 JAŠEK, P.: Mozaika dokumentov, dok. č. 9.

102 Tamže, dok. č. 10.

103 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 11, č. j. 0023/88. Opatrenia k zamedzeniu účasti protisocialisticky orientovaných osôb na politickom fóre Charty v Prahe.

104 Tamže, inv. č. 11, č. j. 0045/88. Správa o plnení úloh po línii ŠtB za rok 1987, s. 2.

núť, že ŠtB mala realizovať opatrenia na zaistenie páchatel'ov anonymných výhražných telefonátov a listov.¹⁰⁵ V 3. štvrtroku 1989 venovala levická ŠtB veľkú pozornosť výskytu výzvy „Niekoľko viet“, ktorá sa šírila medzi obyvateľstvom. Dokonca jeden pracovník SES Tlmače, ktorý výzvu odsúdil v straníckom denníku *Pravda*, dostal anonymný výhražný list.

Aktivizáciu „vnútorného protivníka“ v roku 1989 skonštatovala aj ŠtB, zdôrazňujúci orientáciu jeho činnosti na otvorenú konfrontáciu so štátnou mocou. Ako vlastnú reakciu videla ŠtB potrebu maximálne urýchliť informačný tok k pohotovému a objektívnemu informovaniu najvyšších straníckych a štátnych orgánov a vedúcich funkcionárov FMV, aby mohli prijať účinné politické a bezpečnostné opatrenia. 3. februára 1989 dostala O ŠtB OS ZNB Levice rozkaz, aby „akékoľvek závažné poznatky štátno-bezpečnostného charakteru boli zasielané organizačno-operatívne odboru S ZNB ihneď po ich zistení“.¹⁰⁶ Týkalo sa to poznatkov o príprave závažných protištatných akcií či odhalenia „nepriateľskej“ činnosti. Okamžite sa mali hlásiť aj informácie o zámeroch „antisocialistických“ a „pravícovo-oportunistických“ živlov, situácie v protirežimových zoskupeniach ako Charta 77, VONS,¹⁰⁷ Demokratická iniciatíva, Hnutie za občiansku slobodu, Nezávislé mierové združenie, Spolok priateľov USA a ďalších nezávislých iniciatív. Podobne sa mala pozornosť okresných oddelení ŠtB venovať príprave, vzniku a činnosti novovytvorených tzv. nezávislých iniciatív, organizáciám hromadných protispoločenských vystúpení vrátane prípravy štrajkov, pasívnej rezistencie, rôznych petícií a nátlakových akcií, súčinnosti a spojeniu „antisocialistických živlov“ s emigrantskými centrami a zastupiteľskými úradmi kapitalistických štátov v Prahe, činnosti a zámerom nepriateľsky zameraných duchovných rímskokatolíckej a nekatolíckych cirkví, najmä „reakčnej“ cirkevnej hierarchii, činnosti tzv. tajnej cirkvi, laického apoštolátu a tajných siekt, ale aj ďalších oblastí, v ktorých sa mobilizovali protirežimoví aktivisti.¹⁰⁸

Na pokyn federálneho ministra vnútra sa pristúpilo v rámci informačného toku na spracovávanie denných situačných správ a tema-

tických rozborov stavu a vývoja operatívnej situácie vo vybraných problematikách v jednotlivých teritóriách. Denná situačná správa mala obsahovať poznatky o závažnej „nepriateľskej“ činnosti a zámeroch „vonkajšieho a vnútorného“ protivníka či o prípadoch závažných „protištatných“ akcií podľa vopred stanovenej štruktúry, ktorá obsahovala správy o aktivitách cirkvi, negatívnych javoch v hospodárstve, ako aj názory a nálady obyvateľstva. Tematické rozbor obsahovali analýzu vývoja bezpečnostnej situácie v konkrétnej oblasti, zhodnotenie taktiky, metód a foriem „podvratnej činnosti vonkajšieho a vnútorného protivníka“, účinnosť vykonaných opatrení a návrhy na ďalší postup. Z toho vyplynula pre náčelníkov okresných správ povinnosť posielat' denne náčelníkovi Organizačného a analytického odboru Správy ŠtB dennú situačnú správu, ako aj zaistiť objektívnosť hlásenia. Na požiadanie Analytického odboru sa mali hlásenia bezodkladne doplniť alebo spresniť. V prípade výskytu mimoriadnych udalostí sa mali hlásenia posielat' šifrou a pri zistení závažných poznatkov charakteru, o ktorých je potrebné informovať neodkladne nadriadené orgány, ich bolo treba poslat' ihneď.¹⁰⁹

V máji 1989 O ŠtB OS ZNB Levice prehodnocovalo analytickú činnosť. Zo správy vyplynulo, že analytickú činnosť riadil náčelník odboru ŠtB spolu so svojim zástupcom a náčelníkmi jednotlivých oddelení a bola zameraná na riadiacu a kontrolnú činnosť náčelníkov jednotlivých stupňov odboru ŠtB, na oblasť vyhľadávacej činnosti so zameraním na konkrétne prípady a vyčlenené spisy preverovaných osôb a na oblasť práce s agentúrnou sieťou. Konštatovalo sa, že analýza priebežne získaných poznatkov je vykonávaná včas, ale prijímané opatrenia nie sú vždy dôsledne plnené.¹¹⁰

O aktivizácii obyvateľstva svedčí aj skutočnosť, že koncom mája 1989 O ŠtB OS ZNB Levice prijala doplnenie k ročnému plánu na rok 1989, v ktorom sa odporúčalo zamerať vyhľadávacie činnosť príslušníkov ŠtB a agentúrno-dôvernícku sieť na zisťovanie vznikajúcich zoskupení opozície a v prípade zistenia opozičného zoskupenia urýchlene budovať vplyvovú

105 Tamže, inv. č. 12, č. j. 0019/89. Opatrenia k zaisteniu kľudu a verejného poriadku.

106 Tamže, č. j. 0064/89. Aktivizácia informačného toku.

107 Výbor na ochranu nespravodlivo stíhaných.

108 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 12, č. j. 0064/89. Aktivizácia informačného toku.

109 Tamže, č. j. 00133/89. Zabezpečenie výstupných informácií FMV, s. 3.

110 Tamže, č. j. 00256/89. Prehodnotenie analytickej činnosti na O ŠtB Levice.

agentúru s cieľom ovplyvňovania, rozkladu, ako aj internacionalizácie takéhoto hnutia.¹¹¹

Veľké protirežimové vystúpenie sa očakávalo v súvislosti s 21. augustom 1989 a výročím okupácie. Podľa rozkazov sa mali na zabezpečenie verejného poriadku realizovať opatrenia voči mládeži a prijať opatrenia zamerané proti využitiu sirén, zvonov, miestnych a závodných rozhlasov. V spolupráci s Národnými výbormi malo O ŠtB OS ZNB Levice zabezpečiť ich podiel pri ochrane sledovaných akcií, dôsledne posudzovať povolené kultúrne programy, zabezpečovať dôslednú kontrolu exponentov pravice, Charty 77, laického apoštolátu a tajnej cirkvi a „závadovej“ mládeže, ako aj dôsledne zabezpečiť plnenie úloh podľa spracovaných plánov mimoriadnych bezpečnostných udalostí.¹¹² Príslušníci O ŠtB OS ZNB Levice si rozdelili aj služby, ktoré mali počas 20. a 21. augusta 1989 vykonávať aj v nočných hodinách.

Ani takáto aktivizácia však nemohla zabrániť zvyšovaniu všeobecnej nespokojnosti. 17. novembra sa začali udalosti známe ako Nežná revolúcia, ktoré odštartovali proces pádu komunizmu. Operatívna činnosť ŠtB však neskončila 17. novembra 1989, ale po vypuknutí masových demonštrácií sa jej útvary sústredili na udržiavanie informačného toku pre vedenie FMV a KSČ, hoci už o 10 dní sa Hlavná správa kontrarozvedky snažila dištancovať od politiky ÚV KSČ.¹¹³

Napriek tomu na O ŠtB OS ZNB Levice prišiel od S ŠtB Bratislava ešte 24. novembra rozkaz na zabezpečenie rozpracovania a kontroly štrajkových výborov, V rozkaze sa konštatovalo, že na základe „radikalizácie“ v spoločnosti je nevyhnutné pristúpiť k realizácii aktívnych opatrení zabezpečujúcich mapovanie činnosti jednotlivých štrajkových výborov, odhaľovanie ich štruktúr a väzieb do prostredia opozície na jednotlivých teritóriách, a najmä bezprostredných akcií pripravovaných proti stranickým a bezpečnostným orgánom. V rámci týchto opatrení bolo potrebné zisťovať poznatky k jednotlivým členom štrajkových výborov z hľadiska ich politických názorov, charakterových a morálnych vlastností, sociálneho pôvodu, vzájomných väzieb a ŠPZ používaných vozidiel, vrátane stykov na agen-

túrno-dôvernícku sieť. Na základe vyhodnotených poznatkov bolo cieľom realizovať podstaty do jednotlivých štrajkových výborov a získať novú agentúru schopnú s predstihom signalizovať pripravované akcie a vplyvovo pôsobiť v záujmovom prostredí. Všetky sily a prostriedky sa v tomto smere mali využívať na znemožňovanie štrajkov, najmä generálneho štrajku plánovaného na 27. november a rozširovanie vplyvu medzi doteraz kolísajúcou časťou verejnosti. ŠtB považovala za potrebné zabezpečovať agentúmo-operatívnu kontrolu hlavných organizátorov nátlakových akcií, prijímať ich opatrenia na zabránenie ich koordinácie so štrajkovými výbormi, zneužívanie rozmnožovacej a výpočtovej techniky a pod. V záujme ŠtB bolo aj kontrolovať a znemožňovať osobné, telefonické a ďalekopisné spojenie členov štrajkových výborov a organizátorov nátlakových akcií do Prahy a iných miest.

Dôležité tiež bolo zamerať pozornosť na získavanie poznatkov kompromitujúcich nepriateľsky zamerané osoby, vhodné na zverejnenie v hromadných oznamovacích prostriedkoch, ako aj dokumentáciu trestnej protispoločenskej činnosti hlavných organizátorov s cieľom ich prípadného neskoršieho trestno-právneho využitia.¹¹⁴ Išlo však už o pokyny, ktoré sa nerealizovali, resp. o ich realizácii nie je nič známe.

V. Cirkvi a náboženské spoločnosti

Skrýta cirkev bola ŠtB na Slovensku považovaná za jedného z hlavných nepriateľov a ŠtB venovala jej aktivitám veľkú pozornosť, najmä keď v druhej polovici 80. rokov tieto aktivity prerástli do viacerých masových pútí s niekoľkotisícovou účasťou, ktoré boli de facto protirežimovými vystúpeniami. O tom, akú pozornosť venovala ŠtB problematike cirkví, svedčia aj písomnosti a aktivity O ŠtB OS ZNB Levice, vykonávané s pomocou štátnych cirkevných orgánov.

Národná púť na Velehrade v júli 1985, ktorej sa zúčastnilo asi 200 000 veriacich, bola prvou veľkou akciou, ktorá ukázala silu skrytej cirkvi. Ako reakciu štátnej moci na území levickeho okresu dostal náčelník O ŠtB OS ZNB Levice rozkaz spracovať materiál o výsledkoch

111 Tamže, č. j. 00260/89. Rozpracované úlohy k doplneniu ročného plánu.

112 Tamže, č. j. 00361/89. Úlohy MBO.

113 ŽÁČEK, P.: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*, s. 74.

114 AÚPN. f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990. inv. č. 12, č. j. 00604/89. Metodický pokyn k zabezpečeniu úloh po línii rozpracovania a kontroly štrajkových výborov

opatrení prijatých voči majiteľom a prevádzkovateľom autobusov, ktoré sa zúčastnili cirkevných osláv na Velehrade. V októbri dostali jednotliví náčelníci úlohu rozmnožiť fotodokumentáciu ďalšej púte v Šaštíne, ktorá sa odoslala na okresy s cieľom zistiť totožnosť osôb, ktorých na púti odfotovali príslušníci a agenti ŠtB.¹¹⁵ Hoci to pri mnohotisícových návštevníkoch púti môže znieť iluzórne, príslušníci ŠtB sa snažili zisťovať ich účastníkov a najvýznamnejších aktivistov. Počas púti konaných v septembri 1986 v Žarošiciach, Starých Horách a v Banskej Štiavnici fotografovali príslušníci O ŠtB OS ZNB Levice štátne poznávacie značky áut a autobusov, ktoré sa na púti zúčastnili. Na dokumente s touto informáciou je rukou dopísané: „Boli vykonané opatrenia za účelom ďalšieho zamedzenia účasti na púťach. Boli zmapovaný laický apoštolát.“¹¹⁶

Plán činnosti na rok 1986 počítal s opatreniami proti cirkvám. Terminológiou ŠtB sa malo v boji proti vnútornému nepriateľovi zabezpečiť „obmedzovanie reakčného a negatívneho vplyvu cirkevnej hierarchie a nežiaducu cirkevnú činnosť laikov, zintenzívniť činnosť k prenikaniu do štruktúr nelegálnej cirkvi a siekt, realizovať v tomto smere účinné preventívno-výchovné a rozkladné opatrenia tak, aby bol obmedzený ich vplyv na pracujúcich a mladú generáciu.“¹¹⁷ Na úseku cirkví a siekt bolo hlavným cieľom zabrániť organizovaniu „nepriateľskej činnosti“ a narušovaniu realizácie cieľov štátnej cirkevnej politiky. Aktívne mali byť rozpracovaní siedmi ľudia vrátane členov sekty Svedkovia Jehovovi, „sionistov“, kňazov vystupujúcich proti združeniu Pacem in Terris a osôb udržiavajúcich kontakty na „reakčných duchovných“. Jednotlivé preventívno-výchovné opatrenia sa mali vykonávať v spolupráci so štátnymi orgánmi a organizáciami.¹¹⁸

Púte v roku 1985 boli pre štátnu moc poučením a tak sa v ďalších rokoch preventívna činnosť ŠtB rozbehla na plné obrátky. V júli 1986 sa opäť venovala problematike skrytej cirkvi a angažovaným laikom. Poznatky o ich činnosti sa vopred signalizovali a jednotlivé okresné oddelenia ŠtB sa mali pripravovať na

púte v Levoči a Šaštíne s cieľom „zabezpečiť a realizovať v praktickom výkone opatrenia k púti v Marianke a v Šaštíne; (...) poznatky zasielať predbežne (...) už v štádiu príprav týchto púti“.¹¹⁹ Všetky púte ako najvýraznejšie prejavy nesúhlasu s vládnuším režimom boli monitorované tajnými spolupracovníkmi. Kontrarozviedne opatrenia boli realizované proti púti v Šaštíne konanej 14. - 15. septembra 1986. Agenti a príslušníci ŠtB fotografovali účastníkov tejto púte, a potom bola fotodokumentácia posielaná všetkým útvarom ŠtB vrátane okresných pobočiek, kde mali byť jednotliví účastníci na fotografiách identifikovaní.¹²⁰

Z konkrétnych akcií, ktoré O ŠtB OS ZNB Levice na poli boja proti rímskokatolíckej cirkvi vykonalo, spomeňme akciu PACISTA, ktorej cieľom bolo pátranie po pisateľoch anonymných listov zasielaným funkcionárom a členom Združenia katolíckych duchovných Pacem in Terris s cieľom odradiť ich od členstva v tomto združení. ŠtB sústredila vzorky strojového písma od popredných predstaviteľov „reakčného duchovenstva“. Levické oddelenie ŠtB získalo takéto vzorky od piatich kňazov považovaných za „reakčných“.¹²¹

Cieľom preventívnych akcií bolo minimalizovať účasť ľudí na púťach. Opatrenia pred púťami v Marianke a Šaštíne v roku 1986 zahŕňali zisťovanie snáh o organizovanie hromadnej účasti veriacich s cieľom zisťovať prípravu na zneužitie prostriedkov hromadnej dopravy, patriacim jednotlivým podnikom, a prijímať adekvátne opatrenia na ich zabránenie. ŠtB operatívnymi prostriedkami a oficiálnymi stykmi zisťovala poznatky smerujúce k „zneužitiu“ púti v Šaštíne a Marianke zo strany exponentov laického apoštolátu a nelegálnej cirkvi, ktorí pôsobili v minulosti na Velehrade alebo v Šaštíne. Pod vhodnou legendou prevádzala s vytipovanými osobami pohovory s cieľom zabrániť ich organizačnej činnosti medzi veriacimi.¹²² O rok neskôr sa pri príležitosti konania týchto púti zopakovali také isté pokyny s tým, že opatrenia na zabránenie účasti na púťach sa mali realizovať v spolupráci s Okresnými národnými výbormi (ONV)

115 Tamže, inv. č. 8, č. j. OS 005/85, Závery a úlohy z porady v Bratislave 26. 10. 1985, s. 2.

116 Tamže, inv. č. 9, č. j. 00273/86, Účasť osôb z Vášho okresu na cirkevných púťach.

117 Tamže, inv. č. 8, č. j. OS 00284/85, Hlavné ciele pre vysunuté pracovisko ŠtB z ročného plánu OS ZNB Levice na rok 1986, s. 1.

118 Tamže, s. 13.

119 Tamže, inv. č. 9, č. j. 0054/86, Závery a úlohy z mesačnej operatívnej porady zo 3. 9. 1986, s. 2.

120 Tamže, č. j. 0033/86, Fotografie z akcie PÚŤ - zaslanie.

121 Tamže, č. j. 0060/86, Akcia PACISTA, zaslanie správy.

122 JAŠEK, P.: Mozaika dokumentov. .. dok. č. 3.

a OV KSS. Pozornosť sa mala tiež zamerať na odhaľovanie a likvidovanie podpisových akcií a propagáciu samizdatov a letákov zameraných na aktivizáciu veriacich pred púťami.¹²³

Podobné pokyny chodili v súvislosti so všetkými väčšími púťami, ktoré sa koncom 80. rokov konali. Dokumenty zachytávajú zväčša rozkazy a iba pri málo dokumentoch sa zachovali aj konkrétne opatrenia, ktoré okresné oddelenia ŠtB realizovali. Ako príklad ale môžeme uviesť opatrenia k púťam v Levoči a na Velehrade v roku 1987, realizované O ŠtB OS ZNB Levice.¹²⁴ Patrílo medzi ne aktivizovanie agentúrno-dôvernickej siete s cieľom získať poznatky o záujme kléru a laikov a o ich vycestovanie na uvedené púte, vykonanie opatrení na zabránenie zneužitia hromadných dopravných prostriedkov cez ČSAD, Jednotné roľnícke družstvo (JRD) a Telocvičné jednoty (TJ) na miesto konania púti a kontrola rozmnožovacích strojov, aby nemohli rozširovať letáky a propagačné materiály. Príslušníci O ŠtB OS ZNB Levice mali vykonať stretnutia s aktívnymi členmi laického apoštolátu a organizátormi s cieľom zabrániť výskytu „nežiaducich“ javov v priebehu púte.¹²⁵ Na týchto opatreniach spolupracovala aj VB. Pozornosť sa mala venovať aj mapovaniu jednotlivých spevokolov pôsobiacich pri jednotlivých farských úradoch, ktorých počty mali byť zmapované a mala sa na ne zamerať aj agentúrna pozornosť, keďže aktívne vystupovali na púťach.¹²⁶

ŠtB sledovala náboženské akcie aj v susedných štátoch a pri konaní významnejších okamžite aktivizovala protiopatrenia. V auguste 1986 rozbehla akcie na zabránenie účasti slovenských veriacich na veľkej púti v poľskej Czenstochowej, ktorá sa tam mala konať 15. - 17. augusta 1986. Pri návšteve pápeža Jána Pavla II. v Poľsku v júni 1987 dostali O ŠtB pokyn prijať opatrenia zamerané na zamedzenie hromadného vycestovania veriacich prostriedkami hromadnej dopravy alebo súromnými motorovými vozidlami.¹²⁷

Skrytá cirkev sa aktivizovala aj na poli rôznych podpisových akcií. Jednou z takých bola príprava protestnej podpisovej akcie proti uzákoneniu interrupcie. Podľa zistení ŠtB bola podpisová akcia plánovaná na 1. september 1986 a rozhodujúcu úlohu v nej mali hrať rehoľné zoskupenia, „reakční“ katolícki duchov-

ní a aktívni členovia laického apoštolátu, ktorí sa už predtým podieľali na podpisovej akcii za príchod pápeža Jána Pavla II. do Československa. O ŠtB OS ZNB Levice vykonalo agentúrno-operatívne opatrenia zamerané na získanie signálu a poznatkov o šírení podpisových hárkov.¹²⁸

V marci 1986 prišli od X. správy ZNB aj pokyny, aby boli za účelom ďalšieho rozpracovania mužských rehoľných spoločností v Československu spracované zoznamy jednotlivých rádov, novicov a aktívnych priaznivcov mužských rehoľí na teritóriu jednotlivých okresov. O ŠtB Levice vykonalo opatrenia na zistenie situácie okolo rádov a výsledkom bola správa, že v levickom okrese neboli ani rády, novíci ani priaznivci mužských rehoľí.¹²⁹

Koncom roka 1987 začala skrytá cirkev organizovať podpisovú petíciu „*Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich v ČSSR*“, ktorá výzva bola poslaná aj popredným politikom v Československu. Išlo o známu výzvu moravského katolíka Antonína Navrátila, obsahujúcu požiadavky na uvoľnenie náboženského života v Československu, sformulovanú do 31 bodov. ŠtB tiež získala poznatky, že sa organizuje petícia (v reči ŠtB nátlaková akcia) na riešenie otázky obsadenia biskupských stolcov na Slovensku s tým, aby boli schválení kandidáti navrhnutí pápežom Jánom Pavlom II. Hlavnými organizátormi akcie boli podľa zistení ŠtB vikár Štefan Onderko a kňazi Bartolomej Urbanec, Ignác Ďuriš a Stanislav Stolárik. Podľa zistení ŠtB podpísalo dokument 98 „reakčných“ kňazov. Reakcia ŠtB na obe výzvy bola jasná. Okresné oddelenia ŠtB mali uvedeným poznatkom venovať agentúrno-operatívnu pozornosť s cieľom „*utlmiť túto nežiaducu aktivitu smerujúcu k narušeniu koncepcie štátnej cirkevnej politiky pred druhým kolom rokovani štátnych zástupcov s Vatikánom. Treba prijať vlastné opatrenia s cieľom odhaliť organizátorov prípadných podpisových akcií zo strany reakčne orientovaných duchovných pôsobiacich na teritóriu zsl. kraja*“¹³⁰

Podobne monitorovala ŠtB aj situáciu okolo blahorečenia Anežky Českej, ktoré malo byť v roku 1988, čiže už v období nastupujúcej konfrontácie medzi režimom a obyvateľmi. Počítalo sa s aktivizáciou tajnej cirkvi

Náčelník Okresnej správy
ZNB Levice Ján Huna.
Zdroj: AÚPN

123 A ÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990. inv. č. 10, č. j. 00133/87. Náboženská púť veriacich v Šaštine a v Marianke.

124 Plánované opatrenia pozri JAŠEK, R: Mozaika dokumentov.... dok. č. 7.

125 AÚPN. f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990. inv. č. 10, č. j. 00162/87. Akcia OREL 87, DROZD 87.

126 Tamže, inv. č. 11, č. j. 00365/88. Osoby z prostredia rím.-kat. cirkvi a ich štb. previerka.

127 JAŠEK, P.: Mozaika dokumentov... dok. č. 6.

128 AÚPN. f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990. inv. č. 9, č. j. 00216/86. Príprava protestnej podpisovej akcie k uzákoneniu interrupcie.

129 Tamže, č. j. 00105/86. Spracovanie zoznamov členov rádov.

130 Tamže, inv. č. 10, č. j. 00297/87. Organizovanie podpisových akcií.

a katolíckeho krídla Charty, ktoré mali zorganizovať veľké akcie. Popri aktivitách, ktoré realizovala na vytesnenie tejto akcie štátom na správa, vlastné opatrenia prijala aj ŠtB, zamerané tak ako v predchádzajúcich prípadoch na úkolovanie agentúrnej siete, preventívno-rozkladné opatrenia s použitím vplyvovej agentúry, zamerané proti hlavným organizátorom a aktivistom.¹³¹

Najväčšou akciou veriacich proti režimu bola Sviečková manifestácia v Bratislave 25. marca 1988, ktorá predstavovala dôležité protirežimové vystúpenie, ukončujúce „vek nehybnosti“ na Slovensku.¹³² ŠtB mala o jej uskutočnení informácie a úkolovala Okresné oddelenia ŠtB, aby realizovali opatrenia na zabránenie účasti ľudí. V prípade Sviečkovej manifestácie vykonala O ŠtB OS ZNB Levice bezpečnostné opatrenia, aktivizovala agentúrno-dôvernícku sieť v okrese, vykonala kontrolu osôb z nelegálnej cirkvi a laického apoštolátu, cez agentúru vykonala dištancovanie sa oficiálnych cirkevných štruktúr a veriacich od manifestácie, pričom počas vykonaných opatrení neboli zaznamenané poznatky o vý-

jazde osôb na manifestáciu do Bratislavy. Vykonali sa aj opatrenia na ČSAD Levice, Zväze družstevných roľníkov a ONV Levice, aby v deň konania manifestácie neboli poskytnuté dopravné prostriedky na cestu do Bratislavy a okolia.¹³³ Totožné opatrenia boli vykonané aj pred plánovanými púťami v Šaštíne a Marianke v roku 1988, vrátane spolupráce s VB s cieľom zabrániť účasti kriminálno-závodným osobám.¹³⁴

Aj slávnostná konsekrácia Jána Sokola z apoštolského administrátora trnavskej arcidiecézy pútala pozornosť ŠtB, keďže sa predpokladala účasť predstaviteľov Vatikánu a domácej cirkevnej hierarchie, ako aj aktivizácia veriacich. Preto mala aj O ŠtB OS ZNB Levice prijať opatrenia na zabránenie účasti veriacich a získavanie poznatkov o konsekrácii.¹³⁵ Z levicekého okresu napokon boli zistené tri autobusy, ktorých ŠPZ si ŠtB zaznamenala, pričom dva z nich patrili miestnej ČSAD a jedna levicekému JRD. Až pád režimu a nástup pluralitného systému ukončil tieto policajné metódy práce proti veriacim a aktivistom cirkvi a náboženských siekt.

Prílohy

Tabuľka č. 1

Agentúrno-dôvernícka sieť O ŠtB Levice v roku 1985. Zdroj: AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 8, č. j. OS 00162/85, Rozbor ŠtB situácie.

	Tajní spolupracovníci	Kandidáti tajnej spolupráce	Dôverníci	Spisy preverovaných osôb	Nepriateľské osoby
Počet po línii I. odboru	6	5	12	5	0
Počet po línii II. odboru	7	2	7	8	5
Počet po línii III. odboru	12	4	10	3	3

131 Tamže, inv. č. 11, č. j. 00109/88. Príprava celonárodnej púte k blahoslavenej Anežke v Prahe.

132 Viac k Sviečkovej manifestácii pozri DUBOVSKÝ, P.: Sviečková demonštrácia. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 1, s. 35 - 51; tiež TATRAN, R. V. (KOREC, J. Ch. a kol.): *Bratislavský Veľký piatok. Zbierka autentických dokumentov o zhromaždení veriacich 25. marca 1988*. Viedeň 1988.

133 AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 11, č. j. 00140/88. Manifestácia r. k. veriacich.

134 Tamže, č. 00232/88. Náboženská púť veriacich v Šaštíne a Marianke.

135 Tamže, č. 00272/88. Slávnostná konsekrácia biskupa trnavskej arcidiecézy.

Tabuľka č. 2

Schôdzky príslušníkov O ŠtB Levice s TS v prvom polroku 1985 po línii II. odboru.
(Zdroj: AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 8, č. j. SO 001/85)

Týždeň	Schôdzky plánované/ uskutočnené	Získané správy	ŠtB potreby	Do prípadov
7. 1.	0/0	2	-	-
14. 1.	2/2	3	2	-
19. 1.	2/2	3		3
12. 2.	3/3	2	2	
18. 2.	1/1	1	1	
25. 2.	3/3	3	2	1
4. 3.	2/2	2	2	
11. 3.	2/2	2	2	
18. 3.	2/2	4	2	
26. 3.	1/1	2	1	
1. 4.	1/1	1	1	1
22. 4.	1/1	2	2	
29. 4.	2/2	2	2	
5. 5.	2/2	2	2	
12. 5.	2/2	2	2	
20. 5.	3/2	2		2
27. 5.	2/3	3	3	
3. 6.	1/1	3	2	
10. 6.	2/2	2	2	
17. 6.	1/1	1	1	
1. 7.	3/3	5	4	1
8. 7.	1/1	1	1	
15. 7.	2/2	2	2	
22. 7.	1/1	4	2	1
29. 7.	1/1	1	1	
2. 8.	1/1	1	1	
13. 8.	1/1	1	1	
19. 8.	4/4	4	4	
16. 9.	3/3	3	3	
23. 9.	3/2	2	1	
30. 9.	3/3	5	3	1
7. 10.	1/1	2	1	
14. 10.	1/2	2	1	
28. 10.	3/3	3	3	
4. 11.	1/1	1	1	
11. 11.	3/3	3	3	
18. 11.	2/1	2	1	1
25. 11.	3/3	3	3	
2. 12.	2/2	2	2	
9. 12.	4/4	5	5	

Tabuľka č. 3

Činnosť O ŠtB Levice v roku 1986 na základe zachovaných dokumentov. Zdroj: AÚPN
f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 9, č. j. 00110/86.

Mesiac	Získanie TS, KTS	Získanie PB, KPB	Schôdzky	Získané informácie štB charakteru	PVO
25. 4. 1986	0/1	0/0	19	19	0
28. 5. 1986	0/0	0/0	19	22	3
25. 6. 1986	0/1	0/0	18	20	0
25. 8. 1986	0/0	0/0	13	13	0
25. 9. 1986	1/0	0/0	13	13	0
29. 10. 1986	0/0	0/1	16	19	4
26. 11. 1986	0/0	0/0	17	17	2
15. 12. 1986	0/0	0/0	17	17	0

Tabuľka č. 4 a 5

Využitie získaných informácií. Zdroj: AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 11, č. j. 0039/88. Zhodnotenie výslednosti práce s agentúrou, využitie informácií pre vlastnú kontrarozviednu činnosť za rok 1986.

	Okresná úroveň	Krajská úroveň	Centrálna úroveň
Stranícke orgány	3	-	-
Štátne orgány	5	-	-
Spoločenské organizácie	-	-	-
Hospodárske organizácie	-	-	-

Oblasť využitia informácií	Počet využitých informácií
Previerky osôb	18
Previerky tajných spolupracovníkov	16
Preventívno-výchovná činnosť	2
Predané iným útvarom ZNB	3
Bez efektu	29

Tabuľka č. 6

Aktivita O ŠtB Levice v roku 1989 na základe štvrťročných správ. Zdroj: AÚPN, f. OS ZNB Levice - S ŠtB 1981 - 1990, inv. č. 12, č. j. 0040/89.

	1. štvrťrok	2. štvrťrok	3. štvrťrok
Realizované PVO	1	-	3
Získaných TS	-	5	2
Získaných KTS	11	4	1
Získaných D	7	10	6

**Peter Jašek: State Security Activity in the Second Half of the 1980s.
Reconstituting the Period Landscape on the Case of the District Directorate of the State Security Levice**

The second half of the 1980s brought about a fundamental shift in the situation of the communist Czechoslovakia. The social air affected or rather deformed by the normalization regime that was established in the 1970s started changing and the general population ever increasingly demonstrated malcontent with the incumbent regime. Normalized Czechoslovakia was one of the states which reacted to the changes in the Soviet Union very slowly. Since the normalization regime could not count on the wide support in society, it had to secure its hegemonic power by using other means. One of the key players was the State Security, the secret communist police, which ran a high-charged screening campaign targeted on the anti-regime activists and also facilitated the eradication of the anti-communist activities of the dissidents. The District Directorate of the National Security Corpse in Levice and its State Security department made for a specific case especially in terms of the influence they exerted over a nuclear power plant. Its activity provides for a plastic rendition of the state security operation in general in the latter half of the 1980s when the communist regime was phasing out of existence.

„Nemohol som k vám prísť..“

(O pokusoch pozvať pápeža Jána Pavla II. do komunistického Československa)

**Doc. ThDr.
Jozef Halčo, PhD.**
(1964), absolvent
Vysokej školy
ekonomickej v Bratislave
a Univerzity Svätého
kríža v Ríme.
Rímskokatolícky kňaz,
v súčasnosti prednáša
na Katedre cirkevných
dejín Rímskokatolíckej
Cyrilometodskej
bohosloveckej fakulty
Univerzity Komenského
v Bratislave.

Keď v pondelok 16. októbra roku 1978 večer zazvonil prvému tajomníkovi poľskej komunistickej strany Edvardovi Gierekovi telefón, nemohol tušiť, že mu idú oznámiť azda najprekvapujúcejšiu správu jeho života. Na linke bol člen politbyra Stanislaw Kania, ktorý predsedovi strany zreferoval najnovšiu informáciu agentúry Reuters: z konkláve, ktoré v Ríme volilo hlavu Katolíckej cirkvi, už vzišiel nový pápež: krakovský kardinál Karol Wojtyła! Kania v slúchadle započul iba Gierekovo krátke: „ó, rany boskie“, niečo ako slovenské „pre Kristove rany“¹. Tento povzdych neprekvapuje, veď Gierek zrejme aspoň rámcovo poznal doterajšie zistenia poľskej tajnej služby: Wojtylu kedysi mali zatknúť, zvažoval to poľský generálny prokurátor už v prvej polovici sedemdesiatych rokov a neuskutočnil ho len zo strachu pred reakciou verejnosti, pre ktorú bol vážnou morálnou autoritou. Okrem toho mal menované kontakty na rôzne opozičné skupiny, pričom aj on sám kázňami, najmä v roku 1973, otvorene kritizoval poľský režim. Napriek všetkým obštrukciám ateizátorov konsekroval v roku 1977 na krakovskom predmestí Nowa Huta za prítomnosti dvadsaťtisícového zástupu nový kostol.²

Čo Giereka hnevalo či prekvapovalo, to pre veľkú časť poľskej society znamenalo obrovskú vzpruhu uprostred bezútešnej letargie. „Nikto si nevedel predstaviť, že jedného dňa už v Poľsku nebude reálny socializmus a my sa budeme môcť vzoprieť príkazom z Moskvy“ - napísal jeden z poľských kňazov - „lenže toho 16. októbra 1978 sme zrazu pocítili, že náš svet by sa predsa len mohol vybrať iným smerom, pretože už nemusel byť spútaný mechanizmom, ktorý nás viedol len do zúfalstva a absurdity“.³ Možnosť „vzoprieť sa Moskve“ registrovala aj sovietska tajná služba KGB, ktorej šéf Jurij Andropov svojim agentom v zahraničí ihneď vyčítal, „ako

mohli dopustiť, aby za pápeža zvolili občana socialistickej krajiny“. Neskôr dostal Andropov na stôl analýzu Wojtylovho zvolenia, ktorá v duchu príslovečnej sprisahaneckej fóbie konštatuje, že táto pápežská voľba cieľi na destabilizáciu Poľska a s ňou celej Varšavskej zmluvy. Lebo v jej členských krajinách bude teraz Vatikán ešte naliehavejšie žiadať náboženskú slobodu, nehovoriac o problematickej konštelácii v Litve, Bielorusku a Ukrajine, ku ktorým má nový pápež nebezpečne úzke väzby.⁴

Aj slovenskí disidenti si boli vedomí zlo- mu, ktorý nastal zvolením slovanského pápeža z komunistickej krajiny. Keď si členovia a spolupracovníci sekulárneho inštitútu Fatima František Mikloško a tajne vysvätený kňaz Vladimír Jukl onoho 16. októbra z vatikánskeho rozhlasu spoločne vypočuli slávnostné „habemus papam“, Jukl po vyslovení Wojtylovho mena začal všetkých nadšene objímať so slovami: „neviete si predstaviť, čo to bude pre nás znamenať!“⁵. „Čo to bude znamenať“ zaujímalo aj vedenie štátu vrátane československého prezidenta Gustáva Husáka, ktorému čoskoro predložili „kádrový posudok“ nového pápeža: ide o človeka, ktorý - to je podtrhnúť červenou, možno Husákovou fixkou - „otevrene vystupoval proti vedeckému svätému názoru, a nazýval marxistické učenie o Cirkvi antikatechizmom svätého sveta“. Už na Druhom vatikánskom koncile vystupoval ako „najlepší znalec marxizmu medzi poľskými biskupmi“, nešlo mu o odsúdenie marxistov, ale o bratské volanie k nim i všetkým ľuďom. Bol to Wojtyła, kto sa vyjadroval aj k psychologickému založeniu ateistu, ktorého treba posudzovať vo svetle viery ako predmet spásnej Božej vôle. Skúmal aj vzťah medzi kolektivismom a ateizmom, či kolektivismus podmieňuje ateizmus alebo naopak. Z hľadiska pastoračných priorit sa doterajší krakovský kar-

1 DMITROWICZ, P.: Habemus papam w oczach bezpieki - rozhovor s Dr. Marekom Lasotom, in: <http://www.polskieradio.pl/77/934/Artykul/313188,Habemus-papam-w-oczach>, 17. apríla 2011.

2 CHRISTOPHER, A - MITROCHIN, V.: *Neznáme špionážní operace KGB - Mitrochinův archiv*. Praha 2001, strana (s.) 508

3 ODER, S. - GAETA, S.: *Prečo svätý* Bratislava, s. 83.

4 WEIGEL, G.: *Svedok nádeje*. Bratislava 2000, zväzok (zv.) 1, s. 263 - 264,

5 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť!*. Bratislava 1991, s. 125.

dinál špecializoval na mládež aj ako člen vatikánskej Kongregácie pre výchovu, preto na poslednej Biskupskej synode „odvážne a bezohľadne“ skritizoval programovú ateizáciu na školách. Aktívne sa podieľal aj na pastierskom liste poľského episkopátu zo 17. októbra 1978, žiadajúcom slobodu prejavu a poľavenie cenzúry. „Lze očekávat,“ - končila komunistická charakteristika nového pontifexa - „že nový papež Jan Pavel II. bude orientovat Katolíckou církev v duchu zásad mírového soužití, a že nová vatikánska politika bude politikou mírových činů tak, jak je to zakotveno v helsinské deklaraci - věc míru je blahodárná všem“.⁶ Pokiaľ však ide o Wojtylov vzťah konkrétne ku Slovensku, podľa komunistov „ešte ako arcibiskup v Krakove vyhlasoval, že za pomoci poľskej cirkvi treba robiť misijnú činnosť v ČSSR“⁷ Z toho plynula logická otázka: ak takto vnímal Slovensko z perspektívy biskupa susediacej diecézy, prečo by sa jeho postoj menil po nastúpení na Petrov stolec. Krátko po zvolení nitrianskemu biskupovi Pásztorovi pripomenul „zväzky, čo spájali milovanú Krakovskú diecézu s diecézou Nitrianskou“. „Táto milá spomienka,“ dodal Ján Pavol II., „nech uistí Vás i všetkých veriacich na Slovensku o mojej láske, o mojej starostlivosti o vás, o mojej modlitbe za vás. Pápež vás miluje, budte o tom istý! Pápež sa modlí za vás, trpíš vami, dúfa spolu s vami.“⁸ S týmito slovami, adresovanými na Slovensko, zvláštne rezonovala aj odpoveď jednému z veriacich v meste Assisi, kde na pápeža ktosi zvolal „nezabúdajte na umlčanú cirkev“. „Odteraz nie je umlčaná“ - znela odpoveď - „pretože bude hovoriť mojim hlasom“.⁹

Ján Pavol II.

A tak sa postava Karola Wojtyly na čele Katolíckej cirkvi javila pre sovietsky blok čím ďalej ako veľké nebezpečenstvo. Poukazovali na to aj diplomatické depeše československých diplomatov na celom svete, napríklad hneď ďalšie ráno po konkláve referovali z viedenského veľvyslanectva, že podľa tamjších „odborníkov na východnú Európu“ dôjde k „rastu pozícií cirkvi a národnej hrdosti v PLR“ a v oblasti cirkevnej k „návratu k niektorým dogmám a mysticizmu“¹⁰ Z Londýna citovali obavy labouristického poslanca Petra Bottomleya, že Poľsku hrozí situácia podobná československým udalostiam v roku 1968.¹¹ Rumunskí diplomati hovorili o „protipol'skej vol'be“ na oživenie klerikalizmu a riešenie krízy v samotnej Cirkvi, ktorá určite zvýši svoju medzinárodnú angažovanosť v záujme ľudských práv.¹² Podľa ďalších názorov vplývali na voľbu najmä medzinárodné antiko-

6 Národný archív Českej republiky Praha (NAČR), fond (f.) A ÚV KSČ - Gustáv Husák, škatuľa (šk.) Vatikán. Dokument *Katolícká cirkev má nového pápeže*, nedatované.

7 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. ÚV KSS - preds., šk. 1631. Informácia o pobyte biskupov z ČSSR vo Vatikáne „ad limina“ v dňoch 8. - 19. marca 1982, o súčasných stanoviskách Vatikánu a návrh na náš ďalší postup zo 6. apríla 1982.

8 „Pápež vás miluje, budte o tom istý.“ List Jána Pavla II. biskupovi Jánovi Pásztorovi z 24. mája 1980. In: *Slovenské hlasy z Ríma*, ročník (roč.) 29, číslo (č.) 10 z októbra 1980, s. 1 - 4.

9 Karol Wojtyła - Annunciata la data della beatificazione di Giovanni Paolo II: sarà il primo maggio 2011. In: <http://www.ilfoglio.it/ritratti/978>, 25. mája 2011.

10 Archiv Ministerstva zahraničí - Praha (AMZP), Telegramy prijaté od. 16.10. do 23.10.1978, zv. 41. Telegram z Viedne zo 17. októbra 1978.

11 AMZP, Telegramy prijaté od. 16. 10. do 23. 10. 1978, zv. 41. Telegram z Londýna z 23. októbra 1978.

105 Tamže.

munistické a protisocialistické kruhy v snahe zmeniť rozložením svetovej socialistickej sústavy pomer síl vo svete.¹³ Takto Západ získal - za pravdepodobnej spolupráce Königa a Brzezinského - cenného spojenca proti socialistickej sústave, preto je zvolenie nového pápeža problém porovnateľný s miliardou protisocialistických Číňanov. Lebo pápežom sa stal - písali diplomati z Varšavy - „najväčší poľský reakcionár“, ba „antikomunistické dvojča Brzezinského“.¹⁴

Nálady medzi poľskými komunistami opisoval varšavský veľvyslanec parafrázujúc námestníka ministra zahraničia Mariana Dmochowskeho: áno, táto voľba - nepredpokladaná ani v najteoretickejších úvahách - ich zastihla absolútne nepripravených. Hoci sú Wojtyłove postoje „jasne a výrazne antikomunistické“, aj tak je zvolenie muža poľskej národnosti udalosťou veľmi významnou. Pritom chce v kontinuite so svojimi predchodcami, z ktorých mien si vytvoril svoje Ján Pavol, pokračovať v službe všeludským cieľom.¹⁵ Táto priam pozitívna formulácia, ako to diplomatom socialistických krajín neskôr vysvetlil hlavný stranícky propagandista Jerzy Łukasiewicz, bol argumentačný úskok smerom k verejnosti: poľskí komunisti sa totiž uzhodli nerozchádzať s cítením väčšiny národa a nastaviť veci tak, aby „vietor vial do ich plachiet“. Preto Wojtyłovo zvolenie radšej prezentovali ako potvrdenie medzinárodnej autority socialistického Poľska, ako vyzdvihnutie mierovej spolupráce. Interne, pravdaže, „mierovej spolupráci“ neverili v obave pred intenzifikáciou klerikalizmu, útokmi na pokrokových duchovných, požiadavkami uvoľniť cenzúru a stavať nové kostoly.¹⁶

Československí komunisti však odmietaniu pápeža zo strany poľských súdruhov nevelmi verili a kritizovali ich, že týmto vzniknutým ideologickým hrozbám nečelia s dostatočnou razanciou, ba že ich vlastenecky podfarbené reakcie „prekračujú únosné hranice“, napríklad v oblasti médií vykazujúcich nedostatok „nutného triedneho pohľadu“. Do akej

miery boli teda sympatie poľských súdruhov voči Wojtyłovi naozaj iba „vynúteným taktickým postupom“?¹⁷ Ved' toľká pozornosť médií môže vo vysoko religióznom Poľsku vyústiť do „nebezpečného zhoršenia vnútropolitckej situácie“. Navyše, tento proces by mohli vystupňovať aj pápežove prípadné návštevy v jeho vlasti.¹⁸

Formulácia o „prípadných návštevách“ akoby predpokladala čosi iba veľmi teoretické kdesi v nedohľadne. No príchod pápeža Gierekov režim odobril už pri stretnutí s kardinálom Agostinom Casarolim v marci roku 1979. Ján Pavol II. totiž v Poľsku chcel osláviť na máj pripadajúcu deväťstoročnicu umučenia svätého Stanislava ako „patróna mravného poriadku v krajine“. No tohto svätca, ako príliš aktuálny symbol občianskej statočnosti a morálnej nepoddajnosti, označili komunisti za „protiľudového sprisahanca“ v službách diktátorského Gregora VII. Preto Ján Pavol II. do vlasti smel prísť až v júni, no s kompromisným predĺžením jeho pobytu z pôvodných dvoch na sedem dní.¹⁹ Tomu sa pokúsil zo všetkých síl a osobne zabrániť ešte aj prvý tajomník ÚV KSSZ,²⁰ Leonid Brežnev. „Povedz pápežovi,“ - telefonoval Gierekovi - „ved' je to múdry muž: že by mohol verejne prehlásiť, že nemôže prísť, lebo ochorel“. Keď Gierek protirečil, že vo väčšinovo katolíckom Poľsku si odmietnuť pápeža nemôže dovoliť, Brežnev mu vyčítal, že je oveľa horší ako jeho predchodca Władystaw Gomułka: ten pápeža Pavla VI. prijať odmietol „a nič hrozného sa nestalo“. „Taksi teda rob, čo chceš,“ - ukončil Brežnev - „len aby si to ty spolu s tvojou stranou neskôr neľutoval“.²¹

Brežnevove rozpaky iste zdieľali aj ďalší predstavitelia komunistických režimov. Napríklad albánski ateisti kritizovali „ideologickú degeneráciu východnej Európy“ a pápežovu snahu vklíniť sa medzi Moskvu a východoeurópskych revizionistov. Šéf ukrajinských komunistov Vladimir Ščerbickij inicioval propagandistickú kampaň o „ideologickej diverzii“ pápeža ako fašizujúceho vojnové-

13 Tamže, Telegramy prijaté od. 16. 10. do 23. 10. 1978, zv. 41. Telegram z Londýna z 19. októbra 1978.

14 Tamže.

15 Tamže. Telegram z Varšavy zo 17. októbra 1978.

16 Tamže. Telegram z Varšavy z 20. októbra 1978.

17 Tamže. Telegram z Varšavy z 19. októbra 1978.

18 Tamže.

19 LUXM00RE, J. - BABIUCHOVÁ, J.: *Vatikán a rudý prapor*. Praha 2003, s. 304 - 305.

20 Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

21 CHRISTOPHER, A. - MITROCHIN, V.: *Neznáme špiónžní operace KGB - Mitrochinuv archiv*, s. 511.

ho štváča. Litovských komunistov školili reagovať na otázky o „reakčnom pápežovi“, ktorého predsa vpustili do socialistickej krajiny. Sovietsky minister zahraničia Gromyko ubezpečoval čitateľov *Pravdy*, že „Poľsko nad'alej zostáva pevnou súčasťou spoločenstva socialistických štátov“. Medzitým Gierek cestoval do Moskvy, Prahy i Budapešti osobne zdôvodňovať súhlas s Wojtylovým príchodom.²² Zrejme argumentoval podobne ako pred diplomatmi komunistických krajín vo Varšave minister zahraničia Emil Wojtaszek a tajomník ústredného výboru strany, profesora Ryszard Frelek: po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii vstúpi pápež do socialistickej krajiny celkom prvýkrát, pričom však nejde o štátnu, ale iba cirkevnú návštevu, potvrdzujúcu a rozvíjajúcu „vzťah pápeža i Vatikánu k mieru a ozbrojeniu“. No isteže, vzťahy k Vatikánu sa nijako nemenia, nejde ani o nijaký ideologický ústupok, veď sa predsa zintenzívni ideologická práca medzi mládežou.²³ Je kuriózne, že pomocou skoro totožných pojmov zdôvodňovali na poľsko-slovenskom hraničnom prechode Suchá Hora predstavitelia Wojska Ochrony Pogranicza svojim slovenským kolegom, že „návšteva pápeža sa nedala odrieknuť, nakoľko sa jedná o občana PLR, ktorému vláda umožnila navštíviť svoju vlasť“, pričom „pápež bojuje za mier, proti fašizmu; táto návšteva podporí mierovú politiku“.²⁴

No pre československých komunistov bol Ján Pavol II. nie mierotvorca, ale ideologický útočník snažiaci sa aj počas cesty po Poľsku „v maximálnej miere ovplyvniť myslenie našich občanov“²⁵ Tomu mal v susednom Československu od polovice mája zabrániť celoplošný súbor bezpečnostných opatrení pod krycím názvom „Akcia Stanislav“. Už v polovici mája 1979 telegrafoval námestník ministra vnútra ČSSR generálmajor Ján Hanuliak všetkým krajským správam Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), aby „prijímali konšpira-

tívni cestou taktická opatrení k maximálnejmu zamezení hromadných cest do PLR“. Hanuliak ihneď konkretizoval aj žiaduci postup: dopravné oddelenia Krajských národných výborov (KNV) nesmú poskytovať autobusy; treba rozširovať odrádzajúce dezinformácie o nedostatku jedla, ubytovania a pohonných hmôt pre pútnikov; do Poľska má byť vysadené obmedzené množstvo agentov s priamym kontaktom na pápežov sprievod, resp. tamojšiu hierarchiu; o všetkých udalostiach nech sa podávajú priame informácie na príslušné orgány Ministerstva vnútra.²⁶ Aj na území Slovenska sa aktivizovala nielen sieť dôverníkov, ale aj odpočúvanie a odchytyvanie pošty, všetko v záujme zisťovania nálad v spoločnosti i činnosti konkrétnych už „rozpracovávaných osôb“, „či sa nebudú snažiť zneužiť návštevu pápeža v PLR k rôznym organizovaným akciám protispoločenského zamerania pod rúškom dožadovania sa náboženskej slobody v ČSSR“.²⁷

Podľa širokého monitoringu opozične naložených osôb niektorí očakávali zvýšenú iniciatívu pápeža v záujme náboženskej slobody v ostatných socialistických krajinách. Iní dokonca očakávali nielen priame premietnutie poľskej situácie do diania na Slovensku, ale aj pápežov osobný príchod kvôli doriešeniu cirkevných otázok. Takto ŠtB skladala stále podrobnejšiu mozaiku názorov odchytených z rozmanitých prostredí od konkrétnych osôb rozličných profesií. Napríklad podľa vedeckej pracovníčky Ústavu normálnej a patologickej fyziológie dr. Vladimíra Smieška a dr. Vladimíra Levického pápež za dva krátke dni rozbil tridsaťročné ateizačné úsilie poľských komunistov. Alexander Dubček pranieroval nízku autoritu poľských stranických a štátnych orgánov, ak nedokázali zamedziť pápežovu cestu. Podľa zahraničnopolitického rozhlasového komentátora Svetozára Štúra bude poľské vedenie maximálne obmedzovať kon-

22 LUXMOORE, J. - BABIUCHOVÁ, J.: *Vatikán a rudý prapor*, s. 306, 314 - 315.

23 AMZP, Telegramy prijaté od 1. 6. do 11. 6. 1979, zv. 22. Telegram z Varšavy z 2. 6. 1979.

24 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti, Správa ŠtB (KS ZNB, S-ŠtB) Banská Bystrica, inventarizačná jednotka (i. j.) 211. Hlásenie Operačnému stredisku Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (MV SSR) z 30. 3. 1979

25 AÚPN, f. KS ZNB - Správa ŠtB Košice, archivna jednotka (a. j.) 1757. Zápisnica z operatívnej porady náčelníka správy ŠtB konanej dňa 11. 7. 1979.

26 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Banská Bystrica, i. j. 211. Telegram genmj. Jána Hanuliaka všetkým KS ZNB v ČSSR z 15. mája 1979.

27 Tamže. Výpis z plánu opatrení do akcie „Stanislav“ z 10. mája 1979.

takt Poliakov s pápežom. Miroslav Kusý a jeho manželka pripisovali návšteve d'alekosiahly politický dosah vrátane oživenia náboženského života.²⁸ Bývalí politickí exponenti Gejza Medrický, Ján Balko a Ján Roháček predpokladali pápežovu maximálnu opatrnosť v záujme riešenia náboženských problémov v ďalších socialistických krajinách.²⁹

Špehovanie „rizikových osôb“ bolo zvlášť akútne v severoslovenských regiónoch bezprostredne susediacich s Poľskom. Dokonca priamo z hornooravského hraničného prechodu Suchá Hora počas pápežskej návštevy premiestnili colníka Alojza Bednára za jeho údajný „náboženský fanatizmus“.³⁰ Tajná služba zostavila ešte niekoľko ďalších zoznamov „náboženských fanatikov“ vlastniacich cestovný pas, ktorí by „výjazdy do PLR mohli zneužiť“. Popri čiernej listine dvadsiatich ružomberských „fanatikov“³¹ existoval aj menoslov tridsiatich piatich oravských katolíkov ako potenciálnych importérov „nedovolennej literatúry“. Figurovali v ňom okrem niekoľkých „bývalých mníšok“, stredoškôlkov a robotníkov aj mená ôsmich kňazov.³²

O kňazoch všeobecne Štátna bezpečnosť hlásila „enormný záujem reakčného rímskokatolíckeho a gréckokatolíckeho kléru“. Šlo o viac ako teoretický záujem, lebo sa konkretizoval v pokusoch vycestovať na stretnutia s Jánom Pavlom II. Ako organizátorov hromadných zájazdov tajní agenti identifikovali gréckokatolíckych kňazov Mariána Potáša z Vyšného Orlíka a Jozefa Šoltýsa z Orlova. A tiež rímskokatolíckeho farára Rudolfa Čontofalského z Kamenice nad Torsou, ktorý dokonca už objednal tridsať nocľahov na obdobie pápežovej prítomnosti. Čontofalský všetko organizoval s predstihom v presvedčení, že československé orgány si nedovolia výjazdom celkom zabrániť, aby predišli obvineniam z porušovania ľudských práv. Peniaze však predsa len vymenil skoršie v predtuče, že „počas návštevy Jána Pavla II. v PLR budú ces-

ty našich občanov do PLR obmedzené, alebo sa tam vôbec nebudú púšťať“.³³ Zájazdy organizoval aj gíraltovský farár Michal Džatko, tiež viacerí laici v kraji stredoslovenskom, najmä v Dolnom Kubíne.³⁴

Na Orave bol v tom čase najsledovanejším duchovným nesporne bývalý politický väzeň Viktor Trstenský, kňaz komunistami dlhodobo vyradený z pastorácie. Ešte aj dolnokubínskemu komunistickému tajníkovi referovali o jeho názoroch, že „ľudia oddaní cirkvi nedostanú do PLR doklady a ani Štátna banka neuvolní v tomto čase žiadne fondy...“.³⁵ Ďalším sledovaním a odpočúvaním jeho bytu v Trstenej sa zistili nielen mená a štátne poznávacie značky jeho návštevníkov, ale aj obsah ich komentárov pri sledovaní pápeža v poľskej televízii. VTrstenského byte napríklad už počas priameho prenosu z uvítacieho ceremoniálu viacerí „rekční kňazi“ pranieovali rozdiel medzi porušovaním - ústavou garantovaných - náboženských práv v Československu a postojom veriacich i politických predstaviteľov v Poľsku, kde hlavu Cirkvi uvítali veľmi dôstojne.³⁶

Kým Viktor Trstenský musel návštevu pápeža sledovať v televízii, viacerým veriacim sa za Svätým otcom podarilo vycestovať. No v dôsledku obmedzujúcich opatrení a zastrážujúcich dezinformácií prešlo napríklad trstenskou colnicou v týždni od 2. do 10. júna iba 612 občanov, z ktorých 195-ti sa previezli na 11 autobusoch, 421-ti na 153 osobných autách a zvyšok prešiel najmä pešo, alebo na bicykli.³⁷ V jenom z osobných áut sedeli aj dvaja - za obyčajných turistov do riflí a károvaných košíel' prezlečení - kňazi Ján Orosch a Zoltán Pintér, ktorých prepustili na základe zlotých, získaných prostredníctvom známostí v banke. No polnočný návrat domov už nebol taký bezproblémový, lebo na hranici Oroschovi a jeho spoločníkovi do najmenšieho detailu preukurali skoro celkom rozobraté vozidlo, pričom im zabavili obrázky s pápe-

28 AÚPN, f. XII. správa SNB, šk. 38. Záverečná informácia o reagencii a ohlasoch občanov SSR k návšteve pápeža Jána Pavla II., nedatované.

29 Tamže. Informácia o reagencii a ohlasoch občanov SSR k návšteve pápeža Jána Pavla II. v PLR, nedatované.

30 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Banská Bystrica, i. j. 211. Plán opatrení do akcie „Stanislav“ zo 4. mája 1979.

31 Tamže. Akcia „Stanislav“ - zoznam osôb z radov známych náboženských fanatikov z 18. mája 1979.

32 Tamže. Akcia „Stanislav“ - zoznam osôb podozrivých z prenášania závadnej literatúry zo 16. mája 1979.

33 AÚPN, f. XII. správa SNB, šk. 38. Informácia o reagencii a ohlasoch občanov SSR k návšteve pápeža Jána Pavla II. v PLR, nedatované.

34 Tamže. Záverečná informácia o reagencii a ohlasoch občanov SSR k návšteve pápeža Jána Pavla II., nedatované.

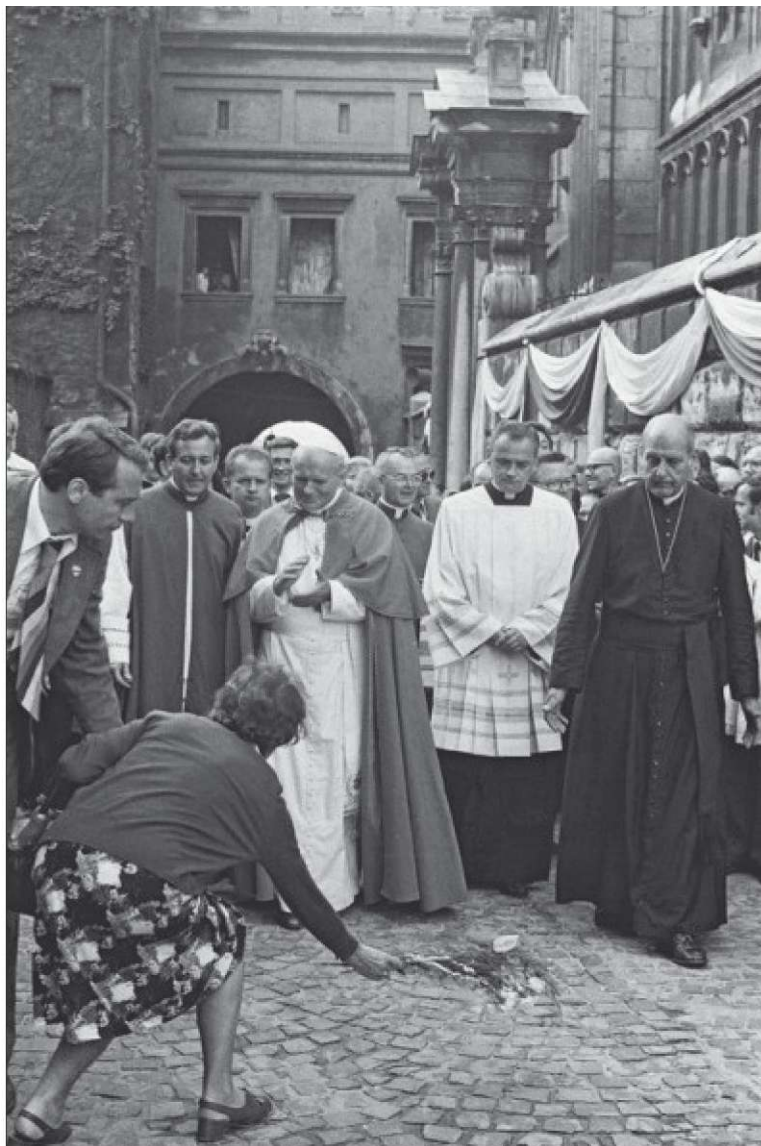
35 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Banská Bystrica, i. j. 211. Hlásenie k návšteve pápežav Poľsku z 31. mája 1979; Vyhodnotenie návštevy pápeža v PLR z 13. júna 1979.

36 Tamže. Hlásenie o návšteve pápeža v PLR zo 4. júla 1979.

37 Tamže. Vyhodnotenie návštevy pápežav PLR z 13. júna 1979.

žom i platne s jeho príhovormi. O bušinskom farárovi Jánovi Oroschovi - dnes už pomocnom biskupovi Trnavskej arcidiecézy - neskôr agenti „Redaktor“ a „Igor“ udali, že ho v Poľsku osobne prijal pápež, ktorému odovzdal nejaké prehlásenie od duchovných a veriacich z Veľkého Krtíša, po čom nechal pápež pozdravovať veriacich v Československu s povzbudením konať podľa svedomia a pokynov Cirkvi. No konkrétnejší obsah rozhovoru Oroscha s Jánom Pavlom II. sa ani cirkevnému tajomníkovi ani tajným spolupracovníkom ŠtB zistiť nepodarilo.³⁸ Oroschovi a jeho spoločníkovi sa v stredu 6. júna večer naozaj podarilo dostať do Krakova na stretnutie poľských kňazov s pápežom vo Wawelskej katedrále. Tam ich ako kňazov zo Slovenska, ktorým sa prekonaním hranice podaril husársky kúsok, usadili do prvej rady blízko k Jánovi Pavlovi II. Počas následného asi päťminútového rozhovoru Orosch Svätému Otcovi skutočne odovzdal písomnú zdravicu kňazov svojho dekanátu a referoval mu o situácii na Slovensku, načo Ján Pavol II. opätovoľ srdečné pozdravy a požehnania Oroschovým spolubratom.³⁹ Komunisti, neznalí celkom prozaických okolností stretnutia, si zo svojich kusých informácií domýšľali akési supertajné sprisahanecké kolokvium, na základe ktorého začali Oroscha podozrievať, že veru nemôže byť len taký „obyčajný duchovný, ale asi zastáva nejakú význačnú funkciu v tzv. nelegálnej cirkvi“. A tak zvažovali nielen odňatie Oroschovho cestovného dokladu, ale aj jeho presunutie do inej farnosti, či dokonca jeho úplné vyradenie z pastorácie.⁴⁰

Sankcie za výjazd do Poľska hrozili aj jedinému vycestovanému slovenskému ordinárovi, - spišskému kapitulnému vikárovi Štefanovi Garajovi - ktorý i bez oficiálnej pozvánky a proti vôli štátnej správy šiel za pápežom do Nowého Targu, kde mu tiež ponúkli čestné miesto. No po návrate ho predvolali do Bratislavy na Ministerstvo kultúry, kde mu jeho počinanie ostro vytkli. Súdruh Karol Homola ho ako generálny riaditeľ Sekretariátu pre veci cirkevné naliehavo karhal, že prečo tam išiel nerešpektujúc požiadavky štátnej správy?! Požiadavku odrádzať od cesty za pápežom tak veriacich ako i duchovenstvo kvôli nebezpečenstvu, že ich zneužije emigrácia

Ján Pavol II. na Waweli (1979).

či západná propaganda?! Homola sa napokon Garaja pokúsil zneistiť tvrdením, že to všetko naňho pred Zborom ordinárov vrhá zlé svetlo, „akoby sa týmto cez poľské duchovenstvo vnucoval k pápežovi, aby sa stal biskupom“.⁴¹ Mimochodom, ďalšiemu výhražnému pohovoru vystavili Garaja po tom, ako pápež v januári roku 1984 povýšil pútnický chrám na levočskej Mariánskej hore na baziliku minor. Piatí súdruhovia - z KNV jeho podpredseda Jozef Dobšínský a cirkevný tajomník Michal Sičák, tiež okresný cirkevný tajomník Jozef Orenič a dvaja košickí príslušníci ŠtB - ho štyri a pol hodiny presviedčali a napokon sa mu

38 Tamže. Záznam č. 10/79 zo 6. júna 1979; Záznam z 10. júla 1979, Súhrnná správa o „Akcii Stanislav“ zo 14. augusta 1979.

39 Osobné svedectvo Mōns. Jána Oroscha. V Kremnických Baniach 31. mája 2011.

40 Tamže. Záznam č. 10/79 zo 6. júna 1979; Záznam z 10. júla 1979, Súhrnná správa o „Akcii Stanislav“ zo 14. augusta 1979.

41 Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu v Nitre (ARKBÚN), f. SLOVÚC, šk. 27. Záznam napísaný z prevedeného rozhovoru s kapitulným vikárom Štefanom Garajom na SRVC MK SSR v Bratislave dňa 10. augusta 1979.

vyhrážali, že po zverejnení pápežského breve ho okamžite zbavia funkcie. No Garaj na Mariánskej hore aj tak oznámil, že Ján Pavol II. zvláštneho popudu tento pútnický chrám pocítil hodnosťou baziliky menšej, preto „sme dojatí náklonnosťou Svätého Otca Jána Pavla II., vieme, že tento dar je odmenou pútnickému kostolu za významný zástoj pri udržiavaní viery a náboženstva slovenského ľudu a zároveň výzvou na plnšie úsilie o kresťanský štýl života.“⁴² „Chcem vyjadriť veľkú túžbu,“ - povedal Garaj neskôr pred 250 000 pútnikmi - „aby Svätý Otec Ján Pavol II. mohol navštíviť aj našu vlasť a zavítať aj tu do Levoče.“⁴³

Garajovo výjazd v roku 1979 je o tu kurióznější, že aj vo Východoslovenskom kraji vtedy radikálne minimalizovali vycestovanie osôb i prenášanie „závadovej literatúry“. V spolupráci s národnými výbormi a spoločenskými organizáciami sa malo znemožniť použitie dopravných prostriedkov na zájazdy k severným susedom, pričom osoby podozrivé z prenášania literatúry mali byť v tom čase počas pasovej kontroly jednorazovo blokované a texty im mali byť zabavené. O situácii mali byť permanentne informované najvyššie stranické orgány. Zintenzívniť sa mala aj celková kontrola kňazov, ktorých kádrové zaradenie - či sú lojalní alebo reakční - sa malo prehodnotiť a každý reakčný duchovný mal byť pod intenzívnym dohľadom.⁴⁴ V rámci tejto kontroly ŠtB napríklad zistila, že krakovskí jezuiti písomne pozvali na uvítací ceremoniál svojich slovenských spolubratov, menovite Jozefa Daniša; iným veriacim a kňazom zasa ktosi zaslal 14 exemplárov katolíckeho týždenníka *Za i przerw* o pápežovej návšteve. Viacerí veriaci písali do Vatikánu o svojich modlitbách za hladký a duchovne plodný priebeh pápežovej cesty, v stredoslovenskom kraji zasa koloval leták s poľskou básňou Júliusa Slowackého, ktorý ešte v roku 1848 predpovedal Slovana na pápežskom stolci.⁴⁵

V dôsledku všetkých týchto obmedzovacích opatrení prešlo napokon východoslovenskými hraničnými prechodmi omnoho menej ľudí, menej občanov ako bol bežný priemer: kde bola týždenná frekvencia do 8 000 prechádzajúcich, v čase pápežskej návštevy sa za hranicu dostalo iba poldruha tisíce občanov. Pokusov ilegálne preniknúť do Poľska cez hranice Východoslovenského kraja bolo za prvý polrok 1979 celkom 14, z toho sedem kvôli „ilegálnym spoločenským stykom“.⁴⁶ „Opatrenia, ktoré bolo nutné prijať“ - hodnotil veliteľ Krajskej správy košickej ŠtB Ján Haščák - „mali dobrý dopad a boli realizované tak, že počet návštevníkov z nášho kraja bol minimálny, ba možno povedať, že zanedbateľný“. Komunista Haščák neváhal tiež kritizovať pápežovo „nekňazské“ správanie, jeho vystupovanie vraj „vysoko politické, ultimatívne, nanášajúce požiadavky a kritiku režimu“. Wojtylova údajná teatralnosť mala veriacich maximálne ovplyvniť, a to nie iba Poliakov. „Nás musí zaujímať aj následok jeho návštevy“ - dôvodil Haščák - „dopad na myslenie a konanie niektorých našich kňazov a veriacich, na činnosť nasledujúcu v budúcnosti ako dopad činnosti pápeža v Poľsku“⁴⁷ Inak to videli pracovníci XII. správy ŠtB, ktorí nijaký dlhodobý účinok pápežskej cesty nepredpokladali. Bude síce „nejaký čas predmetom úvah, (...) no s istotou možno povedať, že sa ťažisko úvah skončením návštevy dostane postupne do roviny akademických debát, časom zoslabne, až úplne zanikne vo víre domácich i svetových udalostí“⁴⁸

Úvahy o pápežovi na Slovensku zaniknúť ani zoslabnúť nemohli, lebo jeho aktivita vzbudzovala rovnako pozornosť Cirkvi ako ideologickú bdelosť jej nepriateľov. Tí v dokumente z leta roku 1982 rekapitulovali jeho niekoľkoročné „agresívne“ pôsobenie voči Československu: už počas prvého pobytu v Poľsku „několikrát veřejně přislíbil pomoc katolicizmu v Československu“ a krátko na

42 DLUGOŠ, F.; Vyhlásenie baziliky v Levoči chceli komunisti zakázať. In: http://www.katolickenoviny.sk/online/clanok.php?id_cl=9003, 11. júna 2011.

43 DLUGOŠ, F.: *Dejiny Mariánskej hory v Levoči*. Levoča 2000, s. 182 - 183.

44 AÚPN, f. KS ZNB - Správa ŠtB Košice, a. j. 1757. Záver z porady o cirkvi a sektách, konanej 7. marca 1979 na S-ŠtB Košice.

45 AÚPN, f. XII. správa SNB, šk. 38. Záverečná informácia o reagencii a ohlasoch občanov SSR k návšteve pápeža Jána Pavla II., nedatované.

46 AÚPN, f. Správa ochrany štátnych hraníc - Košice, fascikel. 16. Správa o operatívnej situácii na štátnej hranici ČSSR - PLR na úseku Novy Sacz a Východoslovenského kraja za dobu od 1. 1. 1979 do 30. 6. 1979.

47 AÚPN, f. XII. správa SNB, šk. 38. Záverečná informácia o reagencii a ohlasoch občanov SSR k návšteve pápeža Jána Pavla II., nedatované.

105 Tamže.

to počas návštevy Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda „*kromě obvyklých politických výpadů (...) vysoce ocenil politickou aktivitu emigrantů (...), extrémistických provokatérských elementů*“. V duchu „*agresivního kursu papeže*“ bol formulovaný jeho kritický list prezidentovi Husákovi s požiadavkami zjednať nápravu v otázke počtu prijímaných kňazov. Aj biskupskú konsekráciu Slováka Jozefa Tomku komunisti vnímali ako vyzdvihnutie československej emigrácie v Ríme na úkor oficiálnych predstaviteľov Rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku.⁴⁹ V roku 1980 československých ateizátorov podráždilo vyhlásenie svätých Cyrila a Metoda za spolupatrónov Európy, kvalifikované ako snaha pápeža „*oživovať nacionalistické a klerikálne deformované cyrilo-metodské tradície*“. Neprijemný bol pre komunistov aj tieň prirodzeného podozrenia voči nim po vražednom pokuse tureckého teroristu Mehmeta Ali-Agcu zabiť pápeža, po čom ŠtB zablokovala päť súvisiacich poštových zásielok: dve želania skorého uzdravenia zo Slovenska do Ríma, tiež tri fotografie pápeža od Štefana Fáberu s textom, že atentát je vrcholným zločinom spomedzi zločinov, „*ktorými je zaplavený materializmom skorumpovaný svet*“.⁵⁰

Najcitlivejšie však československí komunisti reagovali na také opatrenia Vatikánu, ktoré priamo spochybňovali oprávnenosť ich dohľadu nad Katolíckou cirkvou. V januári roku 1981 ich podráždil prípis trnavského biskupa Júliusa Gábriša: s odvolaním sa na postoj Vatikánu informoval dekanov diecézy, že „*cirkevní tajomníci sa nemajú zúčastňovať kňazských rekolekcií*“. Komunisti kritizovali Gábrišovo „*svojvoľné*“ počínanie a minister kultúry naliehavo žiadal záruky, že rekolekcie nebudú „*zneužité*“.⁵¹ V nasledujúcom roku 1982 nasledoval pre ateizátorov najprovokatívnejší počín Jána Pavla II., ktorý dekrétom Quidam Episcopi zakázal mierové združenie zavádzajúco titulované „*Pacem in Terris*“.

Potom sa už pápež javil ako azda najnebezpečnejší protivník režimu, ako proti socializmu zameraná „*ľavisková osobnosť dlhodobej a cieľavedomej ofenzívy*“.⁵² Súčasťou tejto ofenzívy bolo aj príležitostné zasielanie cielených posolstiev, ktorými pápež „*nepriamo nabáda neprihlížet k zákonným normám*“ a ktoré sú vlastne „*návody s jasným politickým kontextom*“. Nehovoriac o jeho striktnom zákaze biskupom zúčastniť sa nenáboženského kongresu v Moskve.⁵³

Iste nie náhodou práve v tejto cirkevno-politickej konštelácii schválilo Predsedníctvo ÚV KSS „*Dlhodobý postup v oblasti cirkevnej politiky a vedecko-ateistickej výchovy*“. Na základe „*zosilnenia tlaku Vatikánu, poľského episkopátu a extrémnych klerikálnych síl*“ sa najvyššie komunistické vedenie uznieslo nedopustiť „*zosilňovanie cirkevnej štruktúry a politických ambícií*“ a teda nedovoliť realizáciu akýchkoľvek pápežských dokumentov a akejkoľvek „*legendy a glorioly okolo osobnosti pápeža*“.⁵⁴ No kým pre československých komunistov bol pápež stále viac persona non grata číslo jeden, ich poľskí súdruhovia sa v jubilejnom roku 1983 chystali svojho rodáka uvítať znova. Pápež vtedy na Slovensko taj-

49 AÚPN, i. B8/II, š. 13, a. j. 283. Správa o štátobezpečnostnej situácii v Západoslovenskom kraji za 3. štvrtrok 1979 z 28. septembra 1979.

50 AÚPN, f. XII. správa SNB, š. 40. Týždenná informácia č. 23/S o štb. situácii v rámci SSR za obdobie od 8. 6. do 15. 6. 1981.

51 ARKBÚN. f. SLOVÚC, š. 25. Výpis z listu Arcibiskupského úradu v Trnave vo veci „rekolekcie“ adresovaný na okresné a obvodné dekanské úrady do dňa 12. januára 1982; Tamže, š. 47 Návrh na uskutočnenie pohovoru s trnavským biskupom Gábrišom z 26. augusta 1981; Záznam z rokovania ministra kultúry SSR s biskupmi a ordinármi zo 16. februára 1981.

52 SNA, f. ÚV KSS - preds., š. 1631. Informácia o pobyte biskupov z ČSSR vo Vatikáne „ad limina“ v dňoch 8.-19. marca 1982, o súčasných stanoviskách Vatikánu a návrh na náš ďalší postup zo 6. apríla 1982.

53 ARKBÚN, i. SLOVÚC, š. 48. Zpráva o nových jevech v politice Vatikánu vůči ČSSR v souvislosti s návštěvou biskupů v Římě a návrh na další postup, nedatované.

54 LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 - 1989. In: MIKLÓŠKO, F. - SMOLÍKOVÁ, G. - SMOLÍK, P.: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 - 1989*. 1. diel. Bratislava 2001, s. 314 - 315.

ne odkázal, aby sa katolícki aktivisti Silvester Krčméry a Vladimír Jukl zo sekulárneho inštitútu Fatima snažili dostať do Poľska obnoviť staré kontakty, ktoré najmä Krčméry osobne niekoľko krát nadviazal s krakovským arcibiskupom ešte začiatkom sedemdesiatych rokov. Teraz sa však kvôli sústavnému dohľadu bezpečnosti takáto cesta javila celkom nereálna.⁵⁵ Na Slovensku sa totiž kontrola Cirkvi radikálne priostřila, o akýchkoľvek pohyboch na cirkevnom poli musel byť stranický aparát na všetkých úrovniach informovaný, pričom najvyššie orgány rozhodli bezpodmienečne zamedziť akémukoľvek hromadnému cestovaniu do okolitých štátov.⁵⁶ Dôvod: pápež „*povyšoval náboženské práva a náboženskú slobodu na oficiálnu politiku s cieľom aktivizovať hierarchiu, duchovenstvo a veriacich k tomu, aby sa postavili proti socialistickému zriadeniu a nepodporovali jeho politickú orientáciu*“. A to nielen v Poľsku, veď „*Ján Pavol II. zintenzívňoval svoju činnosť proti ČSSR, dával priame pokyny biskupom, ako obchádzať zákonné ustanovenia upravujúce vzťah štátu k cirkvi a náboženským spoločnostiam*“⁵⁷

Šesť týždňov po tejto charakteristike zahájila ŠtB ďalšiu veľkoplášnu operáciu nazvanú „AKCIA PAVEL“, podobnú „Akcii Stanislav“ spred štyroch rokov. Zameraná bola opäť na „*eliminaci negativního dopadu cesty papeže do PLR na československou církevně-politickou situaci*“. Preto v stredu 11. mája 1983 popoludní náčelník kontrarozviedky zameranej na boj proti vnútornému nepriateľovi plukovník Zdeněk Wiederlechner telegrafoval všetkým krajským správam ŠtB rozsiahle pokyny na rozbehnutie „*akcie*“. Wiederlechner nariadil identifikovať a cieľavedome zamedziť vycestovanie „*záujmových osôb*“, a to buď v individuálnych prípadoch odňatím technického osvedčenia, alebo v prípadoch skupinového záujmu blokovaním zájazdov cez cestovné kancelárie a vlastníkov prostriedkov hromadnej dopravy. Vycestovať mohla iba špeciálna agentúrna sieť osôb špeciálne schválených

centrálou ŠtB. Všetko malo jediný cieľ: „*ne-připustit, aby návštěvy papeže v PLR nebylo zneužito k protispolečenskému ovlivňování a aktivizaci československých věřících*“⁵⁸ Na základe tohto Wiederlechnerovho projektu bol vypracovaný podrobný vykonávací plán, ktorý počítal s mimoriadnou intenzifikáciou agentúrnej práce: centrálny schválení agenti vysadení do Poľska mali pokrývať zóny veľkých stretnutí; v dobe návštevy sa mala zhuštiť frekvencia stretnutí s tajnými spolupracovníkmi a dôverníkmi ŠtB najmä v prihraničných okresoch, aby ich úkolovali na konkrétne „*reakčné živly*“ z radov duchovenstva a laického apoštolátu. Najmä bolo nevyhnutné prekažiť výjazdy, napríklad účelovým a presne termínovaným predvolaním na technickú kontrolu s následným odňatím technického osvedčenia. Vybavovanie cestovných dokladov sa malo umelo pretáňovať až do pápežovho odchodu, no záujemcov i poľských pozývateľov prísne evidovali. Sprísnené kontroly sa nemali vyhnúť ani západným diplomatom, ani poľským robotníkom a študentom. Na samotnej hraničnej čiare sa tiež predpokladal mimoriadny režim: zhustenie hraničiarov, napríklad v kritickej lokalite Brýzgalke v okrese Čadca; sprísnenie pasovej kontroly v oboch smeroch so zameraním na ideodiverznú spisbu, podávanie denných hlásení o situácii na štátnej hranici - všetko, samozrejme, v súčinnosti s poľskými súdruhmi. Na cirkevných podujatiach dostali okresní cirkevní tajomníci za úlohu nedovoliť ich „*zneužitie*“ na propagáciu pápežskej návštevy či kritiku štátnej správy. V čase pobytu pápeža mal tieto protiopatrenia koordinovať v stredoslovenskom kraji špeciálny osemčlenný štáb pod velením náčelníka okresnej správy ZNB majora JUDr. Jozefa Fujaka, ktorý v záujme väčšej operatívnosti dostal k dispozícii väčší počet motorových vozidiel. Všetky štáby museli situáciu pravidelne vyhodnocovať a denne o 10.00 hodine o nej predkladať situačné hlásenie 2. odboru správy ŠtB.⁵⁹ Iné hlásenia, mimochodom, obsahovali aj názory mienkotvorných osobností. Napríklad o spiso-

55 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*. Bratislava 1991, s. 126.

56 SNA, f. Ministerstvo kultúry - SPVC, šk. 7. Politicko-organizačné opatrenia v súvislosti slávenia „jubilejného roku“ rímskokatolíckej cirkvi v roku 1983 - 1984 z 23. marca 1983.

57 SNA, Ministerstvo kultúry - SPVC, šk. 7. Správa o prijatiach biskupov a kňazov a o súčasnej medzinárodnej a vnútro politickej situácii z 29. marca 1983.

58 AÚPN, i. Krajská správa SNB - Banská Bystrica, fascikel „Akcia Pavel“. Telegram plk. Wiederlechnera všetkým náčelníkom krajských správ ŠtB v ČSSR z 12. mája 1983.

59 Tamže. Plán agentúrno-operatívnych opatrení v akcii „Pavel“ z 12. mája 1983.

vateľke a signatárke Charty 77 Hane Ponickéj agent „Žiaran“ referoval, že podľa nej je pápež veľkou autoritou aj v očiach mnohých západných štátnikov a jeho návšteva silne zarezonuje aj v krajinách sovietskeho bloku. Do vlasti ide pápež upokojiť všeobecný chaos, jednať s vládou o zásobovaní obyvateľstva, v ktorom utuží náboženské i národné cítenie možno aj pripomienkou starých príkorie od Rusov po roku 1945.⁶⁰

V inkriminovanom čase návštevy Jána Pavla II. v jeho vlasti - v dňoch 16. až 22. júna 1983 - boli slovensko-poľské hranice ostro strážené. Nasvedčujú tomu aj trápne scény ilustrujúce mieru nasadenia pohraničníkov na celej hraničnej čiare. Keď napríklad dôverník s krycím menom „Hlavný“ udal invalidného dôchodcu Jozefa Goreka z Lieseku, že sa chystá ilegálne prekročiť hranicu, predvolali ho na liesecký Miestny národný výbor. Tam s ním „previedli pohovor“ náčelník miestnej Ochrany štátnej hranice spolu s tajomníkom MNV, ktorý si od jeho sestry vynútili prísľub, že na neho dá pozor, resp. ho pri dlhšej neprítomnosti oznámi na trstenskej colnici. No aj tak na Goreka nasadili príslušné „spravodajské prostriedky“,⁶¹ Pozornosti bezpečnostných orgánov neunikli ani tri nič netušiacie postaršie Američanky, hoci sa iba prišli pokochať krásou zubereckých scenérií. Aj tak o nich putovala dlhšia správa na Operačný štáb Krajskej správy ZNB v Banskej Bystrici.⁶² Oveľa viac, až 1600 bolo účastníkov zrazu vysokohorských turistov v dobe ukončenia pápežovho pobytu. Opäť boli prijaté „opatrenia“, aby akcia prebehla „bez rušivých javov“.⁶³ „Rušivým javom“ bolo vlastne čokoľvek, čo pripomínalo Vatikán či Jána Pavla II. Keď napríklad pri návrate cez hranicu u českého kňaza Josefa Pastuszana colníci našli 36 odznáčikov „s náboženským motívom“, okrem štyroch „pre osobnú potrebu“ mu všetky zhabali. Pri vypočúvaní sa od Pastuszana okrem iného dozvedeli, že na krakovskom stretnutí nechýbal ani transparent „slovenský národ víta pápeža“.⁶⁴ Nielen transparenty, ale aj menšie žltobiele pápežské vlajky sa bezpečnostným orgánom javili neprijateľné: keď sa ma-

Príslušníci poľskej pohraničnej stráže.

darskí veriaci vracali domov cez trstenskú colnicu autami prizdobenými pápežskými zástavkami, s odvolaním na vyhlášku č. 100/80 im prikázali výzdobu počas tranzitu odstrániť.⁶⁵

Aj takéto zádrapčivé šikanovanie vyjadrovalo pretrvávajúce obavy režimu zo „zvýšenej aktivity extrémnych cirkevných síl v SSR“. Potenciálne „extrémnou cirkevnou silou“ boli najmä kňazi, o ktorých priazeň komunisti zápasili v súvislosti s čerstvo zakázanou mierovou organizáciou Pacem in Terris. Všetkých predvolali na príslušné okresné národné výbory, kde sa im vyhrážali sankciami za „hrubé porušovanie zloženého sľubu vernosti“, v dôsledku ktorého môžu „prestát platiť základné podmienky ich duchovenskej činnosti“. Lenže z predvolaných duchovných sa skoro dvesto nedostavilo, ba piati odmietli explicitne, no ani s došlými 840 kňazmi neboli komunisti spokojní. Ved' napríklad duchovní Topoľčianskeho okresu si kategoricky vyhradili, že pri načatí problematiky Pacem in Terris jednoducho odídu. Steže, celkovo boli ochotní zápasit' za mier, no iba pod vedením pápeža. „Málo duchovných“ - konštatuje správa zo stretnutí - „hovorilo o ich angažovanosti za mier prostredníctvom Združenia katolíckych duchovných Pacem in Terris, (...) jednoznačne obhajujú pápeža za jeho mierové aktivity“. Mnohí kňazi - nakoľko „pre nich je záväzným rozhodnutie kongregácie“ - navrhovali rokovať o Pacem in Terris s Vatikánom.⁶⁶

60 Tamže. Pripravovaná návšteva pápeža Jána Pavla II. v PĽR - názory Hany Ponickéj k cieľu návštevy z 30. mája 1983.

61 Tamže. Správa a poznatky k „Akcii Pavel“ zo 17. júna 1983.

62 Tamže. Zaslание poznatku v „Akcii Mier“ z 18. júna 1983.

63 Tamže. „Akcija Pavel“, informácia z 23. júna 1983.

64 Tamže. „Akcija Pavel“, informácia z 28. júna 1983.

65 Tamže. Hlásenie o poznatkoch k „Akcii Pavel“ z 22. júna 1983.

66 SNA, f. Ministerstvo kultúry - SPVC, šk. 7. Informácia o prijatiach rímskokatolíckeho duchovenstva u predsedov ONV od decembra 1982 do februára 1983 z 15. marca 1983.

No nielen kňazi, ale dokonca ani stranické rady sa neubránili náboženskej aktivizácii. Iba za rok 1983 vylúčili z KSČ za „náboženské predsudky a malomeštiacke návyky“ 162 osôb, ďalších 96 postihol stranícky trest.⁶⁷ Podľa jednej „kontrolnej správy“ o ateizácii z jari roku 1984 bol v religióznejších okresoch „stále pomerne vysoký“ počet veriacich komunistov, ba počet pokrstených detí straníkov „v poslednom roku dokonca stúpil“. A to kvôli mylnému presvedčeniu, že „stanovy strany nezakazujú chodiť do kostola“. Vrcholom takejto „svetonázorovej neujasnenosti“ bolo, keď sa členovia strany „zmani-pulovaní klerikálnymi silami“ proti záujmom strany a socializmu podpísali za návštevu pápeža v ČSSR. Najalarmujúcejší príklad registroval Ústredný výbor KSS v obci Hruštín na Orave, kde až sedemnást' komunistov svojím podpisom podporilo pozvanie pápeža do Československa!⁶⁸

„Pozývanie pápeža“ nebola čisto lokálna improvizácia, ale celoplošné podpisové podujatie organizované od konca roku 1983 z Bratislavy sekulárnym inštitútom Fatima, ktoré reprezentovali predovšetkým Vladimír Jukl, Silvester Krčméry a ich spolupracovník František Mikloško. Už na septembrovej šaštínskej púti rozšírili medzi veriacimi text s povzbudením k dennej modlitbe za zasvätenie Slovenska Panne Márii, ktoré by vykonal Ján Pavol II. pri návšteve Československa v rámci cyrilo-metodského jubilea v roku 1985.⁶⁹ Rovnaké letáčky koncom októbra odchytila ŠtB aj v bratislavskom Blumentálskom kostole.⁷⁰ Túžba po uvítaní pápeža na území Československa dostala ešte konkrétnejšiu podobu na jednom stretnutí v bratislavskej Univerzitnej knižnici, kde Jukl prekvapenému Mikloškovi nadiktoval odkaz na doručenie Svätému otcovi: „V duchu slov Pána Ježiša a ty Peter, keď sa obrátiš, posilňuj svojich bratov Vás pozývame do Československa!“ Súčasne s takýmto pozvaním sa Silvester Krčméry pokúsil získať podporu pražského

kardinála Františka Tomáška, ktorý však - ako neskôr priznal - „na to delší dobu nereagoval“;⁷¹

Neskôr však reagoval vidiac výsledky podpisovej záštity pozvaníu Svätého Otca na Velehrad. Samozrejme, pozberateľoch podpisov ŠtB vytrvalo pátrala a „vinníkov“ tvrdo postihovala. Aj vo vyššie spomínanom Hruštíne, kde sa našlo až 1 203 signatárov, udal jeden miestny komunista ako organizátora podpisovania žeriavnika Martina Stieranku: na dlhé, niekedy až osemhodinové výsluchy ho potom viackrát eskortovali vyčerpaného z práce, napriek chorobe ho držali v chladnej pivnici dolnokubínskej policajnej stanice, a v takom stave ho vystavovali psychickému a fyzickému násiliu vrátane bitia po päťach. Výsluch absolvovala aj jeho manželka Margita, dcéru vytrestali znemožnením štúdia na strednej škole. Takéto šikanovanie a zastrašovanie trvalo dlhé mesiace a dotklo sa aj samotnej farnosti, ktorej záujemcov o bohoslovie systematicky odmietali prijať do seminára.⁷²

Čosi podobné sa odohrávalo aj na opačnom konci Slovenska, v obci Kmeťovo neďaleko Nových Zámkov. Tam - opäť na podnet Františka Mikloška - iniciatívu prevzal študent bratislavskej elektrotechnickej fakulty Jozef Sádovský. Spomína, že vo vtedajšej atmosfére vrcholiacej normalizácie i nástupu Jána Pavla II. prirodzene dozrela túžba vidieť ho aj u nás doma. A s ňou aj rozhodnutie zorganizovať podpisovku za jeho pozvanie, ktorá prebehla najmä počas marca roku 1984. Dvojice zberateľov chodili po Kmeťove z domu do domu, okrem bytov rizikových osôb ako boli komunisti či tajní. No dvojice povzbudené rýchlym získaním stoviek podpisov upustili od pôvodnej obozretnosti a zaklopali aj do domov pôvodne neplánovaných. Samozrejým dôsledkom bolo udanie na ŠtB, ktorá zasiahla našťastie až v čase, keď Sádovský už stovky podpisov doručil Františkovi Mikloškovi. „Uvedený počet podpisov ma dodnes udivuje“ - spomína Sádovský - „a napíňa aj hrdosťou za de-

67 SNA, f. ÚV KSS - preds., šk. 1684. Dôvody uložených stranických trestov a ukončenia členstva KSČ (bez úmrtia) v roku 1983 za vybrané sociálne skupiny z 24. apríla 1984

68 Tamže, šk. 1614. Kontrolná správa o plnení dokumentu "Dlhodobý postup v oblasti cirkevnej politiky a vedecko-ateistickej výchovy po XVI. zjazde KSČ a zjazde KSS z mája 1983.

69 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*, s. 126.

70 AÚPN, f. XII. správa SNE, i i 42. Informácia č. 3 o štb. situácii v rámci XII. správy ZNB Bratislava za obdobie od 1. novembra 1983 do 15. novembra 1983.

71 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*, s. 126; ARKBÚN, f. SLOVÚC, šk. 27. Prípís kardinála Tomáška Úradu Predsedníctva vlády ČSSR z 11. apríla 1984.

72 Osobná (telefonická) výpoveď bývalého hruštínskeho farára Marcela Martinka; Osobná výpoveď brata Martina Stieranku Jána z 23. mája 2011; Osobná výpoveď manželky Martina Stieranku Margity z 24. mája 2011.

dinu, ktorá prispela 560 podpismi k celkovému počtu podpisov, čím sa veľmi spon-tánne prihlásila k Svätému Otcovi Jánovi Pavlovi".⁷³ Táto vernosť hlave Cirkvi však bola vykúpená šikanovaním zo strany bezpečnostných orgánov, viachodinovým vypočúvaním nielen Sádovského, ale aj zberateľov, tridsaťročného Ota Šveca a dvadsaťtriročného Jozefa Jurkáčka. Policajti si od nich chceli vynútiť nielen listiny, ale aj identitu hlavného koordinátora akcie. „Policie použila při výslechu fyzického násilí," - hlásil disidentský Výbor na ochranu nespravodlivo stíhaných - „Ota Švec byl jedenkrát udeřen do obličeje, Jozef Sádovský byl průběžně od 18. do 22. hodin bit. Fyzického násilí se dopustili mjr. SNB Bence, poručík SNB Szabo a poručík SNB Toman"⁷⁴

Nadporučík Toman z novozámockej ŠtB uštedril zaucho aj osemnásťročnému maturantovi Jurajovi Hlavačkovi. Tento gymnazista sa o potrebe zháňať signatárov dozvedel medzi členmi mládežníckeho krúžku kmeťovskej farnosti a rozhodol sa hárkky predložiť aj svojim rodákom v neďalekom Mojzesove. Úspešne oslovil sto až dvesto ľudí, ktorých mená s dôverou odovzdal miestnemu farárovi. „V pondelok prišla do školy Štátna bezpečnosť," - spomína Hlavačka - „ktorá ma odvieďla na výsluch do akejsi malej miestnosti: tam mi uniformovaný policajt vylepil zaucho, druhé som dostal od ďalšieho. Potom ma zobrali k tajným a začal sa výsluch s vyhrážkami či viem, že nemusím zmaturovať, kam chcem ísť do školy?!" No Hlavačka počas výsluchu neprezradil ani spoločenstvo v Kmeťove, ani odovzdanie hárkov miestnemu farárovi. Vyšetrovateľom tvrdil, že ho akísi „neznámi mladíci" pred šurianskym kostolom „bez predstavenia" požiadali spísať podporovateľov pápežskej návštevy v Československu, na čo pred mojzesovským kostolom nazbieral okolo dvesto mien prevažne starších občanov. A že kde sú hárkky? Najprv ich opatroval doma čakajúc na možnosť odovzdať ich neznámym mužom, no po informácii „neznámeho dievčaťa" o neaktuálnosti ďalšieho podpisovania

Pohraničná hliadka na poľsko-československej hranici.

menoslovky zničil. A ako sa malo s podpismi naložiť? Nevie, lebo so spomínanými osobami sa už do styku nedostal. Napokon Hlavačka vyznal, že by veru aj on pápeža rád videl osobne. Možno aj pre túto úprimnosť sa ŠtB rozhodla držať ho pod kontrolou „s cieľom zamedzenia jeho ďalšej protispoločenskej činnosti" v laickom apoštoláte.⁷⁵

V priebehu celej podpisovky sa komunistom podarilo zhabať súhrnne iba 19 podpisových hárkov s 1250 menami.⁷⁶ Cirkevní tajomníci identifikovali len málo konkrétnych lokalít zbierania podpisov, aj to zväčša iba dodatočne. Okrem spomínaného Hruštína mali indicie - bez bližšej identifikácie „páchatel'ov" - najmä v okrese Liptovský Mikuláš, kde počas druhého aprílového týždňa hárkky kolovali v obciach Liesková, Černová, Hubová, Liptovské Revúce a Valaská Dubová.

73 Osobné svedectvo Jozefa Sádeckého. V Bratislave 18. apríla 2011.

74 Sdělení VONS č. 364 „Policejní zásah proti třem slovenským katolíkům" z 5. apríla 1984. In: informace o Chartě 77 z apríla 1984, www.vons.cz/data/pdf/infoch/INFOCH_04_1984.pdf, 31. mája 1984.

75 AÚPN. i. KS ZNB - S-ŠtB Bratislava. Analytická skupina PT 1984. 003/AN-84, č. 1-99, 103-200. Záznam číslo 49/84 z 10. mája 1984: Pisomné svedectvo Juraja Hlavačku zaslané autorovi zo 14. mája 2011.

76 Informace o bezpečnostní situaci v ČSSR pre Predsednictvo ÚV KSČ z 12. mája 1984. In: www.szcpv.org/pdf/uvksc.pdf, 31. mája 2011.

V Západoslovenskom kraji sa okrem Kmetöva a Mojzesova zistili nerealizované pokusy v Topoľčiankach a Bánovciach nad Bebravou, kde túto akciu miestni dekaní nedovolili - podobne ako správcovia farností Blumentál a Kalvária.⁷⁷ O Kalvárii agent s krycím menom „Záhorský“ referoval, že pred tamojším kostolom zbieral podpisy šesťdesiatročný Pavol Gazdík a ďalšia neznáma žena, no väčšina oslovených nepodpísala.⁷⁸

V čase väčšiny hore uvedených zistení už hárký tajne presúvali do Prahy, kde sa postupne zhromaždilo súhrne 17 000 podpisov, z ktorých 15 000 pochádzalo Slovenska.⁷⁹ V priebehu podpisovania prevážal napríklad katolícky aktivista Martin Lauko kapsy s hárkami - prevzaté konšpiratívne pri spovedniciach kapucínskeho kostola - do Prahy, kde ich odovzdával otcovi súčasného pražského pomocného biskupa, vtedy mladého kňaza bez štátneho súhlasu v zaradení kuriča a signatára Charty 77 Václava Malého. Václav Malý ich potom prenášal ku katolíckemu kňazovi a bývalému politickému väzňovi Otovi Mádrovi. U Mádra osobne prítomný František Mikloško spomína na poslednú fázu podpisovej akcie: ako Václav Malý od svojho otca „*priniesol ráno pod košeľou vyše 15 tisíc slovenských podpisov*“; ako ďalší bývalý politický väzeň a katolícky aktivista Václav Vaško sumarizoval počet signatárov; ako Mádr hárký usporadúval a ukladal na kôpky. Následne Mádr zariadil diplomatickými cestami doručenie podpisov priamo Svätému Otcovi, ktorý v nich potom osobne listoval dojatý touto iniciatívou,⁸⁰

Podpisovanie sa ukončilo na žiadosť doteraz váhavého kardinála Tomáška, ktorý sa však v polovici apríla roku 1984 konečne rozhodol takému veľkému počtu signatárov vyhovieť. Predsedníctvu vlády aj sekretariátom pre veci cirkevné kardinál písomne oznámil, že „*pozvaní Svatému Otcovi poslal*“, pretože množstvo zozbieraných podpisov „*za krát-*

kou dobu ukázalo, že je to práni nejen jednotlivců, ale spontánní projev našeho věřícího lidu“. A Svätému Otcovi navrhol „*použit své očekávané návštěvy v Jugoslávii v roce 1985 k tomu, aby u příležitosti našeho velkého jubilea aspoň na jeden den nás navštívil na Velehradě*“.⁸¹

Keď Tomáškov pozývaci list zverejnili západne rozhlasové stanice, ateizátori prešli do dezinformačnej protikampane v podobe tvrdení, že kardinálov počin je čisto osobná iniciatíva nekonzultovaná s ktorýmkoľvek ordinárom. Práve ordinári by sa mali podľa komunistov od Tomáška dištancovať, najlepšie pred kňazmi na Zelený štvrtok s poukazom na nebezpečenstvo konfrontácie medzi Cirkvou a štátom.⁸²

ŠtB ostro sledovala ďalší vývoj udalostí: koncom mája 1984 jej dôverník „Tono“ potvrdil existenciu listu kardinála Tomáška biskupským úradom, že pápež pozvanie srdečne prijíma.⁸³ V auguste bezpečnosť už vedela o druhom čísle samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť* z roku 1984 s úplným slovenským textom „*Odpovede Svätého Otca na pozvanie do ČSSR*“, zaslaného Tomáškom všetkým ordinárom Slovenska.⁸⁴ Napokon na jeseň agent *Kastelán* predložil kópiu ďalšieho Tomáškovho listu slovenským ordinárom, podľa ktorého pápež pri osobnom stretnutí vyjadril „*velkú l'útost' nad tým, že sa nebude môcť osobne zúčastniť veľkého jubilea v roku 1985 v ČSSR*“, no má nádej, že „*niekedy ČSSR predsa navštívi*“.⁸⁵

No slovo Velehrad - či to niekto chcel, alebo nie - sa aj tak stalo synonymom nádeje či beznádeje na stretnutie s Jánom Pavlom II. Tým intenzívnejšie rozpracovávala ŠtB organizátorov chystaného cyrilometodského jubilea na Morave. V rámci protiopatrení sa Sekretariát ÚV KSČ uzniesol kombinovať administratívne opatrenia s obsahovou infiltráciou slávenia použitím prorežimne propagan-

77 ARKBÚN, f. SLOVÚC, šk. 51. Informácia o podpisovej akcii na podporu príchodu pápežav roku 1985 do ČSSR, nedatovaná; Dodatok k informácii o podpisovej akcii na podporu príchodu pápeža Jána Pavla II. do ČSSR v roku 1985 zo 16. apríla 1984; Návrh na opatrenia zo 16. apríla 1984

78 AÚPN, f. Krajská správa SNB - Analytická skupina, šk. PT-1984, 1-99, 103. Záznam č. 2/84 z 13. marca 1984.

79 Pozvaní papeže Jana Pavla II. do Československa. In: *Informace o Chartě 77 z apríla 1984*, www.vons.cz/data/pdf/infoch/IN-FOCH_04_1984.pdf, 31. mája 1984.

80 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*, s. 126 - 127; Osobné svedectvo Františka Mikloška, v Bratislave 4. júna 2011; Osobné svedectvo Martina Lauka, v Bratislave 5. júna 2011.

81 ARKBÚN, f. SLOVÚC, šk. 27. Prípís kardinála Tomáška Úradu Predsedníctva vlády ČSSR z 11. apríla 1984.

82 Tamže, šk. 51. Návrh na opatrenia zo 16. apríla 1984.

83 AÚPN, t. Krajská správa SNB - Analytická skupina, šk. PT-1984, 1-99, 103. Záznam z 20. mája 1984

84 Tamže. Záznam z 23. augusta 1984.

85 Tamže, 601-698. Záznam z 15. novembra 1984.

distickej terminológii.⁸⁶ No ako od účasťi odradiť stále aktívnejších členov „*nelegálnej cirkvi*“ a „*laického apoštolátu*“? No predsa zvestami o organizačnej spolupráci „*pokrokových*“ členov Pacem in Terris.⁸⁷ A skutočne, podľa agenta „Veterinára“ takúto púť organizovanú mierovým hnutím chceli mnohí kňazi odignorovať netušiaci, že doslova toto bolo cieľom ŠtB: „*dezinformačnými opatreniami odradiť túto časť duchovenstva od účasti na púti*“.⁸⁸ Je vskutku zvláštne, čudovali sa podozrievavo mnohí kňazi, že doteraz štát nepovoľoval cirkevné slávnosti, teraz určite pôjde o propagáciu mierového združenia o to viac, že práve musí čeliť kritike Vatikánu.⁸⁹ Nuž nazaj paradoxné, že komunistom sa zrazu hodil nízky kredit „mierového duchovenstva“, použitého teraz na pomyselné odpudenie oponentov režimu. Podľa tejto logiky bola podobnou dezinformáciou aj fáma o účasti moskovského patriarchu Pimena, ktorého prítomnosť by vyznela nanajvýš provokatívne v súvislosti s nepripuštěním rímskeho pontifexa.⁹⁰

Velehradské zhromaždenie sa napokon uskutočnilo cez víkend 6. a 7. júla 1985, a to pod sústavným dohľadom ateizačného režimu: všade policajti, stále nočné výzvy miestneho rozhlasu opustiť priestor Baziliky, množstvo tajných blýskajúcich fotoaparátmi, nehovoriac o škandalóznom nepripuštění kardinála Tomáška, protestujúceho proti opatreniam komunistov. No ani tak nezabránili príchodu 200 až 250 tisíc veriacich, z ktorých vyše polovicu tvorili mladí do 25 rokov. Najmä vzhľadom na nich sa pokus o ideologizáciu zhromaždenia komunistom nevyplatil. Prítomní vypískali už prvé slová predsedu Okresného národného výboru v Uherskom Hradišti Zdenka Lapčíka, ktorý začal provokatívnym uvítaním na tejto „*mierovej slávnosti*“. Nasledoval minister kultúry Klusák, od ktorého zasa razantne žiadali nevynechávať pred Metodovým menom titul „*svätý*“. Skandované „*my chceme Svätého Otca*“ striedal jasavý potlesk počas pozdravného listu Jána Pavla II., prečítaného kardinálom Tomáškom. Vrucného prijatia sa dostalo aj kardinálovi Agostinovi Casarolimu, ktorý sa

neskôr Františkovi Tomáškovi zveril, že až na Velehrade si uvedomil mimoriadne ťažkú situáciu Cirkvi v Československu.⁹¹ A práve v tejto situácii sa nepripustený pápež stal paradoxne akosi ešte intenzívnejšie prítomný: cez túžbu veriacich či ignorovanie ateizátorov; cez kardinála Agostina Casarolihu i ním prečítané posolstvo Svätého Otca.

Nálady z Velehradu sa preniesli aj na jesennú púť na sviatok Sedembolestnej Panny Márie v Šaštíne, ktorú bezpečnostné orgány do detailu monitorovali. Konštatovali stopercentný nárast účastníkov oproti májovej púti v počte asi 8 000 osôb so 60% prevahou mládeže. Zistili prítomnosť 1 000 áut najmä z Trnavy, ale aj z okresov Bytča, Poprad, Vranov nad Topľou, Dolný Kubín, Košice, Čadca. No najmä si všimli, že mládež prejavovala ako nikdy doteraz sympatie k pápežovi, už pri príchode trnavského biskupa Júliusa Gábriša stovka mladých okrem „*nech žije otec biskup*“ skandovala aj „*nech žije Svätý Otec*“. Podľa hlásenia okresného cirkevného tajomníka „*doteraz v Šaštíne takýto spôsob vykrikovania a tleskania nikdy nebol*“, ba v kostole dokonca „*mával jeden mládenec žltobielu pápežskou zástavou*“. A to ešte súdruh tajomník nepochopil, že aj heslo Totus Tuus s polystyrénovou majuskulou M je pápežské heslo, ktoré on interpretoval ako „*celí tvojí*“, možno „*úplne tvojí*“, pričom písmeno M „*mohlo asi znamenať Mládež*“. Nočný program, mimochodom, chcel tajomník sabotovať pod zámienkou ochrany kultúrnych pamiatok a prostredníctvom farára Jána Baša chcel dať vypatať a zavrieť kostol. No farár ochranou kultúrnych pamiatok poveril kostolných zamestnancov tvrdiac, že chrám sa mu zavrieť nepodarilo, dal iba zavrieť bočné dvere.⁹²

Vzdor komunistov voči Jánovi Pavlovi II. neprestával ani v druhej polovici osemdesiatych rokov, stále najmä v súvislosti s jeho nesúhlasným stanoviskom voči mierovému združeniu Pacem in Terris. ŠtB sa hotovala „*zosilniť dezintegračné a dezinformačné opatrenia voči Vatikánu*“.⁹³ Vlastne išlo o zápas, v ktorom sa o lojalitu kňazov uchádzal ateizač-

86 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*, s. 128.

87 AÚPN, f. Krajská správa SNB - Analytická skupina, šk. PT-1984, 601-698. Záznam č. 2/85 z 25. februára 1985

88 Tamže. Záznam z 26. marca 1985.

89 Tamže. Záznam č. 1/85 zo 4. marca 1985.

90 Tamže. Záznam č. z 25. februára 1985.

91 HAMŠÍKOVÁ, J.: Velehradská pouť 1985. In: Getsemany, březen 2003, <http://www.getsemany.cz/node/504>, 25. mája 2011; Záznam z 15. apríla 1985.

92 Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. KNV - cirk., šk. 1. Informácia OCT o púti v Šaštíne-Strážoch dňa 15. septembra 1985.

93 AÚPN, KS ZNB-SŠtB, PT 1985, šk. 23. Rozpracovanie úloh Správy ŠtB Bratislava po línii vnútorného spravodajstva na rok 1985 z 10. decembra 1984.

ný režim mimoriadne žiarlivý na akékoľvek prejavy vernosti voči rímskemu biskupovi, ktorého disciplinárny počin vnímali ako „*nástup otvoreného politického útoku proti ČSSR*“ ako „*útok na Pacem in Terris*“. „*Združenie katolíckych duchovných Pacem in Terris nemožno podriadiť hierarchii,*“ - dôvodil príznačne minister kultúry Miroslav Válek - „*bol by to prvý krok k jeho likvidácii alebo jeho premene na nástroj Vatikánu voči ČSSR*“.⁹⁴ No aj tak bol Vincent Máčovský zo Sekretariátu pre veci cirkevné nútený nepriamo konštatovať, že napriek všetkému zostáva pápežova autorita neotrasená a po vydaní zakazujúceho dekrétu sa napríklad v Bratislavskom kraji mierové združenie „*prakticky rozpadlo*“⁹⁵. A „*rozpadávalo*“ sa stále viac aj v dôsledku diplomatických rokovaní československých orgánov s vatikánskou delegáciou v druhej polovici osemdesiatych rokov: mieroví kňazi tak stratili status výlučných a bezkonkurenčných partnerov dialógu so štátom. Prorežimné duchovenstvo sa cítilo zradené samotným režimom, ako to bez obalu vyčítalo vedúcemu oddelenia pre Katolícku cirkev na Ministerstve kultúry Pavlovi Jurkovskému: že štát už *Pacem in Terris* nepotrebuje, a preto ho odpísal a jeho členov hodil cez palubu, štát jednoducho zapredal združenie za výsledky rokovania s Vatikánom!

Kritiku Jurkovský odrazil vskutku pozoruhodným tvrdením, že štát *Združenie* neodpísal, ale zároveň ho „*nepotrebuje ako nástroj na rozbíjanie jednoty cirkvi*“⁹⁶ Týmto tvrdením - naformulovaným desať týždňov pred vypuknutím Nežnej revolúcie v roku 1989 - Jurkovský od základu poprel ideové východiská združenia explicitne zriadeného na rozbíjanie cirkevnej jednoty.

Možno Jurkovský ako predstaviteľ ateizačnej cirkevnej politiky už špil, že hodiny komunistickej nadvlády sú zrátané. No iste sa neodvážil ani len predpokladať, že muž, proti ktorému režim toľko brojil, zakrátko pobozká zem tejto krajiny a bude sa modliť s jej obyvateľmi. Stalo satakv nedeľu 22. apríla roku 1990 na Vajnorskom letisku pri Bratislave. Hneď v úvodnom prívete i následnej kázni Svätý Otec explicitne pripomenul dlhoročné obštrukcie proti jeho príchodu: „*Dlhý čas pápež nachádzal zatvorené hranice, ale konečne prišiel deň, keď sa splnili naše spoločné túžby, naše dôverné očakávanie. (...) V minulých rokoch, hoci som veľmi chcel, nemohol som k vám prísť, nebolo to možné. Nemožné sa stalo možným až teraz, keď vám po štyridsaťročnom putovaní púšťou a po toľkých veľkých piatkoch svitlo Veľkonočné ráno s radostným Aleluja.*“⁹⁷

Jozef Halško: "I Could Not Come to Visit You..." (On Attempts to Invite Pope John Paul II.'s to the Communist Czechoslovakia)

The study presents a compelling backstage perspective on the ecclesiastical affairs in the communist Czechoslovakia. When Karol Wojtyła was appointed pope in 1973, the Slovak believers sensed the opportune time to reinstate the church rights of Czechoslovak citizens arrived. Slovak dissidents alike recognized the turning point which was the election of a Slav from a communist country to the pontificate. Regardless of the negative reverberations from the Soviet bloc John Paul II. visited the native Poland in June of 1979 and as a result prompted many Slovak believers to close ranks. It however also energized the communist party and the State Security to start a close monitoring of the church affairs and the ambition of the Slovak faithful to invite the pope to Czechoslovakia. A large-scale petition to do so did not bear fruit, also due to the State Security leverage, and John Paul II. came to visit them only after the communist regime collapsed.

94 SNA, f. ÚV KSS - precis., šk. 1631. Informácia o pobyte biskupov z ČSSR vo Vatikáne „ad limina“ v dňoch 8. - 19. marca 1982, o súčasných stanoviskách Vatikánu a návrh na náš ďalší postup zo 6. apríla 1982.

95 SNA, f. SPVC-MK, šk. 1. Rukopisné poznámky z pracovnej porady cirkevných tajomníkov z 29. decembra 1982.

96 SNA, f. SPVC-MK, šk. 56. Informácia Pavla Jurkovského z 1. septembra 1989.

97 Príhovor Svätého Otca na úvod svätej omše a homília Svätého Otca na Vajnorskom letisku v Bratislave 22. apríla 1990. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117279970>, 14. júna 2011.

Zápisky Alexandra Macha z leopoldovskej väznice (Časť I.)

Osobnosť Alexandra Macha zrejme netreba priaznivcom histórie druhej svetovej vojny bližšie predstavovať. Dlhoročný profesionálny novinár, stúpenec radikálneho krídla Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, šéf Úradu propagandy (1938 - 1940), hlavný veliteľ Hlinkovej gardy (1939 - 1944),¹ minister vnútra (1940 - 1944) a podpredseda vlády Slovenskej republiky (1940 - 1944) sa po vojne ako čelný protagonist ľudáckeho režimu spoločne s Jozefom Tisom a Ferdinandom Ďurčanským (v neprítomnosti) dostal na lavicu obžalovaných pred bratislavským Národným súdom. Senát najvyššej inštancie retribučného súdnictva na Slovensku mu po trojmesačnom konaní dňa 15. mája 1947 v odročenom pojednávaní udelil trest odňatia slobody vo výške 30 rokov.² Z vyrubeného trestu, ktorý bol neskôr znížený o päť rokov, si A. Mach napokon odsedel bezmála celých 23 rokov. Na slobodu sa dostal zásluhou prezidentskej amnestie 9. mája 1968.

A. Mach si všetky udalosti súvisiace s procesom a pobytom vo väzení podľa daných možností dôsledne zaznamenával. V nepriamej nadväznosti na dávnejšie publikované materiály³ sa k čitateľovi dostáva séria jeho dosiaľ nezverejnených unikátnych zápisov, časovo začínajúcich koncom leta 1947. Predkladané dokumenty majú síce na rozdiel od dochovaných denníkov z predchádzajúceho obdobia⁴ skôr len fragmentárnu podobu, no napriek tomu vydávajú veľavravné a histo-

ricky hodnotné svedectvo o každodennom živote autora za múrmi leopoldovskej väznice, jeho politických a osobných postojoch, myšlienkových pochodoch či vzájomných vzťahoch odsúdencov (vrátane ďalších popredných činiteľov 1. Slovenskej republiky). Všetky prezentované zápisky, pochádzajúce z fondov Slovenského národného archívu (nespracovaný fond Alexander Mach), sú pre autenticnosť publikované v pôvodnom znení, bez akýchkoľvek gramatických či štylistických korektúr editora.

Alexander Mach pri prejavu. Zdroj: AMSNP

¹ S krátkou prestávkou od mája do júla 1940.

² Jestvuje viacero teórií, prečo malo byť vynesenie ortieľu v Machovom prípade odložené a prečo A. Machovi nebol uložený na rozdiel od spoluobžalovaného J. Tisu a F. Ďurčanského hrdelný trest. Podľa jednej verzie k tomu prispeli jeho dobré (v niektorých prípadoch dokonca priateľské) styky s komunistami, ktorých aj ako minister vnútra počas 1. Slovenskej republiky (SR) kryl, zabraňoval ich ostrejšej perzekúcii a dlhodobejšiemu väzneniu. A. Machovi mala pred súdom pomôcť tiež pozitívna svedecká výpoveď Ladislava Novomeského, avšak podľa slov prokurátora Antona Rašlu rozhodnutie súdu zásadnejšie neovplyvnila. Preloženie vyhlásenia rozsudku pod zámenkou hospitalizácie A. Macha pre chorobu údajne zariadil on sám spoločne s predsedom Národného súdu Igorom Daxnerom a Michalom Geróm, Hlavným dôvodom ich rozhodnutia boli podľa A. Rašlu jeho kajúčne postoje, ktoré výrazne kontrastovali so suverénnou obhajobou bývalého prezidenta. K tejto problematike bližšie pozri: RAŠLA, A.: Ako to bolo s trestom pre Macha. In: RAŠLA, A. - ŽABKAY, E.: *Proces s dr. J. Tisom*. Bratislava 1990, strana (s.) 51 - 59; KAMENEC, I.: Svedectvo Ladislava Novomeského v procese s Alexandrom Machom pred Národným súdom v Bratislave z roku 1946. In: *Historický časopis*, ročník (roč.) 42, 1994, s. 553 - 562.

³ RYCHLÍK, J.: Z neznámych zápisov Alexandra Macha. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, číslo (č.) 2, s. 317 - 335; LETZ, R.: Zápis Alexander Macha. In: *Historický zborník*, roč. 12, 2002, č. 1 - 2, s. 65 - 81; HRUBOŇ, A.: 'ohfady Alexandra Macha na udalosti a fenomény rokov 1938 - 1945 v optike jeho rukopisnej pozostalosti. In: SYRNÝ, M. a kol.: *Kolaborácia a odbojná Slovensko a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1938 - 1945*. Banská Bystrica 2009, s. 401 - 406; MACH, A.: *Z ďalekých ciest*. Martin 2008.

⁴ Denníky a zápisky A. Macha z obdobia máj 1945 - marec 1947 sa momentálne pripravujú do tlače v samostatnom vydaní.

Dokument č. 1
Úvaha Alexandra Macha
z 22. augusta 1947

Zapisujem si 22. august [19]47 v Leopoldove: Rozsudok má 144 strán. Sú v ňom prekvapujúce veci. Napr.[íklad] že som sa akoby na celej čiare kajúcne doznal a všetko ľutoval, ba i odvolával. V skutočnosti ja som sa nie priznal, ale prihlásil k všetkému, čo som urobil, menovite čo som urobil za štát, za 14. marec⁵ a toto nielen že som neľutoval, ale vyzdvihol ako svoju povinnosť vykonanú - sebedome a s nadšením nie z donútenia, lež z presvedčenia. Ľutoval som a vyslovil som bolesť len pokiaľ ide o židovskú vec⁶ a o vraždenia za povstania,⁷ nad tým, že sme sa takto mýlili a sklamali v Nemcoch, potiaľne že z našej spolupráce s nimi prišli k tak strašným veciam.

Keby som bol býval zomrel, bolo by to hrozné len s toho ohľadu, že by som nebol zomrel v povedomí, že umieram za vec, ktorá je na celej čiare a v každom smere čistá. Pokiaľ išlo o štát, je a zostane vecou čistou, čo som robil.⁸ Ale pokiaľ ide napr. o žid. [ovskú] otázku a v tejto súvislosti o spoluprácu s Nemcami, ktorí vyvražďili milióny židov - rozhodne je to vec hrozná a nechcel by som, aby moja smrť alebo môj život bol spiatý s ňou, že by to malo zostať nerozlučne a navždy spojené s myšlienkou štátu. Ak ešte budem môcť pracovať, prípadne ak mi príjde po vyrovaní sa so sebou, s trestom, ktorý mám v sebe samým sebou uložený, ak mi po tom príjde ešte slúžiť myšlienke štátu, chcem jej slúžiť tak, aby škvrna bola navždy odstránená, vec štátu na všetky strany čistá

a každému slušnému človeku nielen prijateľná, lež jedine správna. Možno preto mi Boh zachránil život,⁹ aby som očistil, čo sa zašpinilo aj mojím pričinením a aby raz mohol umierať s pocitom nezakaleným a nerozdeľným v myšlienke na 14. marec, na Slovenský štát, na ľudský pomer k židom, ale najmä na dobrý, srdečný a opravdu bratský pomer k Čechom, no aj ostatným národom menovite pokiaľ ide o susedov.

Hned' prvý deň, v prvú hodinu som tu vybadal, aké reči a názory boli medzi našimi rodobrancami¹⁰ o tom, že som zostal nažive. Bol by som každému milší a slávnejší, keby ma boli popravili. Jucha z Detvy, ktorý ma holiť (a ktorý je tu už vari 20 rokov) keď videl ako srdečne a dojímavé ma vítajú a ako pekne a oddane sa ku mne chovajú všetci politickí bez výnimky, povedal im do očí: „No ako sa mu teraz líškate, ale ako ste mu nadávali, že aj jeho neobesili.“ Nuž nebolo tomu tak ako Jucha povedal, ale predsa tu len verili, že som sa stal komunistom a že ani neprijdem do trestnice. Akonáhle ma tu uvideli, dokonca počuli, že sa ide na mňa prísne ba až zostra, že ma viedli v železiach, že budem na samoväzbe a že pre náhodilé stretnutie sa jedného väzňa so mnou bolo celé vyšetovanie, odrazu som sa stal zase milým a temer slávnym. Len sa [im] nepáči, keď nesúhlasím s nadávkami na Židov a na Čechov a keď naznačujem, že štát a národ bude treba stavať do najlepšieho pomeru i k Čechom i ku každému a nesmie byť reči o nejakom takom riešení, ktoré by vychádzalo z pomsty a z pomýlených názorov na židov, na Maďarov atď.

Ale postupne uznávajú moje argumenty a začínajú sa meniť.

- 5 A. Mach patril k malej časti slovenských politikov, ktorí už krátko po vyhlásení slovenskej autonómie 6. októbra 1938 agitovali za čo najrýchlejšie dobudovanie úplnej štátnej samostatnosti, čo bolo v rozpore s tzv. evolučnou koncepciou konzervatívneho krídla Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS). Od decembra toho istého roku za tento cieľ viedol horúčkovitú kampaň na verejných zhromaždeniach, v tlači i v politických kruhoch. Povestne známym sa stalo jeho heslo „*Mať svoj štát znamená život...*“ vyslovené na manifestácii v Rišňovciach vo februári 1939.
- 6 A. Mach naráža na tragické „riešenie“ židovskej otázky, na ktorom má výrazný diel spoluzodpovednosti. V roku 1942 bolo zo Slovenska do koncentračných táborov vyvezených takmer 58 000 Židov. Po obnovení transportov na jeseň 1944 sa do Poľska dostalo ďalších približne 13 000 občanov. Holokaust prežilo len niekoľko stoviek z nich. Bližšie pozri: KAMENEC, f: *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991.
- 7 V okupačnom období zavraždili nemecké represívne orgány za príležitostnej asistencie domácich ozbrojených zložiek do 4 000 civilistov. Konkrétne prípady pozri v publikácii: HALAJ, D.: *Fašistické represálie na Slovensku*. Banská Bystrica 1990. Najčastejšie išlo o popravy obyvateľstva pre podozrenie z účasti v Povstaní či podpory jeho účastníkov, na niektorých miestach mali exekúcie charakter odvety za predošlé vyvraždenie miestnych karpatských Nemcov partizánmi.
- 8 Tento názor A. Mach zastával až do svojej smrti. 14. marec 1939 dokonca označil za najšťastnejší deň života.
- 9 A. Mach bol hlboko veriacim človekom. Po skončení gymnázia v Nových Zámkoch študoval na bohosloveckom seminári v Ostrihomě a neskôr po prevrate roku 1918 krátko v Trnave, štúdiá však napokon pre zdravotné problémy zanechal.
- 10 Rodobranci - príslušníci organizácie Rodobrana, polovojenskej zložky HSLS pôsobiacej v rokoch 1923 - 1929 (dočasne obnovená 1938 - 1940). A. Mach však uvedený termín môže myslieť aj v širšom kontexte pre pomenovanie „starých kamarátov“ z čias boja za autonómiu v období medzivojnového Československa.

Počul som, že Jednota v Amerike¹¹ vyzdvihuje ako Tuka,¹² Kubala¹³ atď. pracovali proti prezidentovi, znevažuje a uráža mrtvých, aby dokazovala nevinu Tisovú. Vraj dokazuje i to, že Tiso¹⁴ nebol za štát a pod. Nuž je to pomýlené, ak je pravdou, že takto píšú v Amerike. Skutočne T.[iso] nebol za štát pred 14. marcom,¹⁵ čo som ja dokazoval pred súdom, aby som tým pomohol Tisovi, hoci som tým kopal proti sebe, avšak dnes nie je nijako štátnické, keď už T.[iso] zomrel, dokazovať že nebol za štát a že Tuka atď. sú vinníci, lebo boli proti Tisovi. Rozhodne sa tým neposlúži myšlienke, ktorá má byť Slovákom svätou.

Som rád, že som napr. i teraz, keď som stal vo veci Dr Danihela pred súdom odmietol urážlivé výroky a tvrdenia o Kubalovi a vyhlásil, že to bol Slováč a muž čestný. I vo veci prezidentovej - keď predseda Nar.[odného] súdu Bedrna¹⁶ ma opravil, aby som nehovoril „prezident“, ale „bývalý prezident“, ja som od-

mietol tak hovoriť a odpovedal som: „nie bývalý prezident ale nebohý prezident Slov.[enskej] republiky“.

Držím sa v otázke štátu, prezidenta atď. až do podrobností v každej zásadnej vete dôsledne toho, čo som povedal o 14. marci i na začiatku i na konci môjho procesu hoci mi išlo o život. Môžu ma osobne znevažovať, hoci ja som ani v najhoršej situácii, keď od takých mojich slov závisel život moj, nepovedal ani len slova na svoju obranu, ak by som tým uškodil iným, ba aj za veci druhých, s ktorými som svojho času nesúhlasil, ktoré som zarazil alebo odmietol, dnes bral som zodpovednosť na seba, ale i napriek tomu všetkému keď ma znevažujú, to by nevadilo, môžu ma i na posmech obracať, no len po hranice, za ktorými by už takéto kúsky neboly len mne, ale veci našej na škodu, len potiaľ, a nie ďalej. To by som rád odkázať i do Ameriky, i každému, komu záleží na veci štátu!

- 11 Prvá slovenská katolícka jednota (First Slovak Catholic Union), organizácia združujúca slovenských katolíkov v USA založená Štefanom Furdekom v Clevelande roku 1890. Jej hlavným cieľom bola vzájomná pomoc medzi slovenskými vystaňovalcami katolíckeho vierovyznania v Severnej Amerike.
- 12 Vojtech Tuka (1880 - 1946), právnik a politik, v období pred rokom 1918 pedagóg na právnickej akadémii v Pécsi a Kráľovskej univerzite Sv. Alžbety v Budapešti, člen slovenskej sekcie Krajskej kresťansko-socialistickej strany. Po prevrate ako intelektuál na kapacita prijatý do služieb HSLŠ, šéfredaktor stranického denníka *Slovák*, zakladateľ a organizátor Rodobraný. v rokoch 1925 - 1929 poslanec Národného zhromaždenia v Prahe. V roku 1929 odsúdený za špionáž v prospech Maďarska na 15 rokov. Roku 1937 prepustený do domáceho väzenia v Plzni. Na Slovensko sa vrátil po vyhlásení autonómie a spoločne s A. Machom a ďalšími spolupracovníkmi vyvíjal politické úsilie o odtrhnutie Slovenska od českých krajín. Po 14. marci 1939 podpredseda vlády SR. od októbra 1939 do septembra 1944 predseda, po salzburských rokovaníach aj minister zahraničných vecí. Patril k hlavným strojcom protizidovskej politiky a zavádzania systému tzv. slovenského národného socializmu. Po vojne odsúdený na trest smrti a v auguste 1946 popravený obesením.
- 13 Otomar Kubala (1906 - 1946), povolaním učiteľ, pôsobil v Smoleniciach. Kútoch a Uhorskej Novej Vsi, v roku 1934 sa stal riaditeľom školy vo Varine, Od novembra 1938 člen Hlinkovej gardy (HG) a neskôr miestny veliteľ. Od roku 1939 riaditeľ školy v Rači. pracovník Hlavného veliteľstva HG. Po salzburských rokovaníach sa stal zástupcom hlavného veliteľa HG a súčasne náčelníkom štábu Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (HVHG). Zarytý stúpenec národného socializmu a úzkej germanofilskej orientácie, pre svoje postoje odvolaný a 20. 5. 1942 vo funkcii nahradený umiernennejším Karolom Danihelom. Po Povstaní reaktivovaný, 7. 9. 1944 vymenovaný opäť za náčelníka štábu HVHG s kompetenciami hlavného veliteľa HG, ktorého miesto zostalo po Machovej abdikácii neobsadené. Od 1. 10. 1944 vedúci odboru bezpečnosti Ministerstva vnútra, okrem vytvorených pohotovostných oddielov HG spadali pod jeho právomoc i Domobrana. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB), žandárstvo a finančná stráž. Tesne spolupracoval s nemeckými okupačnými orgánmi, nesie spoluzodpovednosť za prenasledovanie a represálie povstalcov a civilného obyvateľstva v rokoch 1944 - 1945. Po vojne odsúdený na trest smrti a v auguste 1946 popravený zastrelením.
- 14 Jozef Tiso (1887 - 1947), katolícky kňaz a politik, za Uhorska kaplán v Oščadnici. Rajci a Bánovciach nad Bebravou, slúžil ako poňý kurát v trenčianskom v 71. pešom pluku počas jeho vojnového nasadenia, od roku 1915 rektor teologického seminára a učiteľ piaristického gymnázia v Nitre. Po vzniku Československej republiky (ČSR) biskupský tajomník a pedagóg v bohosloveckom seminári v Nitre a od roku 1924 farár a dekan v Bánovciach nad Bebravou. Aktivizoval sa v HSLŠ. v rokoch 1925 - 1939 poslanec Národného zhromaždenia, počas krátkeho pôsobenia Ľudákov vo vláde (1927 - 1929) minister telovýchovy a športu. Od roku 1930 podpredseda, od 1. 10. 1939 predseda HSLŠ. Od 7. 10. 1938 premiér autonómnej vlády, minister vnútra v 1. kabinete, od decembra aj minister sociálnej starostlivosti a verejného zdravotníctva. 9. 3. 1939 počas marcovej krízy zosadený prezidentom Emiliom Háchom. Po vzniku Slovenského štátu opäť premiér a od októbra 1939 prezident SR. Po vojne odsúdený na trest smrti a v apríli 1947 popravený obesením.
- 15 A. Mach vo svojich zápiskoch i konceptoch memoárov zastáva názor, že Jozef Tiso patril k stúpencom idey štátnej samostatnosti, podobne ako Vojtech Tuka, Karol Murgaš či Ferdinand Ďurčanský, už počas autonómie, avšak vo sfére agitácie za ňu zaujal pasívny postoj a počítal s jej postupným dobudovaním ako prirodzeným vyvrcholením národno-empipačného procesu Slovákov.
- 16 Karel Bedrna (1901 - 1959), právnik, počas ČSR súdny čakateľ v Prahe, okresný sudca v Spišskej Sobote a predseda okresného súdu vo Svidníku, v rokoch 1937 - 1944 predseda senátu krajského súdu. Účastník protifašistického odboja, zástupca veliteľa levočského partizánskeho oddielu, náčelník štábu a komisár, neskôr veliteľ zvyšku roty pôsojacej v rámci diverznej partizánskej skupiny Klement Gottwald. Po vojne predseda krajského a okresného súdu v Levoči, predseda tamojšieho Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska (OV KSS) a UNV, v rokoch 1946 - 1947 podpredseda Národného súdu, v rokoch 1947 - 1948 predseda Hlavného súdu. Ako podpredseda celoštátnej kodifikačnej komisie sa už za vlády komunistického režimu podieľal na príprave nového kódexu občianskeho súdneho poriadku, súčasne bol i predsedom komisie Poverenictva spravodlivosti pre civilné konania, v rokoch 1948 - 1952 viceprezident štátneho súdu. V 50. rokoch pôsobil tiež v pedagogickej oblasti na Právnickej fakulte Univerzity Komenského (UK) a na sklonku života ako ministerský námestník.

Je smiešne, ak mi z Ameriky údajne za-zlievajú, že som povedal slovo o tom ako som mile prekvapený pomermi a spôsobmi na pojednávaní. Nuž ja som skutočne bol prekvapený. A veru aj prezident. Keď sme čakali na Pankráci,¹⁷ prezident povedal: „po tom, čo robili s nami Američania, nerobme si nijaké ilúzie, čo budú robiť bolševici naši s nami“.¹⁸ Ja som videl bitky, dolámané rebrá, do naha vyzliekané a pokorené ženy v amer.[ickom] tábore. Práve včera mi rozprával posl.[anec] Surovjak,¹⁹ čo robili s nimi Američania. Sú to veci úžasné, až neveriteľné. A raz darmo, od chvíle, čo sme prišli do Bratislavy, nikto sa nás rukou nedotkol. Prezidenta zbili v amer. tábore, ale nikto sa ani jeho ani mňa nedotkol v Bratislave. Bol som presvedčený, že po uda-

Zľava: F. Schlieper, H. E. Luciin, A. Mach, Ingelmann a J. Slivka.
Zdroj: Archív autora

lostiach v Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku - s vládami a činiteľmi, ktorí neboli v takom úzkom spojení s Nemcami, v akom sme museli byť my, aj nás čaká osud podobný. No a prešiel rok a nič sa nestalo - nuž nemohol som nepovedať na otázku o tejto veci a to bez rozmýšľania, že som mile prekvapený.

Zazlieva sa mi aj to, že som mal styky s Lacom Novomeským²⁰ a že tento i Smrek²¹ vydali mi pekné svedectvo ako človekovi.²² Keby také svedectvo dostal ktokoľvek z tých, čo stáli pred súdom a nečakala ich smrť iba nejakých 5 - 10 rokov, vítal by to a bolo by to celkom prirodzené. Mne to vyťka - ale pravda nie do očí. A najmä kritizujú tí, ktorí boli alebo sú za vetrom, nikdy nič nereskirovali,²³ ani neobetovali a ktorí by ani len jeden prst nedali „na oltár vlasti“, i keby tým prstom vykúpili splnenie všetkých ideálov, čo o nich tak nadšene rečia a v mene ktorých chceli by mať ešte o jednu šibenicu viac.

Nechcem nikoho súdiť, lebo viem, ako je nebezpečné posudzovať iných, keď do nich nevidím. Ale práve preto ma nebolí nijaký posudok iných o mne, lebo viem keby videli do mňa, ináč by o mne súdili.

Vôbec tu v trestnici som sa už mnoho naučil. Nielen politickí, ale aj obyčajní trestanci, ba najmä títo bývajú posudzovaní temer vždy asi tak ako posudzujú človek pohyby tancujúcich, ktorých vidí zďaleka a nepočuje hudbu, čo im hrá. Vidí iba pohyby, výsledok, i ten len povrchno ani v jeho plnosti, no nevidí pohnútky, tú hudbu citov a myšlienok, úmyslov a komplexu príčin, z ktorých vyšiel skutok alebo výsledok tak ľahkomyselne a s vysokého sedla posudzovaný.

- 17 Známa pražská väznica, v ktorej boji predstavitelia režimu 1. SR dočasne internovaní pri prevoze na Slovensko v októbri 1945.
- 18 Ako dokazujú viaceré spomienkové práce, Američania sa k j. Tisovi počas jeho internácie správali veľmi hrubo. Výnimkou nebolo ani telesné trýznenie. LETZ, R.: Zápisky Alexandra Macha, s. 69.
- 19 Štefan Surovjak (1892 - 1950), verejný činiteľ, redaktor a úradník, v rokoch 1921 - 1938 sekretár prednostu Dopravného úradu v Žiline. Spoluzakladateľ, tajomník a ústredný predseda Zväzu slovenských železničiarov, zodpovedný redaktor časopisu *Hlas slovenských železničiarov*, po 14. marci 1939 poslanec Snemu Slovenskej republiky, odborársky funkcionár a pracovník dvojtýždenníka *Verejné právo*, v rokoch 1944 - 1945 zodpovedný redaktor *Hlasu dopravy*. Po vojne odsúdený na 8 rokov.
- 20 Ladislav Novomeský (1904 - 1976), spisovateľ a politik, pôvodne učiteľ, od roku 1925 člen komunistickej strany, redaktor novín *Pravda chudoby a Rudé právo* a ďalších periodík ľavicovej orientácie, člen avantgardnej skupiny DAV. Roku 1939 sa presťahoval z Čiech na Slovensko, kde sa zapojil do opozičnej činnosti. Počas vojnových rokov pracoval ako úradník Obiinej spoločnosti pre Slovensko a redaktor hospodárskeho časopisu *Budovateľ*. Spoločne s Gustávom Husákom a Karolom Šmidkem bol členom V. ilegálneho vedenia KSS, spolutvorca Vianočnej dohody. Počas Povstania podpredseda povstaleckej Slovenskej národnej rady. V rokoch 1945 - 1950 podpredseda Slovenskej národnej rady (SNR), poverenik pre školstvo a osvetu a predseda Matice slovenskej, od augusta 1950 predseda Slovenskej akadémie vied. V roku 1952 obvinený z tzv. buržoázneho nacionalizmu, v politickom procese roku 1954 odsúdený na 10 rokov, o rok podmienene prepustený. V 60. rokoch rehabilitovaný, pôsobil ako vedecký pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy spolubudoval husákovský normalizačný systém, v rokoch 1968 - 1971 opäť predseda Matice, v rokoch 1973 - 1976 predseda Spolku slovenských spisovateľov.
- 21 Ján Smrek (1898 - 1982), spisovateľ, redaktor a kultúrny pracovník, v 20. rokoch redaktor *Slovenského denníka a Národných novín*. V roku 1930 sa presťahoval do Prahy, kde vydával literárny časopis *Elán*. Vojnové roky prežil na Slovensku. Bol signatárom Lomnického manifestu kultúrnych pracovníkov z augusta 1940, ktorým sa prihlásil k programu slovenského národného socializmu. V rokoch 1945 - 1948 prednosta kultúrneho odboru na Povereníctve informácií. Po komunistickom prevrate mal zákaz písať, venoval sa prekladateľskej činnosti.
- 22 Vid'pozn. 2.
- 23 Reskirovať (zast.) - odvážiť sa.

Koľkoráz závidia človeku vec, ktorú by mali ľutovať a ľutujú, keď by mali závidieť. Obyčajne práve túto podstatnú príčinu nevidia. Mňa ľutovali a rozhorčovali sa, že ma dali do želez, keď ma viedli z Bratislavy - a ja im nechcem hovoriť o tom, ako som rád ba hrdý niesol tie železá na rukách. Rád preto, že som nešiel len svedčiť, ale najmä vidieť mojich, ženu, deti, že som išiel s nádejou uvidieť Ťa, drahá Moja.²⁴ A hrdý na to, že chodím so železami na rukách za vec a s cieľom, ktorý mi je svätý. Lebo ja ani nie tak preto sa cítim trestancom, čo som urobil, ale vykupujem si právo na to, čo ešte urobiť pokladám si za povinnosť: a teda preto hovorím nielen o príčine a minulosti, lež i o cieľoch a budúcnosti.

Dokument č. 2 Každodenný život v leopoldovskej vážnici očami Alexandra Macha

Už som v samoväzbe. Prvý deň na západnej strane, ale teraz som už na východnej, vlastne na juhovýchodnej. Č.[íslo] 66. Päť krokov dĺžka a tri kroky šírka - no tým väčšia je výška, ako to už v starých budovách býva. Múry skutočne väzeňské, šírka, dôkladnosť ako sa na trestnicu patrí. Mreže zasadené ako by pred sto rokmi. Dobré je, že dlážka je z dosák. Veľká výhoda v zime, no v lete nevýhoda. Posteľ skladacia, železná, slamník pevný. Cez deň posteľ je stolom. Rozložiť sa smie len po večernom zvonení o pol deviatej. O deviatej už spať. Zvonka zhasnú svetlo a ticho, ešte väčšie než je obyčajné ticho trestnice. V noci občas počujem príchod nových alebo odchod eskort, prípadne idúcich na slobodu. To sú potom myšlienky!

Okolo piatej každé ráno chodbou na prízemí prechádza výmena stráže. Silné kroky

v čižmách alebo botách. Nočné stráže majú papuče. Nepočuť, iba cítiť, kedy sú pri dverách. Otváranie okienčka, cvaknutie vypínača susednej cely počujem temer vždy a tak už minútou vopred viem, že teraz mne zažne na dve - tri sekundy svetlo, aby videl, či je všetko v poriadku. To býva štyri - päť ráz, niekedy i viac ráz za noc, neviem presne.

O šiestej zvonenie. Rychle vstanem lebo niet času. Len čo sa umyjem, pomodlím, pozametám celu a upravím posteľ, už sú raňajky medzi dverami: čierna káva a chlieb - teraz už len štvrtka chleba. Zachvíľu trúbenie: do práce. To rýchle uložím šálku a ponáhľam sa nastúpiť. Medzitým musia byť vyložené „kanóny“ - (kýble), kanvy návodu a šálka. Chodbári sa majú postarať o ďalšie, no vodu si vždy sám zaobstarám, i špinavú sám zanesiem.

O siedmej už stojím s ostatnými zo samoväzby dolu na chodbe. Ja som totiž hore na poschodí, vystupuje sa sem ako do veže točivými úzkymi schodami. Okolo zábradlie. Zvláštny obraz, keď sa zdola pozrie človek po celej dĺžke chodby.

Do práce ideme cez dvor. To aspoň pár minút čerstvého vzduchu. No ja si - len čo vstanem, otvorím okno cely - a i pred spaním si vždy dobre vyvetrám čo by aká zima bola. A preto asi tak dobre spím. Od deviatej tak do piatej, ba niekedy i do šiestej.

Knihárňa je na druhej strane tejto istej budovy, ktorá je stavaná ako trapéz.²⁵ Cestou na schodoch, chodbách alebo na dvore stretávame sa s trestancami, ktorí z oddielov (tam sú spoločné veľké izby pre 15 - 20 - 30 osôb) idú do práce. Obyčajne s Medrickým²⁶ a Štefanom Tisom²⁷ idú do koberčárne, Hutka²⁸ do práčovne, Pružinský²⁹ do obálkárne (sáčkarňa), Lednár³⁰ do hračkárne - ten práve odchádza.

24 Uvedeným oslovením A. Mach označuje svoju manželku Alžbetu Machovú.

25 Lichoběžník.

26 Gejza Medrický (1901 - 1989), publicista, politik a národohospodár, počas ČSR redaktor časopisov *Slovenský národ* a *Slovák*, od roku 1935 člen Krajského zastupiteľstva Slovenskej krajiny a Krajského výboru. Stál pri zrode Národohospodárskeho ústavu Slovenska a Podkarpatskej Rusi. V rokoch 1939 - 1945 minister hospodárstva 1. SR, člen tzv. Komitétu hospodárskych ministrov, poslanec Snemu SR a v rokoch 1941 - 1942 generálny tajomník HSLS. Po vojne odsúdený na 7 rokov.

27 Štefan Tiso (1897 - 1959), právnik a politik, účastník bojov prvej svetovej vojny, po zajatí vstúpil do československých légii v Rusku. V období ČSR pôsobil ako sudca v Trenčíne, roku 1938 menovaný za krajského sudcu. V septembri 1939 preložený do Bratislavy, kde sa stal predsedom Najvyššieho súdu. V septembri 1944 vymenovaný za ministerského predsedu poslednej ľudáckej vlády, zároveň vykonával a viedol i rezort zahraničných vecí a pravosúdia. Po vojne odsúdený na 30 rokov.

28 Matej Hutka (1904 - 1979), právnik a politik, v rokoch 1930 - 1939 advokát, poslanec krajského zastupiteľstva, počas 1. SR verejný notár v Michalovciach a poslanec Snemu SR, predseda župnej organizácie HSLS v Šarišsko-zemplínskej župe. Po vojne odsúdený na 20 rokov.

29 Mikuláš Pružinský (1886 - 1953), veľkostatkár a politik, v roku 1921 miestopredseda okresnej organizácie HSLS v Ružomberku, roku 1923 člen zastupiteľstva Pohronskej župy, neskôr člen okresného zastupiteľstva a výboru v Ružomberku. Od roku 1929 poslanec Národného zhromaždenia za HSLS. Poslanec slovenského autonómneho snemu, od januára do marca 1939 minister hospodárstva Slovenskej krajiny, po 14. marca 1939 minister financií SR. Predseda a podpredseda viacerých hospodárskych združení. Po vojne odsúdený na 6 rokov.

30 Ľudovít Lednár (1911 - 1969), právnik a politik, v rokoch 1936 - 1940 pracovník Československých dráh (ČSD) a Slovenských železníc v Nitre, počas ČSR aktivista regionalisticky orientovanej agrárnej mládeže, za 1. SR predseda Slovenského kinematografie-

Od siedmej do pol dvanástej práca. V knihami je dost' dobre. Čas ide rychle. Vedľa mňa pracuje Opluštil.³¹ Oproti bol Hudec z Lovče, odišiel asi pred dvoma týždňami do prac.lovného] tábora.

Teraz je mi oproti statkár Kežmarský. Je to Nemeč, zo Spiša, hoci meno má slovenské. Za mnou je Imro Vašina,³² ktorý robí tašky pre školské deti. Vedľa neho Bakič z Račištorfu. Nevie, začo tu je, akiste zabitie alebo vražda v rodine. Oproti neho Redeky (?), ktorý je mi tu v „starej samoväzbe“ (tak sa volá táto časť trestnice, je totiž asi najstarší, aj Tuka kedysi sedel v takzv.[anej] „Novej samoväzbe“, kde sú teraz vojenski trestanci úplne oddeleni od nás, len v kostole sme súčasne susedom. Je to azda najpyšnejší človek akého som videl, ale znamenitý knihväzač. Sedí pre akúsi krádež. Je mi nesympatický a chová sa priam surovo, práve preto si ukladám za povinnosť chovať sa k nemu prívetivě, osloviť ho občas, ponúknuť niečim. No, nejde mi to ľahko, lebo je hrozne pyšný - až smiešny a odporný. Ináč však zdá sa mi „čestným“ - už v smysle fachu, do ktorého patrí.

Za ním v knihárni je Hrušecký alebo podobne, zo Starej Turej, veliteľ Gardy. Potom je oddelenie čiapkarov: Kviatkowsky - Nemeč, ktorý je samotár, stačí si, ale viac si neodvážim zaznačiť. Ešte ho neviem odhadnúť, ako väčšinu trestancov. Prvý dojem u mnohých bol nesprávny, to vidím teraz. Majster našej dielne menuje sa Ježko, strážmajster štábny. Tichý a veľmi dobrý človek, no presný a drží predpis. V dielni je ovzdušie celkom srdečné, priateľské a občas počuť žarty, naťahovania. Zvláštny zjav: starí, alebo už povedzme tak: chlapi v najlepšom veku - a sú ako deti občas. Potrebujú toho. Zasmiať sa, zabudnúť sa. Z práce si urobiť aspoň občas zábavu alebo umenie, hračku - a nie povinnosť predpísanú.

Najmä teraz pred sviatkami: každý si robil nejakú vedľajšiu - súkromnú vec, keď sa to

dalo nepozorovane, keď dozorca odišiel alebo keď bol niečim zamestnaný. A táto vedľajšia práca stala sa hlavnou, až náruživou. Vedľa mňa Opluštil robil obťah na zrkadielko pre ženu. Vidím: dáva zlaté litery Š. O. Štefánia Opluštilová - zrejme. A usmieva sa tichým milým úsmevom, oči zasnene. Zlatý človek v tejto zlatej chvíli. Je už celkom biely, vlas strieborné, tvár samá vráska, oči upadnuté, hlbokým kruhom podtiahnuté, ale dušou je mladý, optimistický a statočný.

Máme v dielni aj z Oravy väzňa. Volá sa Čajka. Ešte si nenapíšem, čím sa mi vidí. Je ochotný, dobrý - ale zdá sa, že nie celkom čistý človek. Mne veľmi pomáha, je srdečný, no myslím, to len pre cigarety alebo preto, že som bol minister a že je tu v móde byť ku mne slušným a úctivým. Robil som zápisník - pre Romka³³ - a keď som ho už sošil, zaglejil - vidím, že je hodne rozheganý. Pridal sa Čajka a dokončil ho, boky priglejl dnu, kým ja som vyložil litery a urobil zlato. - To s Pálkovým³⁴ to bolo zase opačne. Ešte Hudec začal robiť knihu, ale len začal a zostala na mňa. Ja som ju teraz vzal, dal jej boky, silné, zaglejl chrbát, obtiahol lepenkové boky plátom cez chrbát, urobil kapitálky a rožky, skaširoval čirizom, vygultal kladivom, sprešoval, potom zlato a litery na chrbát - a nie na bok ako Romkovi - a skaširovanú dal do prešu. Toto všetko tajne a s takou chuťou!

Medzitým prišiel holič. Holí nás radom a odrazu počúvam, že je odborníkom, až umelcom vo figurálnych hračkách z chlebového cesta. O chvíľu už sme boli dohodnutí. Pre Darinku³⁵ a Vojtka.³⁶ Uvidím, či sa podarí. Cestou na obed zastavil ma na chodbe. Už mal myšlienku. Bude to trpaslík v papučke pre Vojtka a pre Darinku kostolík alebo srdiečko. Len chleba niet. Nuž zorganizujem. Tak mi bolo teplo v duši - a povedal som si: drahušká.

Totíž aj iná starosť srdca bola. Z izby do izby putoval Pamätník pre Moju a Martušku.³⁷

kého zväzu, hospodárskeho a filmového oddelenia Hlavného veliteľstva HG, generálny tajomník Združenia štátnych a verejných zamestnancov. Spočiatku mal blízko k opozičnej skupine okolo Jána Lichnera. V rokoch 1944 - 1945 minister dopravy a verejných prác, po vojne odsúdený na 4 roky.

31 Pavol Opluštil (1895 - 1978), zverolekár a politik, riaditeľ mestského bitúnku a predseda zverozdravotníckeho oddelenia magistrátu v Bratislave, prispievateľ odborných časopisov, v rokoch 1939 - 1945 podpredseda Snemu SR, predseda župnej organizácie HSLS, od októbra 1944 generálny tajomník HSLS. Po vojne odsúdený na 8 rokov.

32 Imrich Vašina (1897 - ?), pôvodne povolanim skladník v Bratislave, neskôr prednosta sociálneho oddelenia HVHG. Aktivne sa podieľal na perzekúcii židovského obyvateľstva, organizátor a prvý veliteľ koncentračného tábora na Patrónke, od novembra 1942 do apríla 1944 veliteľ tábora v Seredi. Koncom vojny poverenec slovenskej vlády pre pracovné nasadenie na budovanie opevnení pre nemeckú brannú moc. Po vojne odsúdený na 30 rokov.

33 Roman Mach, syn Alexandra Macha.

34 Pavol Mach, syn Alexandra Macha.

35 Darina Kubiková, rod. Machová, dcéra Alexandra Macha.

36 Vojtech Mach, syn Alexandra Macha.

37 Marta Bišťanová, rod. Machová, dcéra Alexandra Macha.

- V domácej písárni Vojto Horák³⁸ ho mal na starosti. Keď sa podpísali, išiel do strojovej písárne. Tam Klinovský³⁹ a Aladár Kočiš⁴⁰ s Danihelom. Odtiaľ k susedom, kde sa podpísal Štefan Tiso, ktorý ho rýchle dal do ďalších susedov, kde je Medrický, potom mi ho doniesli, totiž pre Opluštita. A len čo sa podpísal, mal ísť ďalej. No o tom - potom.

Prácu od pol ôsmej do pol deviatej preruším. Mám totiž povolenú mimor.[iadnu] prechádzku. To idem spolu s „pisármi“, ktorí majú pravidelne dve prechádzky denne. U nich sa totiž práca neráta za pohyb, kým v ostatných dielňach ano. Ale vzhľadom na glej, čiňz u nás a moje zdravie - lekár povolil na 14 dní prechádzku aj mne, ktorú možno každých 14 dní predĺži. Je to výborná chvíľa. Čerstvá, šťastná. Chodíme títo: Kočiš, Horák, Klinovský, Paškay, Chrenko (z Holiča, veliteľ HG), Danihel, Ambra,⁴¹ Galo a ešte asi traja - štyria. Mená všetkých nepoznám, nechcem sa zbytočne zatažovať menami a ani by nebolo vkusné byť zvedavým v trestnici. Sú tu mne zvlášť blízki - okrem spomínaných - „traja na jednotke“: Fiala,⁴² Javor,⁴³ Kváššay. Prví dvaja z Bystrice Pov.[ažskej], tretí z Dubnice. Sú na st.[arej] samovázbe, ale traja spolu. Javor má na starosti bielizeň. Robievame si vtipy, bol totiž kapitánom Gardy. Fiala je odborník v ruč-

ných prácach. Urobil „Vieru, nádej a lásku“ Mojej pod stromček a na 20. výročie, i na pamiatku nášho 1947. roku. Nastupujúc do práce alebo na prechádzku zavše som odbehol k ich dverám - celu majú na kraji pri schodišti - pozrieť si postup práce.

O pol dvanástej z práce do cely. Obed už čaká. Slušný, najmä keď polievke urobím novú chuť z cibule, cesnaku a trochou korenia alebo papriky. Po obede si niečo prečítam - postojačky, alebo sa prechádzam. Krásne sú chvíle s ružencom v ruke. Sem z tajomstiev ružencových neraz prejdem k Mojej - a akoby som s ňou hovoril o deťoch, o našich veciach, ktoré patria len nám - a čo by boli bývaly aké, v modlitbe sa stávajú čistými, očistenými.

O jednej do práce. Pozrel som si tabuľky nad celami. „Vražda a lúpež“ - má jeden, druhý: lúpež, tretí: vražda, iný zločin krádeže. Ešte vždy je pod dojemom súdu. Hnevá sa na predsedu súdu, nadáva, i o svojom otcovi, ním zabitom, hovorí strašne. Vzal som si ho na vec. Má 22 rokov. Vidím, všetko vyšlo z korheľstva. Otec pil, všetko márnil - no nesmiem uveriť všetko, ale po prvom návale - viem zo skúsenosti - príjde k jadru. Dostal 12 rokov. - Tu je už i Husák,⁴⁴ ktorý vyše roka na smrť odsúdený čakal milosť. Dostal ju. Počúvam, že Milo Urban⁴⁵ bol odsúdený na ver.[ejné] pokarha-

- 38 Vojtech Horák (1894 - 1965), povolaním učiteľ, pedagogicky pôsobil vo Vysokej nad Moravou, v Starej Turej a Pate, za ČSR krátko riaditeľ školy vo Vajnorocho a neskôr školský inšpektor. Predseda Ústredia slovenského katolíckeho študentstva, okresnej organizácie HSLŠ Bratislava-vidiek, po roku 1938 výrazne aktívny v štruktúrach HG, Pôsobil na HVHG, v rokoch 1938 - 1939 poslanec autonómneho Snemu, po 14. marci 1939 poslanec Snemu SR a predseda branného výboru. Po vojne odsúdený na 20 rokov.
- 39 Karol Klinovský (1908 - 1980), právnik a politik, v rokoch 1932 - 1938 referent, hlavný komisár a prednosta právneho a správneho oddelenia magistrátu a mestský sudca, v rokoch 1938 - 1939 prednosta štátnobezpečnostného oddelenia Ministerstva vnútra v Bratislave, za 1. SR chargé d'affaires v Poľsku, v rokoch 1939 - 1941 šéf prezídia Ministerstva zahraničných vecí, v rokoch 1941 - 1945 predseda Štátneho pozemkového úradu. Po vojne odsúdený na 10 rokov.
- 40 Aladár Kočiš (1907 - 1984), právnik, redaktor a politik, redaktor *Rozvoja*, *Slováka*, *Slovenskej pravdy*, *Slovenskej politiky*, *Organizačných zvestí HSLŠ a Slovenskej obrody*. V rokoch 1942 - 1944 generálny tajomník HSLŠ, od septembra 1944 minister školstva a národnej osvety. Po vojne odsúdený na 6 rokov.
- 41 Ján Ambra (1906 - ?), počas ČSR radca verejnej správy vnútornej, od roku 1939 poradca okresného veliteľa HG v Žiline, neskôr prvý pobočník župného veliteľa HG, od februára 1940 referent spravodajského oddelenia HVHG. V rokoch 1940 - 1941 prednosta Ústredne štátnej bezpečnosti. Po vojne odsúdený na 12 rokov.
- 42 Ľudovít Fiala (1897 - ?), povolaním učiteľ, pôsobil tiež ako úradník, aktívny v organizácii HG v Považskej Bystrici, veliteľ Pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy (PÖHG), Po vojne odsúdený na 20 rokov.
- 43 Tichomír Javor (1913 - 2005), povolaním technický úradník. Výcvikový referent HG v Považskej Bystrici, od roku 1942 pobočník okresného veliteľa, na jeseň 1944 veliteľ PÖHG, ako veliteľ roty 1. poľného práporu HG sa zúčastnil akcií na línii Považská Bystrica - Turčiansky Sv. Martin - Ružomberok a bojov na Hornom Liptove proti povstalcovi. Po vojne odsúdený na 12 rokov.
- 44 Gustáv Husák (1913 - 1991), politik a právnik, od roku 1933 člen KSČ, počas ČSR pracoval ako úradník. Po vzniku Slovenského štátu sa zapojil do podzemnej činnosti, člen vedenia ilegálnej mestskej organizácie KSS v Bratislave, prenasledovaný a krátko väznený v Have. Člen V. ilegálneho vedenia KSS. Od septembra 1944 podpredseda povstaleckej SNR a poverenik vnútra. Po vojne predseda Zboru povereníkov, výrazne sa pričinil o likvidáciu posledných zvyškov „regulovanej demokracie“ a o nastolenie komunistického režimu. V 50. rokoch obvinený z buržoázneho nacionalizmu, v roku 1954 odsúdený na doživotné väzenie. V roku 1960 prepustený a zakrátko rehabilitovaný, v období politického odmäku podporovateľ Dubčekovho reformného prúdu v rámci KSČ. Od apríla 1968 podpredseda československej vlády, jeden z hlavných iniciátorov ústavného zákona o federalizácii republiky. Po moskovských rokovaniach v auguste 1968 sa stal Brežnevovým spojencom a hlavným predstaviteľom normalizácie na Slovensku. Od roku 1969 do mája 1971 prvý tajomník Komunistickej strany Československa (KSČ), v ďalšom období až do roku 1987 generálny tajomník, v rokoch 1975 - 1989 prezident Československej socialistickej republiky (ČSSR).
- 45 Milo Urban (1904 - 1982), spisovateľ a redaktor, popredná osobnosť slovenskej literatúry 20. storočia. Počas ČSR pomocný redaktor *Slováka* a pomocný úradník Spolku Svätého Vojtecha, krátko redaktor *Slovenského národa*. Po zániku novín sa venoval literárnej činnosti, pôsobil aj ako úradník na notárskom úrade v Bratislave, V rokoch 1928 - 1940 reportér a redaktor kultúrnej rubriky *Slováka*, v rokoch 1940 - 1945 šéfredaktor časopisu *Gardista*. Po vojne odsúdený na verejné pokarhanie.

A. Mach v konfrontácii
s L. Novomeským pred
Národným súdom
v Bratislave. Zdroj: AMSNP

nie a že je na slobode. Ak je to pravda, mal by som z toho veľmi radosť. Dúfam, že Urbanovi to nikto nezávidí. Väčšine „menej trestaných“ totiž každý závidí. Minister! Lednár, Medrický atď. boli priam bombardovaní, že atď. . . . Prečo som ja dostal 10 - 15 - 20 rokov, keď páni dostali po 3 - 5 - 8 rokoch?“ Najhoršie reči idú proti Lednárovi. Údajne pri odchode z trestnice chválil pomery tunajšie pred úradníkmi a dozorcami na správe. „To je sanatórium, zaobchádza veľmi pekne, lepšie to byť nemôže, poviem všade, ako ľudsky pokračujú, nikto sa nemôže sťažovať“... Údajne takto hovoril. Nuž zle - nedobre na neho. Vraj ľahko mu, keď prišiel iba na mesiac i to nie celý. Takému každý deň je krajší ako kratší než inému, čo má roky. . . . To by som si odsedel na samotke alebo aj v tmavej a na tvrdom“ - hovoril mi I. na prechádzke. Darmo som dokazoval, že Lednár to asi nepovedal tak - a potom konečne je pravda, že slušne, ľudsky sa tu zaobchodí s nami. Márne, ľudia tu žijú - aspoň niektorí - zaťažení závisťou, trpkosťou a preto sú stále čierni. Povedal som jednému z našich v reči o Lednárovi, že nevidím u neho tú zlomyseľnosť a nenávisť, ktorú mu pripisujú, ja ho pokladám za gentlemana, ktorý sa usiluje byť

ľudským, spravodlivým i keď chce mať predpisy a poriadok vzorne dodržaný. Alebo vysvetľoval som, že dozorci si musia dať pozor, sú nutení dodržať predpis, veď často od väzňa mu hrozí udanie - ak inému niečo uzná, dovolí, čo by bolo proti predpisom.

Musím si dávať pozor na takéto moje reči, lebo si ešte budú namýšľať, že mám nejaké výhody alebo zabezpečenie. No len pár - vari traja - štyria trestanci sú trochu závistliví voči nám, ktorí sa nedržíme toho, že každý sudca, čo nás súdil, je čert a že my odsúdení sme anjeli. Ku mne sú ináčťemer všetci trestanci i dozorci až veľmi dobrí. Niekedy si robím z toho starosti. Ako sa ja odmením za toľké menšie - väčšie dobroty. Nesmiem nadhodiť cibuľu alebo hocčo iné, lebo zachvíľu mám všetkého. Včera som opomenul jeden odkaz domov, aby mi cibuľu atď - A dnes mám cibule plno. Začali nám dávať zmenšené porcie chleba, nuž kto dostane balík alebo pridel z vonkajších dielní - núka mi a musím prijať. Chodbárom je tu istý Pelo - banderovec.⁴⁶ Všetko mi urobí, vydrhne, kybluje za mňa, keďby na mne bol rad, keď mu ponúkam zajesť: Nie, to vy potrebujete či temer ma kontroluje, prečo som nezjedol obed. Zbadal, že v okne a na polici už

46 Banderovec - príslušník Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA), ozbrojenej zložky Organizácie ukrajinských nacionalistov bojujúcej za nezávislosť Ukrajiny. Počas druhej svetovej vojny UPA operovala predovšetkým v oblasti Volyně a Haliče, po jej skončení bola postupne likvidovaná poľskými a sovietskymi ozbrojenými zložkami. Oddiely banderovcov v snahe dostať sa cez strednú Európu na západ po roku 1945 pôsobili aj na Slovensku. Bližšie k ich činnosti pozri: ŠMIGEL, M.: *Banderovcína Slovensku (1945 - 1947)*. Banská Bystrica 2008; ŠMIGEL, M. (zost.): *Letopis UPA. Tomus 48: UPA vo svetle slovenských a českých dokumentov (1945 - 1946). Kniha 1. Rejdy UPA v dokumentoch vojenských a bezpečnostných štruktúr ČSR (1945 - 1946)*. Toronto - Lvov 2010.

nemám nič alebo málo - i prišiel, že mi musí niečo „zorganizovať“. A prišli buchty, makovník, orechovník, cesnak - lebo sa dozvedeli, že to rád. - Denne mi posielajú čaj z nem.[ocnice] To nikomu, len mne. Je to veľká vec, že mi to nik nezávidí. Ba ešte mi radia ako by som si ho mohol zostrit' - a to tuhé že už oni zaobstarajú - no to som odmietol.

Temer každý deň príjde niektorý, že mal návštevu a priniesli mi pozdravy od tých a tých. A hovorí o svojich deťoch, starostiach - radostiach ako najbližšiemu, hoci sme sa predtým nepoznali, poťažne ja som ho nepoznal. Počúvam niekedy aj smutné veci, o tom, že ho žena necháva. Pre ťažkosti, vyhodili by ju vraj z úradu ale iné je vo veci. Zahovorí to však a až na druhý tretí deň ho čosi núti pokračovať. Ja sa v takých chvíľach zavieram Moja do tichých slov - drahá, drahušká - poviem si a som šťastný. A tým väčšmi ľutujem nešťastie, o ktorom práve počúvam. Od duchovného správcu sme minule na náboženstve počuli, že príliš mnoho je rozvodov ako to vidí z listov, ktoré cenzuruje, poťažne vo veciach nových musí zakročovať, aby sa len nejako prekazil rozvod. No v mnohých prípadoch sa už nič nedá robiť.

Náboženstvo máme - každú sobotu od pol 10 - do pol 12 hod. Pred prvou nedeľou v mesiaci býva spoveď. Ide nás vari 150. Na druhý deň potom je krásny obraz a silné dojmy z neho i kostolíka. Teraz sme mali vianočnú spoveď a ráno na druhý deň - 10-ho potom sv. prijímanie. V trojstupe. Ešte za tmy. V šere. Stráže s oboch strán ide dlhý rad. Vo filme to vidieť - poviem: „hrozná“. Na pohľad ako idúci na smrť alebo z prehratej bitky, ale v nás horeli iné ohne. Života - víťazstva. Ešte vidím ten obraz a už nedeľa 21ho. Pomaly sa pohybujem bližšie k oltáru, okolo mňa možno pre zlodejstvo, pre vraždu, pre lúpež trestaný a medzi nimi ministri, poslanci, doktori Medrický, Huťka, Pružinský, Kočiš, Lednár, Klinovský, Horák, Surovjak, Tiso, Paškay, ktorý je organizátorom, iný ho zastupuje, kým ide k oltáru, kapitáni Javor, Golský,⁴⁷ Okenka, profesori, inžinieri, nemeckí dvaja a či traja... S dvoch strán pri bočných oltároch tvárou k nám a chrptom k hlavnému oltáru stoja dvaja dozorcí, bokom nás tiež a za nami - a pred bránou kostola vojak s automatom... V tomto prostredí sa sunie, posunuje kĺbko chlapov ako v dedinskom kos-

tole. „O Pane, o Pane, nie som hoden...“ vždy vyššie a znovu i znovu.

[...]

Niektorý býva tu večne čierny. Napr.[iklad] môj sused nač. 67. [...],⁴⁸ je to asi Maďar, ale vystupuje akoby šovinistický Slovák. Ostatne, ktovie, lebo nikdy neviem, či hovorí pravdu alebo to má byť aristokratický žart. Totiž žart - ale ladový, studený. Je to najlepší umelec v knihárstve, no tuším i najnenávidenejší azda každým. Ja som si uložil pokutu byť k nemu milý, no ťažko to ide. Sú ľudia, ktorí si myslia, že každé ich slovo je groš a múdrosť sama, ale aj ich mlčanie je pyšné, hlasné akoby hovorilo hovoriacemu „čo ty vieš, aleja...“ Strašný svet a hlúpy musí byť ten, v ktorom títo žijú. Zamračení, odmeraní... Myslíš si, že to iste grófi alebo generáli, ktorým sa stala krivda - a ono drobný zloděj z biednej chalupy. Najlepšie je, že keď má známeho, tak to aspoň statkár, keď priateľa, to generál. A číta len filozofov i to najťažších. Smutní ľudia. Asi nešťastní? No na každý pád nebezpeční sebe aj iným.

Smútok je dobrý, keď je ako dážd' alebo ako pohreb, idúcich na spoveď a podobne. Ale stály smútok je pýcha. A pýcha je peklo, zima. Opak kresťanstva je smútok. Byť človekom a byť kresťanom je mladosť, je stále mladá radosť. Všetko ostatné je bezzubá pýcha. [...]

Advent. Večný príchod a trojaký Spasiteľov. I nášho života. Je v tom veľké vysvetlenie, v tom, čo nám dáva advent. Vlni som čakal príchod konca, ale s vierou, že to je začiatok. Rozchod, lúčenie od najmilších, ale s tým, že vlastne nič nie je stratené. Ako keby som bol starý otec a hovoril vnukovi. Tak som hovoril s ľuďmi, ktorí mali zostať tu. A s Mojou a s deťmi? Ja odídem, ale i vy príjete za mnou, to je všetko. Ano, byť kresťanom, mať vieru - potom všetko je také jasné ako povedať, že vy príjete za mnou. Advent..

Dokument č. 3

Torzo z denníka Alexandra Macha (21. október - 3. november 1947)

21. okt.

Včera nečakane Mojka. Nečakane? Ved' vlastne celé väzenie je čakanie. A to presne také, aké sa mi splnilo včera. Rozšírilo sa, že som ušiel.

47 Jozef Golský (1911 - ?), úradník a funkcionár HG, za 1. SR činný v organizácii HG v Prešove, od jesene 1944 veliteľ pohotovostného oddielu a poľnej rotý HG Prešov, od marca 1945 veliteľ poľného práporu HG.

48 Nečitateľné meno.

Čo by z toho bolo? Zostrenie proti všetkým politickým väzňom, ako to býva po každom úteku. Dostal by som do falošného svetla celú vec⁴⁹ - i seba. A čo rodina? Z čoho by žili, ako by to vydržali? Ináč úteky odtiaľto majú zaujímavú históriu. Raz ju spracujem, ak ma pripustia k prameňom.

Všetci, čo ušli, okrem dvoch, boli chytení. Tí dvaja boli Klevec a ešte chýrnejší Ilko Lepej. Oboch zastrelili v podkarpatských horách.

Nedávno ušlý Kazimír už je chytený. Je tu. Cestou z práce pošťastilo sa mi pozrieť sa cez očko do jeho cely. Je v korekcii. Z tvári mu až kričí strach a hrôza. Za železnými mrežami v kletke vidieť človeka, vidieť mu oči, prosiace o milosrdenstvo - a on nevie, kto sa na neho pozerá. Odskočil som a dlho som videl len úžasný obraz.

22. okt.

Dr Medvecký, Tatarko,⁵⁰ inž. Fickuljak, Priehradník, Mituch atď. sú tu už tretí týždeň. Z nich najcennejší je Medvecký. Lidová demokracia o jeho obhajobe napísala, že je to úroveň i právne i ideologicky vysoká, stojí na svojom, má logiku. Dozvedel som sa, myslím, všetko o celej ich veci. Keď mi o nej Obuch rozprával, bolo mi to nejasné. Zdá sa, že Ursíny skutočne je skalným Čechoslovákom vtom starom smysle aj naďalej.

23. okt.

Občas tu príde situácia, že človek nevie, ako odpovedať, aby spolutrestancom neškodil a pri tom povedal pravdu. Ťažko je to. Prišiel som na spôsob, ktorý pokladám za jedine správny a vážny. Keď viem o veci alebo osobe, ale nebolo by ľudské prezradiť ju, lebo ved' následok by bol azda ťažké tresty, zarazenie výhod, vtedy nepoviem, že neviem o nej: to by bola nepravda, ale poviem: Viem o tom, ale nemôžem to povedať, robte so mnou, ako myslíte. Výsledok je, že slušný predstavený uzná správnosť takéhoto postoja, nevynucuje ďalej, aby som sa stal udavačom a vec je vybavená.

Niekedy nie je možné dodržať predpis. A bolo by priam proti jeho duchu, keby sa všetko dodržalo podľa litery. A potom sú veci, ktoré človeka vnútorne oslobodzujú s ohľadom na vyššie záujmy dodržiavať nižšie zábrany.

Napr.[íklad] takéto zápisky alebo intímne veci rodiny nevybavovať cez tretie osoby a najmä vnútorné veci dvoch ľudí. Potom veci týkajúce sa výchovy detí, výchovy v duchu katolíckom a slovenskom. Tieto sú vyššie než nepokúsiť sa, aby im človek našiel spôsob len pre predpis.

24. okt.

Všetko tu žije v očakávaní amnestie. Len vari dvaja sú, čo nemajú žiadosť o milosť, ale majú v behu obnovu. Murajda odišiel do Ružomberku na pojednávanie obnovy. Zajtra Darinky.

25. okt.

Krvavá senzácia. Cigán Jožko Mikula, ktorý každému hovorí „Jožko“, i mne, odrezal Námeštnému nos. Pohádali sa, trestanec Námeštný stále zapáral do Mikulu, ktorý je ináč tichý, dobrý, ale zrejme abnormálny - i vyčkal chvíľu a dnes cestou do práce odzadu šibol nožom tvárou Námeštného. Ten zprvu myslel, že ho iba udrel ktosi - až keď sa z neho na všetky strany liala krv... Mikulu dali do korekcie a Námeštného zaviezli do Piešťan. Toto by nebolo nič zvláštneho, ale úzadie celého prípadu - to je hotový román. I jeden i druhý má za sebou vraždu. Mikula je z moldavských „ľudožrútov“. Ja som sa s ním často prechádzal, je na samoväzbe totiž. Stále sa usmieva, je úctivý, pozorný, len nerád hovorí k iným. Ale tým viac so sebou. Kráčam celú hodinu dookola pri ňom a počúvam, ako si dáva otázky a odpovede. Nedávno si hovorí: Mám sa oženiť? Ožeň sa. Akú si vezmeš, Jožko? Dáva si ďalšiu otázku. Takú tučnú a červenú. A usmeje sa, že si takto odpovedal. A tak je to stále. Beda však, keby som sa mu zasmial alebo dokonca dobiedzal do neho. Neukáže, že sa nahneval, ale nezabudne. Tak to bolo i s Námeštným. Pri škriabaní zemiakov pred niekoľkými dňami si uťahoval z „Jožka“ - a teraz mu musia v Piešťanoch prišívajú vlastný nos.

Dnes bolo Darinky. Meditoval som o nej. Je samá nežnosť. Bude asi povahy Romkovej. Vojtko bude zase druhý Paľko. A tak je to dobre. Len aby boli zdravé. Darinka trochu afektuje - no výjde to z nej, ale poviem Mojej, i starším deťom, aby ju odvykali od „upejpa-

49 A Mach terminom „vec“ pomenúva ideu slovenskej samostatnosti.

50 Štefan Tatarko (1904 - 1977), študoval na Vojenskej akadémii v Hraniciach a na Vysokej škole vojenskej v Prahe. Počas ČSR pôsobil ako dôstojník z povolania, za 1. SR bol blízkym spolupracovníkom ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša. Od roku 1943 plukovník generálneho štábu a náčelník štábu Ministerstva národnej obrany (MNO). V čase Povstania vykonával funkciu náčelníka Civilnej protiletectkej obrany a brannej výchovy v Banskej Bystrici. Po vojne prepustený z armády, degradovaný a stíhaný.

vosti". - Žije mi tu i ona i Vojtko ako mi spievaly na Vianoce, ktoré som prežíval ako svoje posledné.⁵¹ Pamätám sa na ich verše, piesne, tance, na smiešne, milé a tak chutne zábavné poskoky Vojtkové. Tak mi budú žiť zaisťe ešte dlho v myslí.

26. okt.

Je asi pól ôsmej. Ticho. Len kde - tu dá •ské odozvy vonkajšieho života. Pred chvíľou počul som letieť divé husy. Už tretí deň tiahnú. Pozerať sa na ich krdle vojenské, vyrovnané z okna zamrežovaného v takéto pekné jesenné dni - to hrozne volá, tlačí. Alebo vlak. Čo je to pre človeka, ako ja - vlak, pohyb, život, cesta - a nemôcť sa pohnúť. No - ma i tento môj terajší život svoje krásy a iste hlbšie než ten rýchlikový, rušný. Obmedzenie prehľbuje, upevňuje a učí i núti rásť do výšky i do hĺbky. Mne rozhodne neškodí. Ale nie je maličkosťou takto žiť.

Z úvahy vytrhne ma odrazu čosi príšerného. Zavíjanie, plač, rev, akási škreklavá reč kohosi. Potom rinčanie retazí alebo kľúčových svázkov. Možno údery. Zaiste Kazimír, ktorého vypočúvali. Príšerný pocit. Človek človeka...

Kto bije, ale i kto je bitý ako by prestával byť človekom i jeden i druhý.

Na dnešný večer dlho nezabudnem. A daj Bože, aby som nezabudol.

Myslel som na moje deti. Len aby nikdy ich nikto neudrel a najmä, aby si nezaslúžily, aby pre nich niekto musel vystúpiť zo svojho človečenstva a stať sa zverom.

27. okt.

Prezeral som sošit. Pred rokom som začal denník. Prvé slová: „Z nemocnice späť do starej samoväzby. Zaradený do knihárne". V tom čase pred rokom bol som často ako svedok v Bratislave. Zaujímavé, nezabudnuteľné dojmy „generálneho svedka vecí a ľudí Slov.[enského] štátu", ako sa vtedy hovorilo. Niektoré dni boli suché, iné vzrušené, rapsodické, často som musel byť ako vyschnutý, inokedy samý život a šťava. Stačí riadok - a po roku viem, aký to bol deň, s kým som čo hovoril, čo bolo udalosťou svetovou, čo leopoldovskou a najmä čo hýbalo srdcom i dušou. Aj teraz tieto riadky si vypisujem akoby na margo, vlastne z okraja denníka. Nie je to spis, ale pri prečítaní zápisníka píšem o inej veci, ktorá však vychádza zo zapísanej toho ktorého dňa.

Včera to nebol Kazimír, ale iný trestanec: Čajka. Chytený Kazimír, ako to pri zlodejoch býva (hoci Kazimír je okrem toho i lúpežný vrah) pri tvrdom výsluchu v strachu pred bitkou povyzrádzal, i to vedel o úteku, kto mu pomáhal atď. Potom berú rad radom udaných. Udali i Čajku. Údajne on prepašoval pilku a dohovoreli sa Polák, Kazimír a Čajka, že utečú. Čajka sa hlásil do nemocnice - a skutočne mal na druhý deň prísť, lenže deň predtým Polák s Kazimírom ušli pomocou pilky Čajkovej, ale bez Čajku. Teraz Čajka znáša následky, a tie sú strašné. Dali ho do želez. To značí, že mu na nohy a ruky založili okovy, ktoré kováč zniťoval ohňom, takže nie zámok, ale zase len kladivo a nástroje kovárske, oheň atď ich môžu po 8 - 12 atď. dňoch sňať. Čajka je beztak slabý, nuž je to úžasné pre neho. V nich musí byť stále, vo dne v noci, či spí alebo je. Okrem toho ležať na tvrdom atď. Ale najstrašnejšia vec je bitka. Úradne sa o tom vraj nevie. No - zaumienil som si, ak raz budem môcť písať alebo mať vplyv: zrušiť, znemožniť, aby ľudia bili. Nielen na papier! Snáď ani poprava nie je taká úžasná vec ako bit' človeka. To včerajšie príšerné zavíjanie, plač - a minule tie oči prestrašeného Kazimíra - to nezabudnem dlho. Kazimíra síce nedali do želez, má ísť „na tvár miesta", vezmú si ho žandári, až potom prídu na neho tresty: kazematá⁵² atď. tuná.

Kazimír má beštiálnu vraždu, zavraždil dieťa a má lúpeže, teda je to človek schopný všetkého zlého. I teraz pri eskorte vyskočil z vlaku a či z auta. Ale sú spôsoby trestu i okrem bitky! Ved' ja neraz si myslím, že keby to nebolo tak upozorňujúce, keby išlo len o telesnú útrapu veru vďačne by som strpel bitku i železa, keby za taký deň bitky a kazematy dostal som deň pre rodinu úplne voľný. No bitka - i keď ide o zver, a tobôž o človeka, je najhorší úpadok.

28. okt.

Včera tri roky z Natternbergu:⁵³ Praha - Pankrác. Dnes dva roky v tieni očakávania posledných vecí. Vtedy som deťom písaval dost často a čo som im napísal, to by som rád opakovať stále. Len či nezabúdajú. Ich modlitby, ich sebazapieravé dobré skutky, statočnosť, usilovnosť v škole - to všetko boli obeť, ktoré najviac prispeli, ktoré najviac prispeli - a cítim to - že som zostal nažive. No, či nezabúdajú. Ved' ešte stále nie som mimo

51 A. Mach tu naráža na Vianoce 1946, keď žil v očakávaní hrdelného rozsudku.

52 Kazematy - hradné, resp. pevnostné podzemné miestnosti, v minulosti využívané ako väzenie pre najťažších zločincov.

53 Americký internačný tábor v Nemecku, kde bol A. Mach s častou slovenskej vlády zadržávaný v roku 1945.

A. Mach s P. Čarnogurským pred budovou Slovenského snemu (14. 3. 1979). Zdroj: Archív Karola Kubíka

nebezpečenstva. Počul som práve dnes o čiernej listine, ak sa začne vojna.⁵⁴ No, ja neverím, že by sa začala. Vojna taká, aké boly a aké si my predstavujeme, taká nikdy viac nebude, lebo nemôže byť. Teda nebáť sa čiernych listin. Ale zase i nebuť ľahkomyselným. Sme v rukách božích rozhodne viac, než bol prelát Šrámek⁵⁵ keď mal sadnúť do lietadla. Povedal: „jsem síce kněz, ale nechci být příliš v rukou božích“ a nesadol do neho. My

sme tu všetci ako by v letiacej pevnosti. No hlavne, aby sme každý jeden v svojej duši, v svojom svedomí boli pevnosťou. Potom sa nemôže stať nič podstatne zlého ani nám tu ani deťom naším: raz sa na konci vecí sídeme.

Ale rád by som pripomenúť nejakým spôsobom deťom modlitbu z výlevov, ktorú sa od tých dní v očakávaní smrti modliavam denne obetujúc toto väzenie a všetko čo ešte má prísť, na ne, ako ony svoje statočné práce, učenie, poslušnosť, čistotu a modlitby obetujú za svojich rodičov.

V týchto dňoch opätovne sa mi snívalo s Hlinkom,⁵⁶ Tisom a vyslancami Slov.[enskej] republiky, vlastne iných štátov u nás. Vo sne bol som na zasadaní, ktoré sa začalo presne o pol noci. Hlinka a prezident prišli v reverendách ale v bielych. Hlinka viedol v rečiach, no hneď na počiatku povedal: „pred-

šedom budete Vy, lebo Vy ste boli prezidentom“ a posadil Tisu na akýsi starý divan. Vedel som vo sne, a všetci sme vedeli, že sú mŕtvi, no rokovali sme akoby žili. Len nad ránom museli odísť, lebo prišla ich hodina. Anjel čakal na prezidenta atď. Mne s úsmevom a priateľsky povedal prez.pdent] žeby ešte zostal, ale však vidím, že musí. Nuž takéto sny mávam. Hovorili sme o tom s Tídom Gašparom,⁵⁷ Medveckým atď. na prechádzke. A zaujímavá myšlienka sa zrodila z toho. Nemôžem o takých veciach písať - hoci je to nič ináč pre tejších - ale ja nezabudnem.

Dnes sme boli v kostole a potom v škole počúvať vysielanie. No nedočkali sme ani reči a tak oficiálnej slávnosti. Odchádzajúc pomyslel som si: Najmúdrejší režim bude, ktorý v deň svojho štátneho sviatku dá pokoj svojim občanom. Nech si oddýchnu, nech si vyjdú s deťmi, nech sa tešia súkromným radostiam. Najlepší štát je ten, ktorý najmenej cití človek. Taký, ktorý sa mu nemieša do všetkého (pokiaľ si to nevynúti nejakou nemravnosťou alebo hlúposťou).

Murajda sa vrátil z obnovy. Odpustili mu celých 20 rokov, zostalo mu z 25 len 5 - a tak o mesiac ide na slobodu na podmienku.

Dni sú daždivé, ale príjemné. No suchá zima bude zdravšia.

V noci býva mokré chladno. Avšak viem si poradiť. Urobím si „vrece“, kde sú nohy, tam ešte i vestu natiahnem na vrece z pokrovcov, kabát položím na pokrovce, jeden pokrovec pod seba, lebo nemám slamník, ale „dreveník“, namiesto slamy hobliny a triesky mám pod sebou, časom to stvrdne, zhúžvie, ale je to aspoň chlapská a nie [...] uľňukaná posteľ. Prišiel som na rôzne vynálezy. Prílišné zababušovanie tela nie je dobre. A viem si urobiť pancier tepla okolo tela práve tým, že som voľnejší a nie úzko a pevne, nie tuho poviazaný v pokrovcoch. Napr[íklad]: nohy som nikdy nemal tak zdravé ako teraz. Mám veľké bakanče, v nich je noha voľná a vytvorí si teplo,

54 Pravdepodobne má na mysli vojnu medzi USA a Sovietskym zväzom, ktorej vypuknutie hrozilo už krátko po skončení najväčšieho konfliktu v ľudských dejinách.

55 Jan Šrámek (1870 - 1956), katolícky kňaz a politik, zakladateľ a predseda Československej strany ľudovej. V rokoch 1921 - 1939 minister vo všetkých vláдах. Počas vojnového obdobia pôsobil v exile ako predseda Benešovej exilovej vlády v Londýne. V roku 1945 sa stal námestníkom predsedu vlády v obnovenom Československu, po komunistickom prevrate internovaný.

56 Andrej Hlinka (1864 - 1938), katolícky kňaz a politik. Za Uhorská kaplán v Zákamennom, Liptovských Sliachoch a Tvrdošíne, kňaz v Troch Sliachoch a od roku 1905 v Ružomberku. Spočiatku podporovateľ a kandidát katolíckej ľudovej strany Néppárt, neskôr spoluzakladateľ a od roku 1913 doživotný predseda Slovenskej ľudovej strany (obnovená činnosť roku 1918, od roku 1925 s prívlastkom Hlinková). Počas existencie monarchie i po vzniku ČSR krátko väznený. Od roku 1920 predseda Spolku Svätého Vojtecha, od roku 1924 pápežský komorník a neskôr apoštolský pronotár. V medzivojnovom období bol poslancom pražského parlamentu (1918 - 1938) a vedúcou osobnosťou autonomistického hnutia.

57 Tido J. Gašpar (1893 - 1972), spisovateľ, novinár a politik. Pôvodne námorník, počas ČSR župný tajomník v Turčianskom Sv. Martine, od roku 1922 referent na tlačovom odbore Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, neskôr na Krajskom úrade. Vykonať post dramaturga v Slovenskom národnom divadle, bol literárne činný. V rokoch 1940 - 1941 slovenský chargé d'affaires vo Švajčiarsku, od roku 1941 šéf Úradu propagandy. Pôsobil tiež ako poslanec Snemu SR a podpredseda Slovensko-nemeckej spoločnosti. Po vojne odsúdený na 30 rokov.

58 Nečitateľné slovo.

ktoré ju chráni ako pancier. Keby som mal silné punčochy alebo dokonca dvoje, ktoré by úplne vyplnili botu, viac by ma ozábalo, nohy by boly v studenom. Takto sú stále v zdravom teple i vo dne i v noci. Šaty, boty atď. vždy radšej o číslo, dve väčšie, voľnejšie - a to je i pre zdravie i pre vkus i pre pohodlie najlepšie.

29. okt.

Denne dostávam Pravdu a týždenne Nové slovo a Katol.[ické] noviny. Pravdu si prebehnem cez obed, na večer ju dávam Tidovi G.[ašparovi] a jeho dvom spolubývajúcim: Murajda a Klumecký. Teraz píšu, že 28. okt.[óber]⁵⁹ je dielom Soviet.[skeho] sväzu atď., kým záp.[adné] štáty boly za záchranu Rakúsko-Uhorska. - Večer po šiestej dobre oblečený si sadnem za stôl a čítam...

Keď o pol deviatej zvoní vždy je mi ľúto, že sa končí deň. No o chvíľu už zase je mi dobre. Prechádzam sa potme - a teda vystupujem z cely do diaľav a šírav a vejem kade sa mi chce. Prechádzam sa dejinami, literatúrami, problémami vo svetle tajomstiev, ktoré len pokora a viera vie lúštiť. Končí sa október ružencový. Ešte dva dni. A potom ešte dva a pride.⁶⁰

30. okt.

Takýto býval dakedy koniec septembra. Taký petöfiovský. Na ružokeroch nové puky a súčasne plno žltých listov pod ošklbanými stromami. Šípové, čajové ruže a nové klinčky. Kvaššay, skvelý náš, ktorý je tu záhradníkom, hovorí mi, že zajtra budú na oltári chryzantémy, ktoré „tak a tak“ dostal. Jeden pred obrazom sv. Terezky a jeden pred ružencovou sochou.

Dnes zpráva, že 50 Slovákov amnestoval prezident.⁶¹ Z nich ôsmi sú tu, ale nevedia, koľko im odpustili. Veľké sklamanie, splasnutie medzi ostatnými. Prirodzená vec: každý dúfal a každý by rád na slobodu. Je hlúpe tajiť takéto samozrejmosti. No ešte smiešnejšie vyznieva, keď niekto napíše najponíženejšiu žiadosť o milosť, sľubuje hory - doľy robiť za socialistickú ľudovodemokratickú vlasť - a pritom v rečiach má samé nadávky proti nej. Keby mlčal - to by bolo rozum-

né. Najsmiešnejšie - a priam nesnesiteľné je počúvať človeka, ktorý celkom vážne hovorí o sebe, že je martýrom, hrdinom.

„Som hrdina“ - no úžas! A sú ľudia, čo vedia vypovedať takúto príšernú vetu - alebo: „ja ako martýr, budem mať právo potom atď.“. No, hrozné. Keby to o ňom iný povedal. Ale darmo. Slabosti!

31. okt.

Nedeľa Krista - Kráľa. Pri sv. prijímaní.

Z omylu ma volali k návšteve. Aké teplo, ako zelektrizovaný.

Dobry pocit myslieť na to, že nie je rozdielu medzi tým, čo [...] ⁶² veria a čo konajú: Ich skvelý postoj napr. pri voľbách. Byť na stanovisku Krista - Kráľa. A teda podľa evanjelia do dôsledkov.

1. nov.

Mesiac Mojej. Keby sa jej tak podarilo, aby som ju mohol pozdraviť 18-ho alebo 19-ho.

Dnes nová senzácia. Útek. A to bravúrny. Darmo, trestnica je trestnica. Kto ju žije tu dnu, kto ju nevidí cez vonkajšie sady - tomu každá myšlienka ukazuje, vyhľadáva cesty von odtiaľto. Môžu trestať potom, trýzniť, ale keď len na mesiac... Aten, čo dnes ušiel, mal už len pol roka. Nejaký Kuss, brat známeho zápasníka. Obsluhoval u kurzistov, vyčkal vhodnú chvíľu, keď kurzisti odišli na dvadsiatky, otvoril ktorémusi skryňu, obliekol si uniformu s vysokou šaržou, vyskočil s niakeho okna (v tej budove nie sú reže) a vyšiel. Možno ešte ho i zdravili pri bráne, lebo vrátnici sotva poznajú všetkých kurzistov - inšpektorov z celého Slovenska príšlých. A možno, vyšiel v uniforme vojenskej, lebo i stráž vojenská má tam ubikácie a šaty.

No určite ho časom chytia - a potom beda mu. Tretinu trestu, ktorú ináč podmienčne odpúšťajú, musí odsedieť - a k tomu disciplinárny trest, kazemata, korekcia, železá - a to najhoršie: bitka. Politickí doteraz ani v jednom prípade neušli. Len nejaký Greguš, ale to je 1 trestný prípad - a nenormálny človek. I toho chytili - ešte pred dvoma rokmi sa to stalo

Martin Sokol⁶³ bol na „výstupnom raporte“. To značí, že tretinu mu odpúšťajú. O dva

59 28. október 1918 - dátum vzniku Československej republiky.

60 A. Mach hovorí o očakávanej návšteve manželky Alžbety.

61 Edvard Beneš.

62 Nečitateľné slovo

63 Martin Sokol (1901 - 1957), politik a právnik, od roku 1927 ústredný, v rokoch 1929 - 1938 generálny tajomník HSLS. Od roku 1935 poslanec Národného zhromaždenia, tajomník poslaneckého klubu HSLS. Od januára 1939 predseda autonómneho Snemu, minister vnútra v poslednej autonómnej vláde Karola Sidora v marci 1939. Po vyhlásení samostatného štátu predseda Snemu SR, podpredseda HSLS, predseda stáleho výboru snemu, člen Štátnej rady a predseda Slovenského červeného kríža. Po vojne odsúdený na 5 rokov.

mesiace ide na slobodu. A takých, je tu asi päť - šesť: Vančo,⁶⁴ Kvaššay atď. Sokolovi oznámili pri raporte, že mu správa odporúča odpustenie tretiny pre dobré chovanie sa.

Dnes popoľudni pri sviečke. Kým horela prvú polovicu v duchu som chodil po cintorínoch, prečítal som si pohrebné obrady, odbalil pobožnosť dušičkovú - a potom pri druhej polovici písal. Taksom bol s mojimi.

2. nov.

Dnes voľby v Amerike.

V trestnici reči o Kussovom úteku. A o starých útekoch. Keď sa útek podarí, obdivujú hrdinu, keď nie, smejú sa mu. Trestanci majú osobitnú logiku - ale koniec koncov pochopiteľnú. Čudoval som sa, že z bitky a zo želez si nerobia nič, keď sa to týka iného. Pokladajú to za samozrejme. A hrozné je, že pri výsluchu veľmi ľahko udávajú, svaľujú vinu na iných, nikoho neľutujú, zapríčinia i najlepšiemu „kamarátovi“ škodu, nešťastie - a potom ako by sa nič nestalo. Myslia si, že konali správne, ani len na um im nepríde hanbiť sa za to. To je ostatne vlastnosťou aj mnohých politických. A to je najhoršia vlastnosť.

V týchto dňoch si myslím, že najdôležitejší je zo všetkých údov ľavý palec a to pravý kraj nechta. Minule som si pri rýchlom strojovom, teda bezmyšlienkovitom skladaní posteľe zavdal nehet do háka, natrhol - a teraz je citlivý. Čoho sa len dotknem, všetko mi akoby ťahal len palec. Ranené miesto je vždy magnetom. Mám poučenie - nerobiť nič, ani tú najvšednejšiu prácu strojové, bezmyšlienkovite. I keď mám ráno vyrátanú každú minútu, aby som bol načas pri nástupe do práce, pri dobrom zadelení a najmä pri pozornosti na všetko mi stačí hodina. Umývanie, cvičenie, modlitba, úvaha o tom, čo urobiť mimoriadne, čoho sa zdržať, čo sa naučiť, čo si zapísať, aký deň je dnes v liturgii, v kalendári, utorok je Paľkov. teda... Zajtra je streda, Romkov deň - a príchod Mojej. Čo povedať, čo pripraviť. Na všetko stačím, keď mám poriadok v myšlienkach, keď myslím. Slovom myslieť na to, čo robím a neporaním si palec.

Brať do dôsledkov slová napr.[iklad] i z ružencovej prosby „Ktorý nech usporaduje myšlienky naše - slová - skutky.“

Keď raz vynechám večerné cvičenie alebo ružencovú prechádzku, po cele potom celá

noc je akosi tmavšia, ťažšia, ešte i sny sú mučivé - všetko je vyhodnené z kolaji a popletené. Poriadok: od toho závisí úspech v učení, v práci, chuť k jedlu, zdravie a radosť zo života.

3. nov.

Návšteva. Aspoň dúfam. A tak ju čakám, že ju moje čakanie priam pritiahne. Najväčší sviatok každého trestanca. Ale u mňa okrem toho ešte i čosi viac, čo neviem správne zapísať. Vždy by som chcel deťom poslať fóru odkazov, rady a toľko toľko otázok mám k nim. Ale potom nenájdem vhodnej príležitosti. Totiž ovzdušie, tá sieť - to všetko ruší. A sú to veci vždy delikátne, milé a posvätné natoľko, že ich nechcem ani nadhodit'v takom prostredí.

Teraz v sobotu pri spovedi pozrel som sa na stenu, kde býval kríž. Už tam nebol. A odvtedy uvažujem o deťoch, o ich výchove. Ony sa vlastne same vychovávajú. No kde - tu by som im rád povedať svoje postrehy. Veď i ja sám mám denne problémy. Ako teraz s tým premiestnením kríža na bočnú stenu v škole. I keď je Kristus dávaný na vedľajšie miesto, ba i keby vyhodili Jeho kríž, i vtedy učí: Miluj bližneho... ba „Milujte i vašich nepriateľov“ - a učí i to, že každá vláda je od Boha. Len treba nájsť správny pomer k veciam, k ľuďom a k programom. Plniť každý rozkaz, každý zákon štátu, predstavených svetských, ale len potiaľ, pokiaľ by nešli proti zákonom božím, proti zákonu prirodzenému: prirodzené právo človeka, národa na vlastný slobodný život!

Po spovedi vedel som sa pomodliť i za tých, ktorí sú protivníkmi - ale i za vec, ktorá je mi svätou. A bolo mi dobre v srdci. Myslel som i vtedy a často myslím, ako správne a mravne konala Mojka a Marta. Iní nadávajú na ľudí, na pomery, ale ich volia a podporujú až tak, ako si to ani oni neželajú. Nenadávať, uznať a prijať čo dobrého robí hoc aj protivník, byť vždy na inteligentnom stanovisku, objektívne, kriticky uvážiť všetko - a keď nemám inej možnosti napraviť - tak radšej mlčím a plním svoju povinnosť podľa evanjelia.

Dnes ráno poplach: Vojto Horák a Mituch odchádzajú do llavy. Tu budú ako trestanci jeden organistom a druhý kňazom - duchovným. Už sme všetci o tom vedeli a Horák ani tušenia nemal. Takto to býva, nepríjemnú vec nikto nerád hovorí tomu, koho sa týka. A je to nesprávne. Lepšie by mu poslúžil, keby

64 Miloš Vančo (1884 - 1970), právnik, politik a kultúrny pracovník. Počas ČSR advokát, poslanec Krajinského zastupiteľstva Slovenskej krajiny, Národného zhromaždenia, v rokoch 1938 - 1939 minister spravodlivosti v autonómnej vláde. V rokoch 1939 - 1945 poslanec, predseda zahraničného, podpredseda ústavnoprávneho a člen stáleho výboru Snemu SR. Predstaviteľ pročeskoslovensky orientovanej línie, od jesene 1944 sa prestal angažovať v štruktúrach ľudáckeho režimu. Po vojne odsúdený na 2 roky.

ho správne a súčasne zavčasu informoval. Ostatne Mituch ide rád, tam je lepšie viac návštev, väčšia voľnosť. Ale Horák ide nerád. Bol tu zvyklý, oboznámený - a hlavne čakal, že každý deň ide domov.

Medrického matka je chorá. Posiela odkaz, aby mu týždenne písali kartu. [...] ⁶⁵

Zariaďuje sa tu materský ústav pre tábory. Odtiaľto budú posielat' brigády. Tu povedú evidenciu, dajú číslo, odfotografujú, dajú dozor - a budú posielat' podľa potreby „brigádnikov“ po celom Slovensku. Je to celkom múdre. Ináč zásadu prebrali od nás. I dobré i zlé veci preberajú - a my za ne sedíme.

Výborne sa majú tí, čo niečo vedia okrem školských vedomostí. Štefan Tiso má byť daný za fotografa - to je výhodné - vie fotografovať. Opluští pójde za ošetrovateľa - asistenta: rozumie sa tomu, Horák ide za organistu, najlepšie pochodiatí, čo vedia šoférovať, montérske práce a rozumejú sa strojom.

Medvecký mi rozpovedal, ako sa pozerali na náš proces. Moje vyhlásenia, formulácie pokladali za platné a vystihujúce správny postoj, aký má zaujať každý i vo veci prirodzeného práva i s ohľadu ľudského vo veci židovskej. Keď ich vypočúvali, ba aj na pojednávaní Rašľa ⁶⁶, Bedrna poukazovali na môj postoj (totiž keď niektorý tvrdil, že nemal a nemá nič so Slov.[enským] štátom): „nikto nechcel a nechce Slov.[enský] štát, nikto okrem Macha,“ povedal vraj na pojednávaní Bedrna. Rašľa zase: „Mach sa priznal, že bol za štát, nezvaloval nič na iných - a tým len získal. Dnes - zajtra môže byť slobodný“.

Medveckému som povedal, že môj postoj vychádzal ani nie tak z politickej úvahy ako z mojej vnútornej duševnej potreby. Počúvam, že seriózní ľudia a vlastne všetci informovaní nielen súhlasia so mnou, ale moje formulácie si osvojili. Medvecký osobne celé hymny mi spieval o tom.

Nuž - beriem všetko odosobnene. Aspoň sa o to usilujem. Iste som nepovedal všetko najšťastlivejšími výrazmi a kde - tu som sa potkol. No - cítim, že v podstatných veciach ani dnes by som nevedel konať a povedať iné, ako čo som povedal. Ak to aj iní pokladajú za správne - to je mi milé - ale keby to pokladali za nesprávne, ani to by ma nemýlilo: „V otázke štátu: kladne, i keby som zostal sám, vždy a do dôsledkov, budem na stanovisku prirodzeného práva. 2.) V otázke židovskej: podľa duševnej potreby - a teda i v tom vytrvám (?). 3.) V otázke pomeru ku komunistom (a ku každému protivníkovi): slušne, ľudsky, bez pomstyčtivosti, bez hnevu, s úctou k človekovi, ale pevne proti všetkému, čo je s kresťanského stanoviska neprijateľné a pevne na stanovisku slovenskom.“

Rád mlčím, keď je tu reč o týchto veciach. A myslím si, prečo chce klamať človek človeka, prečo klame i seba samého. Vidíme jeden druhému do špikov a predsa hovoríme ako by môj poslucháč spadol s mesiaca. Ťažko je mi neraz spať tak, aby slnko nezapadlo nad mojím hnevom. No - slabí sme. Ale práve preto treba sa denne vyrovnávať so sebou, zapierať sa - a nikdy neposudzovať iných.

Anton Hruboň: Alexander Mach's Notes from the Leopoldovo Prison (Part I)

To the WWII history fans, Alexander Mach requires no special introduction. He was a prominent figure of the Slovak Republic who was sentenced to 35 years in prison by the National Court. Here he wrote about his jail experience and reminisced on the period between 1939 and 1945. Loosely linked to a previously published material, a unique series of notes dating back to the late summer of 1947 has been publicized for the first time. In contrast to the preserved journals of Mach from the preceding period, the presented documents are rather fragmentary in form, yet they still impart an expressive and historically valuable testimony of the day-to-day life of the author behind prison walls, his political and personal stances, thought processes or interpersonal relationships between the inmates, including other prominent personalities of the First Slovak Republic.

65 Nečitateľné.

66 Anton Rašľa (1911 - 2007), právnik, vojenský prokurátor, za 1. SR vyšetrojúci sudca bratislavského vojenského súdu, účastník poľných ťažení slovenskej armády, prívrženc komunistickéj opozície, hlavný poľný prokurátor povstaleckej armády a člen SNR, Po vojne prokurátor Národného súdu a ďalších politických procesov po februári 1948. Roku 1954 bol sám odsúdený na doživotný žalár, o sedem rokov ho však rehabilitovali. Po prepustení sa venoval pedagogickej činnosti na univerzitách v Bratislave a Košciach.

Tvrdohlavá socialistka

**Mgr. Matej Medvecký,
PhD.**

(1977), absolvent
Filozofickej fakulty Univerzity
Komenského, študijný odbor
história - angličtina. Pracuje
v Ústave pamäti národa.

Život v nedemokratických režimoch dolieha nielen na dané ľudské spoločenstvo, ale samozrejme najmä na jednotlivcov, ktorí ho tvoria. Je preto pochopiteľné, že práve počas takýchto temnejších období dejín vždy vystupujú do popredia charakterové vlastnosti ľudí. Jedni sú tvárni a prispôsobiví, iní prejavujú bojovnosť a odhodlanie čeliť systému, ktorý v ich očiach predstavuje zlo.

Za takéhoto človeka, aj napriek nebezpečenstvu odhodlaného čeliť systému, považujem aj Dr. Zdenku Fenclovú, jednu z takmer úplne zabudnutých postáv slovenských dejín. Zabudnutú podľa môjho názoru neopránene. Zdenka Fenclová vo svojom živote prejavila viac odvahy ako väčšina iných ľudí - postavila sa dvom nefudským režimom, ktoré sa Slovenskom v minulom storočí prehnanli - najprv ľudáckemu, a potom aj komunistickému. Kým pre ľudácky režim bola neprijateľná nielen ako angažovaná sociálna demokratka, ale aj ako Češka, komunistom „stačil“ nahlas prejavovaný nesúhlas so zlúčením sociálnej demokracie s komunistami, ktorý sa na Slovensku uskutočnil už v roku 1944.

Zdenka Fenclová vyštudovala Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave a promovaná na doktorku práv bola v roku 1934, sudcovskú skúšku absolvovala v roku 1937. Výnosom ministra spravodlivosti Ivana Dérera zo dňa 7. decembra 1937 jej bol prepožičaný úradný titul „Sudca“ a až do roku 1939 pôsobila na Krajskom súde v Bratislave.

Etablovanie sa ľudáckeho režimu a vznik Slovenského štátu sa prejavil aj v jej osobnom živote. Ako Češka, a teda osoba apriori nespoľahlivá, bola dňa 8. apríla 1939 Fenclová justičnou správou prepustená zo súdnych služieb Slovenského štátu a daná k dispozícii do Protektorátu Čechy a Morava. Tu bola 16. apríla 1939 prevzatá „*mimo syst, stav do stavu súdnych úradníkov v obvode v. s. v Brne*“.¹ Dňa 30. septembra 1939 bola zbavená služby a vrátila sa na Slovensko za svojím manželom Jozefom Fenclom.

Ale pokoj so štátnymi úradmi nevydržal dlho. Meno Zdenky Fenclovej nachádzame medzi obžalovanými už v prvom politickom procese, ktorý sa v období Slovenskej republi-

ky 1939 - 1945 uskutočnil. Viacerí obvinení zo skupiny Stanislav Mareš a spol. sa podieľali na prevádzaní českých vojakov a dôstojníkov z Protektorátu cez Slovensko a Maďarsko do Francúzska, kde sa títo pridávali do formujúcich sa československých jednotiek. Do tejto činnosti sa zapojili aj viacerí angažovaní sociálni demokrati (pripomeňme, že táto strana bola na Slovensku rozpustená a zakázaná ešte v roku 1938), ktorí sa usilovali aj po oficiálnom zákaze činnosti tejto strany na Slovensku udržiavať stranické štruktúry aj v ilegality. Fenclová strávila za mrežami niekoľko mesiacov. Ani po prepustení z väzenia však neprestala pokúšať osud - Zdenka Fenclová sa zaradila medzi dobrodincov, ktorí sa snažili zbierať podpory pre politických väňov a ich rodiny.

Skončenie 2. svetovej vojny a obnovenie Československa v roku 1945 znamenal závažnú politickú zmenu, ktorá ovplyvnila životy mnohých angažovaných ľudí. Pre Zdenku Fenclovú znamenal návrat k pôvodnému povolaniu sudcu. Do tejto funkcie nastúpila na Krajskom súde v Bratislave 1. júla 1945. V roku 1946 bola dr. Zdenka Fenclová povýšená na súdneho radcu, 21. júna 1946 bola vymenovaná do funkcie námestníka predsedu senátu Okresného ľudového súdu v Šamoríne a 11. apríla 1947 sa stala námestníčkou predsedu senátu Okresného ľudového súdu v Bratislave. Jej práca na súde bola hodnotená kladne. Teda z politicky nespoľahlivej osoby sa dostala do opačnej pozície, keď mala rozhodovať o vine a nevine predstaviteľov ľudáckeho režimu a ďalších osôb, súdených za kolaborantstvo. V tejto súvislosti si neodpustím istú odbočku - aj o svojom pôsobení na Okresnom ľudovom súde v Bratislave, ktorý bol v podstate po Národnom súde druhým najvýznamnejším miestom konania retribučných procesov na Slovensku, sa Dr. Fenclová obširne zmieňuje vo svojich mimoriadne zaujímavých spomienkach, ktoré som publikoval v roku 2006.² Aj napriek skutočnosti, že tieto spomienky zjavne vznikli vo väzení a na popud Štátnej bezpečnosti, ide svojou otvorenosťou zrejme o ojedinelú sondu pod kožu nielen retribučnému súdnictvu na Slovensku, ale aj

1 Slovenský národný archív Bratislava (SNA). Osobný spis dr. Zdenky Fenclovej

2 Pozri MEDVECKÝ, M.: Spomienky sudkyne a odbojárky Dr. Zdenky Fenclovej. In: MEDVECKÝ, M. (zost.): *Posledné a prvé slobodné (?) volby 1946, 1990*. Bratislava 2006, strana (s.) 167 - 218.

Zdenka Fenolová.
Zdroj: ABS

celému slovenskému justičnému aparátu v rokoch 1945 - 1947.

Spomínal som, že Fenolová sa už pred 2. svetovou vojnou angažovala v sociálno-demokratickej strane. Na politickú angažovanosť nerezignovala ani po obnovení Československa a už začiatkom roku 1946 vstúpila do novovzniknutej Strany práce, ktorá na Slovensku mala ambíciu nahrádzať sociálnu demokraciu, zlúčenú počas Slovenského národného povstania s Komunistickou stranou Slovenska. Členkou tejto strany bola až do roku 1948, keď stranu opätovne pohltili komunisti. V rokoch 1946 - 1947 bola Zdenka Fenolová členkou Ústredného výkonného výboru Strany práce, podpredsedníčkou ženského odboru a členkou finančnej a hospodárskej komisie strany. Okrem toho v tomto období bola tiež členkou predsedníctiev Spolku protifašistických politických väzňov, Zväzu slovenských žien, členkou Živeny a viacerých ďalších spolkov.³ V rámci angažovanosti v Strane práce dokonca dostala v záujme posilnenia pozícií Strany práce na Povereníctve pravosúdia od povereníka Andreja Búzu ponuku nastúpiť uvedené povereníctvo. Túto ponuku však pre útok na svoju osobu, ktorú uverejnil v službách Komunistickej strany Slovenska (KSS) stojaci časopis *Nové slovo* v článku nazvanom „Špión“, odmietla.

Opätovné problémy Z. Fenclovej so štátnou mocou začali krátko po februárovom prevrate roku 1948. Už mesiac po uchopení mo-

ci komunistami sa Fenclová dostala pod dohľad Štátnej bezpečnosti, pretože počas spoločenského posedenia vyhlásila, že „si viacej váži *Maďara Tekela* /pravdepodobne myslela Tökölyho - pozn. M. M./ ako *Beneša*, lebo robí vraj kompromisnú politiku. (...) Keď bola spolusediacimi taktne upozornená, aby tak nehovorila vyhekla, *To ja viem, že ma zavrú, či to bude o týždeň alebo za tri, na veci nememí*“.⁴ Dôležitý je tiež fakt, že sa Fenclová aj po februárovom prevrate, podobne ako tomu bolo aj po nastolení ľudáckeho režimu, začala angažovať v dobročinných prácach a zbieraní materiálnej pomoci pre rodiny väznených. Napríklad pre rodinu zatknutého popredného funkcionára Strany práce Dr. Jozefa Mrázka žiadala pomoc od jeho spoločného známeho Štefana Rybariča, ktorý následne rodine pomohol potravinami a peniazmi.⁵ Mrázkovi či bývalému riaditeľovi Sedliackej banky Jánovi Havlíkovi⁶ dokonca pomohla pri organizovaní úteku do zahraničia.⁷ V prípade Havlíka útek sprostredkoval bývalý člen SNR⁸ Teofil Homér, rodák z Uhorskej Vsi, ktorého bratranec býval na rakúskej strane hraníc.

Predchádzajúca politická angažovanosť a ani vyššie spomenuté dobročinné aktivity nemohli ostať bez odozvy štátnej moci. Už necelý rok po uchopení moci komunistami bola dr. Zdenka Fenclová dňa 1. februára 1949 preložená z Krajského súdu v Bratislave na Okresný súd, teda súd nižšieho stupňa. Koncom mája toho istého roku bola v dôsledku zaistenia Národnou bezpečnosťou

3 Archiv bezpečnostných složek Praha (ABS), V-602. Protokol o výpovedi obvinenej JUDr. FENCLOVÁ, Zdenka, 6. 2. 1953.

4 Archiv Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava (KS ZNB S ŠtB BA), V - 1008/15. Túto správu zaslalo Veliteľstvo 4. oblasti pod číslom jednacím (č. j.) 1605-DŮV.-1948 VII. odboru povereníctva vnútra za účelom zahájenia šetrenia.

5 ABS, V-602. Protokol o výpovedi svedka: RYBARIČ, Stefan.

6 Havlík sa však zo slobody tešil len niekoľko rokov. Príslušníci Štátnej bezpečnosti (ŠtB) ho koncom 50. rokov 20. storočia uniesli zo západného Berlína. Zomrel vo väzení následkom zanedbania lekárskej starostlivosti. Pozri: ŠPETKO, J.: *Lišky kontra ježe. Slovenská politická emigrácia 1948 - 1989. Analýza a dokumenty*. Bratislava 2002, s. 84.

7 ABS, V-602. Protokol o výpovedi obvinenej JUDr. FENCLOVÁ, Zdenka, 11. 5. 1953.

8 Slovenská národná rada.

dňa 17. mája 1949 suspendovaná. Z rozkazu prednostu odboru BA Povereníctva vnútra Viktora Sedmíka bola však už 1. júna prepustená na slobodu.⁹ Toto zaistenie súviselo so záťahom ŠtB proti rodine Viestovcov, pričom Z. Fenclová mala byť súdená v rámci tejto skupiny. Bola však pre nedostatok dôkazov prepustená. Okrem toho už od roku 1949 na ňu bola nasadená agentka Štátnej bezpečnosti Zora Adamcová, ktorá mala v rámci spoločenských stykov získavať informácie o Fenclovej protištátnej činnosti.¹⁰

Aj keď sa z Fenclovej ešte stále nestal politický väzeň, zaistenie jej prinieslo symbolické vyzlečenie z talára. V lete roku 1949 totiž na Povereníctve spravodlivosti padlo rozhodnutie o ukončení pracovného pomeru s Fenolovou a o tom, že nemá ďalej pôsobiť v súdnych službách: „*Súdny radca na Okresnom súde v Bratislave dr. Zdenka Fenclová bola určená pre uvoľnenie do výroby. Z uvedeného dôvodu menovanú uvoľnite pre výrobu, len čo o to Okresný úrad ochrany práce požiadate.*“¹¹ Definitívne bola Zdenka Fenclová prepustená z justície k 1. januáru 1950.

Rok 1950 Zdenke Fenclovej priniesol aj ďalšie neblahé udalosti. Najdôležitejšou z nich bolo druhé zaistenie, keď na ňu Krajské veliteľstvo ŠtB podalo trestné oznámenie za neoznámenie trestného činu.¹² Fenclovú vtedy pravdepodobne zamýšľali zaradiť do skupiny bývalého veliteľa II. Stalinskej partizánskej brigády Jozefa Brunovského, ktorá bola súdená Štátnym súdom v roku 1951. To sa však neuskutočnilo. Je zaujímavé, že v súvislosti s touto skupinou sa objavujú aj ďalšie dve mená z neskoršieho procesu so Zdenkou Fenolovou, a to vtedy ešte aktívneho pracovníka bratislavskej ŠtB Jána Lucbauera a bývalého spravodajského dôstojníka Antona Tomečka. Bezpečnosť nakoniec rozhodla, že Zdenka Fenclová bude súdená v iných súvislostiach.

Dňa 7. augusta 1952 bola Fenclová v Mělníku na príkaz Povereníctva pravosúdia opäť zaistená¹³ a daná do väzby Krajského súdu v Bratislave. Po dvoch mesiacoch ju prevzalo do svojej väzby Krajské veliteľstvo Štátnej bezpečnosti v Bratislave, odkiaľ bola po mesiaci prevezená do väznice ŠtB v Prahe na Ruzyni. Toto vyšetrovanie sa už nies-

lo čiastočne v novom duchu - už sa nekládol dôraz len na politické postoje, teda organizovanie ilegálnej sociálnodemokratickej strany, ale na napojenie a spoluprácu údajnej skupiny s britskou spravodajskou službou, ktorej predstaviteľom mal byť emigrant František Hlubík. Fenclová poskytla Hlubíkovi pri jeho ilegálnych návštevách Československa prístrešok a sprostredkovala mu tiež kontakt s bývalým spravodajským dôstojníkom Antonom Tomečkom, takisto bývalým členom Strany práce.¹⁴ Vo svojich výpovediach Fenclová obširne objasňovala svoju pomoc Hlubíkovi pri údajnom budovaní spravodajskej siete, pod značným fyzickým a psychickým tlakom zo strany príslušníkov bezpečnosti priznala spojenie s ďalšími ľuďmi. Veľká časť jej výpovedí sa tiež vzťahovala k obdobiu rokov 1949 - 1950, keď dokonca inšpirovaní Jozefom Mrázkom spolu s Teofilom Homérom uvažovali o tom, ako nadviazať kontakt s rakúskymi sociálnymi demokratmi, od ktorých si sľubovali pomoc pre „zlúčených“ socialistov v Československu. V jednom z výsluchových protokolov sa dokonca zmieňuje o podmienkach, ktoré by takúto pomoc z Rakúska umožňovali - museli sa angažovať bývalí členovia vrcholných orgánov sociálno-demokratickej strany z celej Československej republiky (ČSR), na iné podmienky si však nevedela spomenúť.¹⁵ Celá vec je otázná, môže však naznačovať, že takéto kontakty skutočne existovali.

Ďalší člen skupiny, Jozef Foltá, bol takisto sociálny demokrat ešte z čias medzivojnovnej ČSR. Podľa vlastnej výpovede však akceptoval zlúčenie s komunistami v roku 1944 a v roku 1946 sa členom Strany práce stal skôr preto, aby pozoroval dianie v strane a informoval o ňom komunistov. Neskôr sa stal podpredsedom Akčného výboru Strany práce a aktívne sa pričínal o jej zlúčenie s komunistami.¹⁶ So Zdenkou Fenolovou mal skôr spoločenský styk, politické debaty či dokonca ilegálnu činnosť pomerne dlho zapieral, prvé priznanie v tomto duchu je až z marca 1953, pričom ďalšie priznania sú datované až augustom toho roku - je teda možné, že bezpečnosť využila oných niekoľko mesiacov na „spracovanie“ väzňa. Ako však vyplýva z protokolov, nebolo celkom úspešné, Foltá sa odmietal priznať

9 AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB BA, V- 1008/15.

10 ABS, V-602, Zápis o výpovedi. Čermák/PORGES/Šimon. 27. 10. 1952.

11 SNA. Osobný spis dr. Zdenky Fenclovej. Odpis výnosu Povereníctva spravodlivosti zo dňa 29. 6. 1949 č. j. 5398/1949-1/2.

12 AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB BA, V - 1008/15, Trestné oznámenie Krajského veliteľstva ŠtB z 13. 11. 1950.

13 Podľa vyšetrovacieho zväzku to malo byť 30. 7. 1952, návrh na zatknutie pracovník ŠtB vypracoval 8. 9. 1952.

14 ABS, V-602. Protokol o výpovedi obvinenej JUDr. FENCLOVÁ, Zdenka, 9. 2. 1953.

15 Tamže. Protokol o výpovedi obvinenej JUDr. FENCLOVÁ, Zdenka, 14. 5. 1953.

16 Tamže. Protokol o výpovedi obvinenej FOLTA, Josef, 21. 9. 1952.

Jozef Folta. Zdroj: ABS

tak, ako to vyšetrovateľ žiadal. V konečnom dôsledku priznal len protištátne reči a uvažovanie o emigrácii.

Aj ďalší z členov súdnej skupiny, Anton Tomeček, mal za sebou pestrú minulosť. Z toho zaujímavejšieho spomeňme aspoň, že istý čas pracoval na spravodajskom oddelení ministerstva národnej obrany, kde sa dostal do víru udalostí okolo memoranda ministra Ferdinanda Čatloša a známych odletov lietadiel do Sovietskeho zväzu zo začiatku augusta 1944. Je zaujímavé, že počas služby pod kpt. Jánom Stanekom sa aktívne zúčastnil neúspešného pokusu ministra F. Čatloša o nadviazanie rádiového spojenia s Moskvou prostredníctvom ruského parašutistu Geriča.¹⁷ Aktívne sa zúčastnil Slovenského národného povstania, koncom vojny bol veliteľom vojenskej správy v Leviciach. V tomto období si aj podal prihlášku do Komunistickej strany Slovenska. Armádu opustil až v roku 1946, po roztržke s vtedy veľmi mocným a nebezpečným šéfom Obranného spravodajstva (OBZ) Bedřichom Reicinom.¹⁸ Stranu musel opustiť po previerkach v roku 1948. Podľa Tomečka ho pre spravodajskú činnosť v prospech brit-

skej IS získala Fenclová, s ktorou (spolu s ďalšími osobami, napr. bývalou tajomníčkou Jána Lichnera, už spomínanou Zorou Adamcovou, s ktorou sa Zdenka Fenclová dobre poznala) udržoval spoločenský styk. Tomeček síce podozrieval Hlubíka, ktorého poznal pod krycím menom „Novák“, z amaterizmu, napriek tomu prejavil ochotu získať pre neho informácie a vybudoval tiež tri mŕtve schránky na rôznych miestach Bratislavy. Do nich mal dostať potreby na vyvolávanie tajného písma a tu mal aj raz do mesiaca zanechávať správy.

Zrejme vďaka Tomečkovi sa do prípadu „dostal“ aj ďalší člen skupiny, Ján Lucbauer. Obaja muži sa zoznámili v roku 1945, keď Tomeček vykonával funkciu veliteľa vojenskej posádky v Malackách. Lucbauer tu vykonával svoju prezenčnú službu a Tomeček ho na základe osobnej známosti pridelenil k tunajšej jednotke OBZ, pričom po skončení vojenskej služby ho ako schopného vojaka odporučil do zamestnania na VII. odbor Povereníctva vnútra.¹⁹ Lucbauer neskôr pracoval ako referent na 1. oddelení Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave,²⁰ kde mal v referáte ochranu hraníc. Lucbauer dal podľa svojho doznania

Anton Tomeček.

Zdroj: ABS

17 Tamže. Zápis o výpovedi Antona Tomečka, 1. 9. 1952.

18 Tamže. Protokol o výpovedi obviněného TOMEČEK, Anton, 20. 9. 1952.

19 Tamže.

20 V súvislosti s vyšetrovaním Lucbauera sa v protokole svedka Jozefa Imricha (tiež bývalého pracovníka Krajského veliteľstva ŠtB

Ján Lucbauer. Zdroj: ABS

Tomečkovi niekoľko správ, ktoré obsahovali „závažné štátne tajomstvá“, ktoré Tomeček uložil do mŕtvych schránok. V skutočnosti však išlo o veci buď všeobecne známe (politický pád Štefana Bašťovanského), alebo o klebety z prostredia bratislavského Krajského veliteľstva ŠtB, pričom však niektoré z nich nepochybne mali spravodajskú hodnotu.

Posledným členom tejto skupinky bol Ján Kosorinsky, ktorého mal pre spoluprácu získať tiež A. Tomeček.²¹ Jeho úlohou malo byť získavanie informácií hospodárskeho charakteru. Tu je zaujímavé, že Kosorinsky sa pri výsluchu bránil tým, že sa chcel o prípade dozvedieť viac, nakoľko bol spolupracovníkom ŠtB z oddelenia v Trnave.²² Podobnými argumentmi, teda že ako bývalý orgán chcel Tomečka a ďalších nahlásiť, sa hájil aj Lucbauer.

V januári 1954 bola Zdenka Fenclová opäť prevezená späť do väznice Krajského súdu v Bratislave. Dňa 9. februára 1954 podal krajský prokurátor Eduard Srnček žalobu na skupinu Zdenka Fenclová a spol. Zdenka Fenclová bola obvinená, že „ako bývalá funkcionárka sociálnodemokratickej strany, resp. Strany práce na Slovensku, nesúhlasila so zlúčením soc. dem. strany s KSČ po víťazstve pracujúceho ľudu v ČSR vo februári 1948. Preto v druhej polovici roku 1948 spolu s ďalšími páchatel'mi, bývalými funkcionármi sociálnodemokratickej strany v úmysle uchovať sociálnodemokratickú stranu v ilegalite, aby pomocou tejto mohli rozvracať ľudovodemokratické zriadenie republiky (...) Podľa pokynov už odsúdeného pravicového socialistu bývalého univerzitného

profesora Zdeňka Peška,²³ prostredníctvom Františka Hlubíka, nateraz agenta anglickej spravodajskej služby IS, nadviazala spojenie s rakúskou sociálnodemokratickou stranou, aby jednak cieľom koordinovania rozvratnej činnosti sa napojili na zradnú zahraničnú emigráciu a jednak aby zo zahraničia získali hmotnú podporu pre protištátnu činnosť v ČSR“²⁴ Ďalej Zdenka Fenclová: „... dohodla sa s viacerými bývalými funkcionármi sociálnodemokratickej strany resp. Strany práce, okrem iného s dr. Jozefom Mrázekom, Štefanom Hlubíkom a Frant. Hlubíkom, že pre ďalšiu rozvratnú činnosť treba získať všetkých pravicových sociálnych demokratov. (...) Táto ilegálna organizácia prevádzkala rozvratnú činnosť do marca 1949, kedy čiastočne bola odhalená a niektorí členovia tejto boli zaistení a Štátnym súdom oddelením v Bratislave odsúdení a niektorým členom medziiným dr. Mrázekovi a Františkovi Hlubíkovi sa podarilo ujsť do nepriateľského zahraničia“²⁵ Ďalej sa mala podľa prokurátora dopustiť trestných činov tým, že pomohla emigrovať Havlíkovi a organizovala útek Búzu. Anton Tomeček bol obvinený z toho, že je agentom britskej Intelligence Service, a práve on mal získať pre spoluprácu proti ČSR Kosorinského a Lucbauera, ktorý, podľa žaloby, Tomečkovi vyzradil, že Štátna bezpečnosť odhalila protištátnu skupinu skladajúcu sa zo sociálnych demokratov.²⁶

Dňa 4. mája 1954 vyniesol Krajský súd v Bratislave za predsedníctva rýchlorkvaseného právnik (teda absolventa neslávne známej Právnickej školy pracujúcich) Juraja Uhrína roz-

Bratislava) objavila aj zmienka o tom, že na bratislavskom veliteľstve ŠtB používali pri výsluchoch omamné látky: „Poté mě LUCBAUER požádal o předání zprávy pro MNB o pl. HILLAROVÍ, který má vyrábět omamné jedy, které špt. ČERMÁK z KS-Stb v Bratislavě využívá při výsluchu vyšetřovaných.“ Tamže. Protokol o výpovědi se svědkem: Jozef IMRICH, 13. 4. 1953.

21 Tamže. Protokol o výpovědi s obviněným s Jánem KOSORINSKÝM, 30. 9. 1952.

22 Tamže. Protokol o výpovědi s obviněným s Jánem KOSORINSKÝM, 13. 7. 1953.

23 Bývalý profesor Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Zdeněk Peška bol po komunistickom prevrate v roku 1948 v rámci procesu s Miladou Horákovou a spol. odsúdený na 25 rokov väzenia.

24 Archív Krajského súdu v Bratislave, 1 T 15/54.

25 Tamže.

26 Tamže.

Ján Kosorínsky. Zdroj: ABS

súdok, ktorým bola Zdenka Fenclová odsúdená na doživotie. Podľa rozsudku: „*Tento trestný prípad patrí medzi málo podobných prípadov, kde protištátna trestná činnosť bola páchaná v tom zmysle, že zakladanie ilegálnej sociálnej demokracie bolo spojené s prevádzaním vyzvedačstva. (...) Ich (obvinených - pozn. M. M.) úlohou bolo rozbiť jednotu robotníckej triedy, namiesto triedneho boja uplatňovať politiku triedneho mieru a spojenectva s buržoáziou, lepšie povedané ich úlohou bolo vždy a za každých okolností verne slúžiť najreakčnejšej buržoázii.*“²⁷ Ani ostatných neminuli značné tresty odňatia slobody.

Najvyšší súd trest potvrdil a Fenclová si ho odpykávala v Ženskom nápravnom tábore v Pardubicách. Tu sa snažila zlepšiť postavenie väzenkýň, v mene ktorých počas vzbury v tomto väzení jednala s vedením väznice. Dokonca si dokázala získať sympatie aj asociálnejších spoluväzenkýň.²⁸ Z tohto obdobia sa zachoval aj jej záznam v registračných protokoloch Štátnej bezpečnosti, kde bola evidovaná v kategórii agent. Zväzok zaregistrovali na NTP Pardubice v roku 1960, archivovaný bol o deväť rokov neskôr, skartovaný v roku 1985. Pretože sa spis nezachoval, nedá sa zistiť miera spolupráce s bezpečnosťou, predpokladám však, že evidovanie priamo súvisí s už spomínanými spomienkami. Ona sama o tom

údajne nevedela, a keď sa po zverejnení tzv. Cibulkových zoznamov o tejto skutočnosti dozvedela, bola veľmi prekvapená.

Dr. Zdenka Fenclová bola z väzenia prepustená na amnestiu, vyhlásenú prezidentom ČSR Antonínom Novotným, dňa 10. mája 1960. Žiadosť o rehabilitáciu podala 28. júla 1969, v nej spomenula aj vyšetrowanie: „*Velezrady som sa nedopustila a námietky proti formulácii zápisnic boli referentom odrazené výrokom, že mi nebude protokolovať moje sociálne-demokratické vykrúcačky.*“²⁹ Rehabilitácia však nebola úspešná: „*Vzhľadom na vzniknutú politickú situáciu a z toho vyplývajúce neúmerne dlhé administratívne preťahy som žiadosť dňa 14. 4. 1975 stiahla.*“³⁰ Opätovnú žiadosť o rehabilitáciu podala dr. Zdenka Fenclová 23. júla 1990 a podľa zákona 119/90 Zb. bola rehabilitovaná. Zomrela v Bratislave roku 1994, krátko pred svojimi 85. narodeninami.

Život Zdenky Fenclovej je príbehom človeka, ktorý veril svojej pravde a o ňu sa aj usiloval. Nazdávam sa, že nikdy nie je ľahké nájsť odvahu a postaviť sa proti režimu, keď človek čelí hrozivému riziku odhalenia a väznenia. Ona to však dokázala, dokonca opakovane. Môže teda byť považovaná za sociálnu demokratku, ktorá vnímala ako dôležitú nielen sociálnu časť programu tejto strany, ale aj demokratickú.

Matej Medvecký: A Head-Strong Socialist

Zdenka Fenclová evinced more courage than most people - she opposed the two inhuman regimes which blew over Slovakia in the previous century - first, the nationalist rule and then the communist one. While to the former she was equally intolerable by being an engaged social democrat and being Czech; to the communists it sufficed that she did not concur with the merge of the social democratic party with the communist one which occurred in Slovakia as early as 1944. Her life tells a story of a person who believed in her truth and strove for it. On May 4, 1954 the Regional Court in Bratislava presided by the too-readily-made lawyer Juraj Uhrin sentenced Zdenka Fenclová to a life imprisonment. Even though Dr. Fenclová was released when the general amnesty for prisoners was issued in 1960, she was not rehabilitated until after the communist regime collapsed.

²⁷ Tamže.

²⁸ Za poskytnutie tejto informácie ďakujem Dr. Vojtechovi Čelkovi.

²⁹ Archív Krajského súdu v Bratislave, 1 T 15/54.

³⁰ Tamže.

Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

(nar. 4. 5, 1923 v Šahách)

PhDr. Peter Sokolovič,
PhD.

(1981), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity sĳ. Cyrila a Metoda v Trnave, odbor história - slovenčina. Pracuje v Ústave pamäti národa.

Richard Marsina.
Zdroj: Archív R. Maminu

Prof. Marsina patrí medzi zakladateľov modernej slovenskej historiografie, archívniectva a pomocných vied historických. Hlavnú vedeckú aktivitu vyvíjal na príprave vydávania stredovekých historických prameňov. Je autorom najzákladnejších syntetických dejín Slovenska v stredoveku, ako aj edícií prameňov k nim. Medzi jeho najvýznamnejšie práce možno zaradiť dva zväzky *Slovenského diplomata*, ktorý obsahuje texty listinných písomných prameňov k dejinám Slovenska do roku 1260. K tomu publikoval dva zväzky príslušných štúdií. Spracoval tiež slovacikálny materiál z celouhorského hľadiska, kde porovnával celouhorský listinný materiál. Pracoval na mnohých syntézach dejín Slovenska a slovenských dejín, spracúval problematiku dejín mnohých stredovekých miest na Slovensku a v Uhorskom kráľovstve. Je tiež zostavovateľom viacerých zborníkov a syntetických prác.

Prof. Marsina sa svojou rozsiahlou činnosťou radí medzi najvýznamnejších súčasných slovenských historikov venujúcich sa obdobiu stredovekých dejín. Napriek jeho špecializácii na stredoveké dejiny však reflexiou slovenskej historiografie rokov 1945 - 1989 môže podať zaujímavé svedectvo o jej stave a špecifikách. V jej začiatkoch ešte ako študent, neskôr ako človek, ktorý stál pri jej vývoji. V rokoch 1947 - 1950 pracoval v Archíve mesta Bratislavy, od roku 1950 v Pôdohospodárskom archíve a neskôr v Štátnom slovenskom ústrednom archíve. Od roku 1960 pracoval v Historickom ústave SAV, bol v 60. rokoch vedúcim dokumentačného oddelenia a potom pôsobil vo viacerých funkciách. Práve prostredníctvom nich stál priamo pri viacerých historických medzníkoch v slovenskej historiografii druhej polovi-

ce 20. storočia, o ktorej v predkladanom rozhovore podal zaujímavé svedectvo. Krátko bol zástupcom riaditeľa Historického ústavu SAV, potom vedeckým tajomníkom a neskôr vedúcim oddelenia najstarších dejín (do roku 1980). Bol tiež predsedom Vedeckého kolégia pre historické vedy a súčasne členom Slovenskej komisie pre vedecké hodnosti, podpredsedom a predsedom Slovenskej historickej spoločnosti (1990 - 1996), je dopisujúcim členom prezídia Monumenta Germaniae historica v Mníchove a členom Commission internationale pour l'histoire des villes pri CISH. Angažoval sa aj pri formovaní vzťahov slovenskej a maďarskej historiografie a hľadani spoločných styčných bodov. Bol administratívnym vedúcim Výskumného pracoviska v Budapešti, tajomníkom česko-slovenskej sekcie zmiešanej Česko-slovensko-maďarskej historickej komisie a členom zboru expertov pri Komisii na vzájomnú výmenu kultúrneho dedičstva s Maďarskou ľudovou republikou. Bohatá je aj jeho učiteľská činnosť. Prednášal externe na Filozofickej fakulte v Bratislave (1961 - 1980), po obnovení Trnavskej univerzity v roku 1992 sa stal vedúcim katedry histórie a predsedom Akademického senátu Fakulty humanistiky. Profesor Richard Marsina je nositeľom viacerých štátnych a vedeckých vyznamenaní. Napriek svojej rozsiahlej činnosti nikdy nebol členom komunistckej (ani inej) strany. Rozhovor autorizoval 26. júna 2011.

Pán profesor, pri hodnotení slovenskej marxistickej historiografie sa nevdojak natiska otázka porovnania v oblasti možnosti uplatnenia vlastného vedeckého myslenia či kvality s predchádzajúcim obdobím. V ktorom sa kládol väčší dôraz na ideológiu, čo najviac ovplyvnilo autorskú prácu?

Z autopsie na to nemôžem odpovedať, nakoľko za 1. Slovenskej republiky som bol študent - gymnazista a začínajúci vysokoškôľák. Môžem usudzovať len na základe historiografie z tohto obdobia, že istá kontinuita od čias 1. republiky jestvovala až do oficiálneho nástupu marxistickej historiografie, lebo ako hlavní aktéri vystupovali tí istí historici. Boli to páni profesori Daniel Rapant, Branislav Varsik, Alexander Húščava, ktorí boli našimi prvými slovenskými profesionálnymi historikmi, pôsobiacimi na

univerzite v Bratislave. No a tí vystupovali až do roku 1948 - 1949. Od roku 1943 vzniklo nové pracovisko - Historický ústav Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU), ktorého hlavným vedúcim ako predseda Historického odboru SAVU bol prof. Branislav Varsik a predsedom Historického odboru Matice slovenskej sa po Františkovi Hrušovskom stal Daniel Rapant. Historicky publikačné boli činní aj niektorí archívári, najmä pani Mária Opočenská-Jeršová a historici na oboch teologických fakultách. Po vojne sa postupne začal uplatňovať Archív mesta Bratislavy (Darina Lehotská), ktorý vydával Slovanskú Bratislavu. Vtedajší mladí historici boli žiakmi spomínaných pánov profesorov. Po februári 1948 došlo postupne k zmene, čo sa však konkrétnejšie prejavilo až v rokoch 1949 - 1950. Treba povedať, že všetko, o čom sa tu hovorí, je môj pohľad na pertraktované javy, ako som to videl, počul a zapamätal si. O všetkom by sa dalo hovoriť omnoho obširnejšie a podrobnejšie. Je tu mnoho nedopovedaného.

Bolo obdobie medzi zánikom 1. SR a konštituovaním marxistickej historiografie voľnejšie v porovnaní s oboma režimami, alebo malo tiež svoje metódy ovplyvňovania? Doznievali ešte charakteristické črty predchádzajúceho obdobia, alebo sa postupne prechádzalo k neskoršej marxistickej historiografii?

Ako som už povedal, na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave pôsobili na odbore história v rokoch 1939 - 1945 aj 1945 - 1949 tí istí profesori, ktorí neboli marxistami. Na rozdiel od českých zemí a Maďarska, na Slovensku do roku 1948 prakticky v odbornej sfére marxistická historiografia nejestvovala. Marxistická historiografia fakticky nenastúpila ani v roku 1948, bola len proklamovaná. Fakticky sa to začalo uplatňovať až v školskom roku 1949 - 1950. Preverky boli až na konci letného semestra 1948, teda niekoľko mesiacov po februári. Pre učiteľov (profesorov) sa konali marxistické semináre a školenia, na ktorých prednášali marxisti - členovia komunistickej strany zväčša z iných odborov filozofickej fakulty, pretože na histórii z profesorov ani jeden nebol ani len ľavicovo orientovaný, členom strany bol len jeden asistent.

Spomenuli ste previerky. Ako prebiehali?

Preverky sa vtedy nazývali demokratizáciou. V komisiách boli členovia strany alebo SSM (Slovenský sväz mládeže), učelia aj

poslucháči dávali také otázky, z ktorých mal vyplynúť váš postoj k novému režimu, ako ste orientovaný v histórii, aké máte názory. Mne dával otázky môj spolužiak Ján Sirácky, v komisii bol aj PhDr. Jaroslav Dubnický, predtým asistent na dejinách umenia. Pýtali sa ma napríklad, či na mňa zhubne nevlplyvali názory profesora Rapanta, dostávali ste aj otázky, či uznávate materializmus, hoci bolo v ústave deklarované (a v tomto čase aj komunistickou stranou zdôrazňované) slobodné vyznávanie náboženstva, dávali sa aj otázky z tejto sféry.

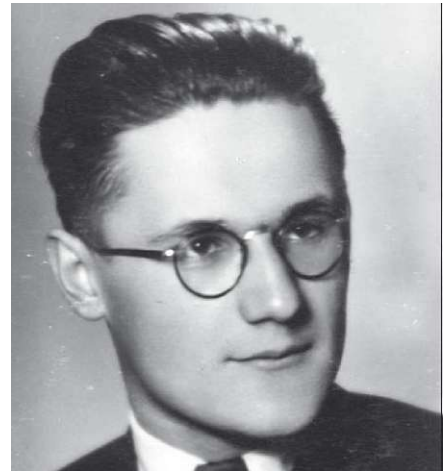
Ako sa dostali ľudia do týchto komisií?

Na to celkom konkrétne a presne neviem odpovedať. Chápali sme to, ako že to vedie komunistická strana, ktorá už vtedy mala na fakulte svoju organizáciu, neviem, či sa to určovalo na zasadnutiach výboru alebo na plenných zasadnutiach, lebo komunistov nebolo mnoho; spolupôsobilo pritom SSM, v ktorom vedúce funkcie mali straníci. Fungovalo popri sebe viacero komisií, normálny študent, ktorý nebol členom strany ani SSM o tom veľmi prehľad nemohol mať; ja som nebol ani členom strany, ani SSM. Kladný postoj k ľudovodemokratickému zriadeniu sa posudzoval aj podľa účasti na Trati mládeže, na ktorú sa z obáv pred represiami prihlásilo veľmi mnoho študentov.

Vráťme sa k tým previerkam...

R. Marsina s rodinou (1957). Zdroj: Archív R. Marsinu

Maturitná fotografia R. Marsinu. Zdroj: Archív R. Marsinu

Pri previerkach sa už vtedy zohľadňovali aj posudky, ktoré posielali (asi) miestne organizácie strany (ak v príslušnej obci boli). Mnohí ľudia boli vylúčení zo štúdia, ba mali prikázané odísť do výroby. Postihlo to najmä tých, ktorí predtým nahlas zdôrazňovali svoj protikomunistický postoj alebo boli publikačne činní. Pamätám sa na dve kolegyne, ktoré pred dokončením štúdia boli vyhodené len preto, že na nich z obce prišlo udanie, že boli zadobre s p. kaplánom. Ani neviem, či potom neskôr mali možnosť dokončiť štúdium. Jeden kolega z môjho ročníka bol vyhodený zo štúdia len za svoj (všeobecne) protikomunistický a katolícky postoj. Až do roku 1968 pracoval potom ako stavebný robotník. „Vydemokratizovaný“ bol aj asistent Janko Smatana, ktorý občas prispieval do Verbumu a Novej práce (najmä recenzie) a málokto o ňom vedel. Naproti tomu iný asistent v Jazykovednom seminári J. B. bol prevažne v katolíckych periodikách veľmi angažovaný a bolo to o ňom všeobecne známe, takže ho pri preverovaní napadli za prispievanie do „nevhodných časopisov“, na čo on povedal, že prečo mu to vyčítajú, veď tam píše aj J. Smatana, asistent Historického seminára. Vyhodili oboch. J. B. mal ale pokračovú manželku. Asi o dva roky sa dostal na Pedagogickú fakultu. Smatana 12 rokov robil

*Prof. Dr. Horst Glassl,
ft Marsina a PhDr. Pavol
Horváth v Brne (1966).
Zdroj: Archív ft Marsinu*

(82)

nádenníka pri murároch. Vyhodili ho aj preto, že potrebovali voľné miesto pre asistenta, aby tam mohli dosadiť komunistu.

Mal „demokratizačný proces“ vplyv na kvalitu a úroveň vedy či školstva?

Iste, najmä tým, že ľudia s nižšou kvalifikáciou sa dostali na miesta, pre ktoré ju nemali. Dovtedy smeli prednášať len profesori a docenti. Kto nebol docent, mohol byť len lektorom. Asistenti sa starali o knižnicu, pomáhali profesorom na seminároch, zaobstarávali na ne potrebné pomôcky a mali byť na nich osobne prítomní. Potom sa zmenila situácia tak, že keď sa propagovala výmena kádrov a sa aj uskutočnila, asistenti sa stali prednášateľmi. Hlavné bolo vyznávanie marxistických názorov (aj to niekedy len proklamované) ako odborná erudícia. Pamätám, že na konci školského roka 1948 - 1949 mi jeden vtedy z prvého ročníka kolega, ktorý pracoval vo výbore SSM povedal: „my sme tu na to, aby sme vás všetkých nahradili“. V prvých rokoch sa stávalo, že neraz prednášal „asistent“, ktorý ešte nemal ani absolvované štúdium. Úroveň sa rozhodne znížila. V roku 1952 na rigorózu (PhDr.) ma skúšal filozofiu (čiže vtedy už vlastne marxizmus) maturant z Obchodnej akadémie, vtedy redaktor denníka Pravda a na Filozofickej fakulte (vtedy ešte stále Slovenskej univerzity) začal študovať, keď som už bol po prvej štátnici.

A čo konkrétne história?

Ako som už povedal, na histórii nebol ani jeden profesor straník, ani ľavicovo orientovaný; zo šiestich profesorských stolíc boli vtedy obsadené len štyri: staroveké dejiny - Vojtech Ondrouch, všeobecné dejiny novoveku prof. Varsik, slovenské dejiny prof. Rapant a pomocné vedy historické Alexander Húščava; Jevgenij Julianovič Perfeckij, profesor slovenských dejín zomrel v auguste 1947 a stredoveké všeobecné dejiny neboli dlho obsadené. Jediný straník na histórii bol vtedy asistent Peter Ratkoš. Pre profesorov (aj z iných odborov) sa organizovali školenia z marxizmu, na ktorých prednášali (vtedy) docent Andrej Sirácky, prof. Igor Hrušovský, PhDr. Jaroslav Dubnický, no najväčším radikálom bol profesor Mikuláš Bakoš, ktorý súčasne bol aj generálnym tajomníkom SAVU. Profesori histórie sa museli prispôbovať novej situácii, len profesor Rapant sa odvážil oponovať. Údajne na jednom školení sa mal vyjadriť, že on tiež študoval marxizmus a dodal: Uistujem vás, že

keby som na tom marxizme niečo našiel, aj ja by som sa stal marxistom. On bol jediný, ktorého potom pre protimarxistický postoj vyhodili. Kým bol poverenikom školstva Ladislav Novomeský, Rapant síce nemohol prednášať, ale dostával profesorský plat a mal pracovňu v budove SAVU na Štúrovej ulici. Až keď začali procesy s buržoáznymi nacionalistami a Ladislav Novomeský bol zatvorený, poverenikom sa stal Pavlík, potom bol Rapant, vtedy už asi 55-ročný, oddisponovaný za radového zamestnanca Univerzitnej knižnice (s malým platom), kde pôsobil až do dôchodku.

Zo začiatku bolo voľnejšie to obdobie?

Je otázne, či možno hovoriť o voľnejšom období, skôr sa to nedalo všetko hneď a naraz rýchlo pretransformovať, lebo by došlo ku kolapsu, k zániku odborov. Na transformáciu bolo treba rok - dva. V Maďarsku napríklad nehovorili, ako sa u nás hovorí, o februárovom prevrate, ale o celom prevratovom roku. Február bol formálny medzník. Zmenili sa len politickí funkcionári. Nemohlo sa naraz zmeniť všetko vo verejnom živote. Ale aj oni mali „priority“ a vytipované osobnosti, ktoré chceli odstrániť skôr. Trvalo to rok, možno aj dva. Ale napr. prof. Rapant bol predsedom Slovenskej historickej spoločnosti a už 23. marca 1948 vznikol Akčný výbor, ktorý ho v ten istý deň odvolal z funkcie predsedu. V jeseni 1948 bol v Košiciach za predsedu zvolený prof. Varsik. Ten bol potom tiež predsedom len asi necelý rok, lebo aj on bol neúnosný v tejto funkcii ako nestránik. Tak sa predsedom stal dovtedajší pokladník SHS (predseda Akčného výboru SHS) Július Barták.

Ako sa po Februári zmenila výučba a témy?

V letnom semestri 1948, teda už po Februári, sa nezmenilo v tomto smere takmer nič, ani v prednášaní, ani pri vypracúvaní záverečných štátnych prác. Štúdium bolo v zásade dvojpredmetové v najrozličnejších kombináciách až tak, že napríklad na kombinácii dejepis - zemepis sa študoval jeden predmet na filozofickej a druhý na prírodovedeckej fakulte. Témy prác sa volili po dohode s profesorom, u ktorého sa práca pripravovala a potom podávala. Pracovalo sa spravidla samostatne, konzultácie boli spravidla jedna - dve. Odhliadnuc od spomenutých previerok sa toho ani v zimnom semestri 1948 - 1949 mnoho nezmenilo. No už v letnom semestri, keď sa podávali štátne práce, sa odrazu posluchá-

či dozvedeli, že ich prácu nebude posudzovať profesor, so súhlasom ktorého na nej pracovali. Aj mne sa to stalo. Prácu z filozofie som mal u profesora Svätopluka Štúra a potom ju mal dostať na posudzovanie marxista Sirácky, takže som musel prácu upraviť, aby bola prijatá. Absolvoval som filozofickú fakultu v školskom roku 1948 - 1949 a v decembri som obhájil druhú štátnu skúšku z obidvoch predmetov. Dizertačnú prácu Žilina a žilinské právo do roku 1379 som podal v apríli 1950, keď som bol už zamestnancom Pôdohospodárskeho archívu. Pretože už vtedy bolo rozhodnuté o odňatí práva prednášania prof. Rapantovi (čo som dopredu nevedel), dostal moju prácu na posudzovanie až v septembri 1950 (vtedajší už menovaný) docent Jaroslav Dubnický, nástupca prof. Rapanta na stoličii slovenských dejín, ktorý však údajne nemal čas na jej posúdenie a urobil to až na začiatku roku 1952. Na rigorózu ma potom skúšal aj Lev Hanzel. Najslabší som bol práve u neho, lebo mi dával otázky, čo som na prednáškach nepočul a nevedel som celkom primerane (už marxisticky) odpovedať.

Vráťme sa k Dubnickému. Vadili ste mu ako osoba, či mu bola proti srsti vaša téma?

Téma mu nemohla vadiť, bola o Žiline, z dejín miest. Asi si myslel, že mne ako nemarxistovi nemali dať doktorát, lebo v tom čase sa titul PhDr. dosahoval - udeľoval jeden ročne. O desať rokov neskôr, keď ma vlastne prideli- li z archívu do Historického ústavu Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV), stal sa J. D. predsedom československo-maďarskej historickej komisie ako predstaviteľ univerzity. Z akadémie bol tajomník komisie, ktorým som sa stal ja, lebo som vedel po maďarsky a nikto ex-

*PhDr. Lubomír Juck,
R. Marsina a PhDr. Július
Sopko, CSc. v roku 1969.
Zdroj: Archív R. Marsinu*

ponovariý z HÚ SAV nemal o túto funkciu záujem, lebo sa pokladala za rizikovú. Tak sme spolu dokonca spolupracovali. On bol inak veľmi nesamostatný predseda, s každou maličkosťou sa chodil radiť na ÚV KSS, aby sa neprehrešil proti strane...

Takže strana potrebovala dosadiť na univerzity svoje kádre.

Áno, to sa postupne doplňovalo jednak z jestvujúcich straníkov a členov Slovenského sväzu mládeže, tak na histórii, ako aj na iných odboroch, najmä na filozofii, ktorá sa stala marxistickou. Zaujímavý prípad bol už spomínaný Lev Hanzel. Mal Obchodnú akadémiu, bol údajne drevokupcom a potom sa z neho stal veľký marxista, redaktor Pravdy a filozof. S jeho marxizmom to však tiež bolo zaujímavé. Na univerzite pôsobil aj istý - potom profesor - Szántó, pôvodne učiteľ na meštianskej škole, starý marxista. Ten si z neho robil posmech aj pred študentmi, ako ovláda marxizmus, ako sa vraj usiluje už v nadpisoch svojich prác napodobňovať súdruha Stalina atď. Inak kádre na univerzite sa posilňovali aj väčšou spolupracou s Čechmi, čo bolo niekedy východisko z núdze. Napríklad, prednášať z Brna slovenské dejiny prišiel prof. Josef Macúrek, ktorý bol ináč dobrým odborníkom. Na právnickú fakultu chodil prednášať dejiny prvý laureát ceny Klementa Gottwalda, vtedy docent František Graus z Prahy, lebo vtedajší marxistickí predstavitelia právnickej fakulty nenašli vhodného slovenského historika, ktorý by bol v stave u nich prednášať stručný prehľad dejín podľa marxistických zásad.

Spomenuli ste marxistické zásady. Čo si pod tým máme predstaviť?

Najdôležitejšie v počiatočnom období bolo, aby sa citovala marxistická literatúra. Slovenskej marxistickej literatúry nebolo, takže sa citovali klasici, pokiaľ z nich existovali preklady. To boli ale prítom stále tie isté citáty. Keď niekto písal o starších dejinách, tak tam bolo možno použiť citátyz Engelsovho Pôvodu rodiny, súkromného vlastníctva a štátu. Potom neskôr pribudli aj citáty z Leninových prác (ktorými sa dalo dokázať „všetko“). Na začiatku však bola aj literatúra tzv. klasikov marxizmu nie vždy prístupná. Pre začiatok bolo toto najdôležitejšie. Spočiatku sa nevedelo marxisticky písať, neovládali to celkom ani tí, čo boli ochotní pretransformovať sa. Ľahko sa dá zistiť, že ohromne poklesla produkcia historických prác. Až do roku 1947/1948 vychá-

dzali dve historické periodiká. Historica slovac v akadémii a Historický zborník v Matici slovenskej (MS). Boli to síce ročenky, ale každý rok z nich vyšiel jeden 400 - 500 stránový zväzok. Prvým krokom bolo zrušenie Historického odboru MS aj historického pracoviska v Martine, ktoré bolo zjednotené so SAVU. Existoval potom len Historický ústav SAVU. Historický zborník MS prestal vychádzať a Historica Slovaca vydávané v SAVU začali vychádzať pod názvom Historický zborník, ktorý v číslovaní pokračoval podľa Historica Slovaca. V roku 1950 napríklad vyšiel ročník VIII. Bola to brožúra o 111 stranách, lebo nebolo príspevkov, ľudia ešte nevedeli marxisticky písať. Aj IX. ročník (1951) mal len 165 strán a jeho hlavným redaktorom bol Miloš Gosiorovský. Po kvantitatívnej stránke sa situácia zmenila už v rokoch 1952 - 1953, no aj vtedy v takmer každom čísle (od 1953 už Historického časopisu) boli preklady z ruštiny alebo maďarčiny, či český príspevok, hoci mal ústav už viac ako 20 pracovníkov.

A čo neskôr? Takýto stav predsa nemohol trvať donekonečna.

Po tejto stránke sa situácia ustálila od polovice 50. rokov. 60. roky už boli z tohto hľadiska oveľa lepšie. Do Historického časopisu mohol v prvých rokoch písať len ten, kto písal marxisticky, v strane nemusel byť. V druhej polovici 50. rokov začali však vychádzať ešte Historické štúdie, najprv ako príloha Historického časopisu. Tam mohli vychádzať tzv. materiálové štúdie, kde sa autori mohli viac opierať o pramene. No, pravda, aj tam sa mala (nie už v takej miere) zohľadňovať marxistická historiografia alebo citovať nejakého klasika. Ale bolo to voľnejšie, vecnejšie. V 60. rokoch to bolo možné už aj v Historickom časopise. Ani tu však nemožno hovoriť, najmä na Slovensku, o plošnom príklone k marxistickej ideológii. Na Slovensku sa marxisti rozdelili (rozštiepili) najmä po procesoch s buržoáznymi nacionalistami, lebo aj tí, čo v strane zostali, to chápali ako krivdu. Obvinenia z buržoázneho nacionalizmu boli zveličené, išlo pritom o úplné potlačenie či i len pokusu o tzv. slovenskú politiku. Z toho potom pramenilo v 60. rokoch v rámci strany hnutie, ktoré viedlo k udalostiam v roku 1968.

Existovala pri písaní nejaká cenzúra podobná tej v literatúre?

Existovala Ideologická komisia na Ústrednom výbore Komunistickej strany

Slovenska (ÚV KSS), za historikov tam boli členovia Holotík a Gosiorovský. Cez šéfredaktorov sa to iste dialo, ale že by bol osobitný cenzúrny orgán na historické práce nemyslím. Šéfredaktorom Historického časopisu sa stal v tomto období Ľudovít Holotík, výkonný redaktor Historických štúdií bol Pavel Horváth. Nad ním musel byť zaiste nejaký straník. Príklon k marxizmu sa dokumentoval aj tým, že sa vybrala určitá, z marxistického hľadiska želanateľná téma. Pre staršie dejiny napríklad taká, čo dokumentovala triedny boj. Spracovali sa úteky poddaných na Uhroveckom panstve - dokumentoval sa tým útlak poddaných... Ináč podozrivým ako nemarxista ste sa mohli stať aj tým, že ste sa venovali starším dejinám, čo sa chápalo ako (v mojom prípade v roku 1954) únik od vtedy ľudovodemokratickej budovateľskej skutočnosti, a ako sa k nej dospelo, že sa o tom nechcelo písať atď. Niektorí tzv. ľavičiar pokladali staršie dejiny za niečo, čím sa marxistický historik nemá zaoberať.

Ako museli autori postupovať pri uplatňovaní historického materializmu v oblasti výberu tém?

Začínalo sa to, ako som už povedal, pri výbere témy. Ale napríklad náboženská tematika (v širšom slova zmysle) úplne vymizla z tzv. svetskej histórie. Mohlo sa o tom písať len tak, ak sa cirkev a náboženstvo pokladali za negatívne javy. Pri písaní Štúdií k Slovenskému diplomatúru sa aj zaoberanie kritikou listín stredovekých cirkevných inštitúcií pokladalo za nenáležitú. Napríklad druhá časť Štúdie o Zoborských listinách nemohla vyjsť v Historických štúdiách, lebo nejaký referent na ÚV KSS uviedol, že sa tam nemá písať o kláštoroch. Jestvoval Ústav ateizmu, ktorý sa venoval nie výskumu tejto problematiky, ale proticirkevnej propagande.

A vy? Čo vy a strana?

Do strany so mnou nepočítali, lebo mali o mne svoju predstavu o mojich názoroch. Do HÚ SAV som bol prijatý v Historickom ústave, na konkrétnu tému vydávania stredovekých historických prameňov. Mal som ponuky na vstup do strany počas vojenskej služby, lebo chceli mať v strane inteligenta. Prirodzene som to odmietol. Druhý raz to bolo vážnejšie. Ja totiž neverím nikomu, keď vám dnes povie, že keď ho chceli získať do strany, povedal, „prepáčte, kašlem vám na to“ atď., ako to niektorí hrdinovia teraz hovoria. To bola vtedy existenčná záležitosť. Keď vás chceli zís-

kať do strany, museli ste opatrne odpovedať, odkladať to. Mňa chceli získať okolo roku 1958, keď som pracoval v Štátnom slovenskom ústrednom archíve.

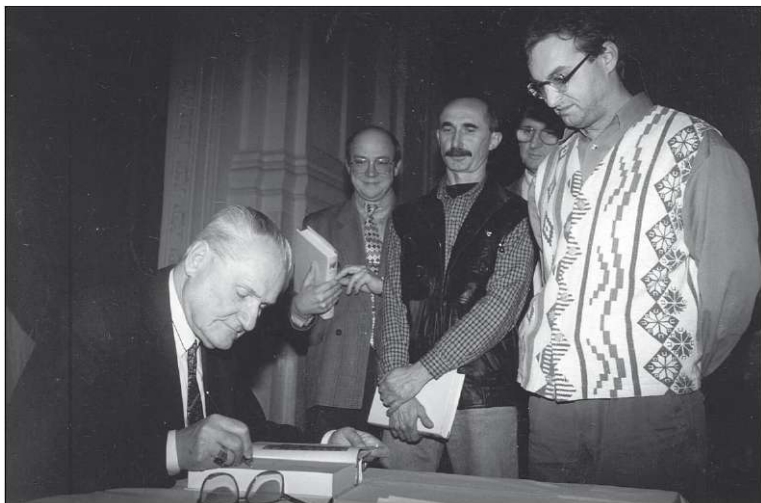
Ako ste odolali?

Vtedy sa medzi nestraníkmi hovorilo, že by bolo možno dobré, ak by sa dostali do strany nejakí slušní ľudia, že by mohli konkrétnejšie a vecnejšie vystupovať a informovať na stranických schôdzkach o konkrétnej práci. Bola to nedomyslená trúfalosť. Ja som mal byť jedným z tých, ktorých osobní priatelia vplyvných členov strany odporúčali na prijatie. Usiloval som sa to odkladať a odmietat. Dostal som už aj prihlášku, ale som ju celé mesiace nevyplnil. Išiel som na archívny výskum do Maďarska. Povedal som, že si to rozmyslím, potom dám vedieť. Potom našťastie vyšlo nariadenie, že v strane je príliš veľa inteligentov a treba posilniť robotnícke kádre, takže sa zastavilo prijímanie inteligentov. Dodnes neviem, či to zo strany niektorých kolegov bola akoby nezištná snaha alebo zlomyseľnosť voči mne. Neprimeraný „hrdinský“ postoj z mojej strany mohol znamenať aj stratu zamestnania. Celkovo bolo vtedy veľmi dôležité, akých ste mali priamych nadriadených, aké dávali o vás posudky. Keď ste mali nadriadeného priveľmi ľavého či ortodoxného straníka, boli ste v ťažkej situácii. Niekedy posudky od národného výboru, najmä na dedinách, už od roku 1948 zohrávali negatívnu úlohu. Keď z obce napísali niečo negatívne, napríklad že chodíte do kostola alebo že ste bolí v Hlinkovej mládeži, otec bol členom ľudovej strany alebo HG, malo to negatívne následky, hoci ste sám nemuseli nič urobiť... Rozhodujúce to bolo aj pri prijímaní na vysokú školu.

A pritom bývalých gardistov bolo v komunistickej strane požehnané.

Povedal by som, že ešte viac ako v demokratickej. No súviselo to aj s tzv. robotníckym pôvodom. Aj po roku 1989 to bolo podobné, keď sa vytvorilo tzv. národné a kozmopolitné zoskupenie. Hlavní predstavitelia Historického ústavu boli z ÚDESKU (Ústav dejín európskych socialistických krajín), ktorý bol prevažne propagandistickým ústavom (aj podľa vtedajších kritérií). Časť stranických funkcionárov z čias, keď ma dávali do predčasného dôchodku, je v Historickom ústave SAV vo funkciách dodnes.

V šesťdesiatych rokoch nastalo v spo-

R. Marsina pri podpisovaní svojej knihy. Zdroj: Archív R. Marsinu

ločnosti isté „oteplenie“. Dotklo sa aj historiografie?

Iste. Prejavilo sa to všeobecne v menšej kontrole a v širších možnostiach výberu tém. Aj vďaka tomu v 2. polovici 60. rokov došlo k pomerne veľkému rozrastú historiografie, najmä v akadémii. Na fakulte to mali stále prísnejšie, zhodou okolností bol najvyšší stranický funkcionár na univerzite historik, ktorý bol presvedčeným ortodoxným marxistom.

A čo v ústave?

Tam bol v 60. rokoch, vedeckým tajomníkom straník (J. Sirácky), ktorý bol predtým uväznený a odsúdený za údajné sympatie k Titovi. Vtedy bol už rehabilitovaný. Po ňom bol vedeckým tajomníkom Lubomír Lipták, ktorý bol autorom knihy Slovensko v 20. storočí, pokladanej v prvých rokoch normalizácie za zradu marxizmu. Začiatkom roka 1968 bola veľká konferencia v Smoleniciach, kde sa už hovorilo veľmi otvorene a kriticky o dovtedajšej práci a marxistickej historiografii. Vystúpil som tam s témou „Československé či slovenské dejiny“, kde som v podstate hovoril o koncepcii slovenských dejín (vychádzajúc z názorov svojho učiteľa Daniela Rapanta). Ukázal som, že termín československé dejiny sa oficiálne opäť zaviedol až po procesoch s buržoáznymi nacionalistami, ktoré sa vtedy už odsudzovali. Do Historického ústavu už predtým prišli bývalí poprední odsúdení „buržoázni nacionalisti“ Samuel Falt'an, Edo Friš, Ladislav Holdoš, Juraj Fabián, Ladislav Lipscher a aj Gustáv Husák, ktorý svoje Dejiny SNP obhajoval ako kandidátsku prácu na histórii, hoci pracoval v Ústave štátu a práva. V roku 1968 sa vrátil do politiky, hoci Dubček sa vyjadroval, že „nech si pán doktor nemysli (a pán bo-

lo vtedy zhadzujúce pomenovanie), „že sa vráti do politiky“.

Po „oteplení“ nastala normalizácia. Aký mala vplyv na historiografiu?

Stranícke previerky postihli v HÚ SAV vyše 20 členov strany, ktorí boli vyškrtnutí alebo vylúčení. Všetci sa odvolali, ale rozhodnutie bolo zmenené len asi v dvoch prípadoch. Najprv sa hovorilo, že je to čisto stranická záležitosť, že to na pracovný pomer nemá mať vplyv. Potom ale museli skoro všetci postupne odísť z ústavu. Najviac boli postihnuté najnovšie dejiny. Riaditeľ ÚDESK-u Jozef Hrozič, vtom čase celoakademický predseda strany naliehal na nového riaditeľa HÚ SAV, aby prepustil aj mňa (hoci mňa ako nestraníka sa stranícke previerky netýkali). Našťastie som ani nič protimarxistické nepublikoval, lebo môj referát prednesený v Smoleniciach nebol publikovaný. S tou istou témou som vystúpil aj na zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v júli v Martine, no tam som to ani nemohol predniesť, lebo mi tam predsedajúci Anton Špiesz odobral slovo, údajne pre nedostatok času. Potom chodil za mnou jeden známy redaktor, aby som mu to dal na publikovanie, no na svoje šťastie som to neurobil, takže nič rukolapné proti mne nemali.

Spomíname samé negatíva, skúsme sa preto na vec pozrieť aj z druhej strany. Malo obdobie marxistickej historiografie aj svoje pozitíva? V čom spočívali v oblasti vedy či školstva?

Nemožno to jednoznačne poprieť, pozitíva boli. Napr. Historický ústav. Postupne sa z malého pracoviska s niekoľkými pracovníkmi po februári 1948 stal veľkým ústavom, v ktorom bolo okolo 50 - 60 pracovníkov, z toho asi polovica vedeckých. V 2. polovici 60. rokov vydával štyri periodiká, štyrikrát do roka Historický časopis, jedenkrát do roka Historické štúdie a cudzojazyčný časopis Historica Slovaca. Okrem toho vychádzal ešte aj Zborník pre dejiny vedy a techniky. Takže sa slovenská historiografia veľmi posilnila, hoci najmä dejiny 20. storočia sa spracovávali z hľadiska požiadaviek strany. Je pravda, že z pôvodne plánovanej štvorzväzkovej marxistickej syntézy vyšli len dva zväzky (do roku 1848 a 1848 - 1900), pretože Ľudovít Holotík svoje obdobie 1901 - 1918 nespracoval a ďalšie dva zväzky sa nespracovali vôbec.

A čo úroveň školstva?

Úroveň školstva - hovorím o svojom odbore - najprv klesala, potom postupne pomaly stúpala. Závisela od viacerých vecí. Do školstva prišli stranické kádre. Mnohí z nich vypadli pre neschopnosť, ale časť (možno väčšina) ostala, z nich časť sa aj odborne uplatnila. Postupne sa zvýšila aj úroveň poslucháčov, lebo sa prestal klásť taký veľký dôraz na triedny pôvod. Naproti tomu pri prijímaní aj známosti hrali vždy istú rolu, nemožno to však generalizovať.

Dotkla sa normalizácia niektorých historikov?

Áno, viacerých, najmä tých, čo sa zaoberali najnovšími dejinami, hoci nemožno o nich povedať, že by sa aj po roku 1989 boli všetci odpútali od marxizmu. Po odchode z Historického ústavu SAV išli na miesta ani nie s polovičným platom a mali zákaz publikovania, ba nesmeli sa citovať ani ich staršie práce. V tom čase vyšla syntéza Slovensko 1. Dejiny, v ktorej časť o 20. storočí písal vylúčený straník Il. Lipták. Jeho text tam síce ostal, ale v zozname autorov figuroval len jeho pseudonym Michalec. Niekedy sa pri citovaní starších prác takýchto potrestaných autorov citoval len názov ich štúdie a meno sa vynechalo. Vylúčenými straníkmi boli okrem už predtým spomínaných „buržoáznych nacionalistov“ aj Július Mesároš, ktorý v tzv. dubčekovskom medziobdobí v SAV (15. 2. 1969 - 17. 9. 1970) bol riaditeľom Historického ústavu SAV.

Mali niektorí problém zamestnať sa?

Mnohí z nich, najmä tí, čo pôvodne boli ÚV KSS pridelení do HÚ SAV a potom sa zúčastnili na dubčekovskom obrodnom procese strany. Napríklad Edo Friš, Samuel Falťan, Ladislav Lipscher, Ladislav Holdoš, Juraj Fabián... Bývalým aktívnym historikom boli pridelené miesta, najmä v SNM (Lipták, Július Mesároš, Ľudovít Haraksim).

Ako ste fungovali potom?

Potom sa stal riaditeľom Miroslav Kropilák a jeho zástupcom Vladimír Matula, ktorý bol v čase „dubčekiády“ na dlhodobom študijnom pobyte v Moskve. A mňa si potom - vedeli, že ako bývalý archivár mám zmysel pre organizačnú a úradnícku prácu - zobrali za vedeckého tajomníka a robil som všetku administratívu. No a potom, keď Matula odišiel opäť do Moskvy na dlhodobý pobyt, som sa dokonca stal zastupujúcim zástupcom riaditeľa. Ale

prečo? Matula išiel na ročný pobyt do Moskvy a zástupcom riaditeľa sa mal stať J. J. Matula sa bál, že keď sa stane J. J. ako straník zástupcom riaditeľa, tak keď sa vráti, nedostane späť to miesto. V mojom prípade mu také nebezpečenstvo nehrozilo.

Dotklo sa vás toto obdobie ešte nejakým iným spôsobom?

Po odchode M. Kropiláka do dôchodku (asi r. 1980) sa stal riaditeľom HÚ SAV prof. Samuel Cambel, absolvent Vysoké školy politickej ÚV KSČ a pôvodne stranický aparátник (kolektivizácia pôdohospodárstva), ktorý mal povest' nekompromisného ortodoxného marxistu. V jeho vedení sa vedeckým tajomníkom stal presvedčený marxista Michal Barnovský, absolvent Kyjevskej univerzity. Ja som sa stal nakrátko vedúcim oddelenia stredovekých dejín. Nepochybne ma ponechali aj preto, lebo hlavnou úlohou S. Cambela bolo dokončiť 6-zväzkovú syntézu dejín Slovenska a ja som bol redaktorom či zostavovateľom 1. dielu do roku 1526. Vedúcim som nebol dlho, lebo prvé a druhé oddelenie boli spojené a ich vedúcim sa stal Vladimír Matula, ktorý pôvodne aspiroval na miesto riaditeľa. Už v pláne Krajskej správy ŠtB v Bratislave na rok 1982 som bol v rámci Ústavov spoločenských vied SAV vedený, že treba na mňa dávať pozor z ideologického hľadiska. Z tých, čo sú tam vymenovaní, postihlo to následne len mňa a môjho spolupracovníka Lubomíra Jucka tým, že ma dali do predčasného dôchodku, hoci doktor vied sa dávali v akadémii do dôchodku až v sedemdesiatke. Dodnes sa mi za to z HÚ SAV nikto neospravedlnil. A pritom chceli odo mňa ešte prácu. Do dôchodku som bol daný od 1. januára 1985 a pritom som bol vedený ako hlavný redaktor Dejín Slovenska I. ktoré vyšli až v roku 1986 a druhý diel Slovenského diplomatára až v roku 1987. Pritom mi ešte posunuli termín dokončenia Dejín Slovenska I. o rok skôr, asi mi chcel Michal Barnovský ukázať, že som neschopný a nedokážem splniť termíny. Druhý diel Slovenského diplomatára mi údajne pre nedostatok kapacity a financií nemohlo vydať Vydavateľstvo VEDA ani počas šiestich rokov po jeho dokončení (predsedami Edičnej rady SAV boli v tom čase Jozef Vladár a V. Matula). Vyšiel potom v rámci publikácií vydaných Archívom hlavného mesta (vtedy) SSR Bratislavy.

Spomenuli sme viaceré mená, z ktorých mnohé fungujú dodnes. Natíska sa preto otázka, aké zmeny nastali v slovenskej his-

toriografii po roku 1989? Existovali či existujú dodnes ešte rezíduá marxistickej historiografie či už vo výbere tém, alebo v metódach práce?

V mnohých inštitúciách sú iste dodnes viacerí bývalí exponovaní komunisti a marxisti, a v týchto časoch opúšťajú postupne (z vekových dôvodov) vedúce miesta. Nemohli predsa len tak prestať tvoriť, ba mnohým sa (napriek prvotným obavám, lebo si boli vedomí, ako sa správali) podarilo zostať na vedúcich

miestach, iní ich získali a vychovali si „dôstojných“ nástupcov, prezentujúcich tzv. občiansku spoločnosť. Veď aj posledná fáza či verzia historického materializmu, vyprodukovaná v ZSSR, nemala hlavného nepriateľa v kapitalistoch ale v nacionalistoch. Azda významná časť našej historiografie, najmä v novších a najnovších dejinách má postkomunistický charakter, lebo ľudia vychovaní a vyškolení v prostredí (marxistického) mimopramenného poznania nemôžu prekročiť svoj tieň.

Peter Sokolovič: Richard Marsina

Richard Marsina was a pioneer promoter of the modern Slovak historiography, archival and auxiliary sciences of history. He was actively engaged in several roles that directly involved him in several historical watershed moments in the Slovak historiography of the second half of the 20th century which the presented interview substantiates. He was awarded multiple state and scientific honors. He is member to many scientific societies. Despite his ample work experience he was never affiliated with the communist or any other political party.

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA A EURÓPSKA SIEŤ PAMÄŤ A SOLIDARITA

v spolupráci so zahraničnými partnermi (ÚSTAV PRE ŠTÚDIUM TOTALITNÝCH REŽIMOV, Česko; ÚSTAV NÁRODNEJ PAMÄTI, Poľsko a INŠTITÚT PRE DEJINY MAĎARSKEJ REVOLÚCIE 1956, Maďarsko) a s finančnou podporou Medzinárodného vyšehradského fondu usporiadajú medzinárodnú vedeckú konferenciu

PROTIKOMUNISTICKÝ ODBOJ V KRAJINÁCH STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPY,

**ktorá sa uskutoční
v Bratislave v dňoch 14.-16. novembra 2011.**

Cieľom konferencie bude prezentovať najnovšie výsledky výskumu vedcov z humanitných odborov na tému protikomunistického odboja v krajinách strednej a východnej Európy, ktoré sa po II. svetovej vojne stali súčasťou sovietskeho bloku a bol v nich nastolený komunistický režim. Podujatie chce priblížiť čo najširšie spektrum občianskych aktivít proti totalitnému režimu vrátane otvorených povstaní proti komunistickým vládam. Zároveň chce analyzovať aj rôzne formy perzekučných opatrení komunistických vlád voči svojim oponentom. Prítomnosť výskumníkov z viacerých krajín bývalého východného bloku umožní komparatívnym pohľadom poukázať na spoločné črty i osobitosti protikomunistického odboja v jednotlivých štátoch strednej a východnej Európy.

Jozef Vavro

Jozef Vavro sa narodil 24. apríla 1926 v Hlohovci ako najmladšie zo siedmich detí železničiara a ženy v domácnosti. V roku 1930 sa rodina presťahovala do obce Chrenovec v prievidskom okrese, kde o dva roky neskôr začal navštevovať ľudovú školu. Po ukončení päťročnej školy pokračoval v štúdiu na meštianskej škole v Handlovej. Po rozvode rodičov odišiel roku 1937 s matkou do východoslovenskej obce Petrovany a v neďalekom Prešove začal navštevovať meštiansku školu. Odlúčenie od otca a súrodencov poznačilo aj ich vzájomné kontakty a vzťahy v neskoršom období. Meštiansku školu kvôli zlej finančnej situácii nedokončil a začiatkom septembra 1941 nastúpil ako elév útvaru vojenskej hudby pešieho pluku 6 v Prešove. Po vojenskej prezentácii v polovici apríla 1943 pôsobil pri útvaru ako vojak.

Udalosti druhej polovice roku 1944, ktoré prežil ako osemnásťročný mladík, opisuje vo vlastnoručne písaných životopisoch zo začiatku 50. rokov. Podľa nich odišiel 25. augusta 1944 od posádky a prešiel k povstaleckým jednotkám na Orave. Pri prestrelke s Nemcami bol 13. septembra 1944 zranený a po niekoľkotýždňovom liečení v ružomerskej nemocnici sa vrátil domov. Za účasť v povstaní dostal roku 1946 Rad Slovenského národného povstania.

Po prechode frontu nastúpil v máji 1945 vojenskú službu pri pešom pluku 32 „Gardskom“ v Košiciach, odkiaľ koncom júla 1946 odišiel do civilu v hodnosti čatára. Nasledujúce mesiace pracoval príležitostne u firmy Zacharovič pri nakladaní železničných podvalov a 20. októbra 1946 nastúpil v podniku Československé štátne dráhy (ČSD) ako pomocná sila na železničnej výhrevni v Košiciach. Neskôr sa stal členom závodnej hudby. Kvôli účasti na nácviokoch a vystúpeniach ho preložili na Riaditeľstvo ČSD v Košiciach. Tu pôsobil až do polovice roku

1950, keď zo železníc odišiel a vstúpil do služieb Zboru národnej bezpečnosti. Takmer štyri roky v železničnom podniku boli pre mladého Vavra pomerne pokojným obdobím. V roku 1948 absolvoval večerný kurz na I. strednej škole v Košiciach, v roku 1946 sa stal členom Revolučného odborového hnutia, v roku 1949 členom Zväzu československo-sovietskeho priateľstva a Československého zväzu mládeže. Zostával nepartajný a veriaci. Aj preto by bolo zaujímavé poznať dôvod, prečo 27. júla 1950 požiadala „Štátnu tajnú bezpečnosť v Košiciach“ o prijatie do služieb Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Motivovala ho snaha zabezpečiť životné istoty mladej rodiny (v roku 1950 sa Vavro oženil s Máriou Vasilovou a v priebehu nasledujúcich piatich rokov sa im narodili tri deti),¹ priatelia, či len túžba po dobrodružstve?

Previerku žiadateľa vykonávala stanica Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) Košice prostredníctvom staníc ZNB v Hlohovci a Prešove. Veliteľ stanice, vrchný strážmajster Ondrej Baďo² ukončil „podanie o uchádzačovi“ s tým, že „*tunajšia stanica SNB nemá žiadnych námietok proti jeho prijatiu do služieb ŠB*“.³

Prednosta odboru BA povereníctva vnútra pplk. Teodor Baláž vydal 27. júla 1950 v mene ministra národnej bezpečnosti rozhodnutie o prijatí Jozefa Vavra ku krajskému veliteľstvu ŠtB Košice ako „*čakateľa SNB v osobnom stave strážmajstrov Sboru národnej bezpečnosti na skúšobnú dobu dvoch rokov*“.

Krátko po nástupe k útvaru ŠtB v Košiciach absolvoval Vavro trojmesačnú školu ZNB I. stupňa v Brne. Vedúci kádrového oddelenia krajského veliteľstva ŠtB v Košiciach kpt. Vladimír Žalman⁴ hodnotil nového príslušníka ŠtB po necelých dvoch mesiacoch ako veľ-

Mgr. Jerguš Siwi, PhD.

(1979), absolvent Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor dejepis - občianska náuka a etika. Pracuje v Ústave pamäti národa.

1 Najstarší syn Peter Vavro (1951, Košice) pôsobil v zložkách ŠtB v rokoch 1972 - 1990. Pracoval na odbore sledovania Krajskej správy (KS) ZNB správy ŠtB Bratislava a neskôr XII. správy Federálneho ministerstva vnútra (FMV). V roku 1979 ukončil štvorročné štúdium na fakulte ŠtB Vysokiej školy ZNB a nastúpil do čs. rozviedky, kde používal krycie meno POLIČKY. Od septembra 1983 do apríla 1987 pôsobil ako sledovač na rezidencii rozviedky v Bonne.

2 Ondrej Baďo (1919, Liptovský Kríž) pôsobil ako veliteľ stanice NB v Košiciach od 1. 12. 1950 do 8. 11. 1951.

3 Archív bezpečnostných složek (ABS) Kanice, fond (f.) personální spisy ministerstva vnitra, inventárna jednotka (inv. j.) 5110/26. Podanie o uchádzačovi k národnej bezpečnosti z roku 1950.

4 Vladimír Žalman (1919, Belá, okr. Martin) pôsobil od roku 1945 na štátno-bezpečnostnom odbore povereníctva vnútra v Bratislave. Po zrušení odboru ho preveli na krajské veliteľstvo ŠtB v Košiciach, kde od 10. 8. 1950 do jari 1951 zastával funkciu veliteľa kádrového oddelenia. Koncom júla 1951 ho na vlastnú žiadosť prepustili. ABS Kanice, f., osobní evidenční karty příslušníků MV, Vladimír Žalman.

SLUŽOBNÁ PRÍSAHA

príslušníka Sboru národnej bezpečnosti podľa nariadenia ministra vnútra zo dňa 7. júna 1949, čís. 171 Sb. vydaného k prevedeniu § 6 zákona zo dňa 21. decembra 1948, čís. 286 Sb., o národnej bezpečnosti.

Ja, občan ľudovodemokratickej republiky Československej, prisahám, že budem vždy čestným, statočným, ukázneným a ostražitým príslušníkom Sboru národnej bezpečnosti, budem prísne zachovávať a strážiť služobné a štátne tajomstvo a bezpodmienečne plniť uložené mi povinnosti a rozkazy svojich veliteľov a nadriadených.

Prisahám, že budem do posledného dychu verný a oddaný Československej republike, jej ľudu, ľudovodemokratickému zriadeniu a jej zákonom, prezidentovi republiky a vláde.

Prisahám, že budem brániť vždy a všade, mužne a nebojácne, nešetiac svojej krvi ani života, bezpečnosť štátu, bezpečnosť všetkých jeho občanov, ľudovodemokratické zriadenie a revolučné vymoženosti pracujúceho ľudu, vedeného robotníckou triedou k socializmu.

Akonáhle poruším slávnostnú prisahu, nech mňa postihne tvrdý trest zákona, obecná nenávisť a opovrhnutie pracujúceho ľudu.

TAK PRÍSAHÁM

V Košiciach dňa 11. mája 1953.

Jozef Vavro
Podpis

Potvrdzujem, že táto prisaha bola vykonaná v mojej prítomnosti.

V Košiciach dňa 11. mája 1953.

Anna Čopuchová
Podpis svedka

Jozef Balog
Podpis predstaveného veliteľa

mi šikovného, iniciatívneho, disciplinovaného a perspektívneho. „Politicky a ideologicky je priemerné vyspelý a svoje teoretické vedomosti si aj sám prehľbuje. Je predpoklad, že po odbornom preškolení stane sa s ním dobrý orgán, prípadne aj veliteľ.“⁵ V tomto období stále nepartajný Vavro vstúpil do Sokola, no už v januári 1952 požiadal o členstvo v Komunistickej strane Československa

(KSČ). Rozkazom námestníka ministra národnej bezpečnosti číslo (č.) 157/1952 bol začiatkom mája 1952 povýšený do hodnosti strážmajstra.⁶

Začiatkom júla 1952 sa uskutočnila reorganizácia teritoriálnych útvarov ŠtB. Krajské veliteľstva ŠtB nahradili krajské správy ŠtB. Vavro zostával aj naďalej pôsobiť na odbore zameranom proti rozviedkam zahraničných spravodajských služieb ako referent 1. oddelenia. „O celých dva týždne, 12. júla 1952, mu bolo rozkazom náčelníka krajskej správy ŠtB Jozefa Baloga⁸ udelené pochvalné uznanie.

Nadriadení z I. odboru hodnotili kladne jeho odborný rast, politickú vyspelosť, vojenské vystupovanie a priateľskú povahu. V služobnom posudku z februára 1953 uviedli, že „po stránke odbornej sa hodne zlepšil a vidieť u neho rast. V menej dôležitých prípadoch vie samostatne rozhodovať a správne si počína.... potrebuje usmernenia po stránke agentúrnej ...“⁹

V rámci odborného a politického rastu vyslali nadriadení Vavra začiatkom júla 1953 na sedemmesačný operatívny kurz ŠtB na pražské učilište F. E. Dzeržinského. Aj tu jeho výsledky hodnotili rezortní pedagógovia veľmi kladne: „Po nástupu do kursu jevil se seržant Vavro jako příslušník s dosti dobrými praktickými znalostmi státobezpečnostní problematiky. Výuka z katedry státobezpečnostní mu nedělala potíží a na tuto byl vždy dobře připraven. Po theoretické stránce problematiku zvládl dobře. Při řešení praktických příkladů tyto řešil správně, ale bylo mu třeba při těžších problémech pomoci. Jeho nedostatkem bylo, že se projevoval málo aktivně, i když problémům rozuměl a znal je. V katedře marx-leninismu řešil problémy dobře a projevil se v jeho znalostech značný růst. Má dobrou paměť. ... Ve výuce z katedry právní se jevil jako průměrný frekventant.“¹⁰

5 ABS Kanice, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5110/26. Kádrový posudok zo 17. 9. 1950.

6 Okrem Vavra menoval námestník ministra národnej bezpečnosti Stanislav Baudyš do hodnosti strážmajstra aj ďalších 10 príslušníkov krajského veliteľstva ŠtB v Košiciach. Žiadny neurobil takú kariéru v ŠtB ako Jozef Vavro. Za zmienku azda stojí len Ján Hovanec (1925, Veľaty, okr. Trebišov), ktorý od augusta 1953 do decembra 1954 pôsobil ako zástupca náčelníka oddelenia ŠtB (od 1. 4. 1954 okresného oddelenia MV) v Kežmarku, od septembra 1959 do marca 1960 dočasne ako náčelník okresného oddelenia MV Starý Smokovec a na sklonku kariéry, od apríla 1976 do konca mája 1980, ako náčelník oddelenia letiskovej kontroly v Poprade

7 I. odbor sa v tom čase skladal z vedenia a 1. oddelenia a tvorilo ho 19 príslušníkov. Na čele odboru stál až do konca marca 1954 Peter Gavula. Jediné oddelenie odboru (do 31. 8. 1953 náčelník Ján Výrostko) tvorilo 7 referátov, ktoré mali nasledovné zameranie: 1. referát - Amerika, staré siete, agenti chodci; 2. referát - Anglicko, Kanada, staré siete, agenti chodci; 3. referát - Francúzsko, Benelux, staré siete, agenti chodci; 4. referát - Juhoslávia, Izrael; 5. referát - loďná, železničná a letecká doprava, preventívne rozpracovanie rodinných príbuzných utečencov; 7. referát - Škandinávia, Švajčiarsko, Taliansko, Stredný východ, Latinská Amerika; 8. referát - Nemecko, Rakúsko, staré siete, agenti chodci, ABS Kanice, nespracovaný materiál. Organizácie krajskej správy ŠtB Košice k 1. 7. 1952.

8 Jozef Balog (1902, Užhorod), brat krajského veliteľa ZNB v Bratislave Vojtecha Borovského, pôsobil vo funkcii náčelníka ŠtB v Košiciach od 1. 8. 1950 do 4. 3. 1953.

9 ABS Kanice, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5110/26. Služobný posudok z 11. 2. 1953.

10 Tamže, Školský služobný posudok z 19. 2. 1954.

Počas štúdia operatívneho kurzu povýšili Vavra začiatkom januára 1954 do hodnosti seržanta, no už v polovici februára, po ukončení kurzu s výborným prospechom, ho minister vnútra Rudolf Barák povýšil do hodnosti podporučíka.

Ešte v priebehu roka 1953 vystúpil Vavro z cirkvi a koncom apríla 1954 sa stal členom Komunistickej strany Československa.

Začiatkom roku 1954 sa uskutočnila ďalšia reorganizácia teritoriálnych útvarov ŠtB. Krajské správy ŠtB sa spolu s útvarmi Verejnej bezpečnosti a Nápravných zariadení začlenili do krajských správ ministerstva vnútra. Pomenovanie „Štátna bezpečnosť“ sa z oficiálnej terminológie čs. bezpečnosti vytratilo, nahradili ho výrazy „operatívna skupina“, „operatívne útvary“. Teritoriálne štátnobezpečnostné útvary boli zakonšpirované v štruktúre krajskej správy MV ako jej odbory a oddelenia.¹¹

V rámci reorganizácie bol dovtedajší I. odbor prečíslovaný na II. odbor a z jeho siedmich referátov vznikli 2. oddelenia. Jozef Vavro pôsobil od apríla 1954 ako starší referent 2. oddelenia II. odboru. Problematika, ktorej sa venoval, zostala nezmenená.

V tomto období pôsobil Vavro aktívne aj v stranických a politických organizáciách - ako člen útvarovej organizácie Československého

svazu mládeže (ČSM) a agitátor 1. straníckej skupiny 1. útvarovej organizácie Komunistickej strany Slovenska (KSS).

Činnosť mladého príslušníka ŠtB nešla pozornosťou náčelníka krajskej správy MV v Košiciach Martinovi Benčekovi,¹² ktorý ho koncom júla 1954 navrhol do funkcie zástupcu náčelníka okresného oddelenia MV v Moldave nad Bodvou. Do funkcie nastúpil Vavro 10. augusta 1954. Začiatkom decembra 1954 bol povýšený do hodnosti poručíka a k 1. januáru 1955 prevzal funkciu náčelníka okresného oddelenia MV Moldava nad Bodvou. Pozornosť oddelenia sa sústredila najmä na maďarskú otázku a poľnohospodárstvo.

V novom pôsobisku sa Vavro rýchlo udomácnil. Pôsobil ako člen miestnej útvarovej organizácie KSS, aj ako člen byra okresného výboru KSS. V roku 1955 získal troch informátorov, troch agentov a dva konšpiračné byty. V rámci agentúrno-operatívnej práce sa za jeho najväčší úspech považovalo odhalenie „nepriateľských elementov z radov rehol'níč“ sústredených v jasovskom kláštore.¹³ Za dobré pracovné výsledky mu bolo udelené vyznamenanie „Za službu vlasti“.

Od začiatku septembra 1956 pôsobil Vavro ako zástupca náčelníka (IV.) odboru hospodárskeho spravodajstva krajskej správy

21. Stupeň vzdelania	22. Dnešná hodnosť v MV
Vysoká škola štátna	Hodnosť: Poručík
23. Stupeň vzdelania v období, organizácia	24. Dnešná hodnosť v období
25. Stupeň vzdelania v období, organizácia	26. Dnešná hodnosť v období
27. Stupeň vzdelania v období, organizácia	28. Dnešná hodnosť v období
29. Stupeň vzdelania v období, organizácia	30. Dnešná hodnosť v období
31. Stupeň vzdelania v období, organizácia	32. Dnešná hodnosť v období
33. Stupeň vzdelania v období, organizácia	34. Dnešná hodnosť v období
35. Stupeň vzdelania v období, organizácia	36. Dnešná hodnosť v období
37. Stupeň vzdelania v období, organizácia	38. Dnešná hodnosť v období
39. Stupeň vzdelania v období, organizácia	40. Dnešná hodnosť v období
41. Stupeň vzdelania v období, organizácia	42. Dnešná hodnosť v období
43. Stupeň vzdelania v období, organizácia	44. Dnešná hodnosť v období
45. Stupeň vzdelania v období, organizácia	46. Dnešná hodnosť v období
47. Stupeň vzdelania v období, organizácia	48. Dnešná hodnosť v období
49. Stupeň vzdelania v období, organizácia	50. Dnešná hodnosť v období
51. Stupeň vzdelania v období, organizácia	52. Dnešná hodnosť v období
53. Stupeň vzdelania v období, organizácia	54. Dnešná hodnosť v období
55. Stupeň vzdelania v období, organizácia	56. Dnešná hodnosť v období
57. Stupeň vzdelania v období, organizácia	58. Dnešná hodnosť v období
59. Stupeň vzdelania v období, organizácia	60. Dnešná hodnosť v období
61. Stupeň vzdelania v období, organizácia	62. Dnešná hodnosť v období
63. Stupeň vzdelania v období, organizácia	64. Dnešná hodnosť v období
65. Stupeň vzdelania v období, organizácia	66. Dnešná hodnosť v období
67. Stupeň vzdelania v období, organizácia	68. Dnešná hodnosť v období
69. Stupeň vzdelania v období, organizácia	70. Dnešná hodnosť v období
71. Stupeň vzdelania v období, organizácia	72. Dnešná hodnosť v období
73. Stupeň vzdelania v období, organizácia	74. Dnešná hodnosť v období
75. Stupeň vzdelania v období, organizácia	76. Dnešná hodnosť v období
77. Stupeň vzdelania v období, organizácia	78. Dnešná hodnosť v období
79. Stupeň vzdelania v období, organizácia	80. Dnešná hodnosť v období
81. Stupeň vzdelania v období, organizácia	82. Dnešná hodnosť v období
83. Stupeň vzdelania v období, organizácia	84. Dnešná hodnosť v období
85. Stupeň vzdelania v období, organizácia	86. Dnešná hodnosť v období
87. Stupeň vzdelania v období, organizácia	88. Dnešná hodnosť v období
89. Stupeň vzdelania v období, organizácia	90. Dnešná hodnosť v období
91. Stupeň vzdelania v období, organizácia	92. Dnešná hodnosť v období
93. Stupeň vzdelania v období, organizácia	94. Dnešná hodnosť v období
95. Stupeň vzdelania v období, organizácia	96. Dnešná hodnosť v období
97. Stupeň vzdelania v období, organizácia	98. Dnešná hodnosť v období
99. Stupeň vzdelania v období, organizácia	100. Dnešná hodnosť v období

27.7.1950		Starší referent II.odb. IV.ŠtB Košice	KV-ŠtB Košice	Doklad Kármový číslo
15.2.1954		Starší referent II.odb.	KS-MV Košice	SR 2.7/54
10.8.1954		Zástupca náč. OO-MV Moldava		KRMV 2.12/54
1.1.1955		Náčelník OO-MV Moldava		KRMV 2.7/55
1.2.1955		Zástupca náč. IV.odb. KS-MV		SR 2.7/55
1.9.1959		Starší referent I.odb.		SR 2.25/59
1.12.1959		Zástupca náč. I.odb.		SR 2.25/59
1.4.1960		Náčelník III.odb. IV.odb.		SR 2.10/60
1.8.1961		Zástupca náč. II.odb.		SR 2.12/61
1.9.1961		Náčelník II.odb.		SR 2.12/61
1.4.1964		Zástupca náč. II.odb. KS-MV		SR 2.12/64
21.2.1966		Interná. oddelenie pro ved. prac. a výskumné organizácie štátnych podnikov v MV vo Varšave		KRMV 49/66
1.8.1966		Zástupca náč. II.odb.	Spr.ŠtB Košice	KRMV 49/66
1.2.1965		Pracovník a úradník oddelenia I.odb. kontrolný odd. IV.ŠtB - Zástupca náčelníka	Pracovník odd. štátna správa ŠtB Košice	KRMV 1/69
1.5.1969	1.7.70	Zástupca náčelníka 3. lež. resort. správ. kurzu p. št. ÚK Blava		KRMV 57/69
15.9.66		3. lež. resort. správ. kurzu p. št. ÚK Blava		KRMV 449/66
10.12.1973		Pracovník do inter-st. odborného kurzu ruského jazyka pro prísl. navrhov. na št. KOB p. št. ÚK SRK		KRMV 212/73
22.1.1973		Pracovník do štátného oddelenia		KRMV 226/73
1.2.1974	28.4.1974	Povelený do inter-st. štátn. kurzu p. št. ÚK SRK KOB p. št. ÚK SRK v H. akv. dešasov - zástupca náčelníka III. správy PVM		PVM 41/74
1.7.1974				PVM 163/74
				PVM 345/74

Osobná evidenčná karta J. Vavra. Zdroj: ABS

11 Pozri: SIVOŠ, J. - KINČOK, B.: Organizačná štruktúra a personálne obsadenie Krajskej správy ministerstva vnútra Bratislava v rokoch 1954 - 1966. In: Pamäť národa, VI, 2010, č. 3, strana (s.) 40.
 12 Martin Benček (1923, Liptovská Korkova - 2003, Bratislava) pôsobil ako náčelník krajskej správy MV (predtým ŠtB) v Košiciach od 8. 7. 1953 do 28. 2. 1963. Neskôr až do augusta 1965 riadil krajskú správu MV v Banskej Bystrici. Viac pozri: SIVOŠ, J.: Kariéry v službách ŠtB. Martin Benček. In: Pamäť národa, VI, 2010, č. 1, s. 69 - 78.
 13 ABS Kanice, f. personálni spisy ministerstva vnútra, inv. j. 5110/26. Služební hodnocení za dobu od 1. 1. 1954 do 21. 12. 1955.

MV v Košiciach a začiatkom decembra bol na návrh náčelníka odboru Jozefa Danáka¹⁴ povýšený do hodnosti nadporučíka. V roku 1957 rozpracovával dva prípady, riadil dvoch informátorov a jedného agenta.

V septembri 1959 prešiel Vavro ako starší referent na I. odbor krajskej správy MV v Košiciach a po troch mesiacoch prevzal funkciu zástupcu náčelníka rozviedneho odboru Jána Bajtoša.¹⁵ Odbor zabezpečoval výber a vysielanie agentúry do tzv. kapitalistických štátov, vytváral nelegálne kanály na vysielanie agentúry do zahraničia, realizoval spravodajské kombinácie s cieľom odhalenia, likvidácie a kontroly kanálov cudzích rozvedok v Československu a plnil aj ďalšie úlohy podľa pokynov I. správy.¹⁶ Vavro spracovával problematiku 16. odboru rozvedky a viedol sedem akcií. Na krajskej správe MV v Košiciach zároveň pôsobil ako predseda dôstojníckeho českého súdu.

57

V ý p i s

z klasifikační listiny absolventů roční vyšší školy při Výboru státní bezpečnosti SSSR v Moskvě, o výsledcích ze závěrečných zkoušek.

kpt. VAVRO Josef (24.4.1926)	Dějiny KSSS	výborně
KS-MV Košice	Speciel.přednášky I.	výborně
	Speciel.přednášky II.	výborně
	Ruský jazyk	započten
	Kriminalistika	výborně
	Trestní právo SSSR	započteno
	Trestní proces SSSR	započten

V Praze dne 13.září 1961

Za správnost/výpisu:
por. *Hmlík*
20. září 1961

Štúdium v Moskve
absolvoval
s vyznamenaním.
Zdroj: ABS

Po reorganizácii teritoriálnych bezpečnostných útvarov, ktorá sa uskutočnila v dôsledku územno-správneho členenia Československa, sa Vavro začiatkom apríla 1960 stal náčelníkom 3. oddelenia IV. odboru krajskej správy MV v Košiciach. Ani v tejto funkcii však dlho nezotrval. Už začiatkom januára 1960 totiž náčelník krajskej správy MV v Košiciach Martin

Benček predložil, po súhlase krajskej a útvarovej organizácie KSS, správe kádrov ministerstva vnútra návrh na jeho vyslanie do ročnej operatívnej školy KGB v Moskve. Vedenie ministerstva návrh schválilo a v septembri 1960 nastúpil Vavro na štúdium v ZSSR. Záverečné skúšky z Dejín Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, Kriminalistiky a dvoch odborných predmetov absolvoval s vyznamenaním a po návrate prevzal začiatkom augusta 1961 funkciu zástupcu náčelníka II. odboru krajskej správy MV v Košiciach. Počas štúdia v Moskve bol k 1. februáru 1961 povýšený do hodnosti kapitána.

Začiatkom roku 1963 dostal medailu „Za zásluhy o obranu vlasti“. V tomto období pôsobil ako predseda útvarovej organizácie KSS a začal štúdium dvojročného kurzu pre prípravu vojakov z povolania na externú maturitnú skúšku na Strednej škole pre pracujúcich v Košiciach. Štúdium ukončil maturitnou skúškou 11. júna 1965.

V septembri 1963 prevzal Vavro vedenie II. odboru krajskej správy MV v Košiciach, no už v apríli 1964, po reorganizácii štátno-bezpečnostných útvarov a vytvorení jednotnej kontrarozvedky, sa stal jedným z dvoch zástupcov náčelníka (II.) kontrarozviedneho odboru so zodpovednosťou za riadenie 1. - 4. oddelenia.¹⁷

O rok neskôr, v apríli 1965, mu prezident republiky prepožičal Rád červenej hviezdy a vo februári 1966 ho povýšili do hodnosti majora.

V polovici roku 1966 sa uskutočnila reorganizácia teritoriálnych bezpečnostných útvarov. Krajské správy MV nahradili krajské správy ZNB. Zmena sa Jozefa Vavra nedotkla a aj naďalej pôsobil vo funkcii zástupcu náčelníka II. odboru pre kontrarozvedku.¹⁸

V augustových dňoch roku 1968 stál Vavro, podobne ako košická ŠtB pod vedením Ondreja Dovu, na strane konzervatívneho krídla v Komunistickej strane Československa (KSČ). Zabezpečoval opatrenia v objektoch čs. televízie Košice a na pracoviskách rušiackej stanice v Košiciach (tzv. Haringeš), aby sa nemohli využívať na „vytváranie nežiadúcej psychózy“, a neskôr ich odovzdali príslušníkom Sovietskej armády. Vavro tiež úzko spolupra-

14 Jozef Danák (1921, Dolné Vestenice) pôsobil vo funkcii náčelníka IV. odboru krajskej správy MV v Košiciach od 1. 4. 1954 do 28. 2. 1957.

15 Ján Bajtoš (1924) pôsobil vo funkcii náčelníka rozviedneho odboru krajskej správy MV v Košiciach od 1. 2. 1958 do 31. 3. 1960.

16 Pozri: SIVOS, J. - KINČOK, B.: Organizačná štruktúra a personálne obsadenie Krajskej správy ministerstva vnútra Bratislava v rokoch 1954 - 1966. In: *Pamäť národa*, VI, 2010, č. 3, s. 44.

17 Od 1. apríla 1964 spracovávali tieto oddelenia nasledovnú problematiku: 1. oddelenie - USA, NTS, Izrael; 2. oddelenie - Anglicko, Kanada, Francúzsko, ostatné kapitalistické štáty; 3. oddelenie - vizoví cudzinci, valutové machinácie; 4. oddelenie - NSR, Rakúsko.

18 Náčelníkom kontrarozviedneho odboru bol od 1. 6. 1966 Ján Hanuliak, v rokoch 1971 - 1979 námestník federálneho ministra vnútra, a zástupcom náčelníka pre vnútorné spravodajstvo Gustáv Tókóly, ktorý v rokoch 1969 - 1975 pôsobil ako zástupca náčelníka správy ŠtB v Košiciach.

coval s dôstojníkmi KGB a Sovietskej armády. Jasný postoj pracovníkov košickej ŠtB v augustových dňoch priniesol viacerým z nich vyššie funkcie.

Náčelníkom formujúcej sa slovenskej centrály ŠtB sa na jeseň roku 1968 stal Ján Pobehá, pôvodom Stredoslovák, ktorého po odhalení odpočúvacích zariadení v Národnom dome v Banskej Bystrici odvelili v polovici roku 1960 do Košíc. Keď sa v januári 1969 stal Pobehá zástupcom náčelníka čs. rozvedky, nastúpil na jeho miesto náčelník ŠtB v Košiciach Ondrej Dovina. Ten do Bratislavy dotiahol aj Vavra. Vo februári 1969 mu po súhlase straníckych orgánov zveril funkciu náčelníka I. odboru kontrarozvedky Hlavnej správy ŠtB Ministerstva vnútra SSR, ktorý sa zameriaval na rozvedku USA. Pôsobil aj v komisii pre zhodnotenie situácie v zložke ŠtB v roku 1968, v komisii pre riešenie organizačnej štruktúry ŠtB a Hlavnej správy ŠtB MV SSR, v komisii na úpravu činnosti ŠtB v práci do zahraničia a pri ochrane objektov Sovietskej armády.

Pri hľadaní vhodného kandidáta do funkcie jedného z dvoch zástupcov náčelníka Hlavnej správy ŠtB MV SSR narazil náčelník správy Ondrej Dovina na zamietavé stanovisko kolégia MV SSR, Bohuš Vavro, bývalý náčelník krajskej správy MV v Žiline a v Banskej Bystrici, ktorého pre „nedostatky v náročnosti k podriadeným a vo výslednosti práce“ v roku 1963 preradili na nižšiu funkciu náčelníka Strednej odbornej školy MV v Žiline, sa členom kolégia nepozdával a odporučili nájsť pre neho v rámci správy iné „vhodné“ zaradenie.¹⁹ Bohuš Vavro mal však dlhoročné skúsenosti s riadiacou prácou, navyše v roku 1955 ako jeden z prvých Slovákov absolvoval ročnú operatívnu školu sovietskej tajnej služby v Moskve. Predstavoval tak vhodného kandidáta na náčelnícku funkciu. Po dohode s orgánmi komunistickej strany a po súhlase kolégia MV SSR napokon obsadil funkciu náčelníka I. odboru kontrarozvedky, teda funkciu, ktorú dovtedy zastával práve Jozef Vavro. Jeho tento presun vyniesol ešte vyššie a v máji 1969 sa stal zástupcom náčelníka Hlavnej správy ŠtB MV SSR.

V tejto funkcii riadil I., III. a IV. odbor kontrarozvedky (problematiky: USA - Veľká Británia, Francúzsko, ostatné kapitalistické štáty - vízoví cudzinci, riadenie oddelení pasovej kontro-

ly), odbor sledovania a odbor evidencie a štatistiky.²⁰ Pôsobil aj ako člen štábu náčelníka Hlavnej správy ŠtB MV SSR.

V októbri 1969 zriadil náčelník slovenskej centrály ŠtB Ondrej Dovina trojčlennú komisiu pre vyjasňovanie a riešenie nesprávnych postojov príslušníkov ŠtB v rokoch 1968 - 1969. Vedením komisie poveril Jozefa Vavra. Komisia mala sústrediť a prehodnotiť objektivnosť materiálov súvisiacich s podpísaním vyhlásenia náčelníkov správy ŠtB Bratislava z 26. augusta 1968, ako aj poznatkov k niektorým príslušníkom Hlavnej správy ŠtB MV SSR.²¹

Koncom apríla 1970 dostal rozhodnutím prezidenta republiky striebornú medailu „Za upevňovanie priateľstva v zbrani“. Pri príležitosti 25. výročia ukončenia II. svetovej vojny ho povýšili do hodnosti podplukovníka, hoci nespĺňal požadované kritériá, ani dobu výsluhy v hodnosti.

Koncom júna 1970 ukončil trojročný právnický kurz MV, organizovaný ministerstvom vnútra v spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý

Jozef Vavro. Zdroj: ABS

Návrh na udelenie medaily „Za upevňovanie priateľstva v zbrani“ (apríl 1970). Zdroj: ABS

Ministerstvo vnútra SSR
Hlavná správa ŠtB
Navrhujúci súdca: MV (cieveň) Po vyplnení tajné

NÁVRH NA VYZNAMENÁNÍ

Medaila "ZA UPEVŇOVANIE PRIATEĽSTVA SO ZBRANOU"
II. stupňa
Název navrhovaného vyznamenania

Hodnosť, meno a priezvisko	Datum a miesto narodenia
mjr. Jozef VAVRO	24.4.1926 v Hlohovei
Funkcie	Stranícka príslušnosť
zástupca náčelníka HS ŠtB MV SSR	od 29.4.1954, KSS
Služba v MV, MNO z povolania od 5.5.1945 a odbojových jednotkách celkom:	19 rokov 9 mesiacov 3 dni
Dosedú propitčená vyznamenania	
Medaila "Za službu vlasti" v roku 1955	
Medaila "Za zásluhy o obranu vlasti" v roku 1962	
"Pamätná medaila SHP" v roku 1946	
"Pamätná medaila SHP k 20 výročiu" v roku 1964	
"Rad červenej hviezdy" v roku 1965	

Popísať činu alebo zásluh, za ktoré má byť propitčeno vyznamenanie a hodnotení práca navrhovaného.

Mjr. Jozef VAVRO prešiel deponovať viacerými služobnými funkciami v ktorých bola jeho práca hodnotená výdatne. V súčasnej dobe sa vo funkcii zástupcu náčelníka HS ŠtB MV SSR zodpovedne prejavuje štruktúrnou iniciatívu v riešení zložitých agentúrno operatívnych kombinácií. Jeho odborné vedomosti sú na veľmi dobrej úrovni. Problematiku štátobezpečnostnej práce ovláda tak z hľadiska teoretického poznania, ako aj z hľadiska praxe. Organizačné schopnosti, vztah k práci a vyjadrovanie plnenia úloh zodpovedajú v kladnom smere zastávanej funkcii.

Ako člen KSS je politicky vyspelý. Zastával rôzne stranícke funkcie v ktorých sa dobre osvedčoval. V období rokov 1968-1969 správne hodnotil politickú situáciu a otvorone vystupoval proti sňahám pravicevo-oportunistických štvorov. Jeho politická orientácia je aj v súčasnej dobe v smere reálnej politiky, ktorú vytvára široká väčšina našej strany.

Mjr. Jozef Vavro už od roku 1958 až do roku 1968 ako zástupca náčelníka 2. odboru Správy ŠtB v Košiciach veľmi ústne prichádzal do styku so sovietskymi, poľskými a maďarskými bezpečnostnými orgánmi vo veci rozpracovania rôznych štátobezpečnostných prípadov a spoločného postupu pri ich realizovaní.

V šase prechodu svojenekých vojak v auguste 1968 a po tom aktívne spolupracoval so sovietskymi bezpečnostnými orgánmi pri riešení štátov-

19 Viac pozri: GREGOR, M. - SIVOŠ, J.: Kariéry v službách ŠtB. Bohuš Vavro. In: Pamäť národa, V, 2009, č. 3, s. 94 - 102.

20 A ÚPN, f. A29, inv. j. 17. Organizačná štruktúra ŠtB MV SSR.

21 A ÚPN, f. A29, inv. j. 139. Rozkaz náčelníka HS-ŠtB MV SSR č. 5/1969 zo 6. 10. 1969 „Ustanovenie členov komisie náčelníka HS-ŠtB MV SSR k prešetreniu obvinenia niektorých funkcionárov Štátnej bezpečnosti v augustových udalostiach 1968“.

v rámci rezortu vnútra nahrádzal vysokoškolské právnické vzdelanie.

Po vzniku reorganizácie čs. kontrarozviedky v polovici roku 1974 a vytvorení XII. správy ZNB sa Vavro stal zástupcom náčelníka správy Jána Kováča, so zodpovednosťou za riadenie (II.) odboru boja proti vnútornému nepriateľovi a (VI.) odboru spravodajskej techniky. Na II. odbore už v roku 1975 vznikla samostatná operatívna skupina a o rok neskôr zvláštne oddelenie, ktoré monitorovalo Alexandra Dubčeka. Práve za akciu „KATALYZATOR“ dostal v rokoch 1975 a 1976 finančnú odmenu a vecný dar, spolu v hodnote 6 500,- Kčs.²² Vysoké finančné odmeny dostal v roku 1976 aj za plnenie úloh pri príprave a konaní volieb do zastupiteľských orgánov a za osobný podiel pri vypátraní a zaistení historických obrazov, ktoré boli ukradnuté v roku 1972 z Národnej galérie v Prahe. Podieľal sa tiež na opatreniach proti predstaviteľom opozície - od druhej polovice 70. rokov najmä proti predstaviteľom Charty 77, a na realizácii akcií zameraných na rozbitie opozičných skupín, najmä „ZEMETRASENIE“, „ROZPTYL“ a „ASANÁCIA“.

Začiatkom mája 1975 ho minister vnútra Jaromír Obzina povýšil do hodnosti plukovníka.

Nadriadení služobní funkcionári hodnotili Jozefa Vavra po stránke politickej, pracovnej a charakterovej veľmi pozitívne a počítali do budúcnosti aj s jeho zaradením na vyššiu riadiacu funkciu. Od roku 1972 bol Vavro zaradený do kádrových rezerv FMV pre nomenklatúru Ústredného výboru (ÚV) KSČ Stranicka rezortná komisia, ktorá preverovala jeho služobné hodnotenie, mu v roku 1974 uložila zvýšiť náročnosť na podriadených náčelníkov, zabezpečovať ich odborný a politický rast a absolvovať stranicko-politické vzdelávanie.²³ O dva roky neskôr komisia zhodnotila, že závery z roku 1974 splnil a odporučila mu dôsledne plniť a zabezpečovať rozpracovávanie záverov XV. zjazdu na úseku, ktorý

riadi; venovať väčšiu pozornosť činnosti odboru spravodajskej techniky, zvyšovať odbornosť pracovníkov a konšpiráciu práce; v určených problematikách zlepšovať koordináciu s federálnymi útvarmi ZNB v Bratislave; venovať pozornosť výchove mladých príslušníkov ZNB.²⁴ Koncom roku 1978 kládla stranicka rezortná komisia dôraz na zlepšenie činnosti proti vnútornému nepriateľovi, najmä v problematikách katolícka cirkev, organizácie ukrajinských nacionalistov a protikomunistickej organizácie NTS (Narodno-trudovoj sojuz rossijskich solidaristov, Národný robotnícky zväz), a v rámci kontrarozviednej práce venovať pozornosť preventívno-výchovnej práci.²⁵

V prvej polovici roku 1979 sa pripravovala výmena na poste I. námestníka federálneho ministra vnútra. Tento post vzhľadom na národnostné rozdelenie funkcií v bezpečnostnom aparáte patrilo Slovákom. Dovtedajší námestník Ján Hanuliak²⁶ odchádzal z funkcie po viac ako ôsmich rokoch a mal prevziať riadenie skupiny FMV v Moskve. Funkciu I. námestníka federálneho ministra vnútra mal obsadiť náčelník XII. správy FMV Ján Kováč a funkciu náčelníka Správy kontrarozviedky v Bratislave Jozef Vavro. Tento zámer predstavil 25. apríla 1979 Vávrovi minister vnútra ČSSR Jaromír Obzina²⁷ a náčelník kádrovej správy FMV Josef Soukup.²⁸ Vzhľadom na jeho vek sa počítalo s tým, že vo funkcii zostane najbližšie tri roky. Vavro s menovaním do funkcie súhlasil v prípade, že bude do funkcie schválený príslušným stranickým orgánom.²⁹ Funkciu náčelníka XII. správy FMV prevzal 1. júna 1979. V priamej podriadenosti si ponechal odbor boja proti vnútornému nepriateľovi, vnútorný odbor, inšpekciu náčelníka, kádrové a školské oddelenie a skupinu ochrannej prípravy a obrany.

V apríli 1981 dosiahol dôchodkový vek, a preto požiadal ministra vnútra ČSSR Jaromíra Obzinu o ponechanie v služobnom pomere. V liste uviedol: „*Môj zdravotný stav v súčasnej dobe je dobrý a umožňuje mi zodpovedne plniť úlohy príslušníka Zboru*

22 Korún československých.

23 ABS Kanice, i. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5110/26. Záznam z prejednávania komplexného hodnotenia z 20. 8. 1974. Komisia rokovala v zložení: Michal Kolbasa - pracovník oddelenia štátnej administratívy ÚV KSČ, Ladislav Sádovský - vedúci oddelenia štátnej administratívy ÚV KSS, Albert Majláth - zástupca vedúceho oddelenia štátnej administratívy ÚV KSS a Ján Kováč - náčelník XII. správy FMV.

24 Tamže. Záznam z prerokovania komplexného hodnotenia z 13. 10. 1976.

25 Tamže. Záznam o prevedenej kontrole plnenia úloh z komplexného hodnotenia v roku 1976.

26 Ján Hanuliak (1921, Terchová - 2000, Chřibská, okr. Děčín) pôsobil vo funkcii námestníka, resp. I. námestníka ministra vnútra ČSSR od 15. 1. 1971 do 1. 6. 1979. Viac pozri: SIV0Š, J. Kariéry v službách ŠtB. Ján Hanuliak. In: *Pamäť národa*, V, 2009, č. 4, s. 73 - 79: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 - 1989. Ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 60 - 63.

27 Jaromír Obzina (1929, Brderek u Pferova - 2003, Praha) bol ministrom vnútra ČSSR od 30. 3. 1973 do 20. 6. 1983.

28 Josef Soukup (1927, Přední Zaběhlá), v rokoch 1973 - 1977 náčelník sekretariátu námestníka MV Karia Kropáčka, pôsobil vo funkcii náčelníka kádrovej správy MV od 1. 5. 1977 do 31. 5. 1983.

29 Tamže. Záznam z 25. 4. 1979.

národnej bezpečnosti. Z kontrarozviednej práce mám určité praktické skúsenosti i teoretické vedomosti, a tieto chcem aj naďalej v praxi využiť pri plnení úloh, ktoré vyplývajú pre Zbor národnej bezpečnosti a príslušníkov ZNB zo záverov XVI. zjazdu Komunistickej strany Československa".³⁰ Minister jeho žiadosti vyhovel.

Vavrova kariéra v komunistickom Zbore národnej bezpečnosti bola priam vzorová - postupne smeroval na najvyššie posty v ŠtB a zotrval na nich v podstate bez väčšej kritiky rezortných a stranických funkcionárov, neudelili mu nijaké disciplinárne tresty, naopak, len v rokoch 1975 - 1986 dostal za pracovné výkony a rôzne jubileá odmeny (finančné a vecné) v hodnote 146 614,- Kčs.³¹

V apríli 1981 však anonym upozornil najvyššie stranické orgány na zneužívanie funkcie náčelníka správy zo strany Jozefa Vavra. Sťažnosť potichu uzavreli, no aktuálnou sa opäť stala v januári 1986, niekoľko mesiacov po odchode Jána Kováča z funkcie námestníka ministra vnútra ČSSR, ktorý vraj držal nad Vavrom „ochrannú ruku".³² Minister vnútra ČSSR a oddelenia štátnej administratívy ÚV KSS a ÚV KSČ dostali v priebehu niekoľkých dní dva anonymné listy, v ktorých pisatelia upozorňovali na stavbu veľkého rodinného domu náčelníkom správy, prácu príslušníkov správy na stavbe domu v pracovnom čase („často sa stávalo, že v akcii sa nemohla použiť pomoc 4. odboru XII. S-ZNB (t. j. sieť ovačky, pozn. J. S.), lebo jeho orgáni stavali Vavrov dom"), zabezpečovanie „brigádnikov" zo strany náčelníkov odborov a následné finančné odmeny, resp. povýšenia. Upozorňovali tiež na blízky vzťah Vavra so sekretárkou a jej neprímerané finančné odmeňovanie, „orgie" vo vile XII. správy ZNB (za účasti námestníka federálneho ministra Jána Kováča a často aj ministra Obzinu), prijatie syna generálneho riaditeľa n. p. REMPO na XII. správu ZNB za pomoc pri zabezpečovaní materiálu na stavbu domu, rodinkárstvo (pôsobenie syna Petra, príslušníka rozviedky, v zahraničí a zaťa Pavla Szekereša vo funkcii vedúceho staršieho referenta špecialistu na XII. správe ZNB), ale aj nadŕžanie starším príslušníkom ŠtB (na

Príslušníci ŠtB v Tatrách, Vavro v strede s fotoaparátom. Zdroj: Archív autora

pr. pri riešení dopravnej nehody, ktorú spôsobil náčelník vnútorného odboru správy Štefan Matlák pod vplyvom alkoholu).

Z poverenia federálneho ministra vnútra Bratislava Vajnara³³ preverovali uvedené informácie v polovici februára 1986 pracovníci inšpekcie ministra vnútra. Tí v závere správy pre ministra uviedli, že „z provedeného šetření a zjištěných skutečností lze tedy učinit závěr, že některé skutečnosti uvedené v anonymních dopisech byly již při tomto šetření prokázány, a je tedy nutno tyto dopisy hodnotit jako opodstatněné".³⁴ Minister Vajnar napokon rozhodol o uskutočnení komplexnej previerky na XII. správe ZNB, vrátane kontroly hospodárenia zo zvláštnymi finančnými prostriedkami, v priebehu II. polroka 1986.

Jozef Vavro sa snažil svoje konanie vo funkcii náčelníka Správy kontrarozviedky v Bratislave obhájiť. Okolnosti mu však už nepriali, atak po dohode svedením ministerstva vnútra požiadal koncom apríla 1986, po dovŕšení 60 rokov, o prepustenie do starobného dôchodku. Zároveň požiadal o povolenie nosiť pri slávnostných udalostiach uniformu ZNB. Do dôchodku odišiel 31. júla 1986. V Zbore národnej bezpečnosti pracoval 36 rokov a štyri dni. Minister vnútra mu udelil medailu „Za službu v ZNB".

V priebehu roku 1987 začala Vavra v súvislosti s kauzou Babinský (rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve), na základe po-

30 Tamže. List ministrom vnútra ČSSR z apríla 1981.

31 V čase odchodu do dôchodku mal ako náčelník XII. správy ZNB hrubý mesačný príjem 10 700,- Kčs.

32 Ján Kováč (1933, Dolné Slažany, okr. Zlaté Moravce - 1988, Bratislava) pôsobil vo funkcii námestníka, resp. I. námestníka ministra vnútra ČSSR od 1. 6. 1979 do 31. 10. 1985. Viac pozri: SIVOŠ, J.: Kariéry v službách ŠtB. Ján Kováč. In: Pamäť národa, VI, 2010, č. 2, s. 106 - 112; Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 - 1989. Ministři a jejich náměstci, s. 105 - 108.

33 Vratislav Vajnar (1930, Strašice) bol ministrom vnútra ČSSR od 20. 6. 1983 do 12. 10. 1988.

34 AIJPN. f. Inšpekcia ministra vnútra ČSSR, materiály k XII. S-ZNB. K informáci a rozhodnutí s. ministra.

kynu Vyššej vojenskej prokuratúry v Přebriami preverovať inšpekcia ministra vnútra. Prípád uzavrela s tým, že „za súčasné dôkazní situácie neprihází v úvahu vznesení obvinění“. Do popredia sa však v súvislosti so spomínaným prípadom dostala iná kauza. Tentoraz podozrenie zo zneužívania právomoci verejného činiteľa tým, že ako náčelník XII. správy ZNB na prelome 70. a 80. rokov v rozpore s colným zákonom a internými predpismi rezortu vnútra zabezpečil opakované bezcolné odbavenie určitých osôb. Inšpekcia prípad uzavrela koncom júla 1988 z dôvodu premlčania.³⁵ Predsedníctvo ÚV KSČ však už 19. februára 1988 udelilo Vávrovi stranický trest - pokarhanie s výstrahou.

Jozef Vavro zomrel 26. januára 1992 v Bratislave.

Dosiahnutá hodnosť:

27. 7. 1950 Čakateľ na skúšku
1. 5. 1952 Strážmajster
1. 1. 1954 Seržant
19. 2. 1954 Podporučík

1. 12. 1954 Poručík
1. 12. 1956 Nadporučík
1. 2. 1961 Kapitán
1. 2. 1966 Major
9. 5. 1970 Podplukovník
1. 5. 1975 Plukovník

Vyznamenania a ocenenia:

1946 Rad Slovenského národného povstania
1955 medaila „Za službu vlasti“
1962 medaila „Za zásluhy o obranu vlasti“
1964 pamätná medaila k 20. výročiu SNP
1965 Rad Červenej hviezdy
1970 medaila „Za upevňovanie priateľstva v zbrani“ - II. stupeň
1973 čestný odznak „Za ochranu hraníc ČSSR“ -1', stupeň
1975 medaila „30 rokov ZNB“

Inspekce ministra vnútra ČSSR

čvs: IM-1/30-88

V Praze dne 29. července 1988

U S N E S E N Í

Podle § 159 odst. 2 tr. řádu s přihlédnutím k ustanovení § 11 odst. 1, písm. b/ tr. řádu o d k l á d á m věc

býv. plk. SNB Jozef VAVRO, nar. 24.4.1926, důchodce, tr. bytem Bratislava, Reichelova 15

podezřelého z tr. činu zneužívání pravomoci veřejného činitele podle § 158 odst. 1, písm. b/ tr. zákona tím, že jako příslušník SNB v úmyslu opatřit jinému majetkový prospěch překročil svou pravomoc a zajistil dne 13.12.1979, 2.12.1979, 8.11.1980 bezcolní odbavení Alojze HRONKOVIČE, nar. , Marie MIGROVÉ, nar. , Jozefa BLANARA, nar. a st. přísl. Francie Gastona DEFERA, nar. , ačkoliv k takovému postupu nebyl u jmenovaných žádný důvod, neboť trestní stíhání je promlčeno.

o d ů v o d n ě n í :

Na základě pokynu VVP Přebriami ze dne 21.10.1987 prováděla IMV ČSSR prošetření podezření na trestnou činnost příslušníků FMV, zejména genmjr. JUDr. JANA KOVÁČE a býv. plk. SNB Jozefa VAVRA, nar.24.4.1926.

V průběhu šetření bylo zjištěno, že bývalý náčelník útvaru FMV v Bratislavě býv. plk. Jozef VAVRO vydal ve shora uvedených případech pokyn k bezcolnímu odbavení jmenovaných osob a jednal tak v rozporu s RMV ČSSR č.3/1978, neboť k takovému postupu nebyl oprávněn.

1975 pamätná medaila NDR „Za priateľstvo v zbrani“
1975 odznak čestného Čekistu
1975 odznak NDR „Čestný příslušník ŠtB NDR“
1976 čestný odznak ZNB
1976 vyznamenanie „Za zásluhy o výstavbu“
1977 jubilejný odznak ZSSR „60. výročie KGB“
1981 Rad Červenej zástavy
1981 medaila ZSSR „Za upevnenie bojovej družby“
1981 zlatá medaila NDR „Za bratstvo v zbrani“
1982 medaila KUBY „Za spoluprácu“
1983 medaila BIR „100. výročie narodenia J. Dimitrova“
1985 medaila Zboru nápravnej výchovy SSR
1985 medaila „40. výročie vyvrcholenia národnoslobodzovacieho boja“
1986 medaila „Za službu v ZNB“

³⁵ Tamže, VS č. IM-1/30-88. Uznesenie vyšetrovateľa inšpekcie ministra vnútra ČSSR z 29. 7. 1988.

Ján Manas v Prievidzi

Člen Správnej rady ÚPN Arpád Tarnóczy. Foto: Ján Sabo

Nie skutočne, ale obrazne sa Ján Manas vrátil do svojho rodiska, do Prievidze. Ved' v tomto roku by si pripomenul svoje 80. jubileum. No nedožil sa ho. Veľký podiel viny na tom nesú neznesiteľné podmienky v jáchymovských baniach, kde bol internovaný. Ale poďme postupne.

V nedeľu 31. júla 2011 sa zišla hŕstka Prievidžanov, pamätníkov i mladých ľudí na malej slávnosti - odhalení pamätnej tabule Jánovi Maňasovi. Slávnosť zorganizovali Politickí väzni protikomunistického odboja z prievidzskej pobočky (PV-ZPO) a Miestny odbor Matice slovenskej (MO MS) v Prievidzi. Osobu Jána Manasa priblížil jeho rovesník, priateľ, a tiež protikomunistický bojovník Martin Hagara: „Prvýkrát ho zavreli v roku 1951, ale svedectvo proti nemu sme popreli. Janko potom pokračoval ďalej v činnosti skautskej organizácie Zlatý orol. Na vojne opäť zakladal skauting, tam mu na to prišli a za ilegálne organizovanie a automaticky za velezradu ho zatvorili. Trest dva roky si odpykával v Jáchymove. No ani to ho nezlomilo, na slobode opäť pokračoval v zakladaní organizácií Zlatého orla po celom západnom Slovensku. Pred zatknutím sa mu podarilo ukryť a ujsť do Poľska. Poľské milície ho však vypátrali a deportovali na Slovensko.“ Súd s 11 príslušníkmi organizá-

cie ako propagandu využil komunistický režim na zastrašovanie obyvateľstva, najmä mládeže. Ján Manas bol odsúdený na sedem rokov väzenia, opäť v jáchymovských baniach. Ani to ho však nezlomilo, lebo v samotnom tábore založil organizáciu Zlatého orla a vydával ilegálny časopis. V osobe prievidzského rodáka Jána Manasa sa zračilo stáročné kresťanské presvedčenie obyvateľov mesta, ktoré sa nastupujúci komunistický režim snažil udušiť. Manas sa mu vzoprel a aj v časoch, keď to už nebolo v ideologickom zámere, držal pri živote a ďalej rozvíjal myšlienky katolíckeho skautingu. Ani niekoľko-ročné väzenie i nútený pobyt v jáchymovských uránových baniach nezlomili pevnú vôľu Jána Manasa. No zanechali stopy na jeho zdraví - zomrel v roku 1969 vo veku 38 rokov. „Celý svoj život, krátky, ale bohatý, zasvätil myšlienke skautingu,“ dodal Martin Hagara.

Z hostí osobnosť J. Manasa vyzdvihol predseda PV-ZPKO Arpád Tarnóczy, ktorý pripomenul, že jeho obeť vôbec nebola zbytočná, a preto ani on by nemal ostať zabudnutý. Veniec k pamätnej tabuli položili predseda MO MS v Prievidzi Milan Jadroň, za Ústav pamäti národa Martin Lacko a učili si ho aj mladí prievidzskí skauti. Slovenské hymnické piesne iba podčiarkli významnosť tohto aktu. V súčasnej Prievidzi, ktorá v sebe nesie smutnú pečať komunistického experimentu, tak od 31. júla 2011 pamätná tabuľa Jána Manasa pripomína, že ani v ťažkých časoch nie všetci obyvatelia rezignovali na svoju slobodu, česť a svedomie.

Ing. Erik Kližan

(1977), pracuje ako knihovník - archivár Slovenského národného múzea - Múzea Bojnice.

Pamätná tabuľa. Foto: Ján Sabo

Martin Lacko z ÚPN pri kladení venca k pamätnej tabuľi. Foto: Ján Sabo

Möns. Rudolf Baláž - pamätáme

ThLic. Ing. Stanislav Labjak

(1955), absolvent Teologickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a EFSVŠT Bratislava.

Pracuje v Ústave pamäti národa.

Banskobystrický diecézny biskup Möns. Rudolf Baláž¹ (f70) zomrel 27. júla 2011 na sviatok sv. Gorazda pri plnení pracovných povinností približne o 16.00 hod. vo svojom sídle v Banskej Bystrici. Dôvodom smrti bola krvná embólia. Pri smrti nebol sám, bolo prítomných 6 kňazov, laici i lekári.

sa ako biskup postavil na obranu princípov slobody a demokracie, za čo bol vtedajšou mocou otvorene znevažovaný. Jeho životný príbeh je svedectvom odvahy a statočnosti, ako aj odkazom pre celú spoločnosť, že sloboda a demokracia, pravda a spravodlivosť sú hodnoty, za ktoré sa oplatí angažovať, ktoré treba brániť a ktoré musí každá moc rešpektovať.²

Biskup Rudolf Baláž sa narodil 20. novembra 1940 v Nevoľnom ako najmladší zo šiestich detí, otec mu zomrel ešte pred narodením. Bol pokrstený v Jastrabej, ako dieťa zažil vojnu, následne prežíval povojnové obdobie v skromných materiálnych podmienkach a potom prišiel komunizmus, ktorý ho od mladosti zraňoval, či duchovne aj spoločensky obmedzoval.

V Nevoľnom v čase biskupovho detstva nebol kostol, chodieval aj pešo na omše do Kremnice. Do začiatku 50. rokov tu pôsobili františkáni, na ktorých Baláž vždy rád spomínal. Ako dieťa bol svedkom likvidácie ich kláštora v Kremnici. Jeho mama ho prihlásila v Kremnici aj na hodiny hry na klavír a husle.

Biskup Baláž spomína svoju mladosť v zvukovej nahrávke Janky Verešovej:³ „Na prvom mieste ma ovplyvnila moja mama. Bola prirodzene múdra, ona ma naučila všetkému, aj ťažkým robotám, my sme boli dosť sebestační, hoci otec zomrel. A aj vtedy, keď boli ťažké časy ideologické a moji bratia boli normálne komunisti, nech si nikto ani nemyslí, že ja som vyrástol kľáčiaci pred oltárom, to nie, my sme ani kostol nemali v dedine, to bola taká zabudnutá obec.“ Aj keď bola biskupova mama jednoduchá žena, bola múdra. Na jeho rozhodnutie stať sa kňazom však vplyv nemala. „Nikdy Ti ja nepoviem, že chod' za kňaza, keď som jej povedal, ale ma-

Foto: Patrik Dubovský

Predsedníčka vlády Slovenskej republiky Iveta Radičová k úmrtiu biskupa Baláža v kondolenčnom liste napísala: „Chcem vyjadriť hlbokú ľútosť nad náhlym úmrtím biskupa Rudolfa Baláža, ktorý patrí medzi významné osobnosti slovenského spoločenského i duchovného života. Vel'kosť osobnosti a vysoké morálne kvality potvrdzoval v období komunistického režimu, keď mu režim na istý čas nedovolil oficiálne vykonávať kňazské povolanie, ako aj v čase mečiarizmu, keď

1 V rokoch 1958 až 1963 študoval na Rímskokatolíckej Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Aj keď mal dobré študijné výsledky, nebolo mu umožnené ďalšie štúdium. Kňazskú vysviacku mal 23. júna 1963. Potom pôsobil ako kaplán v Brezne (1963 - 1965), Krupine (1965 - 1967), Vrútkach, Kláštore pod Znievom a Vrúcku (1967 - 1968). V rokoch 1968 až 1970 pôsobil na Biskupskom úrade Banská Bystrica. V roku 1970 bol vymenovaný za správcu farnosti v Pitelovej v okrese Žiar nad Hronom. V roku 1971 mu štátny režim odobral súhlas vykonávať kňazské povolanie a až do roku 1982 pracoval ako robotník (traktorista na JRD, vodič nákladného auta). V tomto období tiež zorganizoval vo svojej rodnej obci stavbu nového kostola. V rokoch 1982 - 1990 bol správcom farnosti Turčiansky Peter (5 km od Martina). Bolo to prvé farské pôsobisko, po 12 rokoch skrytej pastorácie, ale aj tu sa ho 13-krát pokúsili navštíviť príslušníci Štátnej bezpečnosti. 14. februára 1990 bol menovaný za 15. biskupa diecézy, je prvým z jej územia. Biskupskú vysviacku mal 19. marca 1990 v Banskej Bystrici. Od roku 1994 do 31. augusta 2000 bol predsedom Konferencie biskupov Slovenska. Od 16. septembra 2003 pôsobil ako podpredseda Konferencie biskupov Slovenska.

2 <http://www.bbieceza.sk/index.php/sk/smutocne-kondolencie>.

3 Rádio Lumen počas prenosu z Nevoľného 3. 8. 2011.

ma, ja idem za kňaza. Dobre si to rozmysli, lebo keď je kňaz lajdák, to ti je na nič, to cirkev nepotrebuje. Ona tak išla na mňa. A potom mi povedala, som veľmi rada, že budeš kňazom, ale to treba brať naozaj veľmi vážne.”

Pohrebným obradom 3. augusta 2011 predsedal vo farskom Kostole Nanebovzatia Panny Márie v Banskej Bystrici bratislavský arcibiskup Möns. Stanislav Zvolenský.⁴ V závere svätej omše, na ktorej sa zúčastnilo do 5 tisíc veriacich, vyše 300 kňazov a dvadsaťsedem biskupov aj zo zahraničia, na čele s apoštolským nunciom Mariom Giordanom, predniesli svoje pozdravy aj ostatní činitelia cirkevného, politického a spoločenského života.

Biskup Tondra za Konferenciu biskupov Slovenska (KBS) povedal, že počas 6 rokov, keď jej predsedal, biskup Baláž s láskou a otvorenosťou riešil problémy, aj keď bola snaha zatiahnuť cirkev do služieb politickej moci a jej programov. Pripomenul zásadu, že cirkev potrebuje slobodu a nezávislosť od politickej moci, a biskup Baláž aj preto znášal ťažké následky (kauza Triptych). Baláž ako predseda katechetického komisie čelil snahe obmedziť vyučovanie náboženstva, otváranie cirkevných škôl a mienke tvorenej viacerými médiami, ktorá chce odsunúť cirkev na okraj spoločnosti.

Za slovenských gréckokatolíkov arcibiskup Ján Babjak uviedol, že Baláž bol príkladom ostatným biskupom. Bol krok pred ostatnými v dobrých nápadoch, ktoré dokázal realizovať.

Dekan v Šahách Jozef Mahulányi sa poďakoval v mene maďarských kňazov a veriacich. Svoj prejav predniesol v slovenčine i maďarčine.

Predseda Fóra kresťanských inštitúcií František Neupauer vyzdvihol osobný prístup Baláža, keďže ich členov oslovoval menami.

Na omši boli aj zástupcovia ďalších kresťanských cirkví. Emeritný biskup evanjelickej cirkvi a. v. Július Filo povedal, že jednota kresťanov bola jedna z túžob biskupa Baláža. Nabádal k tomu, aby sa kresťania na Slovensku pozreli spoločne na dejiny.

Möns. Jaroslav Pecha za kňazov bansko-bystrickej diecézy, spolužiak, dekan, konzultor, súdny vikár v príhovore povedal o viacerých prípadoch starostlivosti biskupa Baláža:

Foto: Patrik Dubovský

Každý, kto prechádza okolo rezidencie biskupa, môže na kamennej tabuli čítať mená kňazov, ktorí boli odsúdení za vernosť Kristovi a Cirkvi. Bolo ich 48, spolu odsedeli 142 rokov. Keď bol biskup vysvätený za kňaza, mal možnosť poznať týchto kňazov - mučeníkov poslednej doby.

Kto prechádza interiérom rezidencie, má možnosť vidieť tabľu kňazov pri byte biskupa na chodbe do kaplnky. On hovorieval: „Mám ich pred sebou, aby som sa za nich modliť.”

Podľa J. Pechu sa biskup Baláž musel hlásiť ku kňazom minulosti i budúcnosti, pretože bol kňazom prítomnosti. Na každom úradnom liste na záver bol pozdrav „v duchu a pravde”. Pre neho platila zásada, že história je magistra vitae. Prešiel ťažkou dobou, v ktorej seba formoval a poznal, že i časť kňazov sa v minulosti poklonkovala mocným, a preto pripomínal zásadu, komu sa treba klaňať: „Bohu a to v duchu a pravde”. Mnohí sa pýtali, prečo toľkokrát hovoril o minulom režime a najmä o komunizme. Prešiel tou dobou a pre neho bolo dôležité, aby sa nezabudlo, aby sa poučilo. O ňom platí to pavlovské: „káž slovo Božie, či je to vhod, alebo nevhod... aby bol Boží človek dokonalý” - tak sme ho poznali. Iba takto možno pochopiť jeho prejav - povedal J. Pecha.

Biskup Baláž inicioval a vykonal mnoho projektov.⁵

4 V homílii povedal, že otec biskup Rudolf svojou obetavou kňazskou a biskupskou službou sa počas celého života pripravoval na stretnutie s Bohom. Na začiatku svojej biskupskej služby si zvolil heslo: Pravda vás vyslobodí, čo osobitne dobrým spôsobom charakterizuje život biskupa Baláža.

5 Jedným z prvých jeho pastoračných projektov bolo už v júli 1990 obnovenie kňazského seminára, ktorý bol násilne zavretý v roku 1950. Počas 21 rokov biskupskej služby vysvätil 200 novokňazov. Obnovil katolícke školstvo v diecéze, bol spoluzakladateľom katecheticko-pedagogickej fakulty sv. Ondreja v Ružomberku a následne aktívne pôsobil pri vytvorení Katolíckej univerzity v Ružomberku, vytvoril podmienky, že od roku 1993 vysiela prvé katolícke rádio Lumen. Na jeho pozvanie navštívil 12. 9. 2003 Banskú Bystricu pápež

Foto: Stanislav Labjak

Na poslednej ceste zosnulého biskupa Baláža a pri jeho uložení do hrobu v Nevoľnom⁶ 3. augusta 2011 ho okrem rodákov z Nevoľného sprevádzalo vyše 2 tisíc ľudí. V homílii počas sv. omše žilinský diecézny biskup Möns. Tomáš Galis, niekdajší banskobystrický pomocný biskup a Balážov blízky spolupracovník povedal, že biskup Baláž diecézu spravoval 21 rokov. Jeho najbližší spolupracovníci mu hovorievali: „*Rudko, Rudko, nie*

tak prudko“. Svojím životom bol príkladom pokory a horlivosti za pravdu. V súlade s mottom svojej apoštolskej služby „Pravda vás vyslobodí“ sa nebál povedať pravdu a bol preto pre mnohých naozaj nepríjemný.

Za kolégium vlády Slovenskej republiky a jej predsedníčku, ale aj v mene svojom Ján Figel' v Banskej Bystrici vyjadril úprimnú spoluúčasť a sústrasť pri tomto náhlom a nečakanom odchode Rudolfa Baláža spomedzi nás. Bol veľkým darom pre Slovensko, aj pre Cirkev a národ.

Hľadal pravdu a držal sa pravdy. A ponúkal pravdu. Vyoral hlbokú brázdnu, ale nenechal ju prázdnu, vkladal do nej semená ľudskosti, odvahy, priamosti, pravdivosti, solidarity, úcty k človeku.

Podpredseda vlády Figel' zdôraznil, že Rudolf Baláž sa zasadzoval o ochranu života, ľudskú dôstojnosť, spravodlivosť či za komunizmu, či za slobody, či v boji s komunizmom, postkomunizmom, populizmom alebo inými modernými, dnešnými izmami, ktoré majú podoby morálneho relativizmu.

Za Ústav pamäti národa sa rozlúčili s biskupom Balážom pracovníci Stanislav Labjak a Patrik Dubovský. K hrobu biskupa položili kyticu bielych kvetov s nápisom: Pamätáme - Ústav pamäti národa.

Ján Pavol II., ktorý otvoril aj konanie Diecéznej synody. Jeho pastoračným odkazom je dokument Pane, zostaň s nami, ktorý prináša ovocie diecéznej synody. V roku 2004 zriadil Diecézne pastoračné centrum Jána Pavla II., v ktorom zhromaždil pastoračné centrá pre mládež, rodinu, katechézu, nepočujúcich, bioetiku, masmédiá, diecézny školský úrad, diecézny archív a diecéznu charitu. Zaslúžil sa aj o vybudovanie sociálno-zdravotníckeho komplexu Dom božieho milosrdenstva, otvoreného v roku 2008, a špecializovanej nemocnice Mammacentrum svätej Agáty, otvorenej v roku 2009. Podporil nielen obnovenie prítomnosti pôvodných mužských a ženských reholí, ale pribudli aj nové: kláštor kontemplatívnych klarisiek kapucínok, kontemplatívnych bosých karmelitánok a karmelitánov a v Sempore pri Zvolene mníši benediktíni postavili prvý kláštor ich novodobej histórie na Slovensku. Zriadil viaceré nové farnosti, bolo postavených viacero nových kostolov, aj v rodnej obci Nevoľné.

6 Biskup Baláž v svojom závete napísal: „*Prosím vás, pochovajte ma v rodnom Nevoľnom vedľa hrobu môjho farára Steinhübla*“. Na cintorine v Nevoľnom na vlastnú žiadosť bol pochovaný aj kňaz Ambróz Steinhübl, nar. 16. 12. 1887 v Nitrianskom Právne, zomrel 10. 2. 1973 v Kremnici. Okrem duchovnej činnosti bol aj školským inšpektorom pre nemecké ľudové školy na Slovensku. Po II. Svetovej vojne sa vrátil z evakuácie na Slovensko a nejaký čas pôsobil ako farár v obci Jastraba. Dekan Ambróz Steinhübl patril k najväčším podporovateľom pri stavbe kostola v Nevoľnom.

**NIŽŇANSKÝ, E. - HLAVINKA, J.:
Pracovný a koncentračný tábor v Seredi
1941 - 1945. Bratislava 2009, 192 s.**

Problematika nútenej pracovnej povinnosti židovského obyvateľstva na Slovensku nepatrí k neprebádaným témam našej histórie predovšetkým vďaka prácam historikov Ivana Kamenca, Eduarda Nižňanského a Igora Baku, ktoré poskytli odpovede na otázky vzniku a organizácie pracovných táborov a stredísk na našom území. Publikácia o tábore v Seredi sa radí k prvej samostatnej monografii o židovskom pracovnom tábore v Novákoch v rokoch 1941 až 1944, v ktorej autor I. Baka spracoval dejiny najväčšieho z troch pracovných táborov na Slovensku.

Najnovšia kniha o pracovnom a koncentračnom tábore v Seredi vychádza z dokumentov získaných vo viacerých domácich archívoch (Slovenský národný archív, Štátny archív v Bratislave a Archív Ústavu pamäti národa), ako aj zahraničných (Yad Vashem Archive v Jeruzaleme, Bundesarchiv v Berlíne, Archiv bezpečnostných složek v Prahe), doplnených zaujímavými výpoveďami pamätníkov, prinášajúcimi svetlo do dosiaľ nezmapovaných kapitol dejín pracovného tábora v Seredi.

Rovnako ako tábory v Novákoch a vo Vyhniach prešla aj Sered' viacerými fázami vývoja, vzhľadom na čo si autori logicky zvolili chronologické hľadisko spracovania témy. V piatich kapitolách knihy sme preto oboznámení s problematikou v celej jej šírke - od genézy pracovnej povinnosti Židov v rokoch 1938 až 1941 v prvej kapitole, ktorá stručne, zato prehľadne uvádza čitateľa do vývoja myšlienky pracovnej povinnosti židovského obyvateľstva a jej legislatívneho rámca, až po odchod posledného transportu 31. marca 1945.

Druhá kapitola knihy popisuje samotný vznik a začiatky budovania seredského tábora, zásadné momenty, ktoré tento proces ovplyvnili, vrátane tzv. dislokačnej akcie - vystahovania Židov z Bratislavy, úlohu Ústredne Židov a jej Pracovno-stavebného oddelenia pri rozpracovávaní idey pracovného využitia „dislokovaných“ Židov, a to už v čase, keď slovenská vláda pripravovala to najradikálnejšie riešenie „židovského problému“. Zaujímavější časťou publikácie je premena tábora v Seredi na jedno z koncentračných stredísk, ktoré v roku 1942 plnili smutnú úlohu „prestupných staníc“ pre desiatitisíce Židov na ich ceste za hranice štátu. Súčasne však to isté miesto predstavovalo možnosť záchranu pred vystahovaním vďaka paralelne fungujúcej výrobe vo viacerých táborových dielňach (predovšetkým v stolárskej). Autori na tomto mieste okrem rozboru situácie a fungovania tábo-

ra počas odchodu transportov do septembra 1942 zároveň uvádzajú z výskumu vyplývajúce nové počty deportovaných osôb a upresňujú i údaje o počte zaistencov tábora v období deportácií.

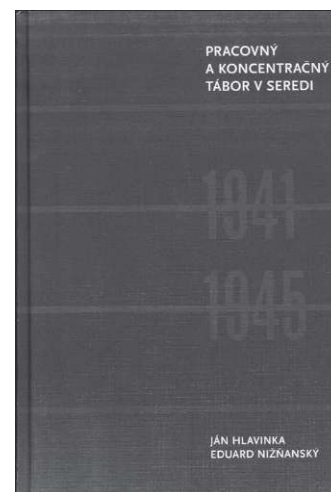
Po odchode posledného transportu v roku 1942 sa tábor stal až do konca augusta 1944 pracovným táborem s intenzívnou výrobou. Tomuto najdlhšiemu obdobiu v dejinách tábora je venovaná i najrozsiahlejšia kapitola knihy, v rámci ktorej sa autori venujú rôznym stránkam táborového života, jeho prísnej organizácii a existenčným podmienkam zaradencov. Najzaujímavejšou a najprínosnejšou časťou knihy je však posledná kapitola, venovaná obdobiu od septembra 1944 do marca 1945, keď tábor začal opäť plniť funkciu koncentračného tábora (nielen pre Židov) a keď sa Sered' stala miestom, kde dochádzalo k častým vraždám a brutálnemu týraniu väzňov. Vďaka novým dokumentom z domácich aj zahraničných archívov (k tým najpozoruhodnejším patrí evidenčný denník tábora z rokov 1944 - 1945 s menami a údajmi väzňov zo Slovenského národného archívu) sa podarilo rekonštruovať túto etapu existencie tábora a postupy príslušníkov SS pri jeho organizácii do mimoriadnych podrobností. Napriek tomu však ani najnovší výskum neodpovedá na viacero dôležitých otázok - napr. otázku vzťahu medzi Pohotovostnou skupinou H a veliteľom tábora Ä. Brunnerom, kam smerovali časti transportov zo Serede, ktoré nedošli do Terezína a pod.

Zaujímavým doplnením textu je obrazová príloha dokumentujúca táborový život a prehľadné tabuľky so štatistikami väzňov, ako i rozsiahle anglické resumé.

Publikácia o koncentračnom a pracovnom tábore v Seredi síce neprináša vyčerpávajúci pohľad na problematiku, ale na druhej strane práve nevelký rozsah a jasný štýl robí dielo otvoreným aj pre laickú verejnosť, ktorá po takejto literatúre možno nesiahla tak často. Autori naplňajú cieľ, ktorý si stanovili v úvode, a síce poskytnúť čitateľovi základný prehľad o histórii tábora a hlavných faktoroch, ktoré podmienili jeho vznik a fungovanie. Knihu preto možno hodnotiť ako jednoznačný prínos k skúmaniu problematiky holokaustu na Slovensku, a to predovšetkým z hľadiska nových informácií vyplývajúcich z aktuálneho archívneho výskumu a osvetľujúcich fungovanie tábora do neočakávanej miery, ktoré sú zároveň podané prehľadnou formou prístupnou širokej verejnosti, zaujímajúcej sa o tento tragický úsek našich dejín.

PhDr. Martina Fiamová

(1977), absolventka
Filozofickej fakulty
Univerzity Konštantína
Filozofa v Nitre, študijný
odbor história -
archeológia. Pracuje
v Ústave pamäti národa.

PhDr. Ferdinand Vrábel

(1948),

absolvent Filozofickej
fakulty Karlovej univerzity,
študijný odbor archívictvo.
Momentálne je na
dôchodku.

SALLAI, G.: „A határ megindul...” A csehszlovákiai kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938 - 1939. évi államhatár-változások tükrében. („Hranica sa pohne...” Vzt'ahy menšiny v Československu a Maďarsku v zrkadle zmien štátnych hraníc v rokoch 1938 - 1939.) Pozsony 2009, 294 s. Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR - program Kultúra národnostných menšín

G. Sallai (1974) je absolventom Katolíckej univerzity Petra Pázmáňa v Pilišskej Čabe, ktorú ukončil v roku 2000. Doktorát získal v roku 2008; zaoberá sa československo-maďarskými politickými, diplomatickými a spoločenskými vzťahmi. Vydal množstvo štúdií a článkov, publikuje v periodikách *Századok*, *Regio*, *Limes*. V roku 2002 mu v Budapešti vyšla monografia *Az első bécsi döntés* (Prvá Viedenská arbitráž).

Úvod recenzovanej publikácie sa zaoberá postojmi slovenskej historiografie k udalostiam v rokoch 1938 - 1939 a jej „kritickým” hodnotením, ktoré je však v skutočnosti veľmi zjednodušené a nivelizujúce. Jednotlivé kapitoly svojej monografie potom autor rozvrhol nasledovne: I/Maďarská menšina v Československu v meniacom sa „priestore strednej Európy”, kde sa pokúša o rozbor postavenia maďarskej menšiny v Československu, 11/ Oživenie možnosti územnej revízie v dôsledku mníchovskej krízy v roku 1938 a 111/ „Maďari, ktorí sa vrátili” - spoločenské a politické dôsledky územnej revízie. Publikáciu dopĺňajú dodatky, kde sú uvedené jednak odkazy na pramene a literatúru, jednak stručné vysvetlivky k osobám spomínaným v texte.

V úvode prehľadu historických prác témy sa Sallai najprv zameril na štatistické údaje a hoci dobre vie, že presné a všeobecne prijateľné čísla nie sú k dispozícii, pretože ak on sám (a aj ostatní maďarskí historici) považuje

československé štatistiky zo sčítania ľudu za nespoľahlivé, treba zdôrazniť, že málo spoľahlivé sú aj štatistiky uhorské z roku 1910 a z nášho pohľadu nimi možno dokumentovať najvyššiu úspešne pokračujúcu maďarizáciu nemadárského obyvateľstva Uhorska. Napriek tomu maďarskí autori zásadne vychádzajú z údajov uvedeného uhorského sčítania, ktoré považujú za presné a spoľahlivé. Preto aj Sallaimu vychádza, že v Československu bolo takmer milión Maďarov (s. 9).¹

Podľa Sallaia slovenská „veda” (úvodzovky použil Sallai - pozn. autora) neprístupuje k hodnoteniu udalostí v rokoch 1938 - 1939 objektívne. Ako to povedal Jozef Tiso vo svojom rozhlasovom prejave 2. novembra 1938, tak sa na to v podstate podľa autora pozerali aj slovenskí historici: zväčša nestrpiac námietky odsudzujú celý rad udalostí a povojnové zneplatnenie Viedenskej arbitráže vítajú ako nastolenie spravodlivosti (...*többnyire ellentmondást nem tűrően ítélik el az egész eseményesorozatot és a bécsi döntés háború után történt hatálytalánításában magától értetődően az igazságszolgáltatást üdvözlik...*”, s. 9). Ako príklad uvádza Ľubomíra Liptáka.² Režim národnosocialistického razenia plánovitě manipuloval s maďarskou otázkou, tvrdí ďalej Sallai. K popieraniu Viedenskej arbitráže sa okrem historiografie pripojila aj propagandistická literatúra a tlač. „Veda” a propaganda v tejto otázke dosť splyvali, zdôrazňuje opäť pôvodca recenzovanej knihy. Ako príklad jeho vlastnej objektívnosti uvádzam, že cituje dobové maďarské odsúdenie Branislava Varsika (s. 10), ktorý sa vraj pustil na dobrodružné cesty a tie ho ďaleko odvedli od vedeckého dokazovania a argumentácie.³ Varsik si vraj zvolil radšej metódu propagandistického pamfletu a myslí sa tým jeho kniha *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach* (1940). Vôbec ho pritom nenapadne brať do úvahy aj iné pramene a diela, napríklad Stanislavov *Slovenský juh v stredoveku* {I.-II}, 1948; 1999, 2004) matriky, súpisy daňových poplatníkov alebo hoci aj mená padlých v období 1. svetovej vojny na pomníkoch v „čisto maďarských” oblas-

1 KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha 2001, strana (s.) 316, uvádza dokonca, že počet Maďarov v ČSR prekročoval 30 percent všetkého obyvateľstva (to neplatí, ani keby za Maďarov považoval aj všetkých Slovákov), alebo SIMON, A.: Za národný štát. Menšinová politika prvého Československa bola dvojtvárna. Cieľom zostalo vytvorenie národného štátu. In: *Denník SME*, 25. 3. 2008, ale aj v iných svojich prácach udáva na Slovensku a Podkarpatskej Rusi až milión Maďarov. Podľa prvého československého sčítania ľudu na Slovensku v roku 1919, ktorého výsledky však Maďari odmietajú pre jeho údajné zmanipulovanie, žilo na Slovensku a Podkarpatskej Rusi 689 565 občanov maďarskej národnosti. TIŠLIAR, P. Sčítanie obyvateľstva Slovenska v roku 1919. in: *Slovenská archivistika*, ročník (roč.) 41, 2006, číslo (č.) 1, s. 106.

2 LIPTÁK, Ľ.: *Slovensko vXX. storočí*. Bratislava 1998, s. 263 - 265.

3 RÉVAY, I.: *A bevederi magyarszlovák-határ*. (Belvederská slovensko-maďarská hranica.) Budapest 1941, s. 3 - 4.

tiach južného Slovenska. Ved' načo aj, pre jeho potreby a písanie o Varsikovej knihe ešte aj po 70 rokoch úplne postačí Révayovo konštatovanie z roku 1941.

Sallai pokračuje ďalej v hodnotení historickej literatúry témy nasledovne. V 60. rokoch nastalo čiastočné politické a ideologické zmiernenie a aj slovenská historiografia si už podľa neho mohla údajne vymieňať názory aj na otázky, ktoré boli predtým tabu. V podstate to boli aj naďalej iba nacionalistické prístupy zahalené do pláštika marxistickej ideológie. Išlo o práce, ktoré mali slúžiť dokazovaniu viny Maďarov na základe svojvoľného výberu faktov a údajov, a teda predstavujú prístup, ktorému v mnohých prípadoch úplne chýbala národná sebakritika. Aj historici si osvojili predstavy československej štátnej politiky, ktorej prvým hľadiskom bolo údajne dokazovanie viny „juhoslovenských“ Maďarov. Tento prístup sa vo svojej jednostrannej forme nadlho - čiastočne až do našich dní - zakonzervoval, domnieva sa autor knihy, a do národného krídla slovenskej historiografie zaraďuje na jednej úrovni ako Milana Ďuricu, tak aj Ladislava Deáka (s. 10).

„Rozhnevaný“ mladý muž nešetří kritikou ani u maďarských historikov. Tvrdí, že maďarská historiografia sa v 60. rokoch vyznačovala prehnanou sebakritikou, zameriavala sa na politické udalosti a na zneužitia („visszaélések“) z maďarskej strany, neraz preberala slovenské nacionalistické hľadiská. Napriek tomu niektorí maďarskí historici údajne už v tom období tým, že ďalekosiahlo zohľadňovali kritériá vedeckosti, detailne spracúvali pramene a aj citlivejšie zohľadňovali medzinárodné súvislosti, získali pred slovenskými kolegami, ktorí sa len ťažko vymaňovali z historizujúcich, národnobránnych a sebautvrdzujúcich postojov, istý náskok. Potom Sallai vymenúva celý rad autorov, ale ani najmenej medzi nimi nerozlišuje. A tak sa k Lórántovi Tilkovszkému dostáva na jednu úroveň napríklad aj Károly Vígh (s. 11).⁴ Vrátiac sa k „zničujúcej“ kritike slovenských autorov Sallai sa sťažuje, že oni - a najmä v prvom rade za takmer jediného znalca témy na Slovensku považovaný Ladislav Deák

- sa aj v súčasnosti približujú k retazi udalostí dosť tendenčne a posudzujú ich v podstate kategoricky odmietavo („4 szlovák szerzők - elsősorban a téma Szlovákiában szinte egyedülálló szakértőjének tekintett Ladislav Deák - az esemény sorozatot meglehetősen tendenciózus, és lényegében kategorikusan elítélő megközelítésben tárgyalják napjainkban is“). Deák sa podľa Sallai vo svojich prácach, ktoré vyšli v 90. rokoch, ešte drží teórie ovine maďarskej menšiny, podľa ktorej bola jedným z vinníkov rozbitia československého štátu a na pripojených územiach podporovala protislovenskú politiku Horthyho režimu. Zatiaľ čo po zmene režimu (autor tým myslí rok 1989) si na základe maďarskej odbornej literatúry už môžeme urobiť obraz s viacerými odtienkami, slovenskí bádatelia takmer stále zdôrazňujú jeho diktátorské a zaostané črty. Sallai tu opäť kritizuje jedným dychom ako Liptáka, tak aj Ďuricu a Deáka (s. 12).

Na rozdiel od všeobecne známych faktov Sallai celkom vážne tvrdí, že „mnoho dobových dokumentov svedčí o mierovom chovaní maďarskej vlády“ a odsudzuje Ďuricov názor, podľa ktorého boli „Slováci, ktorí sa dostali do horthyovského Maďarska, vystavení diskriminácii, asimilácii a v mnohých prípadoch aj brutálnemu prenasledovaniu“.⁵ Sallai však zamlčuje, že to nie je len Ďuricov názor, ale svedčia o tom predovšetkým dobové dokumenty a výpovede tých, ktorí to zažili na vlastnej koži a ich osudy boli naozaj tragické. To je všeobecne známa vec a nemožno ju dnes vybaviť ani zamlčovaním, tobôž nie prekrúcaním, ako sa o to snaží autor. Aj keď Sallai pri príprave svojej monografie študoval okrem iného aj dokumenty v Slovenskom národnom archíve (SNA) v Bratislave, možno mu odporučiť, aby si ich pozrel ešte raz a dôkladnejšie. Potom sa mu možno podarí natrafiť aj na tie doklady, ktoré mu chýbajú u Deáka. Napríklad aj tento dokument, ktorý spoľahlivo dokladá ono ním vyhlasované „mierové správanie maďarskej vlády“, respektíve jej podriadených zložiek: „Na stanici Somoskőújfalu v Maďarsku, kde naši žandári vykonávali pasovú kontrolu, boli podľa hlásenia z 22. ok-

4 VÍGH, K. A szlovákiai magyarság sorsa. (Osudy Maďarov na Slovensku.) Budapest 1992, Tenze, A szlovákiai magyarság kálváriája. (Kálvária maďarstva na Slovensku.) Budapest 1998, a iné. Na ilustráciu Víghových postojov pre tých, ktorí neovládajú maďarský jazyk, stačí uviesť napríklad také tvrdenie autora, že vraj Československo pokračovalo v školskej politike dualistického Uhorska, ale s opačným znamienkom,

5 ĎURICA, M.: Dejiny Slovenska a Slovákov. Bratislava 1996, s. 139.

tóbra 1938 vybité obloky. Na vlak sa na maďarskom území hádzu pravidelne kamene. Veliteľ žandárskej stanice sa obrátil na veliteľa bezpečnostnej služby v Somoskőújfalu, maďarského kapitána, ktorý odmietol zakročiť. V Somoskőújfalu majú finanční a železniční zamestnanci zariadené byty a maďarské úrady im nechcú dovoliť, aby si mohli svoje veci dopraviť na naše územie.”⁶

Sallaiovi sa nepáči ani Deákovu tvrdenie, hoci je v súlade so všeobecne známymi faktami, že v dôsledku mníchovskej krízy Maďarsko odmietlo možnosť riešenia sporov dohodou s československou stranou a radšej stále stupňovalo svoje požiadavky, pred čím ho varovali aj veľmoci. Na Deákovu poznámku, že mníchovské rozhodnutie otvorilo cestu k maďarskej podvratnej činnosti na juhu Slovenska, poznamenáva: Deák neobjasňuje, kedy a kde presne sa deje takáto činnosť („Deák nem tisztázza, hogy pontosan mikor és hol történtek Hyeen tevékenység.” - Zdôraznil autor). Táto autorova poznámka na adresu Deákových štúdií a ním vydaných dokumentov sa mi zdá až absurdná, pretože je to dostatočne známe aj z prác maďarských autorov (nielen spred roku 1989 - ktoré, ako tvrdí Sallai, boli až prehnane sebakritické, keďže ich autori preberali postoje a názory československej strany - ale aj z prác vydaných už po roku 1989). O podvratnej činnosti však vypovedajú najmä dokumenty, z ktorých už bolo dost' zverejnených, a sú teda čitateľom, a tým skôr špecialistom, ľahko prístupné a aj všeobecne známe, len Sallai sa tvári, že o nich nevie. Každý, kto preštudoval aspoň časť materiálu v slovenských archívoch z uvedeného obdobia, napríklad aj vo fonde Krajinského úradu v SNA v Bratislave,⁷ dobre vie, že táto Sallaiova výčitka na Deákovu adresu je nespravodlivá a vrcholne neprofesionálna. Len v tomto fonde sú stovky dokumentov, v ktorých je presne označený čas a aj miesto tejto protičeskoslovenskej podvratnej činnosti, uvádza ich aj Deák a mnohí ďalší autori, medzi nimi aj maďarskí. Sallaiovi to musí byť tiež známe, veď v jeho knihe sú aj citácie dokumentov z uvedeného fondu. Alebo že by bol

práve takéto dokumenty Sallai pri svojom bádání v Bratislave náhodou prehliadol? Ďalšie stovky podobných dokumentov sú aj v iných slovenských archívoch. Nechce sa mi veriť, že akýkoľvek bádateľ, ktorý sa zaoberá uvedeným obdobím, sa môže celkom vážne snažiť o popieranie tejto činnosti maďarskej strany (ako doma v Československu, tak aj južne od Dunaja). Alebo tie teroristické útoky, narušenia štátnych hraníc (Feledince, Parkan, Rešt, Jánok, Vyškovce, Kráľ. Chlmeč, Ladomíratd.), štvavú protičeskoslovenskú propagandu v novinách vychádzajúcich aj v Československu (I), letákové akcie atď., nepovažuje azda Sallai za podvratnú činnosť? Akým termínom to teda možno označiť? Autor sa ďalej čuduje nad tým, že Deák dokonca poukazuje na nedostatok pochopenia Budapešti „nad šokom československej vlády”, a zároveň označuje postoj Zjednotenej maďarskej strany (ZMS) voči Prahe za vlastizradu (s. 12). Zatiaľ čo (nielen) slovenská historiografia má za dostatočne preukázané, že Maďari sa v Komárne nechceli dohodnúť, Sallai tvrdí, že na základe nových maďarských výskumov (?) „nám sa stalo jasným” (t. j. Maďarom alebo maďarským historikom - pozn. autora), že práve československá strana viedla rokovania takým spôsobom, aby sa dohoda nedosiahla. Sallai píše, že čs. strana ponúkala len autonómiu, ale rokovania boli o odovzdaní územia na etnickom princípe. Tieto autorove vývody však opäť popierajú dobové dokumenty, napríklad celá séria písomností a pokynov o príprave evakuácie území na južnom Slovensku. Podľa Pokynov Krajinského úradu v Bratislave sa úrady, žandárske stanice, ale aj školy na uvedenom území začali pripravovať na evakuáciu už 9. októbra 1938, a to takmer v celom tom rozsahu, o akom rozhodla až o mesiac neskôr prvá Viedenská arbitráž.⁸ Sallai zrejme tieto dokumenty nepozná, a preto vo svojom spise dospieva k takým nepodloženým záverom.

Autor recenzovanej knihy sa ďalej čuduje nad tým, že sa nezmenilo ani Deákovu stanovisko týkajúce sa „násilnej maďarizácie” (úvodzovky použil Sallai - pozn. autora) obdobia dualizmu a z toho vyplývajúci prístup k po-

6 SNA, fond (f.) Krajinský úrad, škatuľa (šk.) 242. Spis Prezídia Krajinského úradu č. j. 67.229 prez. z 22. októbra 1938.

7 Tamže, šk. 242, 254 - 256.

8 Tajný prípis Prezídia Krajinského úradu v Bratislave č. j. 64.486/38 prez. z 9. októbra 1938 „Pokyny pre prípad nariadenia evakuácie území s maďarskou väčšinou”. Materiál má tri strany, celkom 11 bodov a jednu prílohu (prehľad okresov, ktoré sa majú na evakuáciu pripraviť). Celkovo išlo o 20 okresov, resp. ich časti (aj Trebišov, Kráľ. Chlmeč, Veľké Kapušany), zatiaľ však bez Vrábľov. Hneď v 1. bode sa konštatuje, že všetky štátne úrady, ktoré sa nachádzajú na takomto území (štátne policajné úrady, obecné, resp. obvodné notárstva, finančné úrady, podniky, súdnictvo, štátne školy) uskutočnia evakuáciu a ďalej, že štátne policajné a bezpečnostné úrady: četníctvo, polícia, finančná stráž, zotrvávajú na mieste až do odovzdania územia a postarajú sa o udržanie verejného poriadku. Kópia uložená v štátnom archíve (ŠA) Nitra, pobočka (p.) Nové Zámky, f. Okresný úrad Parkan, šk. 5. Už 19. októbra tieto pokyny doplnila informácia aj o príprave evakuácie okresu Vrábľa a nasledovali ďalšie pokyny a usmernenia, na základe ktorých sa prípravy na evakuáciu zintenzívnili a urýchlili

slednému sčítaniu ľudu v Uhorsku roku 1910, ktorého výsledky považuje za nespoľahlivé. Maďarské stanovisko však upozorňuje, podotýka autor, že ohľadne československého sčítania ľudu v roku 1930 sa ešte nespracoval slovenský rozbor, ktorý by bolo možné považovať za objektívny, pričom ale už existuje literatúra v rozsahu knižnice - nielen maďarského razenia - o tendenčných skresleniach čs. strany („visszaélésekről“) pri príprave a spracovaní jeho výsledkov. Sčítania ľudu totiž v Československu slúžili aj vedomému znižovaniu počtu národných menšín žijúcich v krajine, opakuje nájostlivo autor.

Podľa Sallaia je pochybné aj to Deákov tvrdenie, opierajúce sa o protokol z rokovania v Komárne a ďalšie pramene, že Maďari sa pokúšali o nátlak a presadenie svojich požiadaviek mobilizáciou. Protokoly z komárňanských rokovaní - napríklad z 11. októbra - svedčia o opaku, zdôrazňuje autor. Podľa novej maďarskej historiografie bola vraj pripravenosť na kompromis u slovenskej autonómnej vlády na jej prvom vystúpení medzinárodného charakteru minimálne sporná. Preto sa slovenská delegácia od začiatku snažila ťahať čas a sama od seba bola ochotná pristúpiť, argumentujúc hospodárskymi, dopravnými a strategickými dôvodmi, len na odovzdanie takých pásov území, ktoré boli zaostalé. Hlavnou líniou slovenskej delegácie bola podľa Sallaia zásada reciprocity, ktorá aj v diplomatických udalostiach po prerušení rokovaní tvorila integrálnu časť argumentácie slovenských politikov. To je zase ťažko prijateľné konštatovanie, lebo je známe, že zásadu reciprocity začala československá, resp. slovenská strana uplatňovať až v druhej polovici novembra 1938, keď vyšli najavo udalosti na okupovanom území a spôsob, ako sa k Slovákom a Čechom správala okupačná moc, a až keď sa to podarilo dostatočne zdokumentovať.

Chápanie Bratislavy o kompenzáciách - nech v Československu zostane toľko Maďarov, koľko Slovákov bude v Maďarsku, vrátane slovenského obyvateľstva v Pilišských vrchoch a na Dolnej zemi, sa spája aj s jej druhým návrhom - výmenou obyvateľstva. Slovenskej vláde lepšie vyhovovala nejaká forma medzinárodnej arbitráže, veď tak ju slovenskej verejnej mienke mohla predstaviť ako diktát (s. 13 - 14). Sallai v súhlase s inými maďarskými historikmi opakuje aj kritiku československej pozemkovej reformy. Podľa neho to bol len plánovitý, štátom riadený proces, ktorého cieľom bolo etnické preorganizovanie územia a obidenie žiadateľov maďarskej národnosti o pridelenie pozemkov. Slovenská historiografia v posudzovaní maďarskej menšiny v Československu zaujala o jeden odtieň miernejší postoj v porovnaní s predchádzajúcou literatúrou, píše ďalej Sallai. V novších dielach popredných slovenských historikov a aj v Deákových novších prácach už maďarská menšina údajne nevystupuje v úlohe „piatej kolóny“, ale sa spomína spoločensvo lojálne k štátu, ktoré sa až po mnichovskej kríze nebolo schopné vzoprieť maďarskému nacionalizmu (s. 14). Sallai zrejme nepozná, podobne ako ďalší maďarskí autori,⁹ podľa ktorých bola maďarská menšina k Československu len lojálna, nielen pamäti plukovníka Františka Moravca,¹⁰ kde sú zmienky o stovkách, ak nie o tisícoch maďarských vyzvedačov aj z radov príslušníkov maďarskej menšiny v Československu, ale ani Lujzy Esterhazy,¹¹ v ktorých je dostatok dôkazov o tej „lojalite“ už od samého počiatku dvadsiatych rokov. Pôvodca recenzovaného spisu odmieta Deákov názor, že kolonisti sa v rámci československej pozemkovej reformy dostávali na juh aj v rámci slobodného pohybu obyvateľstva.¹² Podľa Sallaia Deákoví protirečí rozsiahly pramenný materiál a odborná

9 Ako mimoriadnu kuriozitu tu zaznamenávam podobné tvrdenie súčasného maďarského historika žijúceho na Slovensku, že vraj „maďarská menšina si dvadsať rokov vzorne plnila svoje občianske povinnosti“. Nemožno pochybovať o tom, že boli aj takí príslušníci maďarskej menšiny, ktorí nevyvíjali nepriateľské aktivity proti ČSR a dokonca ich bola väčšina, ale inak sú slovenské aj maďarské archívy plné listinných dôkazov o tom, ako toto „vzorné plnenie povinnosti“ vyzeralo v praxi. Zatiaľ čo sudetskí Nemci siahli k sabotážam a teroristickým akciám až v druhej polovici tridsiatych rokov, na Slovensku boli takéto prípady časté hneď po vzniku ČSR. V slovenských archívoch sa nachádzajú z 20. rokov záznamy o desiatkach prípadov vyzvedačstva, sabotáží a podvratných akcií v prospech Maďarska, okrem iného aj o bombových útokoch na železničnú trať a hromadení zbraní a výbušnín. Prísne dôverný spis Ministerstva ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska číslo jednacie (č. j.) 1819/D-23/ prez, z 13. 2. 1923 informuje županov o bombových atentátoch a o opatreniach, ktoré treba urobiť, ak sa vyskytne nový atentát - domové prehliadky v okolí 5-10 kilometrov od miesta činu a v ostatných častiach okresu, a v susedných okresoch razie u podozrivých osôb. Kópiu ministerského spisu a opatrenia Okresného úradu v Nových Zámkoch č. 843/23 prez. a 850/23 prez, z augusta 1923 pozri: ŠA Nitra, p. Nové Zámky, f. Okresný úrad Nové Zámky prezidiálne spisy 1923, inventárne číslo (inv. č.) 54, šk. 1. 0 pokusoch o ozbrojené prepady slovenského územia z Maďarska a aj o vlastnej revizionistickej činnosti sa zmieňuje vo svojich memoároch aj ESTERHAZY, L.: *Szivek az ár eilen. Népek utkőzése. Közép-európai tapasztalatok.* (Srdcia proti prúdu. Zrážky národov. Stredoeurópske skúsenosti.) Budapest 1991, s. 50, 56, 61.

10 MORAVEC, F.: *Špión jemuž nevěřili.* Praha 2002, s. 125 - 131, 139 - 153.

11 ESTERHAZY, L.: *Szivek az ár eilen...*

12 DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty II. (2. november 1938-14. marec 1939).* Martin 2003, s. 9 - 10.

literatúra. (Zabúda však dodať, aký pramený materiál má na mysli, a tiež akú odbornú literatúru.) Kolonistov, usadených v rámci pozemkovej reformy, považovalo prastaré maďarské obyvateľstvo za cudzí prvok, opakuje autor (s. 14-15, zdôraznil autor)/ Ťažko tu nepoukázat' na akýsi skrat v autorovej logike: aj podľa neho nerovnoprávne a utláčané obyvateľstvo maďarskej národnosti považovalo Čechov a Slovákov na južnom Slovensku, v Československu, za cudzí prvok a prastarým obyvateľstvom tam boli len Maďari... To dnes už nemožno tvrdiť azda ani zo žartu.

Podľa Sallaia vykladá Deák maďarskú odpoveď na posledný československý návrh z 24. októbra 1938 o územných ústupkoch na základe „početných prekonceptíí“. Budapešť navrhla, aby územia, o ktorých niet sporu, československá strana odovzdala a v prípade ôsmich menších enkláv nech rozhodne plebiscit. Na základe toho dospieva Deák k záveru, že maďarskou taktikou bolo, aby sa dostali maďarské vojská za pásмо československých opevnení a vyvolali neistotu aj na ostatnom území. Berlín práve preto, aby tomu predišiel, prijal úlohu arbitra. Sallai to odmieta a tvrdí, že zápisnica z rokovania československej ministerskej rady z 26. októbra hovorí o územiach, ktoré je Československo ochotné odstúpiť na znamenie dobrej vôle, vláda si k tomu vyžiadala aj stanovisko generálneho štábu a o nemeckej účasti na arbitráži rozhodol Ribbentrop až 28. októbra. Ale je predsa dobre známe aj Viestovo hodnotenie, ktoré Sallai, pochopiteľne, nespomína, lebo sa nehodí do jeho argumentácie.¹³

Podľa Sallaia robí Deák konečné a zjednodušujúce závery aj pokiaľ ide o atrocitu, ktoré postihli slovenské obyvateľstvo po Viedenskej arbitráži zo strany maďarskej armády a štátnych orgánov. Obdobie vojenskej správy trvalo len krátkych šesť týždňov, ale Deákov citovo motivovaný postoj našepkáva, že celé, až do rokov 1944 - 1945 trvajúce „*maďarské panstvo*“ (? - úvodzovky sú od Sallaia - pozn. autora) bolo nemilosrdne násilnicke a retrográdne obdobie, ktoré do krajnosti vyostřilo vzťah Maďarska a Slovenska a hospodársky znemožnilo Slovenskú republiku. Sallai pripomína na okraj Deákovy poznámky, že správanie maďarských členov v delimitačných komisiách bolo neschopné kompromisov, že sa v rámci predsa zrodili aj dohody, okrem iného aj

„dohoda o kolonistoch“, slávnostne podpísaná 18. februára 1939.

Vrcholom Sallaioho selektívnej a tendenčnej práce s prameňmi je jeho tvrdenie, že v slovenskej historiografii tiež úplne chýba odstupňované predstavenie atrocít (zdôraznil autor) voči kolonistom a pripomína, že sa v SNA zachovali zápisnice, kde dotyční uvádzajú, že „*zo strany maďarských orgánov nedošlo voči nim k žiadnemu násiliu*“. Sallai výslovne spomína dokumenty vo fonde SNA, Krajský úrad, škatuľu č. 256, kde sa naozaj nachádzajú zápisnice s uvedenou vetou, oveľa viac je však takých, ktoré zaznamenávajú týranie a bitie kolonistov... a aj vraždy v Kôbôlkúte (Gbelciach). O tých sa však zmieniť nepotrebuje. Naozaj ukázková vzorka objektivity tohto autora. Takisto treba uviesť, že uvedené výpovede sa udiali v situácii, keď na maďarskej strane hraníc často zostali rodinní príslušníci a majetok vypovedaných, vyhnaných alebo utečeneckých kolonistov, ktorí museli na nich brať ohľad. Ak by tam takáto zmienka nebola, vystavili by svojich rodinných príslušníkov prenasledovaniu a s majetkom by sa nadobro museli rozlúčiť. Ani tak však nechcem tvrdiť, že sa medzi maďarskými vojakmi a úradníkmi našli aj takí, ktorí sa voči Slovákom a Čechom správali slušne, opačných prípadov je však práve v spomínanej zložke podstatne viac, a to, žiaľ, autor publikácie svojim čitateľom zabudol prezradiť (s. 15). Sallai poznamenáva, že maďarská vláda nemala ohotu k zmierlivosti, ale aj to podľa neho zavinila „*mladá slovenská vláda*“, ktorá na to bola pripravená ešte menej. Bratislava sa údajne na ospravedlnenie svojich diskriminačných opatrení obhajovala zásadou recipacity. Ak to tak skutočne bolo, potom predsa museli byť podobné diskriminačné opatrenia najprv na maďarskej strane, a to Sallai len o pár riadkov vyššie popiera, akoby zabudol na zásadu príčinnej súvislosti, na poradie, v akom idú za sebou príčina a následok.

Podľa Sallaia aj českí historici (spomína napríklad Karla Pacnera, Jindřicha Dejmeke, Jana Kuklíka a ďalších) zastávajú názor, že mníchovská dohoda mohla vzniknúť preto, lebo západné demokracie Československo obetovali v záujme vyhnutia sa vojne. Ale autor si súčasne pochvaľuje, že sa vraj českí historici na vedúcich predstaviteľov maďarskej menšiny v čase mníchovskej krízy pozerajú v porovnaní s historiografiou spred roka

13 DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty i. (20. september - 2. november 1938)*, dokument č. 136, s. 191 - 195.

1989 odstupňovanejšie. Spomína sa ich väčšia umiernenosť, pokoj na území obývanom Maďarmi (?!), ale pritom aj českým historikom vyčítá poznámku, že to bolo iba preto, lebo za chrbtom Maďarov nestáli bodáky armády sedemdesiatmilionového národa ako v prípade sudetských Nemcov. Nuž, škoda, že pri štúdiu dokumentov v SNA Sallaiovi zrejme nezostal čas preštudovať si materiál aj o tom „pokoji“ na území obývanom maďarskou menšinou a o „umiernených“ akciách Jarossa, Esterházyho a ďalších predstaviteľov ZMS. Ak by sa tak bolo stalo, bol by pri svojich formuláciách možno opatrnejší. Jindřich Dejmek je na tom podobne ako Ladislav Deák a autor ani u tohto českého historika svojou kritikou nešetří. Podľa Sallaia ide v prípade Mníchova o zradu západných spojencov len v úvodzovkách a aj Československo bolo obeťou len v úvodzovkách (s. 16). Zatiaľ čo Dejmek je tiež toho názoru, že Budapešť vznášala ultimatívne požiadavky - a o tom vlastne nikto okrem Sallaia a jemu podobných nepochybuje, pretože dokumenty o tom svedčia dost' jednoznačne - Sallai tvrdí, že maďarská historiografia zostáva iné stanovisko a (údajne tiež na základe prameňov) prikláňa sa k názoru, že Praha len naťahovala čas.

Kuriózne je Sallaioho tvrdenie, že podľa českej a slovenskej historiografie (a zase spomína Deáka) bolo chybou československého vedenia, že poskytlo nemeckej a maďarskej menšine ďalekosiahle práva. Ich nelojnosť totiž prispela k rozpadu ČSR. Sallai si osvojuje tvrdenia Magdy Ádám a istého prúdu českej protibenešovsky zameranej historiografie, podľa ktorej je za Mníchov zodpovedný aj prezident Edvard Beneš (iní zase tvrdia, že predovšetkým, alebo výlučne len Beneš) a jeho národnostná politika, čo predsa priamo vyvíňa Hitlera, Henleina, Franka a ďalších „mierotvorcov“. Len veľmi ťažko možno očakávať, že Sallaiovo postoj (tvrdí, že je to postoj maďarského chápania dejín), podľa ktorého práve Mníchov dokázal, že územné usporiadanie nastolené po prvej svetovej vojne malo aj inú alternatívu, nájde na slovenskej strane, resp. na strane historikov ďalších nástupníckych krajín niekedy pochopenie. Sallai na viacerých miestach opakuje, že Maďarsko po Mníchove uskutočnilo revíziu hraníc na etnickom princípe, hoci už vtedy bolo všeobecne známe, že etnický princíp dodržaný nebol a územné zmeny realizované v strednej Európe po Mníchove neboli o nič, resp. neboli oveľa spravodlivejšie ako tie kritizované z Versailles

a boli len začiatkom prípravy ďalších agresii. V tejto súvislosti je zaujímavé, že porušenie etnickej zásady v roku 1941 v prípade srbského a chorvátskeho obyvateľstva už pripúšťa (s. 271), zrejme preto, lebo tam bolo iniciátorom agresie proti Juhoslávii už Nemecko. Sallai ignoruje, že Mníchov a Viedenská arbitráž spolu s ďalším vývojom viedli v konečnom dôsledku ešte k strašnejšej vojne, akou bola prvá svetová vojna, veď vinný podľa neho nebol Hitler a spol., ale Beneš a Československo.

Niektoré Sallaioho postuláty sú z hľadiska slovenského čitateľa úplne neuveriteľné. Podľa neho vôbec neexistovalo spojenie medzi Mníchovom a druhou svetovou vojnou, ale naopak, v tom období existovala reálna možnosť na teritoriálne zmeny cestou rokování, a to sa aj uskutočnilo, ale neskoršie vojnové udalosti dôveryhodnosť mierových územných zmien úplne pokazili! Neskoršie udalosti prebudili u veľmocí výčitky svedomia, lebo sa domnievali, že narušenie status quo viedlo k vypuknutiu vojny, píše Sallai, podľa ktorého zrejme boli príčiny vypuknutia druhej svetovej vojny iné. Aké, to nám však vo svojej vskutku pozoruhodnej knihe neprezrádza. Uvádza v súzvuku s Ullein-Reviczky¹⁴, že neskoršie rozbitie Československa viedlo k vytvoreniu takého názoru, že všetko diplomatické úsilie, ktoré k tomu viedlo, bolo „svätokrádežou“. Akoby Beneš v emigrácii neorganizoval aj nejaký československý protifašistický druhý odboj, akoby Česi a Slováci na frontoch druhej svetovej vojny nebojovali a neumierali za odstránenie dôsledkov Mníchova a Viedenskej arbitráže a za obnovenie Československej republiky. Tú svoju činnosť po boku Spojencov Beneš podľa Sallaia využil nato, aby sa československá koncepcia rehabilitovala! No ak súčasný maďarský historik Sallai považuje protifašistický odboj a zápas za oslobodenie okupovaného územia Československa za niečo nesprávne a nekalé, ťažko je s ním diskutovať.

V závere prehľadu doterajšej historiografie o probléme revízie trianonských hraníc Sallai uvádza, že jeho práca chcela ponúknuť syntézu domáceho a medzinárodného pramenného materiálu, ktorý je dnes prístupný bez obmedzení, ale pritom nie je jej cieľom „hľadanie pravdy“ či hodnotenie plánov a činov predstaviteľov daného obdobia. Nuž, tu je Sallai voči sebe alebo naozaj sebakritický a sype si popol na vlastnú hlavu za to, že sa mu v jeho diele nepodarilo podať pravdivý obraz uvedených tragických rokov ako pre Slovákov, Čechov, Rusínov a Židov, ale aj Maďarov a

14 ULLEIN-REVICZKY, A: *Néméthaború - oroszbéke. (Nemecká vojna - ruský mier.)* Budapest 1993.

Nemcov, alebo ide skôr o to, že sa mu podarilo „čaro nechceného“, lebo jeho práca naozaj nie je, ani pri prižmúrení oboch očí, objektívnou a ani pravdivou analýzou tejto témy. Podľa jeho vlastných slov jeho spis sa pokúša svojím zameraním na pramene zaplniť medzeru a možno o ňom vraj predpokladať, že prispeje k lepšiemu pochopeniu vtedajšej situácie maďarskej menšiny v Československu. Nechcem autora obviňovať z alibizmu, ale historik sa vo svojej práci, ak má byť plnohodnotná a má mať aj nejaký zmysel, nemôže vyhnuť aj určitým hodnoteniam. A on predsa vo svojom spise aj hodnotí, aj keď tu tvrdí niečo iné. Každý čitateľ sa o tom presvedčí a urobí si na jeho monografiu svoj vlastný nezaújatý názor. Kniha, financovaná aj z príspevkov slovenských daňových poplatníkov, sa len ťažko môže chápať ako objektívny pokus o priblíženie sa k uvedenej téme, ale výborne dokumentuje postoje časti súčasnej maďarskej historiografie, metódy práce niektorých jej reprezentantov a aj vlastné hodnotiace postoje samého autora. Ved' podľa neho Jánoša Esterházyho odsúdili len na základe „*vyfabrikovaných dôkazov*“ (s. 275), R. W. Seton-Watson podporoval „*oslobodenie*“ (úvodzovky použil Sallai - pozn. autora) slovanských národov (s. 289), československý generál Lev Prchala začal útok na Maďarov na predmestí Mukačeva 6. januára 1939, ale autor už neuvádza, čo k tomu viedlo (s. 286), generála Henrika Wertha odsúdili len za vojnové zločiny v úvodzovkách a podobne (s. 294). Zatiaľ čo u Dvorcsáka považuje za potrebné uviesť aj jeho agentúrne krycie meno „*Plavovlasý básnik*“ (s. 274), o rovnako známych kryciach menách Esterházyho sa autor nezmieňuje zrejme preto, aby neoslabil svoje tvrdenie o „*vyfabrikovaných dôkazoch*“, ktoré proti nemu vyrobili v Československu. Takisto sa nepotrebuje zmieniť o tom, prečo sa tie „*vyfabrikované dôkazy*“ nachádzajú v dokumentoch z produkcie maďarských úradov a ako ich tam československé orgány „*prepašovali*“, a nespomína napríklad ani pamäti poľského diplomata Jana Szembeka, ktoré vydávajú svedec-

tvo aj o Esterházyho aktivitách v roku 1938.¹⁵ Pre mnohých českých a slovenských historikov bude zrejme veľmi objavné aj Sallaiho jednoznačné konštatovanie, že po roku 1989 obnovené vyšetrowanie smrti Jana Masaryka ukázalo, že ho zavraždili jeho komunistickí politickí oponenti (s. 283). Sallai sa dostáva vo svojich záveroch na viacerých miestach do neriešiteľných protirečení. Napríklad je až do očí bijúce, keď sa na jednej strane zmieňuje o zlej národnostnej politike Československa a útlaku tamojšej maďarskej menšiny a na druhej strane poukazuje na nezdary reintegrácie tejto menšiny so spoločnosťou potrianonského Maďarska. Zmieňuje sa sice o krátkom období, ktoré bolo na takýto vývoj k dispozícii, ale súčasne mu uniká (aj keď uvádza poznámky M. Zeidlera a I. Borsodyho), že sa tak stalo najmä preto, lebo táto menšina si zvykla na vyšší sociálny a politický štandard v Československu. Zároveň nesúhlasí s názormi viacerých historikov, ktoré vývoj na južnom Slovensku po Viedenskej arbitráži považujú za krok späť, ktorý znamenal úbytok sociálnych a politických práv a zhoršenie životnej úrovne (s. 245 - 247). V tejto súvislosti si autor nepoložil ani otázku, na čo bola vlastne revízia hraníc dobrá, ak nepriniesla pokrok ani Maďarom na južnom Slovensku? Len na to, aby prestali byť menšinou, spojili sa s väčšinou národa, emocionálne a národne teda získali, ale súčasne aj veľa v iných oblastiach stratili? V zozname literatúry, aj keď nikdy nemôže byť úplný, mi chýba tretí zväzok dokumentov vydaných L. Deákom, hoci vyšiel už v roku 2006 a tak isto sa domnievam, že nijaký autor, ktorý sa zaoberá udalosťami v rokoch 1938 - 1945 na južnom Slovensku, nemôže obísť faktograficky bohatú a argumentačne nesmierne podnetnú a zásadnú prácu Lóránta Tilkovszkého,¹⁶ hoci vyšla takmer pred štyrmi desaťročiami. A tak záverom možno opodstatnene konštatovať, že na obálke knihy avizovanej snahe o vyváženú a objektívne analyzovanú tému zostal autor podľa publikovaných výsledkov veľa dlžný.

15 VALENTA, J.: Rehabilitace Jánoše Esterházyho? In: *Dějiny a současnost*, roč. 18, 1996, s. 25 - 27.

16 TILKOVSKÝ, L.: *Južné Slovensko v rokoch 1938-1945*. Bratislava 1972.

SOLONIN, M. S.: 23. červen aneb opravdový den „M“. Praha 2010, 480 s.

Mark Semjonovič Solonin (1958) patrí k ruským historikom novej generácie, ktorá vo svojich prácach objektívne skúma príčiny a pozadie nemecko-sovietskej vojny. Zároveň patrí medzi najväčších kritikov historických mýtov a legiend, propagovaných počas existencie Sovietskeho zväzu. Hlavná časť jeho výskumu sa zameriava na Stalinove prípravy na útočnú vojnu proti hitlerovskému Nemecku. Táto myšlienka, ktorá úplne prevrátila pohľad na príčiny sovietsko-nemeckej vojny, však vôbec nie je nová. Ako prvý ju v knihe *Ladoborec* (v češtine vyšla pod názvom *Všetchno bylo jinak aneb kdo začal druhou světovou válku*) už na konci 80. rokov minulého storočia zverejnil publicista Vladimir Bohdanovič Rezun-Suvorov, bývalý agent sovietskej vojenskej rozvedky GRU. V Rusku i v zahraničí sú jeho názory dodnes predmetom búrlivých diskusií, ktoré bývajú vedené skôr z ideologického než z vedeckého hľadiska. Aj Solonin sa stal terčom nevyberavej kampane a svojimi odporcami býva často označovaný za nového Suvorova. Medzi prístupom oboch autorov k spomínanej téme je však diametrálny rozdiel. Zatiaľ čo Suvorov vychádzal z memoárov sovietskych generálov a oficiálnych sovietskych vojensko-historických publikácií, Soloninove práce sú založené na dlhoročnom výskume odtajnených archívnych dokumentov. Svoje závery a hypotézy preto môže doložiť exaktnými argumentmi. Skutočnosť, že v nich potvrdil väčšinu názorov obsiahnutých v knihe *Ladoborec*, nie je ani tak potvrdením dobre známej agresívnej podstaty sovietskeho režimu, ako skôr dôkazom hlbokej krízy, v ktorej sa po rozpade ZSSR ocitla oficiálna ruská vojenská historiografia. Samotný Suvorov totiž zložil Soloninovým dielam hlbokú poklonu a vyhlásil, že v porovnaní s ním si pripadá ako Salieri vedľa Mozarta.

Doposiaľ M. S. Solonin publikoval dvanásť vedeckých monografií, ktoré boli preložené do viacerých jazykov. Český a slovenský čitateľ sa v minulom roku vďaka pražskému vydavateľstvu Naše vojsko mohol zoznámiť s jeho prácou *23. červen aneb opravdový den „M“* (v ruskom origináli *23 moHfl: „fleHb M“*).

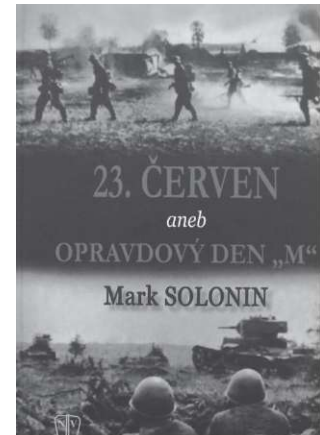
Jadro publikácie je rozdelené na tri hlavy. Prvá, nazvaná „Kolos sovětský“ (s. 17 - 140), približuje čitateľovi výzbroj a výstroj Červenej armády v predvečer sovietsko-nemeckej vojny. Autor na základe archívnych materiálov definitívne vyvracia dávno opakovanú lož sovietskych propagandistov, že hlavnú príčinu katastrofálnej porážky sovietskych ozbrojených

síl v lete 1941 predstavovala početná a kvalitatívna výzbroj nepriateľa. Červená armáda bola vtom čase nielen najväčšou, ale aj najlepšie vyzbrojenou armádou na svete. Mala nielen viac obrnených vozidiel a vojenských lietadiel ako Nemecko a všetci jeho spojenci dohromady, ale aj vynikajúce delá, mínomety a rádiostanice. Hlavnú pozornosť však Solonin venuje porovnaniu sovietskej a nemeckej tankovej techniky. Na základe detailne preštudovaných technicko-taktických parametrov jednotlivých vozidiel potvrdil starší Suvorov záver, že aj „najzastaralejšie“ sovietske ľahké tanky typu T-26 a BT mali dostatočne silnú výzbroj, aby zničili najmodernejšie verzie nemeckých stredných tankov PzKpfw. III a PzKpfw. IV. Nehovoriac o tom, že Nemecko nedisponovalo na začiatku operácie „Barbarossa“ (t. j. 22. júna 1941) nijakým obrneným vozidlom, ktoré by sa priereznosťou kanóna, hrúbkou panciera a pohyblivosťou vyrovnalo novým sovietskym strojom T-34, KV. Ďalším predmetom autorovho výskumu je porovnanie štruktúry a výzbroje sovietskych a nemeckých tankovo-mechanizovaných zväzkov a vzájomného pomeru síl bojujúcich strán. Aj v tomto prípade na základe dôkladnej analýzy dokumentov dokázal, že napriek niektorým organizačným nedostatkom boli sovietske ozbrojené sily na vojnu pripravené oveľa lepšie ako nemecké.

V druhej hlave, „Když nás soudruh Stalin pošle do boje...“ (s. 141 - 294), predstavuje Solonin svoje hypotézy o plánoch sovietskeho diktátora na rozpútanie útočnej vojny proti Nemecku. Zámerne pritom zdôrazňuje, že sú to hypotézy a nie doložené fakty, lebo relevantné dokumenty buď neexistujú, alebo dodnes podliehajú prísnemu utajeniu. Záver, že Stalin chcel napadnúť Hitlera, dokladá v prvom rade nespochybniteľnými dôkazmi o expanzívnom charaktere sovietskej zahraničnej politiky a oficiálnou doktrínou Červenej armády, ktorá bola výlučne ofenzívna. Stačí pripomenúť dobre známe fakty, že ZSSR v rokoch 1939 - 1940 obsadil polovicu Poľska, rozpútal vojnu proti Fínsku, anektoval tri pobaltské štáty a prinútil Rumunsko, aby mu odstúpilo Besarábiu a severnú Bukovinu. Severná Bukovina pritom nikdy nebola súčasťou cárskeho Ruska a nespádala ani do sovietskej mocenskej sféry, ktorú vymedzovali tajné dodatky paktov medzi Stalinom a Hitlerom. Na základe týchto skutočností nemôže nijaký triezvo zmysľajúci človek pochybovať, že sovietsky diktátor dodržiaval dohody s nacistickým vodcom len dovtedy, kým vyhovovali jeho vlastným zámerom. Iná otázka je, kedy začal

PhDr. Tomáš Klubert, PhD.

(1972), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor história-filozofia. Pracuje v Ústave pamäti národa.

Stalin útok na Nemecko pripravovať. Podľa autora sa tak stalo medzi 6. aprílom a 5. májom 1941. K tomuto zásadnému obratu v zahraničnej politike ho viedla skutočnosť, že Hitler odložil na neurčito inváziu do Veľkej Británie a obrátil svoju pozornosť na Balkán a východnú Európu. Plány nacistického diktátora boli až zarážajúco zhodné so Stalinovými. O presnom dátume začiatku operácie „Barbarossa“ totiž rozhodol 30. apríla 1941. Na otázku, prečo Stalin neveril správam o pripravovanom nemeckom útoku, má Solonin jednoduché, ale presvedčivé vysvetlenie: . . . *síly nasazené do operace Barbarossa byli tak malé, že Stalin nebyl ochoten věřit tomu, že Hitler rozhodl zaútočit* (s. 164). Presnejšie, 22. júna 1941 nasadili Nemci proti ZSSR celkom 115 divízií, z toho 17 tankových a 14 motorizovaných. Červená armáda mala v tom čase na západných hraniciach rozmiestnených 170 divízií, z toho 40 tankových a 20 motorizovaných. Ako zámienka sovietskeho útoku na Nemecko a jeho spojencov (vrátane Slovenskej republiky) mala poslúžiť dôkladne naplánovaná provokácia: sovietske lietadlá zakúpené v Nemecku a s nemeckými výsostnými znakmi by ráno 22. júna 1941 zbombardovali pohraničné bieloruské mesto Grodno! (Podobný scenár už predtým Stalin použil na rozpútanie agresie proti Finsku.) Sovietske letectvo by potom podniklo odvetný úder na nemecké letiská a vojská rozmiestnené na opačnej strane hranice. Nasledujúci deň 23. jún 1941 mal byť povestným dňom „M“, čiže dňom vyhlásenia všeobecnej mobilizácie. Neuveriteľnou zhodou okolností však začiatok nemeckého útoku sovietsku provokáciu doslova v poslednej chvíli predbehol.

Záverečná tretia hlava „Porážka“ (s. 295 - 433) prináša analýzu katastrofy Červenej armády v lete 1941. Práve v tejto časti knihy Solonin najviac polemizuje so Suvorovom, ktorý za hlavnú príčinu pohromy sovietskych ozbrojených síl považuje ich nepripravenosť na obrannú vojnu. Autor však jeho názor odmieta ako príliš zjednodušený, pretože tanky, delá

alebo bombardéry nie sú obranné ani útočné. Sú to zbrane, ktoré majú rovnaké technicko-taktické parametre v akomkoľvek druhu ozbrojeného konfliktu. Na otázku, čo bolo príčinou hanebného rozprášenia sovietskych vojsk, má niekoľko odpovedí. Veľkú úlohu zohral všeobecný chaos spôsobený nemeckým útokom, nedostatočný výcvik a chýbajúca munícia, ale ako rozhodujúca sa ukázala slabá morálka radových červenoarmejcov i veľkej časti dôstojníckeho zboru. Sovietski vojaci skrátka nemali dôvod brániť Stalinovu ríšu, ktorá im nepriniesla nič okrem úbohej životnej úrovne, úmornej driny a gulagov. Hromadne preto odhadzovali zbrane, opúšťali najmodernejšiu bojovú techniku a v miliónových počtoch dezertovali alebo sa vzdávali do zajatia. Rozsah tejto porážky podľa Solonina najlepšie dokazuje porovnanie výsledkov operácií nemeckých vojsk v máji 1940 a júni 1941. Hitlerove armády totiž v konfrontácii so „zbabelými“ Francúzmi, Britmi, Holanďanmi a Belgičanmi utrpeli vyššie straty a obsadili trikrát menšie územie ako v stretnutí s „hrdinskou“ Červenou armádou o rok neskôr.

Z odborného hľadiska možno autorovi vyčítať iba jediný nedostatok. A sice ten, že hitlerovské Nemecko často označuje ako Veľkonemeckú ríšu, hoci tento názov štátu sa oficiálne používal až v rokoch 1943 - 1945, teda dávno po začiatku operácie „Barbarossa“.

Súčasťou publikácie 23. červen aneb opravdový den „M“ je obrazová príloha a početné tabuľky s prehľadom počtov a technicko-taktických parametrov tankov, dôležitých delostreleckých zbraní, ako aj zoznamy organizácie a zloženia veliteľských kádrov nemeckých a sovietskych ozbrojených síl. Čitateľ takisto ocení, že je napísaná ľahko zrozumiteľným štýlom a okrem poučenia mu ponúka autorove polemiky s predstaviteľmi oficiálnej ruskej vojenskej historiografie, ktorých často úsmevnou formou usvedčuje zo lži a prekrúcania faktov.

Rokovanie Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície

Predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský sa dňa 14. júla 2011 v Bukurešti zúčastnil na rokovaní Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície, ktorá združuje inštitúcie zo siedmich krajín bývalého sovietskeho bloku. Popri rokovaní o aktuálnych úlohách siete a plánoch na najbližšie obdobie bola na stretnutí podpísaná dohoda o spolupráci medzi ÚPN a rumunskou Národnou radou pre spracovanie archívov Securitate. Na návrh I. A. Petranského sa predstavitelia partnerských organizácií dohodli, že predsedajúcou inštitúciou siete bude od apríla 2012 Ústav pamäti národa.

Predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský pri svojom prejave. Foto: Ondrej Podolec

Podpis dohody o spolupráci s rumunskou Národnou radou pre spracovanie archívov Securitate. Foto: Ondrej Podolec

Diskusný večer o Ferdinandovi Ďurčanskom

Vo štvrtok 28. júla 2011 sa v priestoroch Poľského inštitútu v Bratislave uskutočnila beseda z cyklu Diskusné večery ÚPN, tentoraz na tému Ferdinand Ďurčanský. Diskusie sa zúčastnili PhDr. Ivan Kamenec, CSc. a Mgr. Matej Medvecký, PhD. Podujatie sprevádzala živá diskusia z radov početného publika, ktorá pokračovala aj po jeho skončení.

Zľava: Ivan Kamenec, moderátor Tomáš Klubert a Matej Medvecký. Foto: Branislav Kinčok

Prezentácia knihy *Za červené Slovensko - Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 - 1948*

Vo štvrtok 19. mája 2011 sa v priestoroch kníhkupectva Svet knihy v Bratislave uskutočnila prezentácia knihy Mateja Medveckého *Za červené Slovensko - Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 - 1948*. Publikácia ÚPN sa zaoberá dejinami policajného aparátu, ktorý na Slovensku v období po skončení 2. svetovej vojny vykonával štátnobezpečnostné a spravodajské úlohy. Autor okrem toho na širokom priestore analyzuje proces konštruovania tzv. ilegálnych skupín a využívanie ich odhaľovania na politické ciele.

Zľava: moderátor Peter Jašek, predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský a autor publikácie Matej Medvecký. Foto: Branislav Kinčok

Otvorenie konferencie. Zľava: zástupca Európskej siete Pamäť a Solidarita Burkhard Olschowsky, predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský, dekan Právnickej fakulty UK Pavol Kubiček a moderátor Ondrej Podolec. Foto: Branislav Kinčok

Protizidovské zákonodarstvo na Slovensku a v Európe

V dňoch 8. - 9. septembra 2011 sa na pôde Univerzity Komenského v Bratislave konala medzinárodná vedecká konferencia *Protizidovské zákonodarstvo na Slovensku a v Európe*, ktorú zorganizovali Ústav pamäti národa a Európska sieť Pamäť a Solidarita v spolupráci s Katedrou právnych dejín Právnickej fakulty Univerzity Komenského a Katedrou všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Podujatie sa konalo prí príležitosti 70. výročia prijatia tzv. Židovského kódexu (nariadenie č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov). Konferencia priblížila využívanie existujúcich právnych noriem na perzekúciu židovského obyvateľstva, tvorbu nového protizidovského zákonodarstva a vzájomný vzťah protizidovskej legislatívy, diskriminácie a likvidácie židovskej komunity v 30. a 40. rokoch 20. storočia v jednotlivých európskych krajinách. Výsledky výskumu v oblasti protizidovského zákonodarstva prezentovalo viac ako tridsať odborníkov z trinástich krajín sveta.

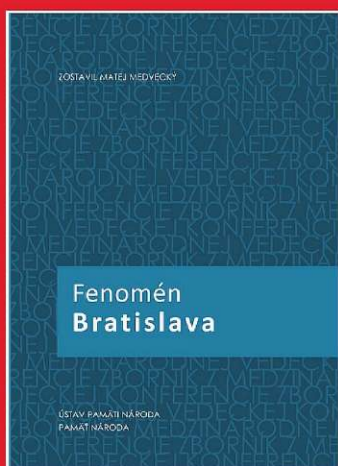
Účastníkom konferencie sa prihovril aj veľvyslanec štátu Izrael v SR Alexander Ben-Zvi. Foto: Branislav Kinčok

Nové knihy ÚPN

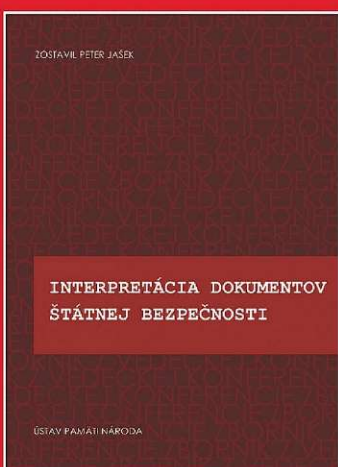
MITÁČ, J. (zost.): *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 - 1945*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011. ISBN 978-80-89335-45-9.

V dňoch 22. a 23. marca 2011 sa v Mestskom múzeu v Šurane uskutočnila vedecká konferencia Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 - 1945 za účasti 19 odborníkov z piatich krajín. Svojím širokým záberom priniesla nové poznatky z obdobia okupácie, ktorá zásadným spôsobom zasiahla do života všetkých vrstiev obyvateľstva bez ohľadu na národnostnú, rasovú, sociálnu, či náboženskú príslušnosť. Konferenciu zorganizoval Ústav pamäti národa v spolupráci s mestom Šurany. Záštitu nad podujatím prebral predseda Nitrianskeho samosprávneho kraja Milan Belica. Výstupom z podujatia je konferenčný zborník, ktorý je prvým rozsiahlejším zhodnotením problematiky okupovaných území južného Slovenska po Viedenskej arbitráži.

MEDVECKÝ, M. (zost.): *Fenomén Bratislava*. Bratislava: Ústav pamäti národa, Pamäť národa, 2011, 492 strán. ISBN 978-80-89335-39-8.

Ústav pamäti národa v spolupráci s občianskym združením Pamäť národa, Hlavným mestom Slovenskej republiky Bratislavou, Európskou sieťou Pamäť a Solidarita a Nordost-Institut pod záštitou primátora hlavného mesta SR Bratislavy Andreja Ďurkovského zorganizoval v septembri 2010 medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom Fenomén Bratislava. Cieľom konferencie bolo popísať udalosti, ktoré ovplyvňovali charakter mesta v minulom storočí. Jedinečnosť mesta, ktoré sa vyznačovalo multikultúrnym a multietnickým charakterom poskytuje dobré možnosti na výskum nielen historických udalostí a súvislostí, ale aj sociálnych a demografických štruktúr, náboženskej a kultúrnej rôznorodosti, dopadov represii totalitných režimov voči rôznym skupinám obyvateľstva či ďalších socio-historických fenoménov. Výstupom z podujatia je konferenčný zborník, prostredníctvom ktorého sa Ústav pamäti národa a Pamäť národa snažia čitateľom priblížiť roky 1939 - 1989 aj z pozície regionálnych dejín. Publikácia vyšla ako 3. zväzok Spisov Európskej siete Pamäť a Solidarita.

JAŠEK, P. (zost.): *Interpretácia dokumentov Štátnej bezpečnosti*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011, 180 strán. ISBN 978-80-89335-46-6.

Ústav pamäti národa v spolupráci s Fakultou práva Paneurópskej vysokej školy a Asociáciou bývalých spravodajských dôstojníkov zorganizoval v roku 2010 vedeckú konferenciu s názvom Interpretácia dokumentov Štátnej bezpečnosti. Vznik dokumentácie (operatívnych zväzkov) a spôsob využitia získaných informácií, z ktorej výstupom je predkladaný zborník obsahujúci všetky príspevky, ktoré na konferencii odzneli. Príspevky zaradené v zborníku na vedeckej úrovni analyzujú otázky spojené s právnymi aspektmi agentúry ŠtB, vzniku a interpretácie operatívnych, agentúrnych a vyšetrovacích zväzkov či spôsob a pravidlá evidencií Štátnej bezpečnosti a pozmeňovania záznamov v registračných protokoloch. Zborník obsahuje príspevky tak domácich, ako aj zahraničných odborníkov z bývalých komunistických štátov, ktorí už niekoľko rokov systematicky spracovávajú dokumenty ŠtB.

ISSN 1336-6297

